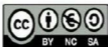

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2679

85

F-43

2011

85

Ք 7

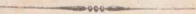
P-43

ՍԻԼՎԻՅԱ ԲԵԼԼԻՓՅՈ

Բ Ա Ն Տ Ք Ի Մ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՅ

ԿԱՐԱՊԵՏ Ս. ԻԹԻԻՃԵԱՆ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԱՍԻՍ-ԼԵԱԳՐՈՑ

ՉԻՆԻԼԻ ԻԱՆ

1 8 6 2

35711-4.2.

19001-59 P

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Թ Ա Ր Գ Մ Ա Ն Չ Ի Ն

Դարուս Եւրոպական մատենագրաց դասուն մէջ նշանաւոր տեղ մը՝ բռնած է Սիլվիո Բէլլիքօ Իտալացին՝ իր այս ընտիր գործովը :

Հայրենասիրութեան կենդանի նահատակ, իր կենաց ամենէն գեղեցիկ օրերուն եւ նոր սկըսած գրագիտական համբաւի մը փառաւոր յոյսերուն մէջէն յանկարծ յտիշտակուելով տասնամեայ դժնդակ բանտարկութեամբ կը տառապի, եւ իր այս երկարատեւ շարժարանաց պատմութիւնը կը գրէ՝ գողտրիկ բայց վսեմ պարզութեամբ, առանց տրտունջ մը բերնէն հանելու իր դատապարտողացը դէմ, առանց իր դահիճներն անիծելու եւ առանց վրէժխընդրութեան զգացում մը սրտին մէջ տածելու : Ընդ հակառակն, կրած անըմբերելի տառապանքը սրտին բարոյական կրթութեանը ծառայեցընելով . կրօնի ու փիլիսոփայութեան մէջ կը

դանէ իր մխիթարութիւնը , եւ անանկ սքան-
չելի համբերատարութեան ու անյիշաչարու-
թեան օրինակ մը կընծայէ , որուն նմանը քը-
րիստոնէութեան առջի դարերուն մէջ միայն
տեսնուած է :

Այսպիսի ընտիր գիրք մը՝ որ Եւրոպական
ամեն լեզուներու թարգմանուած է եւ ամեն
տարի միլիոնաւոր օրինակ կը տպուի , մինչեւ
հիմա շատոնց պէտք էր մեք լեզուին ալ թարգ-
մանուած ըլլալ : Այս պակասը մենք փորձե-
ցինք լեցընել՝ ընթերցասէր ազգայնոց դոյզն
ծառայութիւն մը մատուցանելու բաղձանքով .
եւ կը յուսանք որ մեր այս բաղձանքը ներելի
կընէ մեր թարգմանութեան թերութիւննե-
րը , եթէ ներուելու չափ թեթեւ դատուելու
բաղձն ունենան Ազգիս գրագիտացը առջեւ :

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Հ Ե Ղ Ի Ն Ա Կ Ի Ն

Այս յիշատակագիրները արդեօք
ինձի համար խօսելու ունայն բաղձանքով
մը դրեցի : Կը յուսամ թէ այնպէս չէ . եւ
որչափ մէկը կընայ ինքզինք դատել , կը
հաւատամ որ աւելի ազնիւ նպատակ մը ու-
նեցած եմ . այն է՝ դժբաղդին օգնութիւնը
նել՝ կրած վիշտերս եւ ամենամեծ դժբաղդու-
թեանց մէջ անգամ դտած մխիթարութիւն-
ներս անոր ցուցնելով . — վկայել որ իմ երկար
տառապանացս մէջ՝ մարդկութիւնը սովորա-
բար ցոյց տրուածին շափ անիրաւ , ներողա-
մտութեան անարժան եւ վնճ հոգիներէ զուրկ
չգտայ . — հրաւիրել ազնիւ սիրտերը որ շա-

տեն զմարդիկ՝ այլ սիրեն, բայց անհաշտ ասեւութեամբ՝ հալածեն անարգ ստախօսութիւնը, վատասրտութիւնը, նենգաւորութիւնը, մէկ խօսքով որ եւ է բարոյական վատթարութիւնները . - Արկնել սա ծանօթ՝ բայց յաճախ մոռցուած ճշմարտութիւնը . « Արօնքն » ու փիլիսոփայութիւնը զօրաւոր կամք եւ » հանդարտ դատողութիւն կը պահանջեն » մենէ . առանց այս երկու պայմաններուն » ոչ արդարութիւն կրնայ ըլլալ, ոչ արժա » նապատութիւն եւ ոչ հաստատուն սկզբ » բունք : »

ԲՆՆՏՔ ԻՄ

ԳԼՈՒԽ Ա.

1820 հոկտեմբեր 15 ուրբաթ օրը Միլանի մէջ բռնուեցայ ու Սանթա Մարկէրիթա տարուեցայ : Կէս օրը երեք ժամ անցած էր : Երկար հարցաքննութիւն մը ըրին ինծի այն օրը մինչեւ իրիկուն եւ ուրիշ օրեր ալ : Բայց ասոր վրայօք բան մը չպիտի ըսեմ . սիրունիկն հարստահարեալ տարփաւորի մը պէս՝ որ ազնուաբար ռիս կը պահէ անոր դէմ՝ ես ալ քաղաքականութիւնը ուր էնէ հոն կը թողում եւ ուրիշ բանի վրայ կը խօսիմ :

Այն ճախորդ ուրբաթին իրիկունը ժամը իննին՝ սատիկանութեան դիւանագլխիբը զիս

* Ըստ Եւրոպացւոց :

բանտապետին յանձնեց . ան ալ ինծի յատկացեալ սենեակը զիս տանելով՝ քաղաքաւարութեամբ առաջարկեց որ ժամացոյցս , ստակս եւ գրպանիս մէջ ինչ որ ունէի իրեն յանձնեմ՝ ժամանակին շորէն ինծի տրուելու պայմանաւ : Յետոյ յարդանօք բարի գիշեր մաղթեց ինծի :

« Կեցի , սիրելիս , ըսի . ես այսօր ճաշ չեմ ըրած . քիչ մը ուտելիք բերել տուէք ինծի :

— Հիմա . պանդոկն հոս մօտ է , եւ սլիտի տեանէք , պարոն , ի՞նչ պատուական գինի :

— Գինի՞ , չեմ խմեր :

Այս պատասխանիս վրայ Սինեօր Անճիօլինօ՞ ապշեցաւ ու երեսս նայեցաւ յուսալով թէ կատակ կրնէի : Բանտապետները որ գինեառն կը բռնեն՝ գինի չխմող բանտարկեալները սաստիկ կատենն :

— Ստուգիւ չեմ խմեր :

— Կը ցաւիմ վրանիդ . միայնութիւնը ձեզ կը կնատարիկ սլիտի վշտացընէ

Եւ տեսնելով որ մտքիս վրայ հաստատեմ , դուրս ելաւ : Կէս ժամ շանցած՝ ճաշս եկաւ : Քանի մը պատառ կերայ , գաւաթ մը ջուր խմեցի , ու զիս մինակ թողուցին :

* Բանտապետին անունն է :

Մենեակս զեռնի հաւասար էր եւ բակին վրայ կը նայէր : Մէկ քովս բանտ , միւս քովս բանտ , վրաս բանտ , զիմացս բանտ : Պատուհանին վրայ կրթնած՝ քիչ մը ժամանակ պահապաններուն երթեւեկը եւ ոմանց բանտարկելոց կատաղի երգերը մտիկ ըրի :

Ար մտածէի . - Ասկէց դար մը առաջ այս տեղ կուսանաց վանք էր . հոս բնակող սուրբ եւ ասպաշխարող կոյսերը կրնայի՞ն երբէք երեւակայել թէ իրենց խուցերն այս օրուան օրս չէ թէ կանացի հեծութիւններով ու սաղմոսերով թիւններով պիտի հնչէին , այլ հայհոյութիւններով ու ամօթալի երգերով , եւ թէ ամեն տեսակ մարդիկ պիտի պարունակէին՝ շատը շղթայի կամ գլխատութեան սահմանեալ : Ասկէց դար մը ետքն ալ ո՛վ դիտէ ո՛վ պիտի բնակի այս խուցերուն մէջ , Ո՛վ արազասահութիւն ժամանակի . ո՛վ մշտնջենաւոր շարժականութիւն իրաց : Չեզ նկատողը կրնայ թախծիլ թէ որ բաղդը իրեն ժպակէ դադրի , թէ որ բանտի մը մէջ թաղուած է , թէ որ կախազան ելլելու վտանգի մէջ է : Նրէկ աշխարհի ամենէն երջանիկ մահկանացուներէն մէկն էի ես . այսօր՝ զիս կենաց կապող քաղցրութիւններէն մէկն ալ չունիմ . ոչ ազատութիւն ունիմ , ոչ կարեկից բարեկամներ եւ ոչ

յոյս : Այո , անխելքութիւնէ յուսայք . ես հոսկէ չպիտի դուրս ելլեմ՝ բայց եթէ առաւել սոսկալի բանտերու մէջ ձգուելու կամ դահճի ձեռքը մատնուելու համար : Ուրեմն իմ մահուանս հետեւեալ օրը ես պալատի մը մէջ վախճանած եւ փառաւոր յուղարկաւորութեամբ գերեզման տարուած մարդէ մը տարբերութիւն չունիմ : -

Ժամանակի փախուստին վրայ բրած այս մըտածութիւններս՝ սիրտս կը զօրացընէին : Բայց երբոր միտքս եկան հայրս , մայրս , երկու եղբայրներս , երկու քոյրերս , եւ ուրիշ ընտանիք մը որ իմինիս պէս կը սիրէի , փիլիսոփայական խորհրդածութիւնները չկրցան ուժ ունենալ վրաս : Սիրտս ելաւ եւ տղու մը պէս լացի :

ԳԼՈՒԽ Բ .

Երեք ամիս առաջ Թուրինո գացեր , եւ բաղձամեայ բաժանումէ մը ետեւ նորէն տեսեր էի սիրելի ծնողքս , եղբայրներէս մէկը

Եւ երկու քոյրերս : Մեր ընտանիքը միշտ չափ
կը սիրէին իրար : Զաւակ մը չկայ որ իր հօր-
մէն ու մօրմէն ինձմէ աւելի բարիք տեսած
ըլլայ :

Ո՛հ , այն պատկառելի ծերունիներն այս
անդամ տեսած ատենս ո՛րչափ սիրտս ելաւ՝ երբ
երեւակայածէս աւելի ծերացած դասյ զա-
նոնք : Ո՛րչափ կուզէի այն ժամանակը որ մէկ
մ'ալ չլթողում զանոնք եւ իմ ամեն փոյթս ա-
նոնց ծերութիւնն անփոփոխու նուիրեմ : Ո՛րչափ
գժուարս կուզար երբ Թուրինո կեցած մէկ
քանի օրերուս միջոցին՝ պարտականութիւններ
կատարելու համար հայրենի յարկէն կը հե-
ռանայի , որով խիստ քիչ ժամանակ կը մը-
նար ամենասիրելի ծնողացս հետ կենակցելու :
Խեղճ մայրս դառն տխրութեամբ մը կը ըսէր .
« Ո՛հ , մեր Սիրլիօն մեզ տեսնելու համար ե-
կած չէ Թուրինո » : Այն առաւօտուն որ Թուրի-
նօ՛էն Միլան վերադարձայ , բաժանումնիս խիստ
արամազին եղաւ : Հայրս կառք նստաւ ու մը-
ղոն մը տեղ ինձի ընկերացաւ . ետքը մինակ
եւ դարձաւ : Ետեւս կը գառնայի զինքը
տեսնելու համար . կուլայի , եւ մօրս ինձի
տուած մասնին կը համբուրէի : Այն աստիճան
սաստիկ արամութիւն երբէք զգացած չունէի
ծնողքէս հեռացած ատենս : Առանց հաւա-

տալու նախադգացմանց՝ կը զարմանայի որ տրտմութեանս չէի կրնար յազթել, եւ սոսկալով կըսէի . « Ի՞նչ է այս կարգէ դուրս անձկութեանս պատճառը » : Ինծի կը թուէր թէ ապագայ մեծ դժբաղդութիւն մը կ'զգայի :

Հիմա բանտին մէջ կը յիշէի այն զարհուրանքն ու անձկութիւնը : Ար յիշէի երեք ամիս առաջ ծնողացս ինծի ըսած ամենէն մանր խօսքերը : Մօրս սա տրտունջը թէ՛ « Ո՛հ, մեր Սիլվիօն մեղ տեսնելու համար եկած չէ Թուրինօ » կը ծանրանար սրտիս վրայ : Ինքզինքս կը մեղադրէի որ հաղարտպատիկ աւելի դժբով չեմ ցուցրցած անոնց : Ձկունք ո՛րչափ կը սիրե՞մ, ու ո՛րչափ պաղութեամբ զբուցեցի այս խօսքը իրենց : Ձկունք յաւիտեան չսխտի տեսնէի, ու իրենց սիրելի դէմքերը յագենալու չափ չնկատեցի, եւ սիրոյս նշաններն յայտնելու անչափ ժլատութիւն ըրի : — Այս մտածութիւնները կը տանջէին հոգիս :

Պատուհանը փակեցի, եւ ժամ մը պտըտեցայ սենեկիս մէջ՝ կարծելով թէ գիշերն 'ի բուն չսխտի հանդէի : Ետքը պառկեցայ ու խոնջութենէս քունս տարաւ :

ԳԼՈՒԽ Գ .

Բանտի մէջ առաջին գիշերն արթննալը սոսկալի բան է : « Ըլլալիք բա՛ն է , կըսէի ես ինծի , ուր ըլլալս յիշելով , ըլլալիք բա՛ն է . Ե՞ս հոս , Երազ չէ՞ արդեօք : Բայց վերջապէս՝ երէկ էր որ բռնուեցայ . երէկ էր որ այն երկար հարցաքննութիւնը ինծի եղաւ , որ վաղն ալ պիտի շարունակուի . եւ մինչեւ ե՞րբ . մարդ չգիտէ : Երեկ իրիկուն էր ուրեմն որ ննջելէս առաջ այնչափ լացի՝ ծնողքս միտքս բերելով »

Հանգիստը , խորին լուսթիւնը , կարճ քունը՝ մտքիս զօրութիւնը կազդուրելով տրամութեանս ուժն ալ հարիւրապատիկ աւելցուցած կերուէին : Միտքս դրազեցընող ուրիշ բան չգտնուելով , անհաւատալի ազդուութեամբ մը երեւակայութեանս առջեւ կը նկարուէր իմ ամեն սիրելիներուն մանաւանդ հօրս ու մօրս զգալիք սաստիկ ցաւը՝ երբ իմ բանտարկութիւնս իմանային :

Հիմա դեռ հանգիստ կը քնանան , կըսէի եւ ինծի , կամ թերեւս նստեր գորովանօք զիս կը մտածեն՝ առանց ուր ըլլալս կասկածելու : Երանի՛ թէ գժբազդութեանս լուրը թու-

բինօ չհասած՝ Աստուած վերցըներ զանոնք աշխարհէս։ Ո՞վ պիտի գորութիւն տայ անոնց՝ այս հարուածիս դիմանալու։ »

Ներսէս ձայն մը դիտես թէ կը պատասխան էր․ « Ան որ ամեն վշտացեալներն օգնութեան կը կոչեն, ան որ կը սիրեն եւ իրենց սրտին մէջ կը դղան, ան որ գորութիւն կուտար մօր մը իր որդւոյն ետեւէն Վողգոթա երթալու եւ անոր խաչին տակը կենալու, ան որ դժբաղդներուն բարեկամն է, մահկանացուած բարեկամն է։ »

Այս առաջին վայրկեանն եղաւ ուր կրօնքը սրտիս յաղթեց․ այս բարիքը որդիական սիրոյս արդիւնքն էր։

Մինչև այն ժամանակը՝ առանց թշուառի բլալու կրօնքի՝ քիչ եւ դէշ կը հետեւէի անոր։ Այն հասարակ առարկութիւնները՝ որ կրօնի դէմ մարտնչողներուն սոլորական գէնքերն են՝ մեծ կշիռ մը շունչին իմ աչքիս, բայց հազար կերպ սոփեստական տարակոյսներ հաւատքս կը տկարացընէին։ Արդէն երկար ժամանակէ՛ ՚ի վեր Աստուծոյ գոյութեանը վրայ երկմտելէ դադրած էի, եւ անզաղար կըսէի մտօքս որ եթէ Աստուած կայ, անոր արդարութեան հարկաւոր հետեւանքն է որ այս անիրաւ աշխարհիս մէջ տառապող մարդուն

համար հարկաւ ուրիշ կեանք մը պիտի ըլլայ .
 ասկէ բնականաբար կը ծագի այն երկրորդ
 կեանքին բարութեանցը բաղձալու բացար-
 ձակ պատճառը . ասկէ կը ծագի Աստուծոյ եւ
 ընկերին սիրոյն վրայ հիմնեալ բարեպաշտու-
 թիւն մը եւ վեհանձնական զոհերով ինքզինք
 աշնուացընելու անընդհատ պէտքը : Արդէն
 երկար ժամանակէ ՚ի վեր ասոնք կը յեղ յեղէի
 մտացս մէջ եւ կը յաւելցընէի . « Ի՞նչ է քրիս-
 տոնէութիւնը՝ եթէ ոչ մշտնջենաւոր ճգում
 մը ՚ի կատարելութիւն . եւ կը զարմանայի որ
 քրիստոնէութեան էութիւնն այսպէս անա-
 քատ , այսպէս փիլիսոփայական եւ այսպէս
 անմարտընչելի կերպով յայտնուելէ ետեւ ,
 ժամանակ մը գայ ուր փիլիսոփայութիւնը հա-
 մարձակի ըսելու թէ « այսուհետեւ ես անոր
 տեղը պիտի անցնիմ » : Եւ ի՞նչպէս պիտի անց-
 նիս , մոլութիւն սովբեցընելով . անշուշտ ոչ .
 այլ առաքինութիւն ուսուցանելով : Ուրեմն
 Աստուծոյ եւ ընկերին սէրը պիտի սովբեցը-
 նես , ուրեմն ճշդիւ քրիստոնէութեան սով-
 բեցուցածը պիտի սովբեցընես : »

Թէպէտ եւ այս էր իմ զգացումս շատ տա-
 րիներէ ՚ի վեր , այսու ամենայնիւ եղբակացը-
 նելէ կը խորշէի : « Արդարախոհ եղբր ուրեմն .
 քրիստոնեայ եղիր , ա՛լ մի գայթակղելը գեղ-

ծումներէ . ա՛լ մի գործածեր չարամտութիւնըդ եկեղեցւոյ վարդապետութեան մէկ քանի դժուար հասկընալի կէտերուն վրայ . վասն զի գլխաւոր կէտը սա է . եւ ասկէ աւելի դժբախտ քան մը չկայ . « Սիրէ զԱստուած եւ ընկերդ »)

Այս եզրակացութիւնն հանելը վերջապէս բանալին մէջ որոշեցի , եւ ըրի : Այսուամենայնիւ կը վարանէի մտածելով թէ հիմա առաջուանէն աւելի կրօնասէր ըլլալս խմացողները իրաւունք կը դանեն՝ զիս կեղծ բարեպաշտ եւ դժբաղդութեամբ նուատացեալ մարդ մը համարելու . Բայց զգալով որ ես ոչ կեղծաւոր էի եւ ոչ նուատացեալ , միտքս դրի որ ա՛լ քանի տեղ չդնեմ այս կերպ կշտամբանքները , եւ առաջագրեցի քրիստոնեայ ըլլալ եւ հրատարակել զիս այսուհետեւ .

ԳԼՈՒԽ Դ .

Այս առաջագրութեանս վրայ՝ ժամանակ անցնելէ ետեւ կրցայ անխախտ կենալ . բայց բանտարկութեանս առաջին գիշերն սկսայ

մտածել ասոր վրայ եւ վերայիշեալ որոշումն ընել : Առաւան դէմ գաղափարներս աւելի հանդարտ էին եւ զարմացայ այս բանին : Տակաւին ծնողացս եւ ուրիշ սիրելիներուս վրայ կը խորհէի , բայց անոնց հողուոյն զօրութեանը վրայ ա՛լ չէի յուսահատեր , եւ ուրիշ պարագաներու մէջ անոնց վրայ դաժժ վեհանձն զգացումներս միտքս բերելով կը մխրթարուէի :

Ինչո՞ւ համար քիչ մը յառաջ այնչափ խռովեր էի՝ անոնց կրելիք մտատանջութիւնը մտածելով , եւ հիմա այսչափ վստահութիւն կունենամ անոնց արիութեանը վրայ : Ասանկ փոփոխութիւն մը հրա՞ջք էր արդեօք , կամ Աստուծոյ նոր հաւատալուս բնական արդասի՞քն էր : — Հրաջք կամ ոչ , ինչպէս կուզեն անանկ թող կոչեն կրօնքին վսեմ եւ ստոյգ բարերարութիւնը :

Կէս դիշերին երկու պահապան զիս նայելու եկեր ու խիստ տխուր դատեր էին : Առաւօտուն նորէն եկան ու զիս հանդարտ ու զուարթ գտան :

« Այս գիշեր , Պարոն , քարքի դէմք ունէիք , ըսաւ թիրօլա* , հիմա բոլորովին ուրիշ կը տեսնեմ ձեզ եւ ուրախ եմ : Ասի նշան մ'է որ

* Պահապաններուն մէկուն անունն է :

դուք աւազակ չէք . ներեցէք այս խօսքիս . վասն զի այն տեսակ մարդիկը (ես հին ըլլալով այս արհեստիս մէջ զխտողութիւններս կրնան կշիռ ունենալ) իրենց բանտարկութեան երկրորդ օրն աւելի կը կատողին . Ընչախոտ կը քաշէ՞ք . — Սովորութիւն չունիմ , բայց չեմ մերժեր ձեր հրամցուցածը . Նսկ ձեր ըրած զխտողութեանը գալով , ներեցէք ինձ ըսել որ ձեզի պէս խելացի երեւոյթ ունեցող մարդո՞ք խօսք չէ . թէ որ ես այս առաւօտ գիշերուան պէս քարբի դէմք չունիմ , այս փոխխութիւնս անհոգութեան կամ մօտաւոր ազատութիւն մը երազելու եւ ինքզինքս յուսով խաբելու նշան մը չկրնա՞ր համարուիլ .

— Թերեւս կը հաւատայի ատոր, Պարոն , եթէ դուք ուրիշ պատճառներու համար բանտարկուած ըլլայիք , բայց տէրութեան գործերու համար՝ այս օրուան օրս հնարաւոր չէ մտածել թէ ձեր բանտարկութիւնը մէկէն 'ի մէկ կրնայ լմննալ . եւ դուք ալ ատանկ պատիր յուսով մը խաբուելու չափ պարզամիտ չէք . Ներեցէք , ընչախոտ մ'ալ կը քաշէ՞ք .

— Տուէք , Բայց ի՞նչպէս ատանկ դրուարթ դէմք մը կրնայ ունենալ մէկ մարդ մը որ յարածամ դժբաղդներու մէջ կապրի .

— Պիտի կարծէք անշուշտ թէ ուրիշի

վշտացը անզգայ ըլլալէ յառաջ կուգայ . շիտակը ըսելով ես ալ հաստատութեամբ չեմ գիտեր . բայց կը հաւատեմ ձեզ թէ շատ անգամ սիրտս կը կտրտի երբոր մէկուն լալը կը տեսնեմ . ուստի երբեմն ինքզինքս զուարթ կը ձեւացընեմ որպէս զի խեղճ բանտարկեալներն ալ ծիծաղեցընեմ :

— Բարեկամ, միտքս խորհուրդ մը կուգայ որ եկած չէր երբէք, այն է թէ մէկ մարդ մը կրնայ բանտապանի արհեստը բանիլ ու խիստ բարի մարդ ըլլալ :

— Արհեստը բան մը չընէր, Պարոն : Սա կամարէն անդին՝ որ բակին միւս ծայրը կը տեսնէք՝ ուրիշ բակ մը եւ ուրիշ բանտեր կան՝ ամենն ալ կանանց յատկացեալ : Հոն բանտարկեալ կանայքը . . . ղիւրաւ կը հասկընաք . . . անառակ կիներ են : Արդ, Պարոն, մէջերնին անանկներ կան որ սրտի կողմանէ հրեշտակներ են . եւ թէ որ դուք բանտապան ըլլայիք . . .

— Ն՞ո . » եւ խնդացի բարձրաձայն :

Թիբոլա շիտթեցաւ մնաց եւ խօսքը չմընցուց : Թերեւս կը մտածէր որ ես բանտապան ըլլայինէ զժուար կըլլար ինծի այն թըշուառ կիներէն մէկուն վրայ սէր չձգել :

Հարցուց թէ ի՞նչ կուզէի նախաձաշի

համար : Յետոյ դուրս ելաւ եւ քանի մը վարկեանս ետքը խահուէ բերաւ :

Ուշադրութեամբ երեսը կը նայէի խորամանկ ժպիտով մը որ ըսել կուզէր . « Ինձմէ տունակ մը կը տանի՞ք ուրիշ տարաբաղդ բանտարկեալի մը , իմ Բիէնօ բարեկամիս : » Թիրօլա ալ ուրիշ ժպիտով մը պատասխանեց ինձ , որ կը նշանակէր . « Ոչ , Պարոն , եւ թէ որ ընկերներուս մէկունն ատանկ բան մը առաջարկէք եւ ան ալ հաճի , զգուշացէք որ ձեզ հմասնէ :

Հաւաստի չեմ բոլորովին իրարու միտք հասկըցած ըլլալնուս վրայ : Սա միայն գիտեմ որ տասն անգամ պատրաստուեցայ կտոր մը թուղթ եւ մատիտ մը իրմէ խնդրելու , եւ չհամարձակեցայ . վասն զի աշուրներուն մէջ բան մը կար որ կը թուէր թէ ինձի ազդարարութիւն կընէր մէկու մը չվստահելու , մանաւանդ իրմէ ուրիշի ընաւ երբէք

ԳԼՈՒԽ Ե.

Եթէ թիրօլա ցուցրցած բարեսրտու-
 թեանը հետ այնպիսինհնգաւոր նայուած ք մը
 չունենար, թէ որ իր դիմաց գծագրութիւնն
 աւելի աղնուակերպ եղած ըլլար, անշուշտ կը
 համարձակէի զանի գեսպան ընելու ինձի, եւ
 թերեւս տոմսակ մը կը դրկէի բարեկամիս, որ
 յարմար ժամանակին ձեռքը հասնելով կա-
 րող կըլլար իր ըրած մէկ անխոհեմութիւնը
 դարմանելու, եւ թերեւս կրնար աղատել, չէ
 թէ զինքը, որովհետեւ արդէն խեղճը չափա-
 զանց պլըշտկած էր, այլ ուրիշ շատ անձինք,
 ինչպէս նաեւ զիս:

Բայց համբերութիւն, Ասանկ պիտի ըլ-
 լայ եղեր:

Չիս կանչեցին հարցաքննութիւնս շա-
 րունակելու, եւ այն օրը մինչեւ իրիկունս եւ
 ուրիշ քանի մը օրեր տեւեց՝ միայն ճաշի ժա-
 մանակները դուրս հանելով:

Այս հարցաքննութեան ժամանակ՝ օրե-
 րը շուտով կանցնէին ինձի համար, այնչափ
 միտքս զբաղած էր անհատնում պատասխան-
 ներ գտնելու զանազան հարցերուց, եւ ճա-

չերուս ժամանակն ու իրիկուրներն ալ ինձի հարցուած բաներուն եւ տուած պատասխաններուս վրայ կը մտածէի, ինչպէս նաեւ այն ամեն կէտերուն վրայ որ հաւանականաբար տակաւին պիտի հարցուէին ինձի :

Առաջին շարժուն վերջը ձախորդ գէպք մը պատահեցաւ որ դիտ շատ վշտացուցի խեղճ Բիէնօ բարեկամս՝ փափաքելով ինձի պէս որ հաղորդակցութիւն մը մէջերնիս հաստատէ, տոմսակ մը գրեր ու ինձի գրկեր էր՝ չէ թէ պահապաններուն մէկուն ձեռօք՝ այլ դժբաղդ բանտարկեալի մը՝ որ մեր սենեակներուն մէջ ծառայելու կուգար պահապաններուն հետ : Այսօրուն-եօթանասուն տարեկան մարդ մըն էր՝ չեմ գիտեր քանի՛ ամիս բանտարկութեան դատապարտեալ :

Արաս գտնուած գնտասեղով մը մատներուս մէկը ծակեցի, արիւնովս քանի մը տող պատասխան գրեցի եւ այն տոմսակը բերող մարդուն տուի : Գժբաղդաբար խեղճը դիտուելով՝ բռնուեցաւ, տոմսակը վրայէն գտնուեցաւ, եւ եթէ չեմ սխալիր՝ չարաչար ծեծ կերաւ : Այլու աղաղակ մը լսեցի եւ ինձի այնպէս եկաւ որ այն դժբաղդ ծերունիին ձայնն էր, ալ անկէ ետեւ մէկ մ'ալ չտեսայ զանի :

Ատենանը կանչուելով սարսափեցայ երբ ինձի ցուցըցին դրած տոմսակս, եւ գոհութիւնս Աստուծոյ որ մէջը մեզի համար վտանգաւոր բան մը չկար, այլ պարզ ողջունի պէս բան մըն էր: Հարցուցին ինձի թէ ինչո՞վ հաներ էի ար- իւնս. գնտասեղս առին եւ ծիծաղեցան վրանիս որ ասանկ ինքզինքնիս ձեռք տուինք: Բայց ես, ո՛հ, չէի ծիծաղեր. աչքիս առջեւն էր միշտ ծեր թղթաբերը: Յօժարութեամբ յանձն կառնուի պատժուիլ անոր տեղը, եւ երբ անոր լալուն ձայնը լսել կարծեցի, սիրտս ար- տասուօք լցուեցաւ:

Քանի մը անգամ փուճ տեղը լուր հար- ցուցի անոր համար բանտապետին եւ պահա- պաններուն: Գլուխնին թոթուելով կըսէին. « շատի եղաւ անոր... ալ մէկ մ'ալ չկրնար ընել... հիմա քիչ մը աւելի հանդիստ է: » Ասկէց աւելի բան մը չէին հասկըցըներ:

Արդեօք ըսել կուզէին թէ ողորմելին նեղ բանալի մը մէջ արգիլուած էր. կամ թէ դա-ւազանին տակը կամ կերած ծեծին ցաւերուն շղթմանալով մեռե՞ր էր:

Օր մը ինձի այնպէս թուեցաւ թէ բակին անդիլի կողմը կամարին ներքեւ զանի տե- սայ՝ կրնակը փայտ բեռցած: Սիրտս թնտաց արպէս թէ եղբայրս էր տեսածս:

Երբոր հարցաքննու թեանս չարչարանքը վերջացաւ եւ օրերս գրաւող դրաղմունք մը չմնաց, այն ժամանակը առանձնու թեան ծանրութիւնը դառնապէս զգացի :

Թէպէտ թոյլ արուեցաւ ինծի Աստուածաշունչ մը եւ Տանթէ մը քովս ունենալու . եւ բանտապետն ալ հաճեցաւ որ ուղած գիրքս առնու՛մ իր գրքատունէն, որուն մէջ Աքուտէրիի ու Բաձձիի քանի մը վիպասանութիւններէն եւ ուրիշ քանի մը աւելի անչա՛հ գիրքերէ՛ զատ բան չկար, այսու ամենայնիւ մշտքըս չափազանց յուզեալ ըլլալուն՝ չէի կրնար որ եւ է գիրք մը ուշադրութեամբ կարդալ : Ամեն օր Տանթէի մէկ երգը գոց կընէի . բայց այս վարժութիւնս այնչափ մն քննայարարէր, որ ըրած ատենս՝ աւելի իմ տարաբաղդութեանը՝ վրայ կը մտածէի քան թէ երգին սողերուն վրայ : Նոյնը կըլլար նաեւ ուրիշ գրքեր կարդացած ատենս ալ՝ ՚ի բաց ատեալ Սուրբ Գրոց մէկ քանի հատուածները : Այն երկնային գիրքը՝ որ միշտ շատ սիրած էի ինքզինքս անհաւատ կարծած ժամանակս ալ, աւելի եւս

յարդու թեամբ կը կարդայի հիմա : Բայց զար-
ձեալ յօժարամտութեանս հակառակ՝ շատ ան-
գամ կը պատահէր որ անմտադրութեամբ եւ
առանց հասկընալու կը կարդայի : Քիչ քիչ
կարող եղայ աւելի խորին մտածելու անոր վը-
րայ եւ օր քան զօր աւելի համառնելու :

Այս ընթերցումը երբէք կոյր կրօնասի-
րութեան հակում մը չաւելցուց վրաս, այն
սխալ հասկցուած կրօնասիրութիւնը կու-
ղեմ ըսել որ կարճամիտ կամ մօլեռանդ կը-
նէ մարդը : Ընդհակառակն ինձի կը սովբեցը-
նէր սիրել զԱստուած եւ զմարդիկ, արդարու-
թեան եւս քան զեւս յաղթանակելուն փա-
փաքիլ եւ մօլութիւնը ատել՝ միանգամայն
ներելով չարերուն : Քրիստոնէութիւնը՝ փո-
խանակ հեղձուցանելու այն բարի սկզբունք-
ները որ փիլիսոսիայութիւնը կրնար ծնուցած
ըլլալ սրտիս մէջ, ընդհակառակն անոնց ուժ
կուտար եւ կը զօրացընէր՝ աւելի վսեմ, աւե-
լի զօրաւոր սպացոյցներով :

Օրին մէկը կարդալով թէ անդադար ա-
զօթ ք ընել պէտք է, եւ ճշմարիտ աղօթքն ալ
հեթանոսաց նման շատխօսութիւն քնելու վը-
րայ չկայանաք, այլ պարզութեամբ զԱստուած
պաշտելու՝ թէ՛ բանիւ եւ թէ՛ դործով, եւ
Չանալու օր թէ՛ խօսքերնիս եւ թէ՛ դործերնիս

մենք սուրբ կամաց կատարումն ըլլան, միտքըս դրի այն մշտամտունչ աղօթքը սրտի մըտօք 'ի դորժ դնել, այսինքն մտքէս չանցունել այնպիսի խորհուրդ մը որ Աստուծոյ կամացը հպատակելու քաղձանքով վառեալ չըլլայ :

Ես միշտ համառօտ աղօթքներն ընտրած եմ աղօթքիս մէջ, չէ թէ երկար աղօթքներն արհամարհելու համար, (ընդհակառակն խիստ օղտաւէտ կը համարիմ զանոնք, եւ անհատից տրամադրութեանը համեմատ՝ աստուած պաշտութեան վրայ անոնց ուշադրութիւնը հաստատ պահելու համար քիչ կամ շատ անհրաժեշտ), այլ կը տեսնեմ որ երկար աղօթքներ ընելու յարմար չեմ՝ առանց մտադրութիւնս կորսնցընելու եւ առանց աստուած պաշտութիւնը մոռնալու :

Չիս շարունակաբար Աստուծոյ առջեւ դնելու ուշադրութիւնս՝ փոխանակ մտքիս համար ձանձրալի աշխատութիւն մը եւ երկիւղի առիթ ըլլալու՝ քաղցր բան մը կերելէր ինձ : Մտածելով միշտ թէ Աստուած քովերնիս է, 'ի մեղ է, կամ ժանտաւանդ մննք' ի նա ենք, միայնութեան սոսկումը օրքան դօր կը թեթեւնար ինձի համար «Ամենալու ընկեր մը չունի՞մ մի քովս» կըսէի եւ ինձի, եւ սիր-

նրա կը հանդարտեցընէի, կը մըմնջէի ու կը սուլէի բերկրութեամբ եւ խանդաղատանօք :

—Մի թէ, կըսէի ես ինձի, չէ՞ր կընար տենալ մը դալ վրաս ու զիս գերեզման դնել : Բարեկամներս՝ մահա ողբալէ ետեւ՝ քիչ քիչ զօրութիւն պիտի գտնէին զիս այլ եւս չտեսնելնուն՝ համբերելու : Արդ՝ գերեզմանին տեղ բանտ մը զիս կ'ըլլեց : պէ՞տք է հաւատամ թէ Աստուած նոյն զօրութիւնը չպիտի պարգեւէ անոնց :—

Միտոս ջերմեռանդ մաղթանքներ կընէր անոնց համար՝ երբեմն արտասուախառն, բայց այն ողբերն ալ խառն էին քաղցրութեամբ : Զրատատ վստահութիւն ունէի որ Աստուած ուժ կուտար անոնց՝ ինչպէս ինձի : Այս վրստահութիւնս սուտ չեղաւ :

ԳԼՈՒԽ Է

Ազատ ապրիլը բանալի մէջ ապրելէն շատ աղէկ է : ասոր ո՞վ կը տարակուսի : Եւ սակայն բանտարդելութեան թշուառութիւններուն մէջ անդամ, երբոր մէկ մարդ մը մտածէ թէ Աստուած հոն ներկայ է, թէ աշխարհիս ու-

բախութիւնները վաղանցուկ են, թէ ճշմարիտ
երջանկութիւնը խղճմտանքին մէջ է եւ ոչ
արտաքին առարկայներու մէջ . երբոր, կը-
սեմ, մտածէ ասոնք, բերկրութեամբ ապրե-
լու քաղցութիւն մը կրնայ զգալ, Դեռ ամիս մը
շանցած՝ բռնելիք բնթացքս որոշեր էի, եթէ
ոչ կատարեալ՝ գոնէ պատշաճ համբերատա-
րութեամբ մը : Հասկըցայ որ ուրիշը մատնե-
լով ինքզինքս ազատելու վատութիւնը յան-
ձրն չառնելով կառավնարանէ կամ երկար
բանտարդելութենէ զատ ուրիշ բան չունէի
սպասելիք : Հարկ էր համբերութեամբ կրել :
-Պիտի ապրիմ քանի որ կենաց շունչ մը ձգուի
ինձի, կըսէի ես ինձի, եւ երբոր զայն ալ քա-
շեն հանեն ինձմէ, ամեն հիւանդներուն ը-
բածը կընեմ երբոր վերջին վայրկեանը կը հաս-
նի . այսինքն կը մնանիմ :—

Ինքզինքս կը վարժեցընէի ոչ մէկ բանէ
մը գանգատ չընելու եւ ամեն հնար եղած
բերկրութիւնները սրտիս տալու : Սիրելի եւ
սովորական զգացմունքս էր մի առ մի թուել
այն բարիքները որ կենացս օրերը դեղադար-
դեր էին . բարի հայր մը, գործվասիրտ մայր մը,
ազնիւ քոյրեր ու եղբայրներ, այս կամ այն
բարեկամներս, լաւ կրթութիւն մը, դրա-
կանութեան սէրս, եւ այլն Ո՞վ ինձմէ աւե-

լի երջանկութեամբ լցուած էր : Կնչո՞ւ
 վառք չտամ Աստուծոյ ասոր համար, թէ եւ
 հիմա բարօրութիւնս խոռված է ձախորդու-
 թեամբ : Նրբեմն այս թուումը բրած ատենս
 սիրտս կը շարժէր եւ վայրկեան մը կուլայի .
 բայց քաջալերութիւնն ու զուարթութիւնը
 շուտով կը վերահաստատուէին սրտիս մէջ :

Բանտարկութեանս առջի օրերէն նոր բա-
 րեկամ մը գտեր էի : Ասիկա ոչ բանտապետն
 էր եւ՞ ոչ պահապաններէն կամ դատաստա-
 նիս քննութիւններն ընելու պաշտօն ունեցող
 անձերէն մէկն էր : Սակայն խօսքս մարդկեղէն
 արարածի մը վրայ է : Ո՞վ էր այս բարեկամը .
 - շինգ վեց տարեկան խուլ-համբ տղայ մը :
 Հայրն ու մայրը Հարագործներ ըլլալով օրէն-
 քը պատուհասեր էր զանոնք : Խեղճ որբը՝ ու-
 բիշ նոյն վիճակի շատ տղայոց հետ ոստիկա-
 նութեան վրայ մնացեր էր : Ասոնք ամենն ալ
 բանտիս գիմացը սենեակ մը կը բնակէին, եւ
 օրը քանի մը անգամ այն սենեակին դուռը
 բացուելով գուրս կը հանուէին որպէս զի քիչ
 մը օդ առնուն բակին մէջ :

Խուլ-համբը պատուհանիս տակը կուգար, կը
 ծիծաղէր եւ նշանացի խօսքեր կընէր ինձի : Ես
 ալ մեծ կտոր մը հաց կը նետէի անոր, կառնէր
 զայն ու քախութեամբ ցտակաւորով կը վազէր

ընկերներուն քով, եւ ամենուն ալ տալէ ետեւ՝ կուգար իր ձեռքը մնացած բաժինն ալ պատուհանիս մօտ կուտէր՝ գեղեցիկ աչքերուն ժպիտովն իր շնորհակալութիւնը ինձի յայտնելով :

Միւս աղայքը հեռուէն կը նայէին ինձի, բայց չէին համարձակեր մօտենալու : Իսկ խուլ համրը ջերմ համակրութիւն մը ունէր վրաս, որուն շարժառիթը միայն շահը չէր : Նբրեմն իրեն հացնետէինէ կը վարանէր թէ ինչ ընէ, եւ նշանացի կը հասկըցընէր ինձի թէ ընկերները կուշտ էին եւ չէին կրնար ուտել : Նթէ տեսնէր որ պահապան մը կուգար սենեակս, հացն անոր կուտար որ ինձի ետ տայ, թէպէտ ինէ բան մը չէր յուսար այն ժամանակը, բայց դարձեալ զմայլելի շնորհքով մը կը խաղար պատուհանիս առջեւ, եւ ուրախ կըլլար իրեն նայելուս վրայ : Անգամ մը պահապաններէն մէկը թող տուաւ որ այս տղան բանտս մտնէ : Ներս մտնելուն պէս վաղեց ծունկերուս փաթտուեցաւ ուրախութեան աղաղակով մը : Գրկեցի զինքը եւ շեմ կրնար ըսել ո՛րպիսի հրճուանօք զիս գգուեց : Ո՛րչափ սէր կար այն փոքրիկ տղուն սրտին մէջ : Ո՛րչափ կուգէի կարող ըլլալ զանի դաստիարակել տալու եւ դտնուած անարգ վիճակէն ազատելու :

Չկրցայ երբէք դիտնալ անոց անուհը. ինք
 ալ չէր գիտեր թէ ունէ՞ր անուհ մը. Միշտ զը-
 ւարթ էր, եւ երբէք չտեսայ անոր լալը, բայց
 մէկ անգամ մը չեմ գիտեր ինչո՞ւ համար բան-
 տապետէն ծեծ ուտելով լացաւ. Չարմանալի՛
 բան. Անանկ տեղ մը ապրիլը յետին տարա-
 բաղդու-թիւն կը թուի. եւ սակայն այս տղան
 ստուգիւ այնչափ երջանիկ էր՝ ո՛րչափ կրնար
 ըլլալ իշխանի զաւակ մը այն տարիքին մէջ. :
 Այս մտածու-թիւնը ընելով կը հասկընայի թէ
 մէկ մարդ մը կրնայ իր մտաց տրամադրու-թիւ-
 նը տեղերուն ազդեցու-թեանէն ազատել. Կառա-
 վարենք երեւակայու-թիւննիս, եւ գրեթէ ա-
 մեն տեղ գո՛հ կըլլանք. Օրը շուտով կանցնի,
 եւ երբոր իրիկուան մարդ մը անկողին կը մըտ-
 նէ առանց անօթի ըլլալու եւ առանց սուր ցա-
 ւեր զգալու, ի՞նչ փոյթ եթէ այն անկողինը
 բանօթի մը պատերէ կամ տան մը կամ պալա-
 տի մը գեղանկար որմերէ շրջապատեալ ըլլայ :

Կատարեալ մտածու-թիւն. Բայց երեւա-
 կայու-թիւնս ի՞նչպէ՞ս կառավարելու էր. Ասոր
 կը կրթէի ինքզինքս, եւ երբեմն կը կարծէի
 թէ խիստ լաւ կը յաջողէի. բայց երբեմն ալ ե-
 րեւակայու-թիւնս բռնաւորաբար կը յաղթէր.
 այն ժամանակը ես ինձմէ դժգոհ ըլլալով՝ տը-
 կարու-թեանս վրայ ապշած կը մնայի :

ԳԼՈՒԽ Ը

Տարաբաղդութեանս մէջ տակաւին եր-
 ջանիկ եմ ես, կըսէի, որ ինձի տրուած բան-
 տը գեանի հաւասար է եւ այս բակին վրայ կը
 նայի, ուր ինձմէ շորս քայլ հեռու այս սիրուն
 տղան կուգայ, որուն հետ նշանացի խօսակցի-
 ւըն այնչափ քաղցր է ինձի: Ի՛նչ սքանչելի է
 մարդուս իմացութիւնը: Ի՛նչ բաներ կըսէինք
 իրարու, ան ու ես, նայուածքի ու դէմքի
 հազարումէկ կերպնշաններու օգնութեամբ: Ի՛նչ
 պէս վայելուչ կերպով կը կազմէ իր շար-
 ժումները երբոր կը ժպտիմ իրեն: Ի՛նչպէս
 զանոնք կուզէ երբ կը նշմարէ որ հաճոյ չեն
 ըլլար ինձի: Ի՛նչպէս կը հասկընայ որ կը սի-
 բեմ զինքը՝ երբոր իր ընկերներուն մէկը կը
 գգուէ կամ իր կերածէն անոր ալ կուտայ:
 Մէկը շկրնար միտքէն անցունել թէ ես սկա-
 տու հանէս կրնամ կերպով մը այս խեղճ փոք-
 տիկ արարածը կրթել: Նշաններուն համբավար-
 ժութիւնը յաճախ կրկնելով մեր գաղափար-
 ներն իրարու հաղորդելու միջոցները պիտի
 կապտարելազործենք: Ա՛րչափ տւելի զգայ թէ

ինձի հետ խօսակցելովը կը կրթուի եւ բարձն
 օրէ օր կազնուանայ , ա՛յնչափ աւելի սէր պի-
 տի տայ ինձի , Աս իրեն համար խելքի ու բա-
 բեարտութեան հողի մը պիտի ըլլամ . ինք
 պիտի սովբի իր վիշտերը , բեկրութիւնները
 եւ յոյսերը ինձի աւանդել , ես ալ պիտի ջա-
 նամ դանի մխիթարելու , սիրտը ազնուացը-
 նելու եւ իր ամեն ընթացքը ուղղելու : Ո՞վ
 գիտէ թէ իմ վիճակս ամսէ ամիս անստոյգ
 պահելով դիս հոս չպիտի թողուն որ ծերա-
 նամ : Ո՞վ գիտէ թէ այս տղան՝ աչքիս առջե-
 ւը մեծնալով՝ այս տանս մէջ պաշտօնի մը չպի-
 տի դորձածուի : Յուցըցած յաջողակութեամ-
 բը չկրնա՞ր մինչեւ . . . բայց աւա՛ղ , շատ
 շատ ըլլալիքը լաւ պահապան մը կամ անոր
 պէս բան մըն է : Սակայն գարձեալ բարի դորձ
 մը ըրած չե՞մ ըլլար՝ թէ որ պարկեշտ մարգոց
 եւ ինքն իրեն հաճոյ ըլլալու բաղձանք մը իրեն
 աղղելու եւ վեհ զգացմանց ունակութիւն տա-
 լու նպաստած ըլլամ :

Այս միայնախօսութիւնը խիստ բնական
 էր : Աս միշտ շատ հակում ունեցած եմ տղա-
 յոց , եւ դաստիարակի պարտականութիւն-
 ները վսեմ կերեւէին ինձի : Քանի մը տարիէ
 ՚ի վեր այս պաշտօնը կը կատարէի ճաքօմօի
 եւ ճուլիօ Բօրբօի քով , երկուքն ալ գեղեցիկ

յոյսեր տառուղ պատանիներ՝ որոնք բուն իմ
զաւակացս պէս կը սիրէի եւ միշտ ալ պիտի
սիրեմ: Գիտէ Աստուած թէ քանի՛ քանի ան-
գամ բանտին մէջ անոնց վշայ խորհած եմ:
Ո՛րչափ կը ցաւէի որ անոնց դաստիարակու-
թիւնը չկրցայ գլուխ հանել: Ո՛րչափ սրաւ-
աանդ մազթանքներ կընէի որնոր վարժապետ
մը գտնէին ինձի չափ զիրենք սիրող:

Երբեմն կը գոչէի. «Ի՛նչ անարդ այլափո-
խութիւն . փոխանակ շաքոմօի եւ ճուլիօի,
զորոնք բնութիւնն ու բազդը իրենց ամենա-
պայծառ ձիրքերովը լցուցած են, հիմա աշա-
կերտ յունիմ ինձի խեղճ փոքրիկ խուլ-համբ
մը, ցնցոտազգեսաց եւ գողի դաւակ . . . որ
չատ շատ բանտի պահապան մը պիտի ըլլայ,
որ քիչ մը աւելի անհամեստ լեզուով կալա-
նաւոր կը կոչուի»:

Այս մտածութիւնը զիս կամչցընէր, կը
ճնշէր: Բայց երբ իմ փոքրիկ խուլ-համբիս
ձայնը կը լսէի, սիրտս կը թնտար ինչպէս հօր
մը սիրտը իր որդւոյն ձայնէն: Եւ այն ձայնը
եւ անոր տեսքը կը փարատէին մաքիս մէջէն
զանի արհամարհելու գաղափարները: - Ի՛նչ
յանցանք ունի աս խեղճ տղան՝ թէ որ խե-
ղանդամ է, ցնցոտիներով ծածկուած է եւ
գողերու որդի է: Մարդկային հողի մը ան-

մեղութեան հասակի մէջ միշտ պատկառելի է : — Ասանկ կըսէի եւ օր քան զօր աւելի դորովասրտութեամբ կը նայէի անոր . կը թուէր ինձի որ օրէ օր խելքը կածէր եւ ես ալ օրէ օր կը հաստատուէի անոր բարեբարոյութիւնը զարգացնելու քաղցր խորհուրդիս վրայ . եւ ամեն հաւանականութիւնները միտքս բերելով կը խորհէի թէ օր մը թերեւս կելեմ բանտէն եւ այն ժամանակը կարող կըլլամ այս տըղան խուլ-համերց դպրոցը դնելու եւ անանկով կալանաւորի արհեստէն լաւագոյն ապագայի մը ճամբայ իրեն բանալու :

Երբոր այսպէս բերկրութեամբ անոր երջանկութեանը կ'զբաղէի, երկու պահապան եկան օր մը զիս սենեակէս դուրս հանելու :

«Ձեր բնակարանը պիտի փոխուի, Պարոն :

— Ի՞նչ ըսել կուզէք :

— Մեզ հրաման եղած է ձեզ ուրիշ սենեակ փոխադրել :

— Ինչո՞ւ համար :

— Ուրիշ աւելի կարեւոր թռչուն մը բռնուած է, եւ այս վանդակը լաւագոյնս ըլլալով . . . կը հասկընա՛ք . . . :

— Կատարելապէս . այս սենեակը նոր եկողներուն առաջին իջեւանն է եղեր » :

Եւ առին զիս բակին միւս կողմը տարին .
բայց աւա՛ղ, նոր սենեակս գեանի վրայ չէր .
ալ չէի կրնար խուլ-համբիս հետ խօսակցիլ .
Բակէն անցած ատենս տեսայ այն սիրելի տը-
ղան, գետինը նստած, զարմանքի մէջ, տխուր .
հասկըցաւ որ զիս կը կորսնցընէր : Յատկեց
ուռք ելաւ եւ առջեւս վազեց : Պահասլաննե-
րը վռնտել կուղէին զանի . բայց ես գրկեցի
զայն, եւ առանց իր աշտտութեանը նայելու՝
համբուրեցի դորովանօք . ետքը՝ պէ՞տք է
արդեօք խոստովանիլ՝ արտասուալից աչօք
զատուեցայ անկէ :

ԳԼՈՒԽ Թ .

Ին՛զճ սիրտս, գու որ ա՛յդչափ դիւրու-
թեամբ եւ եռանդով կը սիրես, ճ՛րչափ բա-
ժանումներու արդէն դատապարտուեցար :
Այս բաժանումն ալ ստուգիւ միւսներէն նը-
ւաղ վշտալի չեղաւ . եւ այս վիշտն առաւել
զգալի եղաւ ինձի, որովհետեւ նոր բնակարա-
բանս խիտտ ախուր էր . Գծուծ սենեակ մը,
մուխ, աղտոտ, միակ պատուհանով մը՝ որուն
տպակիններուն աեղ թուղթ դրուած էր . պա-

տերն ամօթալի նկարներով ծածկուած, եւ
 այնպիսի դուռով մը . . . որուն անունը տալու
 չեմ համարձակիր: Չներկուած կողմերն ալ
 արձանագրութիւններ կային: Շատերը դըժ-
 բազդ բանտարկեալներու լոկ անուններ, մա-
 կանուններ կամ անոնց հայրենեաց անուններն
 էին՝ իրենց բանտարկութեան սեւ օրին թուա-
 կանովը: Շատերն ալ բացազանչութիւններ
 էին սուտ բարեկամներու դէմ, նոյն խկ հե-
 ղինակին դէմ, կնոջմը դէմ, դատաւորին դէմ,
 եւ այլն: Ոմանք ալ համառօտ կենսագրու-
 թիւններ էին: Մէկ քանին ալ բարոյական վը-
 ճիւղներ: Ասոնց մէջ Բասքալին սա խօսքերը
 կային .

« Անոնք որ կրօնի դէմ կը մտքառին, ա-
 նաջ դոնէ թող հասկընձան թէ ի՞նչ կրօնք է
 այն: Եթէ կրօնքը պարծենար որ Աստուծոյ
 վրայ յստակ տեսութիւն մը ունի եւ անբա-
 քող կերպով զանի ստացած է, անոր հեր-
 քում եղած կըլլար երբոր ըսուէր թէ «Ճշ-
 ճի՛ Դ՛ր Բ՛ն է Ն՛րեանդ» որ զանի այնպէս Բ-յոյ-յոյ Իե-
 դու յոյճէ: Բայց որովհետեւ կըսէ ընդհակա-
 ռակն թէ մարդիկ խաւարի մէջ են եւ Աս-
 տուծմէ հեռացած են. թէ Աստուած ինք-
 զինք անոնց ծանօթութենէն ծածկած է, եւ
 թէ ինքզինքն իսկ այնպէս կը կոչէ Ս. գրոց

մէջ՝ Աստուծոյ անմտօրէնքէն ըսելով . . . , ինչ օգուտ կրնան քաղել՝ երբ որ ըստ իրենց խոստովանութեան ճշմարտութիւնը փնտռելու անհոգութիւններնուն մէջ կը պօռան թէ զանի իրենց ցուցընող բան մը չկայ : »

Տակն ալ նոյն հեղինակին սա խօսքերը կային .

« Հոս խնդիրը օտար անձի մը թեթեւ շահուն վրայ չէ , այլ մեր վրայ եւ մեր բոլորին վրայ է : Հոգւոյ անմահութիւնը այնչափ կարեւոր բան է մեզ համար եւ այնչափ խորին մերձաւորութիւն մը ունի մեզ , որ անոր ինչ ըլլալը դիտնալու անհոգութիւն ընողը ամեն զգացում կորսնցուցած ըլլալու է : »

Ուրիշ մ'ալ սա խօսքերը գրեր էր .

« Կօրհնեմ բանտը՝ որ մարդոց ասպաշընորհութիւնը , իմ թշուառութիւնս եւ Աստուծոյ բարութիւնը ինձի ճանչցուց : »

Այս խոնարհութեան խօսքերուն քով ամբարտաւան անէծքներ կը տեսնուէր ինքզինք անպատուած հրատարակող մարդէ մը գրուած , որ Աստուծոյ դէմ կապտամբէր՝ որպէս թէ քիչ մը վերը զանի ուրացած ըլլալը մտցեր էր :

Էջ մը հայհոյութիւններէ ետեւ՝ ուրիշ էջ մ'ալ թշնամանք կար Էրեւանի ունիտէն դէմ

(ասանկ կը կոչէր այն անձինքը) զորոնք բան-
տարգելութեան դժբաղդութիւնը կրօնատէր
կընէ :

Այս քարուականքը սահապաններէն
մէկուն ցուցընելով հարցուցի՝ թէ ո՛վ զրեբ
էր : -

« Գոհ եմ այդ արձանագրութիւնը գտնե-
լէդ , ըսաւ . այնչափ շատ կան , որ վնտը-
ռելու գտնելու ժամանակ չունիմ : »

Եւ առանց ուրիշ բան մը ըսելու՝ սկսաւ
սլաքաբար գտնակով քերել , որպէս զի այն գրը-
ւածը ջնջէ :

« Ինչո՞ւ կաւրէք , ըսի իրեն .

— Վասն զի ասոնք գրող չուսուցանող
որ դիտմամբ մարդասպանութիւն ըրած ըլլա-
լուն համար ՚ի մահ գատապարտուեցաւ , ետ-
քը զզջաց ու ինձի աղաչեց որ ասոնք ջնջեմ :

— Քտուած ներէ իրեն , ըսի . ի՞նչ սպա-
նութիւն եք ըրածը :

— Իր մէկ թշնամին չկրնալ սպաննելով ,
վրէժ առնելու համար անոր դաւակը սպաննե-
ր , աննման գեղեցիկ տղայ մը : »

Սոսկումէս դողացի : Վայրագութիւնը
կրնա՛յ մինչեւ հոն հասնիլ . Եւ ասանկ հրէշ մը՝
մարդկային ամեն տկարութիւններէ ազատ
մարդու մը պէտ թշնամանիչ քերա՞ն կըրանն-

ցընէր, Անմե՛ղ մը սպաննել. խեղճ տղե՛կ մը
խողխողել :

ԳԼՈՒԽ Ժ

Նոր սենեկիս մէջ՝ որ խիստ մութ եւ զա-
ղիւրէր, զուրկ իմ սիրուն փոքրիկ համբիւս ըն-
կերութենէն, արամութիւնը դիս կ'ընկճէր :
Ժամերով կը կանգնէի պատահանին առջեւ՝
որ ճեմելիքի մը վրայ կը նայէր, եւ ճեմելիքին
անդիի կողմն ալ առաջին սենեկիս պատու-
հանն ու առջեւի բակին ծայրը կը տեսնուէր :

— Ո՞վ գրուեր էր իմ տեղս: Մարդ մը կը
տեսնէի հոն որ անդադար եւ շուտ շուտ կը պը-
տըտէր սաստիկ մտայուղութեամբ տագնապեալ
անձի մը պէս: Երկու երեք օր ետքը տեսայ որ
դրիշթուղթ եւ այլն տուեր էին անոր, եւ ալ
այնուհետեւ բոլոր օրը սեղանին առջեւ նստած
էր :

Վերջապէս ճանչցայ զանի՝ երբոր պա-
հապանին հետ սենեակէն ելեր ու դատաստա-
նական քնութեանց ներկայանալու կերթար :
Մեղքիոր. ճօյա՛ն էր :

Արդոս ճմլեցաւ : Դո՛ւն ալ հոս , մե՛ծ քա-
ղաքացի : (Անիկա ինձմէ աւելի բաղդաւոր ե-
ղաւ : Քանի մը ամիս բանտարկութենէ ետեւ՝
արձակուեցաւ :)

Ամեն բարի արարածներու տեսքը զիս կը
մխիթարէ , ինձի սէր կազդէ , ինձի խորհրդ-
գածել կուտայ : Ո՛հ , խորհիլն ու սիրելը մեծ
բարիք մըն են : Յօժարութեամբ կեանքս կու-
տայի ճօյան բանտէն ազատելու համար . եւ
սակայն անոր տեսքը զիս կ'ափովէր :

Երկար ժամանակ անոր նայելէս ետեւ ,
անոր շարժումներէն մտքին հանդարտու-
թեանը կամ անհանդատութեանը վրայ կար-
ծիքական զատողութիւններ ընելէս եւ իրեն
համար բարեմաղթութիւններ ընելէս ետեւ ,
վրաս աւելի դօրութիւն մը՝ աւելի ընգարձակ
զաղտոտարներ եւ ինքզինքէս աւելի գոհու-
թիւն կ'զգայի , որովհետեւ մարդկեղէն սի-
րելի արարածի մը ներկայութիւնը բաւա-
կան է միայնութիւնն փոփելու : Սյս բա-
րիքը ըրին ինձի նախ խեղճ խուլ-համբ մը .
հիմա ալ մեծ տաղանդի տէր մարդու մը ներ-
կայութիւնը , թէպէտ եւ զինքը հեռուէն կը
տեսնէի :

Պահապաններէն մէկը անշուշտ անոր ի-
մացութեւ էր իմ ուր ըլլալս : Ասաւ զմեզ պա-

տուհանը բանալուն՝ թաշկինակն երեբցուց
 դիս ողջունելու համար : Ես ալ նոյն նշանով
 պատասխանեցի իրեն , Ա՛հ , ի՛չ պիտի բերկրու-
 թեամք սիրտս լցուեցաւ այն վայրկենին : Կը
 թուէր թէ հեռաւորութեան միջոցը վերցեր
 էր եւ երկուքս ՚ի միասին էինք : Սիրուհին
 տեսնող տարփաւորի մը պէս սիրտս կը զար-
 նէր : Զեռքով ու շարժուածներով կը խօսէինք
 իրարու հետ՝ առանց իրար հասկընալու . բայց
 այնպիսի շուտափութութեամբ մը որ գիտես
 թէ իրարու միտք կը հասկընայինք , կամ մա-
 նաւանդ ստուգիւ կը հասկընայինք իրար : Այն
 շարժուածները մեր սրտին բոլոր զգացում-
 ները կը նշանակէին , եւ երկուքս ալ իրարու
 զգացմանց քաջածանօթ էինք :

Այն բարեկամական ողջոյններէն ի՛նչ մը-
 խիթարութիւններ չպիտի գանձէի ասպագա-
 յին մէջ : Ապագան եկաւ , բայց այն ողջոյն-
 ները չնորոգեցան . Ամեն անգամ որ Ղօյան իր
 պատուհանը կը տեսնէի , թաշկինակս կերեր-
 ցընէի , բայց պարտաւ տեղը . Պահապաններն
 ըսին ինձի թէ անանկ ձեռքով ու շարժում-
 ներով հետս խօսակցիլն արգիլուեր էր իրեն :
 Այսու ամենայնիւ յաճախ կը նայէր ինձի . ես
 ալ նոյնպէս անոր կը նայէի . եւ մեր նայուածքը
 ասկաւին հազար բան կը հասկըցընէր իրարու :

ԳԼՈՒԽ ԺԱ .

Պատուհանիս առջևի ձեմելիքին մէջ՝ որ դրեթէ բանտիս հետ հարթ հաւասար էր՝ առաւօտէն մինչեւ իրիկուն ուրիշ բանտարկեալներ կանցնէին կը դառնային մէկ մէկ պահապաններու հետ : Ասոնք հարցախորձի կերթային կամ ետ կը դառնային : Շատը ստորին կարգի մարդիկ էին : Բայց մէջերնին մէկ քանի ալ տեսայ որ աւելի բարձր վիճակէ անձինք կերեւէին : Քէպէտ ա՛յնչափ շուտ կանցնէին որ խիստ հարեւանցի կը տեսնէի զանոնք : Եյսու ամենայնիւ ուշադրութիւնս կը դրուէին եւ ամենն ալ քիչ շատ դուրս կը շարժէին : Առջի օրերն այս Թխուր տեսարանը տրամութիւնս կաւելցընէր , բայց քիչ քիչ վարժուեցայ , եւ վերջապէս միայնութեանս սոսկումը նուազեցընելու ալ նպատակեց :

Նմանապէս շատ ալ բանտարկեալ կանայք կանցնէին սենեակիս առջևէն : ձեմելիքին մօտ կամարայարկ նամբու մը միւս կողմը բակ մը կար , հոն էր կանաչ բանտն եւ զաղգիական ախտիւ վարակելոց հիւանդանոցը :

Բարակ սլատ մը միայն իմ սենեակս բանտարկեալ կանանց սենեակներուն մէկէն կը զատէր։ Շատ անգամ այս թշուառներն ականջս կը խուլցընէին իրենց երգերովը եւ երբեմն ալ կռիւներովը։ Իրիկունները երբոր ժամանակն անցնէր եւ դուրսի ձայները դադրէին, ասոնց խօսակցութիւնները կը լսէի։

Թէ որ ուզէի՝ կրնայի ես ալ խօսակցիլ հետերնին։ Բայց զգուշացայ, չեմ դիտեր ինչո՛ւ համար։ Ահ եհերտաութեամբ թէ մեծամըտութեամբ, կամ այնպիսի վատ վիճակի մէջ գանուող կանանց հետ բարեկամանալու խոհական երկիւզով։ Ար կարծեմ թէ այս երեք պատճառներն ալ միանգամայն աւնէի։ Աինք քանի որ իր պարտուպատշաճ դիրքին մէջ է՝ վսեմարարած մըն է։ Չանի տեսնելը, լսելը, հետը խօսիլը՝ ազնիւ խորհուրդներով հոգիս կը լեցընէ։ Բայց երբոր նուազատեղեալ եւ արհամարհելի վիճակի մէջ է՝ դիս կը խօսովէ, կը վշտացընէ եւ սրտիս բանառտեղծական աշխտովը կը մարէ։

Ս. սակայն . . . (այս սահմանաւորիչ պայմաններն անհրաժեշտ են մարդս նկարագրելու համար՝ որ խիստ խրթին էակ մըն է) այս կանանց ձայներուն մէջ քաղցր ձայներ կային, եւ այն ձայները՝ ինչո՛ւ չըսեմ՝ սիրելի էին

ինձի : Մէկը մանաւանդ միւսներէն անուշ էր , անոնցմէ քիչ կը լսուէր , եւ ընաւ գոնհիկ մտածութիւններ չեր արտաբերեր : Շատ ալ չէր երգեր . երգելու ալ ըլլար 'նէ' շատ անգամ սա սրտաշարժ տողերն էր .

« Ո՛վ պիտի ետ դարձունէ թշուառին իր երջանկութիւնը : »

Երբեմն աղօթքներ կերգէր , ընկերներն ալ ձայնակից կըլլային անոր . բայց ես կրնայի որոշել Մազդազանէին ձայնը միւսներէն՝ որոնք դիտեսս թէ դիտմամբ անոր ձայնը խափանելու կը ջանային :

Այո՛ , այս դժբաղդ կնոջ անունը Մազդազանէ էր :

Երբոր ընկերներն իրենց ցաւերը կը պատմէին , անի կը մեղքընար զանոնք հեծեծալով , եւ միշտ կըսէր . « Մի վհատիր , սիրելիս , Տէրը ոչ մէկ մարդ մը երեսի վրայ չձգեր . »

Ո՛վ կրնար զիս արգիլել որ զանի գեղեցիկ չերեւակայէի , աւելի դժբաղդ՝ քան թէ յանցաւոր , առաքինութեան համար ծնած եւ առաքինութեան զառնալու կարող թէ որ խոտորած ալ էր առաքինութենէն : Ո՛վ կրնայ զիս մեղադրել թէ որ սիրտս կը շարժէր անոր ձայնէն , թէ որ ակնածութեամբ մտիկ կընէի անոր ձայնը , թէ որ մասնաւոր ջերմեամբ ու

Թեամբ մը կազօթէի անոր համար :

Ամենգութիւնը պատուական է . բայց ո՛ր-
չափ պատուական է զղջումն ալ . Մարդկանց
ամենաբարին՝ մարդացեալ Աստուածը՝ մեղա-
ւոր կանանց վրայ դորովագութ աչօք չէ՞ր
նայեր, անոնց ապաշաւը չէ՞ր յարգեր, եւ զա-
նոնք իր ամենէն սիրելի հոգիներուն կարգը
չէ՞ր դասեր, ինչո՞ւ համար ուրեմն վատ
վիճակի մէջ ինկած կինը արհամարհենք :

Այսպէս խորհրդածելով հարիւր անգամ
մտաբերեցի ձայնս հանել եւ եղբայրական սի-
րոյ յայտարարութիւն մը ընել Մագդաղինէ-
ին . Անգամ մը անոր անուան առաջին վանկը
արդէն արտասաներ էի « Մագդ . . . » բայց
զարմանալի բան . սիրտս կը բաբախէր տասն-
եւհինգ տարեկան տարփաւորի մը սրտին
պէս . եւ սակայն երեսուն եւ մէկ տարեկան
էի , եւ տղոց պէս սիրտս թեթեւ բաներէ խը-
ռօզվելու ժամանակն անցած էր :

Չկրցայ անկէց աւելի արտասանել . նորէն
կ'սկսէի « Մագդ . . Մագդ . . » բայց ամեն
ջանք անօգուտ եղաւ . ինքզինքս ծիծաղելի
կը գտնէի , եւ բարկութեամբ « Մաթթօ՛ եւ
ոչ Մագդ » կը գոչէի :

* Իտալերէն . խենդ կամ յիմար :

ԳԼՈՒԽ ԺԲ

Այսպէս լմնցաւ իմ վիսպասանութիւնս այս
թշուառ կնոջ հետ . Սա կայ որ քանի մը շա-
բաթ քաղցր զգացմունքներով սիրտս շարժե-
լու պատճառ եղաւ . Շատ անգամ տխուր էի ,
եւ անոր ձայնը զուարթութիւն կուտար ին-
ձի : Շատ անգամ ալ մարդոց ցածութեանն ու
ապաշնորհութեանը վրայ խորհելով կը բար-
կանայի վրանին եւ բոլոր աշխարհ կատէի-
բայց Մագդաղինէի ձայնը զիս կարեկցութեան
ուներողամտութեան կը բերէր :

— Աստուած տար որ ծանր պատժոյ մը
չդատաւարաւուէիր , ո՛վ անձանօթ մեղաւո-
րուհի . կամ ինչ պատժոյ ալ որ դատաւարա-
ւուիս՝ կարենաս անկէց օգուտ քաղելով ազնիւ
զգացմանց դատնալ եւ Տէրօջը սիրելի կեր-
պով ապրիլ ու մեռնիլ : Երանի՛ թէ քեզ
ճանչողներուն ամենն ալ քեզ մեղքըսան աւ-
յարգեն ինձի պէս՝ որ քեզ չէի ճանչեր :
Երանի՛ թէ ամեն քեզ տեսողներուն համ-
բերութիւն , քաղցրութիւն , առաքինութիւն
եւ Աստուծոյ վրայ վստահութիւն աղգես :

ինչպէս որ ինձի աղէկեցիր, ինձի՝ որ առանց տեսնելու քեզ կը սիրէի: Նրեւակայութիւնս կարելի է խաբուեցաւ՝ քեզ գեղեցիկ կին մը կարծելով, բայց քու սիրտդ՝ անտարակոյս եմ որ գեղեցիկ էր: Քու ընկերներդ անքաղաքավարութեամբ եւ գռեհկարար կը խօսէին, բայց դու պարկեշտութեամբ եւ շնորհքով: Անոնք կը հայհոյէին Աստուծոյ դէմ, դու կ'օրհնէիր: Անոնք կռիւ կ'ընէին իրարու հետ, դու կը խաղաղէիր զանոնք: Թէ որ մէկը քեզ անպատուութեան ճամբէն հանելու համար ձեռք երկընցուց քեզի, թէ որ կրցաւ ազնուաբար քեզի բարիք մը ընել, թէ որ քու արտասուքդ սրբեց, ամեն միտիթարութիւններ անձրելի պէս տեղան անոր վրայ, անոր որդւոց եւ թոռանցը վրայ: —

Սենեակիս մէկ քովն ալ ուրիշ բանս մը կար որուն մէջ քանի մը մարդիկ կը բնակէին: Ասոնց ալ խօսակցութիւնները կը լսէի: Մէջէրնէն մէկը միւսներուն վրայ իշխանութիւն կը բանեցընէր, չէ թէ անոնցմէ բարձր վիճակէ ըլլալուն համար, այլ առաւել ճոռոմարան եւ յանդուգն ըլլալուն համար: Այս մարդը՝ ինչպէս կըսեն՝ ինքզինքը վարդապետի տեղ գրած էր, կը վիճէր, իրեն դէմ խօսողները կը լռեցընէր իր հրամայական ձայնովն:

ու կրակոտ խօսքովը . եւ վճարար կը սովորնցընէր անոնց ինչ որ պէտք էր խորհելին ու զգային : Անոնք ալ քիչ մը դէմ կենալէ ետեւ վերջապէս անոր իրաւունք կուտային ամեն բանի մէջ :

Այս թշուառներուն մէջ մէկը չկար որ բանտին տաղտուկը մեղմացընելու կարող ըլլար՝ պարկեշտ զգացումներ յայտնելով, քիչ մը կրօնք եւ սէր ցուցընելով :

Խուճրին գլուխը դիտողներէն . ես ալ փոխադարձաբարողջունեցի զինքը : Հարցուց ինձի թէ ի՞նչպէս կը տանէի այս անիծեալ վիճակը : Պատասխան տուի թէ վիճակ մը՝ որչափ եւ տխուր ըլլայ՝ անիծեալ չէր ինձի համար, եւ թէ մինչեւ ՚ի մահ պէտք էր խորհելու եւ սիրելու բերկրանքը փնտռել :

— Բացատրէ ըսածդ, Պարոն, բացատրէ :

— Բացատրեցի, բայց հասկըցող չեղաւ : Եւ երբոր ճարտարխօսական վարպետ նախազգուշութիւններով համարձակեցայ Մագդաղինէին ձայնէն զգացած խանդաղատանքս օրինակ բերելու, խօսակիցս բարձր ծիծաղ մը բրցուց :

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կայ, գոչեցին ընկերները : — Ամբարիչան սկսաւ ծամածռելով հեզանել իմ խօսքերս, եւ ընկերներն ալ միաձայն

ծիծաղեցան՝ կատարեալ անմիտ մը ղիս համարելով :

Բանտն ալ աշխարհի պէս է : Անոնք որ իրենց իմաստութիւնը՝ դրդուելու, դանդաժուելու, հայհոյելու վրայ կը դնեն, յիմարութիւն կը համարին կարեկցութիւնը, սէրը, մտաց ազնիւ մխիթարութիւնները, վերջապէս ինչ որ մարդկութեան եւ անոր երկնաւոր արարչին պատիւ կը բերէ :

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Թողուցի զանոնք որ ծիծաղին, եւ վաննջ մը անդամ պատասխանն չտուի : Սրկու երեք անդամ խօսիլ ուղեցին հետս, ես մուշկեցայ :

— Ալ մէկ մ'ալ պատու հանը չպիտի ելլէ, ըսին : — Գացեր է : — Մագդաղինէին հառաչանքը մտիկ կընէ : — Մեր ծիծաղները զինքը վիրաւորած ըլլալու են :

Քիչ մը ատեն այսպէս խօսքեր ըրին. վերջապէս զլիաւորնին սաստելով լռեցուց վրաս մամապողները :

« Լուսնի՛ք , տխմարներ , ըսածնիդ չէք գիտեր , ըսաւ , Գրայինիս ձեր կարծածին չափ էչ չէ : Գուք կարող չէք բանի մը վրայ խորհրդածելու : Ես , կը ծաղրարանեմ , բայց ետքը կը խորհիմ : Ամեն շար սրիկայները կըրնան մեզի պէս կատաղութիւն բանեցընել : Քիչ մը աւելի հանդարտ դուարթութիւն , քիչ մը աւելի գութ , քիչ մը աւելի հաւատք երկնից բարերարութեանը վրայ , ասոնք ամենքը՝ անկեղծաբար խօսելովի՞նչ կընշանակեն ձեր խելքովը :

— Հիմա որ ես ալ կը խորհիմ ասոնց վրայ , ըսաւ մէջերնէն մէկը , կը կարծեմ որ ասոնցմով մէկ մարդ մը քիչ մը պակաս սրիկայ կըլլայ :

— Կեցցես , պոռաց գլխաւորը Ստէնտորի՞ ձայնով մը . այս անգամ քիչ մը համարում ունենալ կ'սկսիմ քու խոշոր գլխուդ վրայ , »

Թէպէտ ինձի պատիւ մը չէր այս մարդկաներէն քիչ մը պակաս սրիկայ համարուիլս , այսու ամենայնիւ ուրախութիւն մը ղգացի երբ

* Տրովադայի պաշարմանը գացողոյցն պատերազմողներուն մէկն էր , որուն համար կըսեն թէ 50 մարդու ձայնի չափ զօրաւոր ձայն ունէր :

տեսայ այս թշուառները որ վերջապէս կը հասկընային գորովանաց զգացումները մըշակելուն կարեւորութիւնը :

Այն ժամանակը պատուհանին փեղկը շարժեցի որպէս թէ պատուհանը կելլէի : Գրացիներուս գլխաւորը զիս կանչեց. ես ալ պատասխան տուի յուսալով որ ինձի պէս բարոյական խօսելու կը հաճէր : Բայց կը սխալէի : Հասարակ միտքերը կը վախչին լուրջ խորհրդածութիւններէ : Թէ որ մեծ ճշմարտութիւն մը աչքերնուն վայլի, կարող են վայրկեան մը ամօր վրայ զմայլելու : Բայց քիչ մը ետքը աչքերնին անկէ կը դարձունեն, եւ ինքզինքնին իմաստուն ցուցնելու համար՝ զանի երկըայութեան տակ կը ձգեն՝ ու վրան կը ծաղրաբանեն :

Ետքը հարցուց ինձի թէ պարտքի համար բանտը դրուած էի :

« Ոչ :

— Թերեւս գողութեան համար ամբաստանուած ես : Զուր տեղը կուզեմ ըսել, կը հատկընաս ա՛ :

— Ռէրիչ բանի համար ամբաստանուած եմ :

— Ճարտիակա՞ն գործերու համար :

— Ոչ :

— Մարդասպանութեա՞ն համար :

— ԱՆ՝

— Քառապօնարիութեան համար :

— Ճշդիւ ատոր համար :

— Եւ ի՞նչ են աս Քառապօնարիները* :

— Ես ալ աղէկ մը չեմ գիտեր որ քեզի հասկըցընեմ :

Պահապաններէն մէկը բարկութեամբ խօսակցութիւննիս կարեց . եւ ամեն թշնամանք դրացիներուս գլխուն տեղալէ ետեւ, դարձաւ ինձի, եւ տիրոջ մը քան թէ կալանատորի ծանրութեամբ ըստ . «Ամօթ է ձեզի, Պարօն, ատանկ ամեն տեսակ մարդոց հետ խօսակցելու խնարհիլ, Յիստէ՞ք որ այս մարդիկը գող են» :

Ամչցայ. ետքն ալ ամչնալուս վրայ ամըչցայ. ինձի թուեցաւ որ աւելի բարեարտութիւն քան թէ յանցանք էր ամեն տեսակ թշուառներու հետ խօսակցելու գիշանիլը :

* Քառապօնարի . բառական նշանակութեամբ — յի—հի—հի : Քաղաքական ծածուկ ընկերութիւն մըն էր՝ իննեւտասներորդ դարուս սկիզբները խալիոյ նոր հասարակապետութեանց կործանումէն ետեւ կազմուած : Նպատակն էր օտարազգիներն խալիայէն վճռտել եւ հասարակարգեալական կառավարութիւն մը հաստատել :

Հետեւեալ առաւօտուն պատուհանը եւ-
լայ Մելքիոր ճօյան տեսնելու, բայց աւա-
զակներուն հետ չխօսեցայ: Միայն իրենց ող-
ջունին պատասխանելով՝ ըսի թէ իրենց հետ
խօսիլն արդիւուած էր ինձի:

Գատաստանատան դիւանագպիրը՝ որ զիս
հարցաքններ էր՝ եկաւ խորհրդաբար խմացուց
ինձի թէ բերկրառիթ այցելութիւն մը պիտի
ըլար ինձ. եւ երբոր զիս բաւականապէս
պատրաստած կարծեց, «Չերկընցունեմ, հայ-
րըդ է եկողը, ըսաւ. հաճեցէք հետս գալու.»

Առջեւս ինկաւ, վար իջանք դիւանա-
տունը: Միրտս կը բարախէր ուրախութե-
նէս ու դորովանքէս, եւ կը ջանայի դուարթ
դէմք մը ցուցընելու, որպէս զի խեղճ հօրս
«իրան հանդարտեցընեմ»:

Երբոր բանտարկուիլս լսեր էր, յուսացեր
էր որ թեթեւ կասկածներէ յառաջ եկած բան
մըն էր եւ շուտով կելլէի բանտէն: Բայց տես-
նելով որ բանտարկութիւնս կերկարէր, Միլան
եկեր էր ազատութիւնս հայցելու Աւստրիոյ

կառավարութեանէն Գժրա՛ղդ պատրանք հայ-
րական սիրոյ Չէր կրնար հաւատալ որ օրինաց
խստութիւնը վրաս բերելու չափ յանդուգն
կրնայի ըլլալ . եւ հետը խօսելու ատեն երե-
սանց յայտնած զուարթութիւնս ալ ղինքը
այնպէս համոզեց թէ բնաւ վախնալու բան մը
չունէի :

Մեզի շնորհուած կարճ տեսակցութիւնը
սիրտս այնչափ շարժեց որ անհնար է նկարագ-
րել , մանաւանդ զի կը ջանայի սրտայուզու-
թեան երեւոյթներս զսպելու : Այս ջանքս ա-
ւելի դժուարին եղաւ իրարմէ բաժնուած ժա-
մանակնիս :

Խտալիոյ դտնուած պարագայներուն նայե-
լով հաստատութեամբ կը հաւատայի թէ Աւս-
տրիա կարգէ դուրս խստութիւն մը պիտի բանե-
ցընէ՝ ահաւոր օրինակ մը տալու համար . եւ ես
ալ մահուան կամ երկար բանտարկութեան պի-
տի դատապարտուիմ : Այս համոզումը հօրմէս
պահե՛լ . մօտաւոր ազատութեան մը յոյսեր
տալով զանի խաբե՛լ . զանի ողջագուրած ժա-
մանակս , մօրս , եղբարցս եւ քերցս վրայ խօ-
սած ատենս զորոնք աշխարհի վրայ մէկ մ'ալ
տեսնելու յոյս չունէի՝ աչքէս արտասուք չը
թափե՛լ . հանդարտ ձայնով զանի ազաչել որ
եթէ կրնայ նէ զիս նորէ՞ն տեսնելու դա՛յ . եր-

բէք այսպիսի բռնութիւն մը ինքզինքիս ըրած
չէի բոլոր կենացս մէջ:

Հայրս մեկնեցաւ ինէ՛ բոլորովին միտքար-
ուած . ես ալ բանտս դարձայ սիրտս ցաւով
լցուած . Ննքզինքս մինակ տեսնելուս պէս՝
յուսացի որ համարձակ լալով կրնամ ինքզին-
քըս սիրելի : Այս ախտիանքը չկրցայ ձեռք
բերել : Ար հեծկլտայի, բայց չէի կրնար կաթիլ
մը արտառք թափել : Մեծ կսկիծներու մէջ՝
չկրնալ լալը թշուառութեանց ամենէն ան-
գութն է , եւ քանի՛ քանի անգամ ասոր փոր-
ձը կրած եմ :

Հրատապ տենդ մը զիս բռնեց դժնդակ
զլխացաւով մը : Բոլոր օրը դրդալ մը թան չը-
կրցայ խմել : « Ատուած տա՛ր որ այս հիւան-
դութիւնս մահացու ըլլար եւ չարչարանքս
կարճեցընէր » կըսէի :

Վատ եւ անխեղք աղօթք : Ատուած չըն-
դունեց զայն , եւ հիմա փառք կուտամ իրեն .
Փառք կուտամ՝ ոչ միայն անոր համար որ
տասն տարի բանտարկութենէ ետեւ սիրելի
ընտանիքս տեսայ եւ կրնամ ինքզինքս երջա-
նիկ կոչել , այլ եւ անոր համար որ տատապան-
քը մարդս կաղնուացընէ , եւ կը յուսամ որ ին-
ձի ալ անօգուտ չեղաւ :

ԳԼՈՒԽ ԺԵ

Երկու օր ետքը հայրս նորէն եկաւ : Այն
դիշերն հանդիսա քնացեր էի եւ տենդ չունէի :
Նորէն անհոգ եւ ուրախ դէմք մը կեղծեցի ,
այնպէս օր մէկը չկրցաւ նշմարել այն սաստիկ
տառապանքը որ սիրտս կրեր էր եւ տակաւին
կը կրէր :

Եւր յուսամ , ըսաւ հայրս , թէ քիչ օրէն
Թօրինօ կը դառնաս : Արդէն պատրաստեցինք
սեննակդ , եւ անձկութեամբ քեզ կ'սպասենք :
Պաշտօնիս պարտաւորութիւնները զիս Թօրի-
նօ դառնալու կը հարկադրեն : Զանա , կազա-
չեմ , Զանա շուտով հոն հասնելու :

Իր գորովալից եւ տրտում բարեկամու-
թիւնը սիրտս կը խոշտանդէր : Կեղծաւորու-
թիւնը որդիական սիրոյ հարկ մը կը թուէր
ինձ , եւ սակայն խղճիս ալ կը դպչէր : Աւելի
արժանաւոր չէ՞ր ըլլար հօրս եւ ինձի՝ եթէ ը-
սէի անօր . - Թերեւս մէկ մ'ալ իրար չպիտի
տեսնենք այս աշխարհիս մէջ : Բաժնուինք ի-
րարմէ արխարար՝ առանց քրթմնջելու , աօ

ռանց հեծելու, եւ հայրական օրհնութիւնդ ընդունիմ գլխուս վրայ: -

Այս խօսքերն հազարապատիկ նախամեծար կը դասէի կեղծիքէն. բայց կը նայէի այն սրտակառելի ծերունիին աչքերուն, երեսին խորշոմներուն, աղերէկ մազերուն, եւ ինձի կը թուէր թէ անանկ յուսահատական գոյժեր լսելու չէր կրնար զիմանալ դժբաղդ մարդը:

Եւ եթէ զանի խօսքել շուգելուս համար յուսահատութեան մէջ իյնա՛ր, թերեւ մարտէ՛ր, թերեւ (սոսկալի՛ մտածութիւն) յանկարծա՛մահ թեւերուս մէջ իյնա՛ր:

Ուստի չկրցայ ճշմարիտը ըսել անոր, եւ ոչ իսկ նշմարել տալ: Առերեւոյթ զուարթութիւնս բոլորովին խաբեց զանի: Աւանց արտասուելու բաժնուեցանք իրարմէ: Բայց երբոր բանտս դարձայ, առաջին անգամին սէս կամ աւելի սարսափելի կերպով սիրտս ճմլի սկսաւ: Պարսպ սեղը արտսնօքն օգնութեան կանչեցի:

Երկար կասկանաց նոսկումներուն համբերել, շարշարանաց հաժըրել, կարողութենէս վեր բան մը չէր: Բայց հօրս, մօրս, եղբարցս, քերցս զգալի քանդութ կակիծին համբերելու՝ բոլոր կարողութիւնս բաւական չէր:

Այն ժամանակը ինկայ դեռինը երկրորտ-

զութիւն ըրի՝ այնպիսի ջերմեռանդութեամբ
մը որուն նմանը երբէք ունեցած չէի, եւ սա
աղօթքը ըսի :

— Աստուած իմ, քու ձեռքէդ ամեն բան
կընդունիմ. բայց բաւական զօրութիւն տուր
այն սրտերուն որոց պէտք էինս, որպէսզի կա-
րող ըլլան ինչ անցնելու, եւ անոնցմէ ոչ մէ-
կուն կեանքն օր մը անդամ չկարծընայ այս
պատճառաւ :

Ո՛վ բարերարութեան աղօթից: Քանի մը
ժամ շարունակ միտքս առ Աստուած բարձրա-
ցուցի, եւ յոյսս կաւելնար քանի որ Աստուծոյ
բարութեանը վրայ կը մտածէի, քանի որ
մարդկային հոգւոյն մեծութեանը վրայ կը մը-
տածէի՝ երբ որ իր անձնասիրութիւնը մէկդի
թողլով՝ անհուն իմաստութեան կամքէն ու-
րիշ կամք չունենալու կը ջանայ :

Այո՛, կրնայ ըլլալ այս: Այո՛, այս է մար-
դուն պարտականութիւնը: Բանականութիւ-
նը որ Աստուծոյ ձայնն է, բանականութիւնը
կըսէ մեզի թէ ամեն բան զոհել պէտք է ա-
ռաքինութեան. եւ միթէ ցաւադին պարա-
գաներու մէջ՝ առաքինութեան Աղբիւրին կա-
մայր դէմ մաքառիլը՝ առաքինութեան պար-
տական եղած զոհերնիս կատարել կըլլայ :

Երբոր կախաղանը կամ ուրիշ որ եւ իցէ

մարտիրոսութիւն մը անհրաժեշտ է, վատարար
 գողալ եւ Տէրը օրհնելով համարձակ մեռնելու
 չերթալը՝ ողբալի ցածութեան ու տգիտութեան
 ապացոյց տալ է : Եւ մենք պէտք է հաճինք
 ոչ միայն մեր մահուանը , այլ եւ մեր օրերի-
 ներուն վշտակրութեանը : Մեղի ներելի եղա-
 ծըն է խնդրել միայն Աստուծմէ որ անոնց կրօ-
 կիծը թեթեւցընէ եւ ամենուն օգնութեան
 հասնի : Այսպիսի աղօթք մը միշտ լսելի կըլ-
 լայ :

ԳԼՈՒԽ ԺԶ .

Քանի մը օր անցաւ եւ ես նոյն վիճակին
 մէջ էի , այսինքն՝ քաղցր տխրութեան մը մէջ՝
 ի հանդարտութեամբ եւ աստուածպաշտա-
 կան մտածութիւններով : Կը թուէր ինձի թէ
 ամեն տկարութեան յաղթեր էի եւ ալ այնու-
 հետեւ ոչ մէկ անհանգստութիւն մը չէր կրնար
 սրտիս տիրել : Յիմա՛ր պատրանք : Մարդ միշտ
 պէտք է ամենակատարեալ հաստատամտու-
 թեան նկրտի , բայց այս աշխարհիս մէջ չկր-
 նար հասնիլ անոր : Ո՛վ կրցաւ զիս նորէն վեր-

դովել : Գժբաղդ բարեկամի մը տեսքը , խեղճ
 Բիէնօիս տեսքը , որ ինձմէ քանի մը քայլ
 հեռուէն անցաւ ճեմնլիքին մէջ՝ երբօրես սլա-
 տուհանն էի : Իր սենեակէն հաներ՝ եղեռնա-
 ւորաց բանտը կը տանէին զանի :

Այնչափ շուտով անցան ինքն եւ հետի
 մարդիկը , որ հաղիւ ժամանակ ունեցայ զանի
 ճանչնալու եւ բարեկամական օղջոյն մը առ-
 նուլ տալու :

Ին՝ դճ երիտասարդ : Ծաղիկ հասակի մէջ,
 այնպիսի հանճարով մը բարեմասնեալ՝ որ
 խիստ բարձր յոյսեր կուտար . պարկեշտ , փա-
 փուկ եւ սիրող բնաւորութեանմը տէր . կեան-
 քը փառաւորապէս վայելելու համար ստեղծ-
 ւած . քաղաքական գործերու համար բա՛նտը
 ձգուիլ այնպիսի ժամանակ մը ուր անհնար էր
 օրինաց ամենաժանր սլատուհաններէն ինք-
 դինք ազատել :

Այնպիսի կարեկցութիւն մը զգացի անօր
 վրայ , այնպիսի կսկիծ մը զգացի զանի չկրնալ
 ազատելուս կամ գոնէ ներկայութեամբս ու
 խօսքերովս զանի չկրնալ մխիթարելուս հա-
 մար , որ հանգստութիւնս բոլորովին կորուսի .
 Գիտէի ո՛րչափ կը սիրէր իր մայրը , քոյրերը ,
 քեռայրը , քեռորդիները . ո՛րչափ կը ջանար
 անոնց երջանկութեանը նպաստելու . ո՛րչափ

ախրելի էր իր այն ամեն սիրոյ առարկայներուն :
Կը հասկընայի ո՛րչափ դառն ըլլալու էր անոնց
ամեն մէկուն կսկիծը այսպիսի մեծ դժբաղ-
դութեան մը մէջ : Զգացած անհնարին թաղ-
ծութիւնս չեմ կրնար խօսքով բացատրել . եւ
այս վիճակս այնչափ երկար տեւեց որ սրախ
անդորրութիւն գտնալէն յաւիտեան յուսա-
կըտուր կըլլայի :

Այս երկիւզս ալ պատրանք մըն էր : Ո՛վ
վշտակիրք, որ ինքզինքնիդ անսպառ, սոսկալի
եւ միշտ աճեցուն տրտմութեան մը որս եղած
կը կարծէք, համբերեցէ՛ք քիչ մը եւ սխալել-
նիդ կը հասկընաք : Ոչ ամենակատարեալ սըր-
տի անդորրութիւնը եւ ոչ ամենարուն սրտա-
յուզութիւնը չեն կրնար միշտ տեւել : Այս
ճշմարտութեան համոզուիլ պէտք է, որպէս
զի երջանկութեան ժամանակ չմեծամտինք
եւ ձախորդութեան ժամանակ ալ չնուստա-
նանք :

Այս երկար յուսաբեկութեան յաջորդե-
ցին տկարութիւն եւ անզգայութիւն . բայց
անզգայութիւնն ալ տեւողական չէ, եւ վախ-
ցայ որ այսուհետեւ անդադար այս երկու ծայ-
րայեղութիւններուն մէջ պիտի տատանէի :
Այսպիսի ասպագայի մը գաղափարը զիս սոս-
կացուց, եւ այս անգամ ալ նորէն աղօթքի

դիմեցի :

Խնդրեցի Աստուծոյ որ օգնէ խեղճ Բիէ-
նօիս՝ ինչպէս ինձի , օգնէ անոր ընտանեացը՝
ինչպէս իմինիս : Այս խնդրուածքը քանի մը
հեղ կրկնելով կրցայ ստուգիւ սիրտս հանդար-
տեցընել :

ԳԼՈՒԽ ԺԷ :

Բայց երբոր միտքս խաղաղեր էր , կրած
յուսահատութիւնս կը յիշէի եւ տկարութեա-
նըս վրայ գրգռելով ինքզինքս անկից բժշկե-
լու ճարը կը փնտռէի : Ասոր համար սա հնար-
քը մտածեցի : Ամեն առաւօտ , ինձի առաջին
զբաղմունք ըրի , Ստեղծողին համառօտ փա-
ռաքանութիւն մը մատուցանելէ ետեւ , խնա-
մով եւ քաջութեամբ յիշել սիրտս խռովելիք
ամեն հնարաւոր դէպքերը : Ամեն մէկ են-
թադրութեան վրայ միտքս կը հաստատէի եւ
ինքզինքս անոր կը սպարաստէի : - Ամենէն
թիրեւի անձանց այցելութենէն սխեալ մինչև

դա՛ճին այցելութիւնը մի առ մի երեւակայութեանս առջեւ կը բերէի : Այս ակտը վարժութիւնը քանի մը օր անտանելի երեւցաւ ինձ . բայց յարատեւութեամբ շարունակեցի եւ շատ շանցաւ գո՛հ իմ :

1821 տարւոյն առաջին օրը լուիճի կոմսն հրաման ստացեր էր զալու զիս տեսնելու : Մէջերնիս եղած գողտր եւ սերտ բարեկամութիւնը, իրարու շատ բաներ խօսելու պէտքերնիս , ատենադպրի մը ներկայութենէն սրտերնիս իրարու բանալու արգելքը , մէկ տեղ գտնուելու համար շնորհուած ժամանակին կարճութիւնը , զիս տագնապեցընող շարաշշուկ նախազգացութիւնները , սիրտերնիս հանդարտ երեւցընելու համար երկուքիս ալ ըրած ճիգերը , ասոնք ամենը կը թուէր թէ զարհուրելի կերպով սիրտս տակն 'ի վրայ պիտի ընէին : Արբոր այն գերազանց բարեկամս բաժնուեցաւ ինձ , ինքզինքս հանգիստ գտայ - խանդաղատեր էի , բայց հանդարտ էի :

Այսչափ օգտակար բան է բուռն սրտայուզութեանց դէմ ինքզինք նախապատրաստելը :

Անխռով խաղաղութեան մը հասնելու առաջադրութեանս շարժառիթը՝ դժբաղդութիւնս թեթեւցընելու բաղձանքէն աւելի՝

սրտատանջութիւնը ինձի գծուծ եւ մարդոց
անարժան երեւիլն էր Յուզեալ միտք մը չկըր-
նար խորհրդածել. մինչեւ անգամ կը պատահի
որ գաղափարներուն չափազանցութենէն յա-
ռաջեկած մտաւորական անկարգութեան մէջ՝
մարդ՝ առանց իր ուղելուն՝ անխելք, կատաղի
եւ ապիրատ տրամաբանութեան մը կանոններ
կ'ստեղծէ իրեն համար : Ասանկ փրճակ մը հա-
կառակ է թէ՛ փիլիսոփայութեան եւ թէ՛ քը-
րխատնէական զգացմանց :

Եթէ ես քարոզիչ ըլլայի, սրտատանջու-
թիւնը հալածելու հարկը յաճախ կը քարոզէիս
Մարդ մը այս պայմանով միայն կրնայ բարի
ըլլալ : Ո՛րչափ խաղաղ էր իր անձին եւ այլոց
հետ Այն՝ որուն պէտք է ամենքս ալ նմա-
նինք : Չկայ հոգւոյ մեծութիւն, չկայ արդա-
բութիւն՝ առանց գաղափարներու չափաւո-
րութեան, առանց այնպիսի միտք մը ունե-
նալու՝ որ այս կարճատեւ կենաց զիպուած-
ներուն վրայ աւելի ժպտելու տրամադրեալ
ըլլայ՝ քան զայրանալու : Բարկութիւնը այն
գծուարարէպ առթին մէջ միայն քիչ մը ար-
ժէք ունի, ուր կը յուսացուի թէ կրնայ ան-
Ղգամ մարդ մը խոնարհեցընելու եւ անօրէնու-
թեան ճամբէն հանելու ծառայել :

Թերեւս իմ գիտցածներէս տարբեր եւ

նուազ դատապարտելի բարկութիւններ ալ ըլլան : Բայց իմ վրայ մինչեւ այն ժամանակը տիրող դայրոյթ ըլլով վշտակրութեան մը արդասօք չէր : Շատ ատելութիւն կը խառնուէր միշտ հետը, բազում վատիաք անիծելու, եւ մարդկային ընկերութիւնը եւ այս կամ այն անձերը գարչելի գոյներով նկարելու : Այս բանը համաճարակ ախտ մ'է աշխարհիս մէջ : Մարդիկ ուրիշներն առեւտու համար իրենք զիրենք լաւագոյն կը կարծեն : Արթուի թէ ամեն բարեկամներ իրարու ականջն 'ի վար այսպէս կը անն : « Միայն իրար սիրենք մեր մէջը, եւ բարձրաձայն գոչենք թէ մենէ դուրս մ'նացած բոլոր մարդիկը սինլքորխու ժան մ'են : Ասանկ ընելու ըլլանք նէ մեզ կ'իսաստուածներու տեղ կը դնեն » :

Զարմանալի՛ բան է որ մարդիկ այսպէս կատաղութեան մէջ ապրելէ այնչափ հաճոյք զգան : Աերպ մը դիւցազնութիւն կը բանեցընեն այս վարժունքիս մէջ : Եթէ այն անձը՝ որուն վրայ երէկ բիւրանէժք կը տեղային՝ մտնելու ըլլայ, իսկոյն ուրիշ մը կը վնասեն անոր տեղ : Ո՞վ անիծեմ այսօր : Ո՞վ նշաւակ ըլլայ իմ ատելութեանս : Սա հրէչը . . . : Ո՞վ ուրախութեանս, ահա գտայ : Եկէ՛ք, բարեկամներ, բզքտենք զանի :

Այսպէս կերթայ աշխարհս, եւ առանց զանի վիրաւորելու՝ կրնամ ըսել թէ գէշ կերթայ :

ԳԼՈՒԽ ԺԸ .

Գրուած սոսկալի սենեակէս տրտունջս շատ անիրաւ չէր՝ Բարեբազդարար լաւագոյն սենեակ մը պարպուելով՝ զանի ինձի տալու անակընկալ աւետիսը բերին ինձի :

Այս լուրին վրայ պէտք չէ՞ր որ զմայլէի . — Շիտակը ըսելով, չկրցայ առանց տրտմելու Մագդաղինէն միտքս բերել, Ի՞նչ տղայամբտութիւն, Միշտ մէկ բանի մը յարիլ, եւ ան ալ առանց հաստատուն պատճառներու : Այն գէշ սենեակէն դուրս ելած ատենս՝ վերջին անգամ մը դարձայ նայեցայ այն պատին՝ որուն կը կրթնէի, մինչդեռ անոր ետեւի կողմն ալ թերեւս քանի մը մասնաչափ անդին՝ դժբաղդ մեղաւորուն ին կը կրթնէր : Առգէի անգամ մըն ալ լսել սա երկու սրտաշարժ տողերը .

« Ո՛վ պիտի ետ դարձունէ թշուառին իր երջանկութիւնը : »

Ունա՛յն բաղձանք : Ահա նոր բաժանում մ'ալ իմ թշուառ կենացս մէջ : Չեմ ուզեր երկար խօսք ընել ասոր վրայ, որպէս զի վրաս չը խնդացընեմ . բայց կեղծաւորութիւն ըրած կըլլայի եթէ չխոստովանէի թէ այս բաժանումը զիս քանի մը օր տխրեցուց :

Գացած ժամանակս մ'նաք բարով ըսի իմ դրացի խեղճ գողերէն երկուքին որ պատուհանն ելած էին : Պետը հոն չէր . բայց ընկերներէն իմանալով ան ալ պատուհանը ելաւ ու զիս ողջունեց . Յետոյ սկսաւ երգել . « Ո՛վ պիտի ետ դարձունէ թշուառին » : Ասով զիս ծաղրելի կուզէր արդեօք : — Գրաւ կը դնեմ որ այս հարցումը փառն հոգիի ընեմ՝ քառասունեւ ինը « Այո » կը պատասխանեն : Սակայն ես կը յօժարիմ հաւատալու թէ բարեմիտ սատանան ինձի հաճոյ բան մը ընել կուզէր անով . Գոնէ ես ասանկ մեկնեցի զայն, եւ վերջին նայաւած քով մը շնորհակալութիւնս յայտնեցի անոր : Ան ալ ձեռքը պատուհանին վանդակասիւններէն դուրս երկնցընելով գլխարկը կերերցընէր ու նշան կընէր ինձի՝ բայց ես դարձայ սանդուղքն 'ի վար իջնելու :

Երբոր բակը մտայ, քաղցր մխիթարու-

բուժիւն մը զգացի : Խուլ-համբս ճեմելիքին տակն էր : Զիտ տեսաւ , ճանչեց , եւ կուզէր գիմացս վազել , Բանտապետին կինը՝ չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ՝ դանի օձիքէն բոնեց ու տունէն ներս վոնտեց : Շատ դժարս եկաւ զանի չկրնալ համբուրելուս վրայ : Բայց ինձի գիմելու համար ցատքըտելը սիրտս բերկրագին խանդաղատան քով մը շարժեց : Այսչափ անուշ բան է սիրուիլը :

Այն օրը մեծ արկածներու օր մ'էր : Անկէց երկու քայլ անդին առաջին սենեակիս պատուհանին առջեւ հասայ , ուր Մելքիօր ճօյա կը նստէր :

— « Ողջոյն , Մելքիօր , ըսի անցած ժամանակս : Գլուխը վեր առաւ , եւ դէպ 'ի ինձի վազելով՝ ողջոյն , Սիլվիօ , պատասխանեց » —

Աւա՛ղ . թոյլ չտրուեցաւ ինձի վայրկեան մը հոն կանգ առնուլ : Գարձայ մեծ դրան տակը , փոքր սանդուղքէ մը վեր ելայ , եւ գիտ փոքրիկ սենեակ մը գրին , որ ճօյայի սենեակին վրան էր , եւ բաւական մաքուր էր :

Նրբոր անկողինս հոն բերուեցաւ . եւ պահապանները զիս մինակ թողուցին , առաջին դործս եղաւ պատերն աչքէ անցունել : Համառօտ ծանօթ ու թիւններ կային գրուած , ոմանք մատիտով , ոմանք ւածուխով , ոմանք ալ

որածայր նիւթերով : Երկու տուն դեղեցիկ ուսանաւոր երգ մը գտայ գաղղիերէն լեզուաւոր գոց չընելու վրայ կը ցաւիմ հիմա : Երկու քին ներքեւ ալ Պատմական ստորագրութիւնը դրուած էր : Սկսայ այն ստանաւորները երգել խեղճ Մագդաղինէիս եղանակը կը ցածիս չափ անոնց յարմարընելով : Եւ ահա յանկարծ մտէս ձայն մը նոյն տողերն սկսաւ երգել ուրիշ եղանակաւ մը : Երբոր լմնցուց, « կեցցե՛ս » գոչեցի : Դրացիս ողջունեց զիս՝ հարցնելով թէ գաղղիացի՞ էի :

« Ոչ, խաւալացի եմ, եւ անունս Միլվից Բելլիքօ է »

— Ինչո՞ւն է ինչ կեղինակը :

— Այո՛, նոյն իսկ : »

Ասոր վրայ՝ պատուասիրական շողոքորթ գովեստ մը եւ բանտարկութեանս վրայ ալ սուրբական ցաւակցութեան խօսքեր ըրաւ ինձի :

Հարցուց թէ խաւալիոյ ո՞ր մասին մէջ ծընած էի :

« Բիէմօնթէի Սալուձձա քաղաքը, ըսի »

Հոսնորէն յարզանաց խօսքեր Բիէմօնթեցւոց բնաւորութեանն ու մտքին վրայ եւ մասնաւոր գովեստ Սալուձձացի մեծահանձոր մարդոց եւ յատկապէս Պօտինիի վրայ :

Այս գովեստները կարճ եւ՝ փափուկ էին՝
ինչպէս որ կը փայլէ բարեկիրթ մարդու մը :
« Ինձի ալ ներեցէք, Պարոն, ըօի, հար-
ցընել ձեզի թէ դո՞ւք ով էք : »

— Ան որ ձեր քիչ մը առաջ երգած հա-
մառօտ երգը յօրինած է :

— Ի՞նչ կըսէք : այս պատին վրայ գրուած
երկու գեղեցիկ ոտանաւորները ձե՞րն են :

— Այո, Պարոն :

— Ուրեմն դուք

— Տարաբաղդիկ Նորմանտիոյ դո՞ւքսն
եմ : »

ԳԼՈՒԽ ԺԹ .

Սյու միջոցին բանտապետը մեր պատու-
հաններուն տակէն անցնելով, մեզի հրամայեց
որ լռենք :

— Ի՞նչ տարաբաղդիկ Նորմանտիոյ դո՞ւքս
է այս, կըսէի ես ինձի մտածելով : Այս անու-
նը լուր տալիս Յարոյրիս սրգւոյն տրուած

պատուանունը չէ՞ր մի. բայց այն խեղճ տղան,
մեռած է եւ հնար չէ երկբայիլ ասոր վրայ ։
Ուրեմն իմ գրացիս այն յիմարներէն մէկն է ու-
րոնք զանի դեռ ողջ կարծեցընելու ելան ։—

Արդէն քանի մը անձեր ինքզինքնին լու-
ղովիկոս ժեբրորդը ձեւացուցին, բայց խա-
բէուի իւննին յայտնուեցաւ . ինչպէս կարե-
լի է ասոր ալ հաւատալ ։ —

Թէպէտ եւ կը ջանայի երկբայութեան
մէջ մնալ, այսու ամենայնիւ անյաղթելի ան-
հաւանութիւն մը միշտ կը յաղթէր մտացս մէջ,
եւ մինչեւ ցայսօր ալ շարունակ տիրած է մըտ-
քիս : Սակայն որոշեցի որ խեղճը չվիրաւորեմ՝
որչափ զրաբանութիւններ ալ պատմելու ըլ-
լայ ինձի ։

Քիչ մը ետքը նորէն սկսաւ երգել եւ նո-
րէն խօսակցիլ սկսանք ։

Իր անձին վրայ հարցում ընելուս՝ պա-
տասխանեց թէ ինքը ստուգիւ լուղովիկոս
ժեբրորդն էր, եւ սկսաւ շարաշար կշտամբել
իր հօրեղբայր լուղովիկոս ժեբրորդը՝ որ իր ի-
րաւունքը յափշտակեր էր ։

— Բայց այդ իրաւունքդ ինչպէս չքալե-
ցուցիր Պուրպոնեաններուն Գաղղիոյ մէջ վե-
րահաստատուած ժամանակը ։

— Այն ժամանակը ես Պոլոնիս մնալու

Կարկաղորուեր էի ծանր հիւանդութեամբ մը :
 Առողջանալուս պէս՝ մեծ տէրութեանց ներ-
 կայացայ , բայց եղածը եղած էր : Հօրեղբայրս
 վատութեամբ չուզեց զիս ճանչել , քոյրս ալ
 անոր հետ մէկ եղաւ զիս ոտքի տակ առնելու :
 Միայն բարեօրրա Քօնտէի իշխանը թեւատա-
 րած ընդունեց զիս , բայց անոր բարեկամու-
 թիւնը կարող չէր բան մը ընելու : Իրիկուն մը
 Փարիզի փողոցներուն մէջ սիկաբեաններ դա-
 շոյններով վրաս յարձակեցան , եւ հրաշիւք
 ազատեցայ ձեռու ընտէն : Ժամանակ մը Նոր-
 մանաիոյ մէջ թափառելէ ետեւ՝ Նոտալիս եկայ
 ու Մօսկնա նստայ : Հոնկից նամակ նամակի
 վրայ գրելով Եւրոպայի թագաւորներուն , եւ
 մասնաւորապէս Աղէքսանդր կայսեր որ խիստ
 սիրալիր կերպով կը պատասխանէր ինձ , իրա-
 ւունքս ձեռք բերելու բոլոր յոյսս չէի կորսն-
 ցուցած , կամ գոնէ թէ որ քաղաքականութիւ-
 նը իմ իրաւունքս Գազդիոյ գահին զոհել պա-
 հանջէր , պատշաճ հրիտակ մը ձեռք բերել կը
 յուսայի : Բայց զիս բռնեցին , Մօսկնայի դըք-
 սութեան սահմանագլուխը տարին եւ Աւստ-
 րիոյ կառավարութեան ձեռքը մասնեցին :
 Ահա ութ ամիս է որ հոս թաղուած եմ , եւ
 Յօտուած գիտէ ե՞րբ պիտի դուրս ելնեմ :

Այս խօսքերուն հաւատք չընձայեցի . բայց

հոն թաղուած ըլլալը ճշմարտութիւն մ'էր, եւ խորին կարեկցութիւն մը ազդեց ինձի :

Ազաչեցի որ իր կենաց համառօտ պատմութիւնը ընէ ինձի : Մի ըստ միտջէ պատմեց այն ամեն մասնաւոր անցքերը որ արդէն գիտէի Լուդովիկոս Թւերորդին վրայ . վատ կոշկակար Սիմօնին հետ դրուիլը , իր դժբաղդ մօրը Մարիամ Անթօանէթ թաղուհւոյն վտարուցը դէմ նիւթուած սոսկալի դրպարտութեան մը համար իրմէ վկայութիւն առնուիլը , եւ այլն , եւ այլն : Անրջապէս աւելցուց թէ գիշեր մը եկան զինքը բանտէն վերցուցին , իր տեղը Մաթիւրէն անուամբ ապուշ տղայ մը դնելով զինքը փախուցին : Քառածիկառք մը կ'սպասէր փողոցը . ձիերուն մէկը փայտաշէն մեքենայ մըն էր , զինքը անոր մէջ պահեցին , Յաջողութեամբ մինչեւ Ռէն հասան , եւ սահմանն անցնելուն պէս . . . զօրապետը (անունը ըսաւ բայց միտքէս ելեր է) որ զինքը ազատեր էր՝ ժամանակ մը իրեն դատարարակութիւնու հայրութիւն ըրաւ . ետքը զինքը Ամերիկա զրկեց կամ տարաւ : Հոն՝ այս դահազուրկ պատանի թաղաւորը բաղգին հազար կերպ յեղականութեանցը ենթակայ եղաւ . անապատներուն մէջ անօթութիւն՝ քաշեց , զինւոր եղաւ , Պրէզիլիայի թաղաւորին արքուն-

եաց մէջ պատուով եւ երջանիկ ապրեցաւ .
 յետոյ դրոպարտուեցաւ , հալածեցաւ , վախ-
 չելու հարկադրեցաւ : Նաբօլէոնի թագաւո-
 րութեան վերջին ժամանակները Եւրոպա դար-
 ձաւ . Նաբօլիի մէջ քանտարկուեցաւ Յովակիմ
 Միւրայէն (որ այն ժամանակը Նաբօլիի թա-
 գաւոր էր) . եաքը երբոր ազատեցաւ ու Գաղ-
 ղիոյ գահը պիտի խնդրէր , Պոլոնիայի մէջ այն
 աղետալի հիւանդութենէն բռնուեցաւ , որուն
 միջոցին լուղովիկոս ժԸերորդ Գաղղիոյ թա-
 գաւոր պսակուեցաւ :

ԳԼՈՒԽ Ի .

Այս վէպն այնպէս հաւատարի կերպով ժը
 կը պատմէր որ մարդ կը հիանար , Չէի կրնար
 հաւատալ , բայց կ'զմայլէի . Գաղղիոյ յեղա-
 փոխութեան ամեն անցքերուն քաջ ծանօթու-
 թիւն ունէր . բնական նարտասանութեամբ մը
 կը խօսէր անոնց վրայ , եւ ամեն առթիւ մանր

հետաքրքրական պատմութիւններ մէջ կը բերէր : Խօսուած քին մէջ զինուորական ոճ մը կար, բայց զուրկ չէր բարեկիրթ ընկերութեանց մէջ սովորական եղած վայելչութենէն :

« Ներեցէք, ըսի, որ առանց արարողութեան վարուիմ ձեզի հետ եւ պատուանուններով ձեզ չկոչեմ : — Ես ալ առանկ կը փափաքիմ, ըսաւ : Կրած ձախորդութիւններս դոնէ անափառութեանց վրայ ծիծաղիլ սովորեցիք ինձի : Հաւատացէք որ աւելի պատիւ կը համարիմ ինձի մարդ ըլլալ՝ քան թէ թագաւոր : »

Առտու իրիկուն երկարօրէն կը խօսակցէինք. եւ թէպէտ գիտէի որ կատակերդութիւն մէր խաղացածը, այսու ամենայնիւ իր սիրաջբարի, աննենդ եւ առաքինութեան յօժարամէտ կերեւէր ինձ : Բանի՛ քանի անգամ մտաբերեցի ըսել իրեն. « Ներեցէք, կուղէի հաւատալ թէ դուք Նուզովիկոս Ժեյերորդնէք : Բայց անկեղծութեամբ կը խոստովանիմ թէ միտքս հակառակին համօղուած է. եկէք անկեղծաբար հրաժարեցէք այդ կեղծիքէն : » Եւ մտօքս դեղեցիկ ճառ մը կը պատրաստէի ամեն կերպ ստութեանց՝ մինչեւ անգամ խիստ անմեղ երեւցածներուն ունայնութեանը վրայ :

Բայց օրէ օր կը յապաղէի՝ սպասելով որ մտերմութիւննիս տակաւին քանի մը աստի-

ճան ոււելնայ, եւ երբէք չհամարձակեցայ դի-
տաւորութիւնս ՚ի գործ զնելու :

Երբ կը խորհիմ այս երկչոտութեանս վը-
րայ, երբեմն զայն կարդարացընեմ մարդա-
վար ըլլալու հարկով, սիրտ չկտորելու պար-
կեշտ երկիւղով, ի՞նչ գիտնամ, Բայց այս
արդարացումը զիս գոհ չընեմ, եւ չեմ կրնար
չխոստովանիլ որ աւելի գոհ պիտի ըլլայի ես
ինձմէ՝ թէ որ մտքիս մէջ պատրաստած գե-
ղեցիկ ճառս կոկորդիս մէջ մնացած չըլլար :
Սուտի մը հաւատալ ձեւացընելը փատասր-
տութիւն է . կը կարծեմ որ մէկ մ'ալ չեմ ը-
նեմ :

Այո, փատասրտութիւնս Անշուշտ որչափ
փափուկ յառաջարաններով բարեքենք, ծանր
է ըսել մէկու մը թէ «Չեմ հաւատար խօսքիդ»,
Պիտի նեղանայ. իր բարեկամութեան բերկրու-
թիւնը պիտի կորսնցընենք. թերեւս թ չնամանք
ալ պիտի տեղայգլխունուտ Բայց ինչ որ ալ կոր-
սընցընենք, այս վարմունքը կեղծաւորութե-
նէն պատուաւոր է: Եւ թերեւս, մեզ նախատող
թշուտաւ կանը՝ տեսնելով որ իր սուտը չենք
կլեր՝ վերջ ապէս մտքովը իրաւունք կուտայ
մեր անկեղծութեանը, եւ խորհրդածելով ը-
րածին վրայ կը զղջայ :

Ըստ հասպաններն հակամէտ էին հաւատա-

լու թէ ստուգիւ լու գովիկոս ժեերորդն էր և
 եւ արդէն շատ բաղդի փոփոխու թիւննէր տե-
 սած ըլլալով կը յուսային որ օր մը կրնար Գաղ-
 ղիոյ դահը ելլել, եւ այն ժամանակը իրենց
 ծառայական անձնութիւնը յիշել: Սրդա-
 բեւ զանի փախցընելու չէին նպաստեր. բայց
 ուրիշ ամեն բաղձանացը ակնածութեամբ կը
 ծառայէին:

Այս ակնածութեան շնորհիւը պատիւ ու-
 նեցայ այս մեծ անձը տեմնելու. 40-45 տա-
 բեկան միջահասակ եւ գէր մարդ մ'էր, եւ բո-
 լորովին պուրպոսնեան դէմք մը ունէր: Այս
 պատահական նմանութիւնն է թերեւս որ այս
 փութը դերը խաղալու թելադրեր էր զանի:

ԳԼՈՒԽ ԻԱ.

Պէտք է որ մարդ կային յարգանաց անար-
 ժան մէկ ուրիշ գործս ալ խոտառովանիմ: Գրա-
 ցիս անաստուած չէր. մինչեւ անգամ երբեմն

կրօնականն զգացմանց վրայ ալ կը խօսէր՝ իբրեւ
այնպիսի մարդ մը՝ որ անոնց յարգը կը ճանչէր
եւ օտար չէր անոնցմէ . այսու ամենայնիւ շատ
մը կանխակալ անիրաւ կարծիքներ ունէր Քը-
րիստոնէութեան դէմ, որուն ճշմարիտէութիւ-
նն ու հոգին նկատելէ աւելի՛ զեղծումները կը
նկատէր . Այն հարեւանցի փիլիսոփայութիւնը
որ Քաղղիայ մէջ յեղափոխութեանէն առաջ եւ
ետքը մտքերը գրաւեր էր՝ այս մարդն ալ շատ
ցուցեր էր՝ կը կարծէր թէ մարդ մը՝ Աւետարա-
նի կրօնքին չհետեւելով՝ աւելի սրբութեամբ
կրնար զԱստուած պաշտել . Առանց խորին ծա-
նօթութիւն մը ունենալու Քոնստյեանքի եւ
Քրասիի, զանոնք կը յարգէր իբրեւ մեծ փիլի-
սոփայներ, եւ կերեւակայէր թէ վերջինը Քը-
նաղանցութեան ամեն հնարաւոր խնդիրները
լուծեր էր .

Ես՝ որ աւելի յառաջ վարած էի փիլիսոփա-
յութեան ուսումնս, որ փորձառական վարդա-
պետութեան տկարութիւնը կ'զգայի, որ քրն-
կադատութեան անհեթեթ սխալները կը ճան-
չէի, որոց օգնութեամբ Աօլթէոի դարը Քրիս-
տոնէութիւնը բամբասելու զեր էր. ես՝ որ կար-
գացեր էի կէնէ եւ ուրիշ մեծ մատենագիրներ
որ այն սուտ քննադատութեան գիմակը վար
առին . ես՝ որ համոզուած էի թէ մէկ մարդ մը

բանաւորապէս չկրնար ղԱստուած ընդունիլ
 եւ Աւետարանը մերժել. ես՝ որ ցած բան մը կը
 համարէի հակաքրիստոնէական կարծեաց հո-
 սանքին տեղի տալ, եւ չկրնալ բարձրանալ մին-
 չեւ ճանչելու թէ Աստուծոյ հաւատքը՝ եր-
 բոյր ծաղրածութեան չափուի, պարզ եւ վսեմ
 է. արդ, ես՝ այս համոզումս մարդկային ակնա-
 ծութեան դռնէնու ցածութիւնը ունեցայ. Գը-
 բացիիս ծաղրաբանութիւնները զիս կը շփոթե-
 ցընէին՝ թէ եւ անոնց թեթեւութիւնը լա-
 կը հասկընայի. Ուստի ծածկեցի հաւատքս,
 վարանեցայ, հարցուցի ես ինձի թէ հա՞րկ էր
 կամ ոչ՝ դէմ խօսիլ անոր. բոյ թէ անօգուտ
 էր, եւ ինքզինքս ասով արդարացած համա-
 բել ուզեցի:

Աստութիւն, վաստութիւն, Ն՞նչ փոյթ
 է յարգ դտած կարծիքներուն գոռոզութիւնն
 ու ճամարտակութիւնը՝ երբոյ հիմ չունին.
 Ճշմարիտ է որ անժամ եւ անխորհուրդ նախան-
 ձաւորութիւնն աւելի կրնայ գրգռել չհաւա-
 տացողը. բայց ներքին համոզմամբ կարեւոր
 ճշմարտութիւն ճանչցուած մէկ բան մը ան-
 կեղծաբար եւ միանգստեայն համեստութեամբ
 խոստովանիլն անհրաժեշտ պարտք մ'է, թէ
 եւ՝ հաւանութիւն չզանելէ զաս՝ ծաղու ալ
 հանդիպելու ըլլայ. Ասանկ ազնուական խոս-

տողանութիւն մը միշտ կրնայ ըլլալ՝ տուանց
ձախողարար քարողչի մը դէմք առնելու :

Այո , կարեւոր ճշմարտութիւն մը խոս-
տողանիլն ամեն ժամանակ պարտք մ'է . վա-
սընդի թէ որ անմիջապէս ճանշցուիլը չյու-
սացուի ալ նէ , դոնէ կրնայ միտքերն այն
կերպով պատրաստել , որ որ մը անոնց դատու-
մը աւելի անկողմնասպահ ընէ , եւ հետեւաբար
լուսոյ յաղթութիւնն ապահովցընէ :

ԳԼՈՒԽ ԻԲ

Սենեակիս մէջ տմիս մը եւ քանի մը օր
մնացի , 1821 փետրուար 18էն 19 լուսնայու
գիշերը՝ փակադակներուն ու քանալիներուն
չառաչիւնէն արթնցայ , եւ տեսայ որ քանի մը
մարդիկ մտան սենեակս շարտերով մը , Մէկէն
'ի մէկ անանկ թուեցաւ ինձի թէ զիս խողխո-
ղելու կուգային : Բայց երբ որ անհանդիսա-
օրտով անոնց դէմքը կը նկատէի , Պ . . . կոմ-

սը քաղաքավարութեամբ քովս եկաւ եւ ազաչեց որ շուտով հազուիմ ու երթանք :

Այս անակնկալ լուրը զիս ամիշեցուց , եւ յիմարաբար յուսացի որ զիս Բիէմօնթէի սահմանազլուխը պիտի տանէին : « Հնարաւո՛ր էր որ այնչափ մեծ փոթորիկ մը այսպէս փարատէր : Իմ քաղցրիկ ազատութիւնս պիտի գանէի՛ : Միրելի ծնողքս , եղբայրներս , քոյրերս պիտի տեսնէի՛ :

Այս սպառիւր մտածութիւնները վայրկեան մը սիրտս յուզեցին : Արատընօք հազուեցայ եւ ուզեկիցներուս ետեւէն գացի՝ առանց խակ վերջին մնաք բարով մը ըսելու դրացիիս : Քուեցաւ ինձի թէ ձայնը լսեցի , եւ ցաւեցայ որ չկրցայ պատասխանել :

« Ու՛ր կերթանք , ըսի կոմսին , երբոր կառք կը նստէինք անոր եւ պահապան զինւորաց պաշտօնակալի մը հետ :

— Չեմ կրնար ըսել ձեզի մինչեւ որ Միւլանէն մղոն մը հեռանանք : »

Տեսայ որ կառքը վէրչէլինայի դրան կողմը չէր երթար , եւ յոյսերս մարեցան :

Լսեցի , Այն գիշերը խիստ զուարթադեղ էր , եւ լուսնի սլայծառ լոյս մը կար : Կը նայէի այն սիրական փողոցները որոց մէջ այնչափ տարիներ գո՛հ եւ երջանիկ պաշտեմ էի :

կը նայէի տուները , եկեղեցիները , Ամենն ալ հազարումէկ հաճոյական յիշատակներ միտքըս կը ձգէին :

Ո՛վ ճեմելիք Արեւելեան դրան . ո՛վ պարտէզք հասարակաց , որոց մէջ այնչափ պարտեր էի Ծօքօլօի հետ , Մօնթիի հետ , Լօսօվիքօ տի Պրէմէի հետ , Բիէթրօ Պօրսիէրիի հետ , Բօրբօի եւ որդւոցը հետ , ուրիշ այնչափ սիրելի անձանց հետ , կենսալի եւ յուսապատար խօսակցութիւններ ընելով : Ո՛հ , երբոր կըսէի մտքէս թէ ձեզ վերջին անգամ տեսնելու էր , երբոր ձեր շուտ շուտ աչքիս առջեւէն հեռանալը կը տեսնէի , կզգայի որ ձեզ սիրած էի եւ տակաւին կը սիրէի : Երբոր քաղաքին դռնէն դուրս ելանք , փեղոյրս աչքիս վրայ քաշելով լացի՝ առանց քովիններըս դիս տեսնելու :

Երբոր մղոնէն աւելի հեռացանք Միլանէն , « Կարծեմ Վէրոնա կերթանք » ըսի Պ . . . կոմսին :

— Աւելի հեռու , սրտասխանեց . Վենետիկ կերթանք ուր ձեզ յատուկ յանձնաժողովի մը պիտի յանձնեմ : »

Վերջապէս շարունակ երթալով՝ փետրուար 20ին Վենետիկ հասանք :

Առջի տարւոյն սեպտեմբեր ամսոյն մէջ .

բանասարկութենէս ամբս մը առաջ՝ Վենետիկ էի, եւ բազմաթիւ ընկերներով ուրախ ճաշ մը ըրեր էի Ղունայի պանդոկը: Չարմանալի բան: Կտման ու պահապան զինուորը զիս ուղղակի նոյն պանդոկը տարին:

Պանդոկին սպասաւորը դող ելաւ զիս տեսնելով՝ երբ նշմարեց որ զօրահամներու ձեռք էի, թէպէտ պահապան զինուորն ու իր երկու արքանեակներն ինզինքնին իմ ծառայներս կարծեցընելու համար ծպտեալ էին: Այս հանդիպման վրայ ուրախացայ՝ անտարակոյս ըլլալով որ սպասաւորն իմ հոն ըլլալս շատ մարդոց կիմացընէր:

Ճաշ ըրինք, յետոյ զիս առին Տօթին պալատը տարին, ուր հիմա դատաստանական ատեանը կը նստի: Բնօքուռաթիներուն սիրելի կամարակապներէն ու Տլօրիանի սըրճարանին առջեւէն անցայ, ուր նախընթաց դարնան ժամանակը զեղազուարճ երեկոյներ փնցուցեր էի: Մանօթներէս մէկն ալ չտեսայ:

Ստքը . . . Բիաձձէթթայէն (վոքը հրապարակ) անցանք: Նոյն հրապարակին վրայ նախընթաց սեպտեմբեր տմտոյն մէջ մուրացկան մը սաղարմանալի խօսքերն ըսեր էր ինձի. « Կը տեսնեմ, Պարոն, որ դուք օտարական էք. բայց չեմ հասկընար թէ ինչօ՞ւ հա-

քը յանձնեց . յետոյ կարեկից համբոյրներով
բաժնուեցաւ ինձմէ :

ԳԼՈՒԽ ԻԳ .

Բանտապետն առջեւս ինկաւ ու ետ ալ լը-
ռութեամբ ետեւէն գացի : Քանի մը նրբաշա-
ւիղներէ եւ քանի մ'ալ սրահներէ անցնելէ ե-
տեւ՝ փոքր սանդուղքէ մը վեր կապարներ ըս-
ւած տեղն ելանք, որ Վենետիկի հասարակա-
պետութեան ժամանակէն 'ի վեր քաղաքական
յանցաւորաց յատկացեալ հռչակաւոր արգելա-
նոց մէր շոն բանտապետն անուճս տուարի մը
մէջ արձանագրեց ու ինձի յատկացեալ սեն-
եակի մը մէջ զիս փակեց : Տոժի պալատին այս
վերին մասը՝ բոլորովին կապարով ծածկուած
ըլլալուն համար՝ կապարներ կը կոչեն :

Սենեակս մեծ պատուհան մը ունէր եր-
կաթեայ հաստ վանդակատիւներով, եւ Ս. Մար-
կոսի եկեղեցւոյն յարկին վրայ կը նայէր որ

Նոյնպէս կապարով ծածկուած էր : Եկեղեցիէն անդին հրապարակին հեռաւոր ծայրը կը տեսնէի, եւ ամեն կողմ անթիւ դմբէթներ ու զանգակատուներ : Ս. Մարկոսի հոյաշէն զանգակատունը եկեղեցւոյն երկայնութեանը չափ հեռու էր ինէ, եւ կատարը գտնուող մարդոց խօսիլը կը լսէի երբոր ձայներնին քիչ մը ամուր հանէին : Եկեղեցւոյն ձախ կողմն ալ պալատին մեծ բակին մէկ մասը եւ մուտքերէն մէկը կը տեսնուէր : Բակին այս մասին մէջ հասարակաց ջրհոր մը կար ուր անդադար մարդիկ կուգային ջուր քաշելու : Բայց իմ բանտս այնչափ բարձր էր, որ վարի մարդիկը մանր ազայք կերուէին ինձի, եւ ձայներնին ալ միայն պոռային նէ կրնայի լսել : Մնաց որ հոս Միլանի բանտերէն աւելի առանձնութեան մէջ կը զըտնուէի :

Գատաստանական հարցափորձս յատուկ յանձնաժողովի մը յանձնուած էր : Այս հարցափորձին հոգերն առաջին օրերը մեծ տխրութիւն մը ինձի պատճառեցին, որ առաւելագոյն առանձնութեան մը դժնդակ զգացումովն աւելի կը ծանրանար անշուշտ : Ասկէց դատ, ընտանիքէս աւելի հեռացած էի, եւ ամենեւին լուր չէի ստանար անոնց վրայ : Տեսած նոր դէմքերս հակակիր չէին ինձի : Բայց այնպիսի

ծանրութիւն մը կը ցուցնէին որ գրեթէ սար-
սափիկը հասնէր : Հա՛հաւք չափազանց մեծ-
ցուցած ըլլալով Միլանցւոց եւ Իտալիոյ միւս
մասերուն ազատութեան համար ըրած դա-
ւադրութիւնները, կը թուէր թէ զիս այն խը-
լըրամանց ամենէն մեղապարտ շարժիչներէն
մէկը կը համարէին : Գրադիտական փոքրիկ
համբաւս ծանօթ էր բանտապետին, կնոջը,
աղջկանը, երկու որդւոցը եւ մինչեւ երկու
պահապաններուն, որոնք ամենն ալ թերեւս
ողբերգութեան մը հեղինակը կախարդի պէս
բան մը կը կարծէին :

Նուրջ, կասկածոտ, եւ պատմութիւնս
մանրամասնորաբար ինէ իմանալու հետաքրքիր
էին, բայց մեծ ակնածութեամբ կը վարուէին
հետս :

Առաջին օրերն անցնելէ ետեւ ամենն ալ
ընտելյաղան եւ տեսայ որ բարի մարդիկ էին :
Ամենէն աւելի կիներ բանտապանի մը վարմունք
եւ քնաւորութիւն ցոյց կուտար : Քառասուն
տարեկանի մը մօտ էր, գէ՛մքն ու խօսուած-
քը թիստ չոր, եւ կը թուէր թէ իր դաւ-
կըններէն զատ ուրիշի համար բարեսրտութիւն
ունենալու կարող չէր :

Մտորութիւն ունէր առաւօսները եւ ի-
րիկուան ճաշէն ետեւ ինձի խահուէ բերելու :

ջուր, կտաւիք, եւ այլն բերելու: Սուրբաբար հետը կուգային աղջիկը՝ որ տասնեւհինգ տարեկան կար, եւ առանց գեղեցիկ ըլլալու՝ սրտաշարժ նայուածք մը ունէր. նոյնպէս երկու մանչ տղայքը, մէկը տասներեք տարեկան, միւսը տասն: Ետքը մօրերնուն հետ կը մեկնէին, եւ սենեակիս դուռը գոցելու ատեն՝ այս երեք մանկամարդ գէմքերը մեղմով ետեւնին կը դառնային ու ինձի կը նայէին: Բանտապետը՝ զիս հարցափորձի յանձնաժողովին տանելու: համար միայն կուգար: Պահապանները քիչ անգամ կուգային սենեակս, որովհետեւ իրենց յանձնուած էր վարի դատիկոնի ոստիկանութեան բանտերուն հսկողութիւնը, որոց մէջ շատ գողեր կը գտնուէին միշտ:

Այս պահապաններէն մէկը եօթանասուն տարին անցուցած ծերունի մ'էր, բայց զանազան բանտերուն սանդուղներն անդադար իջնել ելլելու տարժանելի արհեստին գեռ յարմար էր: Միւսը քսանեւչորս քսանեւհինգ տարեկան երիտասարդ մ'էր, աւելի յօժարամիտ իր սիրահարութիւնները պատմելու՝ քան իր պաշտօնը կատարելու:

ԳԼՈՒԽ ԻԴ .

Ո՛հ, այո՛ . տէրութեան գէժ ոհրագործութեամբ ամբաստանեալ մարդու մը դատաստանին սրտատանջութիւնները սոսկալի են : Ո՛րչափ կը վախնայ մարդ որ ուրիշներու վնասչտայ . ո՛րչափ կը տազնապի մաքառելու խեր մը ամբաստանութեանց , խեր մը կասկածներու գէժ . ո՛րչափ կը մեծնայ վտանգը՝ երբ որ ամբաստանութեան պատճառ տուող գէպքերըն օր քան զօր աւելի գէշ կերպով կնճռոտին, եթէ դատաստանը շուտ չլմննայ , եթէ հետզհետէ ուրիշ մարդիկ բռնուին, եթէ նորանոր անխոհեմութիւններ երևան ելնեն՝ ոչ միայն անծանօթ մարդոց՝ այլ ևս նոյն իսկ ընկերութեան անդամ եղող անձանց կողմանէ :

Նս միտքս դրի որ քաղաքականութեան վրայ չխօսիմ . ուրեմն պէտք է որ այս դատաստանին վերաբերեալ պատմութիւնները մէկ կողմ ձգեմ : Սա կըսեմ միայն , թէ շատ անգամ երկար ժամեր հարցափորձի մէջ անցունելէս ետեւ՝ այն աստիճան գլուխս տաք-

ցած, այն աստիճան զայրացած կը դառնայի սննեակս, որ եթէ կրօնի ձայնը եւ սիրելի ծընողացս յիշատակը զիս չբռնէին՝ ինքզինքս կ'սպաննէի :

Այն սրտի անդորրութիւնը որ Միլանի բանտն եղած ժամանակս ինձի սովոյթ ըրած կը կարծէի, բոլորովին կորսուեր էր : Քանի մը օրի չափ յոյսս կտրեցի զանի նորէն զանելէ, եւ այն քանի մը օրերը դժոխային օրեր եղան ինձիս Աղօթելէ դադրեցայ, Աստուծոյ արդարութեանը վրայ երկբայեցայ, մարդիկ եւ տիեզերքն անիծեցի, եւ առաքինութեան անօգուտ ըլլալուն վրայ ամեն հնարաւոր իմաստակութիւնները նորէն մտքիս մէջ յեղյեղեցի :

Տարաբաղդ եւ զայրացեալ մարդը սարսափելի ճարտարմտութիւն մը կունենայ իր նըմանները եւ նոյն խակ Արարիչը զբազարտելու : Բարկութիւնը առ հասարակ կարծուածէն շատ աւելի անխիղճ է, շատ աւելի եղեռնագործ է, եւ որովհետեւ մէկ մարդ մը չկրնար ամբողջ շաբաթներ առաւօտէն մինչեւ իրիկուն շարունակ մռնչել, եւ ըստ որում մարդուս հոգին՝ ամենակատաղի մոլեգնութեամբ յուզուելէ ետեւ հանգստի միջոցներ կունենայ, այն միջոցներն ալ սովորաբար մտքին բարոյական անկարգութեան տպաւորութիւնը կը զգան : Այն

միջոցին մարդ ինքզինք անդորրացած կը կարծէ, բայց նենդաւոր եւ ամալարիչ աւնդորութիւն մ'է այն. անդութ եւ առանց ազնուութեան վայրենի ծիծաղ մը, անկարգութեան, արբեցութեան եւ հայհոյանաց սէր մը

Այս վիճակին մէջ՝ եղած ատենս ժամերով կերդէի՝ այն կերպ զուարթութեամբ մը որ բռնորովին ամուլ էր բարի զգացումներէ. սենեակս ով որ մտնէ՝ կը ծաղրարանէի հետը, եւ կը ջանայի ամեն բան գտնելի փիլիսոփայութեամբ մը, շնականներու* փիլիսոփայութեամբ նկատելու :

* Հին ժամանակի Յոյն փիլիսոփաներու ազանդ մ'էր, եւ շունք կամ շնականք կը կոչուէին, որովհետեւ շան պէս անամօթ էին եւ ընկերական ամեն մարդավարութիւնները կ'արհամարհէին : Արտէին թէ մէկ մարդ մը չարագործութիւն ընելէ միայն պէտք է ամաչէ : Հանդերձի զարդարանքները, հարըստութիւնը, արուեստներն ու գիտութիւնները սաստիկ կատէին : Բոլոր հազուստին պատաստուն վերաբերու մ'էր, եւ բովանդակ դոյքերնին ալ մախաղ մը եւ ցուպ մ'էր : Անուանի Վիոզինէս փիլիսոփան այս ազանդէն էր՝

Այս ողբալի տենդը քիչ տեւեց . վեց կամ եօթն օր :

Ս . Գիրքս փոշիով ծածկուեր էր : Բանտապետին տղոցմէն մէկը զիս շոյելով ըսաւ . « Կը տեսնեմ որ սա անշահ գիրքը չկարգաւնէդ 'ի վեր այնչափ տրտում չէք : »

— Քեզ այդպէ՞ս կը թուի » ըսի :

Եւ Ս . Գիրքը ձեռքս առնելով փոշին սրբեցի թաշկինակովս . յետոյ ըստ զիսպաց բանալով հետեւեալ հատուածը աչքիս հանդիպեցաւ . « Ասաց եւ սա աշակերտսն իւր . « Ոչ է մար'ժ չգալ գայթակղութեան . բայց « վա՛յ այնմիկ յոյր ձեռն գայցէ . Լաւ էր « նմա՛ եթէ վէ՛մ երկանտքաբ կտխէր զպա- « բանոցէ նորա եւ անկոնէր 'ի ծով , քան « թէ գայթակղեցուցանէ զմ' օք 'ի փոքրը- « կանցս յայսցանէ : »

Այս խօսքերուն պատճառիւ թորքն տպաւորութիւն մը ըրաւ ինձի , եւ շտապանեցայ մտածելով որտղան Ս . Գրքիս փոշիով ծածկուած ըլլալէն նշմարեց օր զմնի ալ չէի կարգար , եւ խորհեցաւ որ Աստուծոյ նկատմամբ աւելի անխոյժ ըլլալովս՝ աւելի զուարթարարոյ եղեր էի :

« Ինչկատանկ տղայ , ըսի իրեն բարեկամական յանդիմանութեամբ մը եւ ցաւելով զինքը

դայթակղեցընելուս վրայ . ասի անշահ գիրք
չէ , եւ քանի մը օրէ 'ի վեր որ չեմ կարդար՝ ա-
ւելի գէշ եմ Նրբոր մայրդ քեզի թոյլ կուտայ
վայրկեան մը քովս կենալ , տխրութիւնս վա-
նելու կ'աշխատիմ . բայց եթէ գիտնայիր հրչափ
կը տիրէ վրաս երբոր մինակ կը մնամ եւ մո-
լեզնաբար երգելս կը լսես : »

ԳԼՈՒԽ ԻԴ .

Տղան դուրս ելեր էր . բերկրութիւն մը
կ'զգայի Ս . Գիրքս նորէն ձեռքս առնելուս
եւ խոստովանելուս վրայ թէ առանց անոր ա-
ւելի գէշ էի ես : Ար թուէր ինձի թէ յանի-
րաւի թշնամանեալ ազնիւ բարեկամի մը դո-
հացուցիչ հատուցում մը ըրի եւ հաշտուեցայ
հետը :

— Չեզ թողուցեր էի , Աստուան իմ , գո-
չեցի . վատթարացեր էի . կարծեր էի թէ իմ
յուսակորոյս վիճակիս՝ շնական անամօթ ծի-

ծնող կը վայլէր : —

Այս խօսքերն անպատմելի սրտայուզու-
թեամբ մը արտասանեցի . Ս . Պիրքը ակոսա-
կիս վրայ դրի . ծնկայ վրայ եկայ կարդալու
համար . եւ ես՝ որ խիստ դժուարաւ կուլամ ,
արտասուք թափել սկսայ :

Այն արտասուքն հազարապատիկ քաղցր
էր քան քիչ մը առջի վայրագ ուրախութիւ-
նը : Նորէն կ'զգայի զԱստուած . կը սիրէի զա-
նի . ինքզինքս ցածցունելով զինքը նա-
խատելուս վրայ կ'ապաշարէի . եւ խօսք կու-
տայի որ ալ երբէք չզատուիմ իրմէ հն ,
ոչ երբէք :

Ո՛հ , անկեղծաբար կրօնի դառնալը որչափ
կը մխիթարէ ու կը բարձրացընէ մարդուս հո-
գին :

Կարգացի եւ լացի մէկ ժամէն աւելի .
ետքը ելայ կանգնեցայ լի վստահութեամբ թէ
Աստուած հետս էր եւ մոլորմանս ներեր էր :
Այն ժամանակը խիստ փոքր բաներ երեւցան
ինձի դժբաղդութիւններս , դատատուանին
տազնասիները , կառափնարանին հաւանակա-
նութիւնը : Ուրախ եղայ կրած տառապանացս
վրայ , վասն զի պարտաւորութիւն մը կատարե-
լու առիթ մ'էր այն ինձի . վասն զի համբերու-
թեամբ տառապելով Տէրօջը կը հնազանդէի :

Ս. գիրքը, գոհութիւն Աստուծոյ, գիտէի
 կարդալ. Ալ այն ժամանակը չէր ուր զանի
 Վոյթէոի փրցուն քննողութեամբը կը դատէի,
 ծիծաղելով անոր գրուցուած քներուն վրայ, ս-
 րոնք ոչ ծիծաղելի են եւ ոչ սխալ, բայց միայն՝
 երբորընթերցողը՝ կամ տղիտութեամբ եւ կամ
 չարամտութեամբ անոնց իմաստին հասու չըլ-
 լայ՝ Բացայայտ կը տեսնէի թէ այս գիրքը քա-
 նի՝ քանի իրաւամբ Սրբութեան եւ հետեւա-
 բար ճշմարտութեան օրինագիրք մ'է. որչափ
 հակառակ է ողջամիտ փիլիսոփայութեան այն
 դիւրազգածութիւնը՝ որ քիչ մը ոճի թերու-
 թիւններէ կը վիրաւորի, եւ գեղեցկայարմար
 ձեւեր շունչոզ ամեն բան անգոսնելաւ գո-
 սողութեան կը նմանի. որչափ անտեղի բան է
 երեւակայել թէ այսպիսի երկիւղածութեամբ
 սլատուեալ գրոց հաւաքածայ մը կրնայ անվա-
 ւեր ծագում մը ունենալ. որչափ անժխտելի
 է այս գրքին դերագանցութիւնը Աուրանէն եւ
 Հնդկաց աստուածաբանութենէն :

Շատ մարդիկ շարաշար գործածեցին զայն,
 եւ ուղեցին անիրաւութեան օրինագիրք մը ը-
 նել, իրենց մեղապարտ կրից վաւերացուցիչ մը
 ընել զայն. այս ճշմարիտ է. բայց մենք մրշտ ուր
 ենք նէ հոն ենք. ամեն բան չարի կրնայ գոր-
 ծածուիլ. եւ արդեօք երբէն 'ի վեր լաւագոյն

իրաց շարաշար գործածութիւնը իրաւունք կուտայ մեզ ըսելու թէ այն իրերը ինքնին գէշ են :

Քրիստոս ըսաւ թէ ամեն օրէնքներն ու մարդարէները, բոլոր սուրբ գիրքերը՝ զԱստուած եւ մարդիկ սիրելու՝ պատուիրանին մէջ կը բովանդակին: Եւ այսպիսի գիրք մը՝ ամեն դարերու պատկանաւոր ճշմարտութիւն մը, Հոգւոյն սրբոյ յաւիտենապէս կենդանի խօսքը չըլլայ :

Այս խորհրդածութիւնները մտքիս մէջ արթննալով նորէն որոշեցի որ մարդկային իրաց վրայ ունեցած ամեն մտածութիւններս, քաղաքակրթութեան յառաջագիժութեանը վրայ ունեցած ամեն կարծիքներս, մարդասիրական համոզումներս, հայրենեաց սէրս, մէկ խօսքով՝ սրտիս ամեն զգացումները կրօնի ոգւոյն եւ պատուիրանացը համաձայնեցնեմ :

Շնականութեան մէջ անցուցած քանի մը օրերս զիս շատ աւերել էին: Այս զեղծման ազդեցութիւնը երկար ժամանակ զգացի եւ մեծ աշխատութիւն քաշեցի անոր յաղթելու համար: Ամեն անգամ որ մարդ իր իմացականութիւնը նուաստացընելու, Աստուծոյ գործերը ծաղու գժոխային խոչորացոյցովը դիտելու եւ աղօթից բարերար վարժութենէն ետ կենալու

փորձութեան տեղի կուտայ, իր բանադատութիւնը կը վնասի եւ նորանորան կուճնեցու աբրամադրութիւն կ'ստանայ: Քանի մը շարաթշարունակ բուռն յարձակում կրեցի թերահաւատութեան դադափարներէ, եւ մտքիս բոլոր ուժը գործածեցի զանոնք վանելու:

ԳԼՈՒԽ ԻԶ.

Երբոր այս ներքին կռիւները դադրեցան եւ նորէն իմ ամեն կամքերուս մէջ Աստուած փառաւորելու սովորութեանս մէջ զիս հաստատուած կարծեցի, բաւական ժամանակ անխռով խաղաղութիւն մը վայելեցի: Նատաստանական հարցափորձը որ ամեն երկու կամ երեք օրն անգամ մը յանձնաժողովն ինձի կրնէր, որչափ եւ դժնդակ ալ ըլլար՝ երկարատեւ մտատանջութիւններ չէր պատճառեր ինձի: Այս փափուկ եւ դժուար վիճակիս մէջ կը ջանայի որ պատուոյ եւ բարեկամութեան պար-

տուց դէմ քան մը չընեմ, եւ մնացածն Աստուծոյ կը յանձնէի :

Ամեն անակընկալ դէպք, ամեն սրտի վրդոպում եւ ամեն ենթադրելի ձախորդութիւն նախատեսելու օրըստօրէական վարժութիւնս ճշդութեամբ 'ի դործ դնել սկսայ, եւ այս վարժութիւնս նորէն խիստ օգտակար եղաւ ինձի :

Սակայն առանձնութիւնս աւելցաւ. Բանտապետին երկու որդիքը՝ որ սկիզբները երբեմն ընկերութիւն կընէին ինձի՝ դպրոց դրուկուեցան, եւ այս պատճառաւ տունը խիստ քիչ մնալով՝ ալ չէին գար զիս տեսնելու : Ասոնց մայրն ու քոյրն ալ՝ որ տղայքն հոն եղած ժամանակը շատ անգամ սենեակս կը կենային ու հետս կը խօսակցէին, հիմա միայն խահուէ բերելու կուգային սենեակս, եւ շուտով ալ կը մեկնէին : Մայրերն աւելն համար շատ հոգ չէի ըներ, վասն զի կարեկցութիւն չէր ցուցընէր ինձի. բայց աղջիկը՝ թէպէտ եւ գեղեցիկ չէր, այսու ամենայնիւ նայուած քին ու խօսքերուն մէջ անուշութիւն մը ունէր որ ինձի անհաճոյ չէր : Երբոր ինձի խահուէ կը բերէր ու «ես եփեցի» կըսէր, խիստ համով կուգար ինձի. երբ «մայրս եփեց» կըսէր, լոկ տաք ջուր մ'էր :

Այսպէս մարդէ կարօտ մնալով ու շաղ-

բուժիւնս քանի մը մրջիւններու տուի որ պատուհանիս վրայ կուգային . եւ այնչափ առատօրէն կը կերակրէի զանոնք , որ գացին բիրաւ որ ընկերներ բերին , եւ շատ չանցաւ պատուհանս այս մանր կենդանիներով լցուեցաւ : Նմանապէս հոգ կը տանէի գեղեցիկ սարդի մը որ սենեակիս պատերէն մէկուն վրայ ոստայն կը գործէր : Ճանճեր ու մժեղներ կը կերցընէի անոր , եւ այնչափ ընտելացաւ ինձի , որ անկողնիս ու ձեռքիս վրայ կուգար ու իր որսը մատերուս մէջէն կտանէր :

Երանի՜ թէ միայն այս միջատներն ըլլային ինձի այցելութիւն ընողները . Գեռ դարձան մէջ էինք եւ արդէն մժեղները դարհուրելի կերպով կը շաանային : Չմեռը շափաղանց մեղմեղեր էր , եւ մարտ ամսոյ մէջ քիչ մը հովեր փշելէ ևտեւ տաքերն հասան : Չեմ կրնար ըսել որչափ տաքցաւ բնակած խցիկիս օդը : Գիրքը հարաւի դէմ , կապարեայ յարկի մը տակ , եւ պատուհանս ալ Ս . Մարկոսի յարկին վրայ նախելով , որ նոյնպէս կապարեայ էր եւ արեւուն ջերմութիւնը սարսափելի կերպով կը ցոլացընէր , շնչառութիւնս կը դժարնար կը խըղդուէի : Այսպիսի հրատապ ջերմութեան մը գաղափարն անգամ ունեցած չէի : Այս ահագին տանջանքին վրայ կաւեխային մժեղներ

րըն ալ՝ այնչափի բաղմութեամբ որ քանի շար-
 ժէի եւ զանոնք ջարդել ուղէի՝ վրաս կը թա-
 փէին : Անկողինս , սեղանս , աթոռս , գետինը ,
 պատերը , ձեղունը ծածկուած էին անոնցմէ ,
 եւ օղին մէջալ անհամար բաղմութիւն մը կար
 որ անդադար կելլէին կը մտնէին պատուհա-
 նէն դժոխային բզզանքով : Այս միջատներուն
 խայթումը ցուաղին է . եւ երբոր մէկը առա-
 ւօտէն մինչեւ իրիկուն եւ իրիկունէն ալ մին-
 չեւ առաւօտ այն խայթումները կընդունի
 եւ անոնց թիւը նուազեցընելու տաղտկալի եւ
 անդուլ զբաղման հարկադրեալ կըլլայ , սառ-
 գիւ կը շարշարի թէ մարմնով եւ թէ մտք :

Երբոր այս պատուհասին մեծութիւնը
 փորձովս ճանչեցի , եւ բանաս փոխել տալու
 համար ըլած խնդիրս չընդունուեցաւ , ինք-
 զինքս սպաննելու խորհուրդներ ծագեցան
 մտքիս մէջ , եւ երբեմն ալ կը վախնայի որ
 կը խենդենամ : Բայց , գոհութիւն Նրկնից , այս
 մոլեգնութիւնները երկար չէին տեւեր , եւ
 կրօնքը զիս կը կաղդուրէր . կը համոզէր զիս
 թէ մարդս պէտքէ տառապի եւ արիութեամբ
 համբերէ . կերպ մը հեշտութիւն զգալ կու-
 տար ինձի մինչեւ անգամ վշտակրութեան մէջ ,
 եւ կը բերկրէի չաքանելու եւ ամեն բանի
 յաղթելուս վրայ :

կըսէի . - որչափ աւելի ցաւաղին ըլլայ կեանքս , այնչափ քիչ կըլլայ երկիրս՝ թէ որ այս ծաղիկ հասակիս մէջ ինքզինքս մահուան դատապարտուած տեսնեմ : Առանց այս նախապատրաստական շարձարանքներուն՝ թերեւս վատարար կը մեռնիմ : Ասկէց զատ , երջանկութեան արժանի ըլլալու համար բաւական առաքինութիւններ ունի՞մ . եւ ո՞ր են -

Ինքզինքս արդար խստութեամբ մը քըննելով՝ կենացս բոլոր տարիներուն մէջ խիստ քիչ գործ կը գանէի գովութեան արժանի . մընացածը յիմար կիրքեր , կուսպարիշտ սէր , ամբարհաւած եւ սուտ առաքինութիւններ էին : - Ուրեմն տառապէ , անարժան , կըսէի ես ինձի : Եթէ մարդիկ եւ միջաաները բարկութեամբ միայն եւ յանիրաւի քեզ սպաննեն : Աստուծոյ արդարութեանը գործիք հանչցիր զանոնք եւ լռէ : -

ԳԼՈՒԽ ԻԷ .

Մարդս ինքզինք խոնարհեցընելու եւ իբր մեղաւոր ըլլալը խոստովանելու համար պէտք

ունի՞ մեծ ճիգեր ընելու : Ճշմարիտ չէ որ մենք առ հասարակ մեր երիտասարդութիւնը մնափառութեան մէջ կը ծախենք . եւ փոխանակ մեր բոլոր ուժը գործածելու որ բարոյն ապարէզին մէջ յառաջ երթանք, դանի մեծ մասամբ մեզ ցածցընելու կը ծառայեցընենք, կան բացառութիւններ, բայց կը խոստովանիմ որ իմ խեղճ անձիս չեն վերաբերիր, եւ ինձմէ դժգոհ ըլլալովս ալ արժանիք մը ունեցած չեմ ըլլար : Երբոր ճրագ մը կամ կանդեղ մը տեսնուի որ լոյսէն աւելի մուխ կուտայ, մեծ անկեղծութիւն մը չէ ըսելը թէ պէտք եղածին պէս չվառիր :

Այո, առանց ինձի անարդանք բերելու, առանց կրօնամոլի խղճահարութեան, մտքի կատարեալ հանդարտութեամբ ինքզինքս նըկատելով, զիս արժանի կը գտնէի Աստուծոյ պատուհասներուն Ներսէս ձայն մը կըսէր ինձի . « Այս պատիժները արժանի են քեզի՝ եթէ ոչ սա գործիդ համար՝ գոնէ նագործիդ համար : Երանի՛ թէ ասոնք քեզ առ Այն տանելու ծառայեն, որ նոյն իսկ կատարելութիւն է, եւ որուն մարդիկ ըստ կարի նմանող ըլլալու կոչուած են, »

Բանքէ . մինչ կստիպուած էի Աստուծոյ գէմ գործած հազարաւոր անհասարկու .

թիւններուս համար զիս մեղապարտ խոստովանելու, ի՞նչ իրաւամբ կրնայի տրանջել թէ որ մարդոցմէ ո՛հանք ցած եւ ուրիշներ ալ չար կերեւէին ինձի, թէ որ աշխարհի բարեբաւտութիւններն ինէ յատիշտակուած էին, թէ որ բանտի մէջ պիտի մաշէի կամ բռնամահ մեռնէի :

Այս արդար եւ սրտազգած խորհրդածութիւնները մտքիս մէջ քանդակելու կը ջանայի. այս ընելէս ետեւ տեռայ օր տօոնց համաձայն ընթացք բռնել պէտք էր. այն ալ ուրիշ կերպով չէր կրնար ըլլալ՝ բայց եթէ Աստուծոյ արդար հրամաններն օրհնելով, զանոնք սիրելով, եւ անոնց հակառակ կամքերը սրտիս մէջ խեղդելով :

Այս առաջադրութեան մէջ լաւ եւս ամբանալու համար՝ խորհեցայ որ այսուհետեւ իմ ամենզգացումներս ուշադրութեամբ գրի առնելով զարգացընէմ : Դժբաղդ արար, դատաստանական յանձնաժողովը թէպէտ թոյլտուութիւն ըրեր էր ինձի կաղամար եւ թուղթ ունեւնալու, բայց կը ամբէր ինձի տրուած թերթերը, որոնցմէ մէկը պատուել կամ կորսնցընելը խստիւ արգիլած էր, եւ ինչ բանի գործածած ըլլալս պիտի քննէր հասկընար : Թուղթին անզը լեցընելու համար՝ սենեակիս մէջ

գանուած թանձրաշէն սեղանը ապակիով չըղկելու անմեղ հնարքը մտածեցի. յետոյ այն սեղանին վրայ ամեն օր երկար մտածութիւններ գրեցի մարդկային պարտուց եւ մասնաւորապէս իմ պարտականութեանցս վրայ :

Չափազանցութիւն ըրած չեմ ըլլար ըսելով թէ այս դրազմամբ անցուցած ժամերու երբեմն հեշտալի կը թուէին ինձ, թէ եւ սենեակիս անտանկի ջերմութիւնն ու մեղմեղմութիւնը շուտաւ խայթուածները շունչ առնուլ չէին տար ինձի : Մեղմեղմութիւնն իսկ թուած քէն քիչ շատ ինքզինքս պահպանելու համար ստիպուելի էին այն սաստիկ ջերմութեան հակառակ՝ գլուխս ու ոտքերս խանձարելու, ձեռնացով գրելու եւ դաստակներս երկղապնդելու, որպէս զի մեղմեղմութիւնները չկրնան թեւերուս մէջ մտնել :

Գրած մտածութիւններս մեծ մասամբ կենսագրական ձեւ մը ունէին : Մանրամասնաբար կը պատմէի ամեն բարի կամ չար զգացումներն ու խորհուրդները որ մանկութենէս 'ի վեր գոյացեր էին սրտիս մէջ : Կը վիճարանէի եւ ինձի հետ, ամեն տարակուսելի խընդիրները լուծելու կաշխատէի, եւ ամեն մէկ բանի վրայ ունեցած բոլոր ծանօթութիւնները, բոլոր գաղափարներս կը ցածիս չափ կը

չարադասէի :

Երբոր սեղանիս երեսը դրուի եամբ կը լըցուէր , կրկին եւ կրկին կը կարդայի , ըրած մը տածուի եանցս վրայ վերստին կը մտածէի , եւ վերջապէս յանձն կառնուի , շատ անգամ ակամայ , բոլոր դրածս ապակիով տաշել , որպէս զի կարող ըլլամ նորէն խորհրդածութիւններս սեղանին վրայ դրելու :

Այսպէս կը շարունակէի կենացս պատմութիւնը , զոր յաճախ կընդմիջէի ամեն կերպ արտուղութիւններով . բնազանցական , բարոյական , քաղաքական եւ կրօնական կէտեր վերլուծելով . եւ երբոր սեղանին երեսը լըցուէր , նորէն քանի մը անգամ կը կարդայի , յետոյ կը ջնջէի :

Բոլոր յիշած բաներուս եւ գաղափարներուս վրայ ազատ հաւատարմութեամբ ես ինձի հաշիւ տալու արգելք մը ունենալ չուզելով , եւ հաւատաքննական այցելութիւններու եւ հետախուզութեանց հնարաւորութիւնը նախատեսելով , խեցրեկ ոճով մը կը գրէի , այսին ջն գիրերը ետեւ առաջ դնելով ու բառերը կրճատելով , որուն քաջ վարժուած էի : Սակայն կատկած ըրածիս պէս այցելութիւն մը չեղաւ ինձի , եւ ոչ ոք մտքէն անցուց թէ իմ օխուր ժամանակս այսպէս լաւ կանցունէի :

Երբոր բանտապետին կամ ուրիշ որ եւ է մէկու-
մը գալ եւ դուռը բանալը կը լսէի, իսկոյն սե-
զանը լաթով մը կը ծածկկէի, եւ կաղամարն
ու օրհնութիւն թղթոց տետրակը վրան կը դնէի :

ԳԼՈՒԽ ԻԸ .

Այն տետրակին ալ ժամերուս մէկ քանին
եւ երբեմն մինչեւ ամբողջ օր մը կամ դիշեց
մը կը նուիրէի : Անոր մէջ գրածա ալ բանա-
տիրական նիւթեր էին : Այն ժամանակը յօրի-
նեցի Լեւոն Կոչարի , Իսկոյն Կոչարի բանաստեղ-
ծութիւնները, եւ Թեւոյն , Ռուբէն , Էլիսէ -
վան Կոչարի , եւ Արեւիկ Կոչարի երգերը : Ասոնց-
մէ զատ ողբերգութեանց եւ զանազան հեղի-
նակութեանց ուրուագիծներ , որոց մէջ Լուս-
պարտեան դաշնակցութեան եւ Քրիստոսոս
Քոչարիուսի վրայ մասնաւոր հազներգութեանց
նախագիծներ ալ կային :

Եւ որովհետեւ տետրակը լմնաբ նէ ու-

քիչ մը աննելու հրամանը գիւրութեամբ եւ շուտով չէի կրնար ստանալ, ուստի շարագրութեանցս նախագագադախարը սեզանին վրայ կը գրէի, կամ անշահ թուղթերու վրայ՝ որոց մէջ չոր թուղ եւ ուրիշ պատուղներ բերել կուտայի ինձի։ Նրբեմն ալ իրիկուան կերակուրօ պահապաններուն մէկուն կուտայի հաւտացընելով զանի թէ արտօմակ չունէի, եւ այսպէս կը պարտաւորէի զանի քանի մը թերթ թուղթ ինձի ընծայ տալու։ Այս ալ այն ժամանակները կը պատահէր երբոր սեզանս գրութեամբ լցուած էր եւ զեռ չէի ուզեր տալել։ Ուստի յանձն կատնուի անօթի տուայտիլ, եւ թէպէտ ստակս բանտապետին քով պահեստ գրուած էր, սակայն բոլոր օրը անկէ ուտելիք չէի ուզէր վախնալով որ չըլլայ թէ նաչս պահապանին տուած ըլլալս կասկածէ, եւ պահապանն ալ հասկընայ թէ զինքը խարեր էի արտօմակ չունիմ բնելով։ Իրիկունը ինքզինքս կը կաղզաւրէի թանձր խահուէ մը խմելով, եւ կաղաչէի որ Սիօրա Յանձէ (բանտապետին աղջիկը) եփէ զայն։ Նրբոր կարող ըլլար Յանձէ մօրմէն գաղտուկ եփելու, չափսզանց թանձր կընէր, անանկ որ ստանօքսս պարսպ ըլլալուն ջգային ցնցիւն մը կուտար ինձի՝ թէ եւ տանց ցուի, եւ զիչերնի բռնն զիս արթուն կը բռնէր։

Այս քաղցր արբեցութեան վիճակին մէջ՝ մտաւորական կարողութիւններս կրկնապատկած կ'զգայի . կը բանաստեղծէի , կ'իմաստասիրէի եւ մինչեւ առաւօտ կաղօթէի սքանչելի բերկրութեամբ : Բայց ետքը յանկարծ ստատիկ տկարութիւն մը կուգար վրաս : Այն ժամանակը անկողնիս վրայ կ'ընայի , եւ որչափ որ մըժողուկները խնամով պատած խանձարուրներուօ մէջը մտնելով կը յաջողէին արիւնս ծծելու , մէկ երկու ժամ խորունկ քուն՝ կը ննջէի :

Ասանկ գիշերները՝ որ անօթուց լամած խահուէէս այնպէս ուժգին կը յուզուէին ու երեւակայութեանս այնպիօի քաղցր աշխոյժ աւ խանդ մը տալով կանցնէին , ինձի խիստ հաճոյ եւ օգտակար թուելով , կը ջանայի որ յաճախ այնպիսի գիշերներ անցունեմ : Ասոր համար , թէ եւ պէտք մ'ալ չունենայի պահապանէն թուղթ ուզելու , շատ անգամ իրիկուան ճաշիս ձեռք չէի դպցըներ որպէս զի այն դիւթական ըմպելիին հրաշայի ազդեցութիւնը վայելեմ այն գիշերը : Բարեբաղդ էի երբոր նպատակիս հասնէի : Շատ անգամ պատահեցաւ որ խահուէն գորովագութ Մանձէն շեփեց՝ այն ժամանակը անհամ ըմպելի մ'էր : Այս պատրանքը զիս քիչ մը կը դառնացընէր . վտխանակ աշխուժութիւն մը զգալու՝ կը թուլ-

նայի, կը յօրանջէի, անօթութիւն կխմանայի եւ անկողնիս վրայ կիյնայի, բայց չէի կրնար ննջել:

Ետքը գանգատ կընէի այս բանիս համար Յանձէին, եւ կարեկից կըլլար ինձի: Օրին մէկը խստութեամբ զինքը կշտամբեցի որպէս թէ ան էր զիս խաբողը. խեղճ աղջիկն սկսաւ լալ ու ըսաւ ինձի:

— « Պարոն, եւ կենացս մէջ մարդ խաբած չեմ, եւ ամեն մարդ զիս խաբեբայ կը համարին: »

— Ամեն մարդ. ուրեմն մինակ եւ չեմ այս լպրտուկ խահուէին համար գանգատողը:

— Ատ ըսել չեմ ուղեր, Պարոն. ն՛հ, եթէ գիտնայիք . . . : Եթէ կարող ըլլայի խեղճ սիրտըս ձեզի բանալու . . . :

— Բայց մի լաք այդ պէս: Ի՞նչ վիշտ ունիք: Ներեցէք թէ որ անիրաւ տեղը ձեզ յանդիմանեցի: Կը հաւատամ որ խահուէս գէշ ըլլալուն յանցանքը ձերը չէ:

— Ո՛հ, ատոր համար չէ որ կուլամ, Պարոն:

Այս պատասխանէն ինքնասիրութիւնս քիչ մը վիրաւորեցաւ. բայց ես ժպտեցայ:

— Ուրեմն իմ ըրած յանդիմանութիւններուս առթիւր զուք ուրիշ բանի համար կուլա՞ք:

— Ստուգիւ այդպէս :

— Ո՞վ է ձեզ խաբեքայ համարողը :

— Տարփաւոր մը : »

Այս խօսքն ըսած ատենը երեսը կարմրեցաւ եւ միամիտ վստահութեամբ մը կէս լուրջ եւ կէս ծիծաղաշարժ հովուերդութիւն մը ինձի պատմեց , որ սրտիս դպաւ :

ԳԼՈՒԽ ԻԹ .

Այն օրէն՝ չեմ գիտեր ինչու համար՝ այս մանկամարդ աղջկան մտերիմնեւեղաց , եւ սկսաւ հետս երկար խօսակցիլ :

Կրտէր ինձի . « Պարոն, դու ք յայնչա՛խ բարեօրտ էք որ ձեզ հօրս տեղը կը դնեմ :

— Խեղճ պատիւ մ'է այդ որ ինձի կընէք՝ ըսի ձեռքը ետ հրելով : Աս հագիւ երսունու մէկ տարեկան կամ , եւ դուք զիս հօրերնուդ տեղը կը դնէք :

— Ուրեմն , Պարոն , եղբօրս տեղ կը դընեմ : »

Աւուժով մը ձեռքս բռնելով գորովանօք

կը սեղմէր : Սէ այս ամենը կատարեալ անմեղութեամբ էր : կըսէի եւ ինձի . « Աղէկ որ գեղեցիկ չէ . ապա թէ ոչ՝ այս անմեղ ընտանութիւնը կրնար զիս շփոթել : »

Ուրիշ անգամ ալ կըսէի . « Աղէկ որ շատ փոքր է : Այս հասակի աղջկան մը սիրահարելու վտանգէն ազատ եմ : »

Սակայն երբեմն ալ սիրտս կը վրդովէր երբ կը նշմարէի որ առջի բերանը կարծածիս չափ ազեղ չէր : վասն զի կը հարկադրէի խոստովանիլ թէ մարմնոյն ձեւն ու գէմքը անկանոն չէին :

« Թէ որ այնչափ գեղնած չըլլար , եւ երեսը քանի մը կարմիր բիծեր չունենար , գեղեցիկ կրնար համարուիլ » կըսէի :

Սաստոյգ է , որ անհնար է հրապոյր շղանել առոյգ եւ դորովասիրտ մանկամարդի մը ներկայութեանը նայուած քին ու խօսակցութեանը մէջ : Ասկէց զատ , անոր բարեկամութիւնը գերելու համար բնաւ բան մը ըրած չըլլալով սիրելի եղեր էի իրեն իբրեւ հօր է կամ իբրեւ եւհօր է՝ որն որ ուզեմ : Ինչո՞ւ համար : Վասն զի Թեոֆիլոս եւ Էնթոնիոս կարգացեր է եւ իմ տաղաչափութիւններս զինքը շատ կը լացընեն եղեր , եւ վերջապէս վասն զի բանալը գրուեր եմ՝

չէին ընկեր ու կը թողուին որ միշտ ան կը բերէր առտուան խահուէս եւ երբեմն իրիկուանըն ալ :

Հրապուրիչ պարզմտութիւն ու քաղցրութիւն մը ունէր : Կրօնէր ինձի . « Այսչափ կաթողին սիրահարած եմ ուրիշի մը , եւ սակայն մեծ հաճութիւն կը զգամ ձեր քով կենալէս : Երբոր տարիածուս չեմ տեսներ՝ հոսկէ զատուր որ ըլլամ կը ձանձրանամ :

— Գիտես , ինչո՞ւ համար :

— Չեմ գիտեր :

— Ես ըսեմ քեզի . անոր համար որ տարփաւորիդ վրայ խօսելու արգելք չեմ ըլլար քեզ :

— Շատ աղէկ . բայց կարծեմ որ կէսմ'աջ ձեզ յարգելուս համար է » :

Խեղճ աղջիկ . սնանուչ թերութիւնը ունէր որ միշտ ձեռքս կը բռնէր ու կը սեղմէր՝ առանց նշմարելու թէ անանկով ինձի բերկրանք ու միանգամայն շփոթութիւն կը պատճառեր :

Գոհութիւն Աստուծոյ , այս բարի արարածը յիշած ատենս խիզճս զիս չտանջեր :

ԳԼՈՒԽ Լ.

Այս թերթերն աւելի դուարճալի կըլլա-
լին եթէ Յանձէ սիրահարած ըլլար ինձի, կամ
զոնէ ես անոր : Այսու ամենայնիւ այն պարզ
համակրութեան կապը որ մեզ կապեր էր
տարփանքէն աւելի սիրելի էր ինձի : Եւ եթէ
երբեմն վախնայի որ սիրտս մոլորելով այս ըզ-
զացումն իր բնութիւնը վտխէ, ծանրապէս կը
տրտմէի :

Անգամ մը, կասկածելով որ կրնար այս
բանը պատահիլ, եւ զանի՛ չեմ գիտեր որպի-
սի դիւթական ազդեցութեամբ՝ առջի բերանը
երեւցածէն բազմապատիկ առաւել գեղանի
գտնելուս վրայ մշտագնելով, եւ իր բացակա-
յութեան ժամանակն ունեցած տխրութեանս
եւ ներկայութենէն զգացած ուրախութեանս
վրայ զարմանալով, երկու օրի չափ ինքզինքս
նեղսիրտ ցուցնել սկսայ, յուսալով որ հետս
ունեցած ընտանութիւնը քիչ մը կորսնցընէ :
Ազջկան համբերութիւնն ու գորովասրտու-
թիւնը այս հնարքս ՚ի դերեւ հանեց : Արմուկը
պատուհանին կը կրթնցընէր ու լուս կանգնած

ինձի կը նայէր , Յետոյ կըսէր ինձի .

« Պարտն , կերելի թէ իմ ընկերակցութեանէս կը ձանձրանաք . սակայն , եթէ կարելի ըլլար՝ օրն 'ի բուն հոս կը կենայի . վասն զի կը տեսնեմ որ դուք զբաղանքի պէտք ունիք . . . Այդ նեղսրտութիւնը միայնութեան բնական արդիւնքն է : Բայց փորձի համար քիչ մը խօսակցութիւն ըրէք՝ եւ նեղսրտութիւննիդ կը փարսափ : Եթէ դուք չէք ուզեր խօսիլ՝ ես կը խօսիմ :

— Ձեր տարփածութիւն վրայ , այնպէս չէ :

— Ո՛չ . միշտ անոր վրայ չէ . ես ուրիշ բաներու վրայ ալ կրնամ խօսիլ : »

Եւ կ'սկսէր իր ընտանեկան մանր շահուցը , մօրը խտութեանը , հօրը միամտութեանը , եղբայրներուն սատանութեանցը վրայ խօսիլ , եւ իր պատմութիւնները պարզ ու շնորհալի էին , Բայց առանց ուշադրութիւն ընելու՝ վերջապէս խօսքը նորէն իր սիրելի նիւթին վրայ կը դարձունէր միշտ , այն է իր դժբաղդ սիրոյն :

Իսկ ես կը շարունակէի նեղսրտութիւնս , յուսալով որ վերջապէս կը գժգժնի : Բայց անմտադրութեամբ մի ըսեմ թէ խորամանկութեամբ՝ չէր նշմարէրկամ չնշմարելու կը դարնէր . եւ վերջապէս ես ալ կը պարտաւորէի

մեղմանալու , զուարթանալու , խանդաղա-
տելու եւ իր քաղցր համբերութենէն շնորհա-
կալ ըլլալու :

Մէկ զի ձգեցի զինքը նեղացընելու ա-
պաշնորհ խորհուրդը , եւ քիչ քիչ երկխոս
փարատեցաւ : Եւ ստուգիւ սիրահարած չէի ի-
րեն , Երկարօրէն քննեցի իմ խղճահարութիւ-
նըս , եւ այս նիւթիս վրայ ունեցած մտածու-
թիւններս գրի առի : Այս մանրախոյզ քննու-
թիւնս օգտակար եղաւ ինձի :

Մարդիկ երբեմն ոչինչ բաները խրատի-
լակ կընեն իրենց : Անոնցմէ չվախնալու հա-
մար՝ բաւական է աւելի ուշադրութեամբ եւ
աւելի մօտէն նկատել զանոնք :

Աւ ի՞նչ վնաս կար ինձի՝ անոր այցելու-
թեանցը գորովալիբ անհանդստութեամբ փա-
փաքելէ , անոնց քաղցրութիւնը հասկընալէ ,
ինձի համար ունեցած կարեկցութեանը վրայ
զմայլելէ , անոր զթուութեանը փոխարէն գթու-
թիւն հատուցանելէ , քանի որ մեր իրարու նը-
կատմամբ ունեցած խորհուրդնիս մանկու-
թեան ամենամաքուր խորհուրդներու պէս ան-
մեղ էին , եւ քանի որ անոր իմ ձեռքս սեղմե-
լլն ու սիրալիբ աչօք ինձի նայելը՝ թէ եւ քիչ
մը զիտ չփոթեցընէին՝ փրկաւէս ազնամու-
թիւն մը ինձի կազդէին :

Իրիկուն մը՝ իր մէկ կրած մեծ վիշտը ինձի պատմած ատեն՝ տարաբաղդ աղջիկը թեւերը պարանոցիս վրայ ձգեց : Այս դրկախառնութեան մէջ բնաւ ամբարիշտ միտք մը չկար : Աղջիկ մը աւելի ակնածութեամբ չէր կրնար իր հօրը փաթթուիլ :

Սակայն այս բանը խորին տագնորութիւն մը ըրաւ երեւակայութեանս վրայ : Յաճախ միտքս կիյնար այն քաղցր փարուսը , եւ սիւ չէի կրնար այն ժամանակը ուրիշ բան մտածել :

Ուրիշ անգամ մ'ալ երբորնոյն որդիական վստահութեան խանդին տեղի տուաւ , իսկոյն ինքզինքս ազատեցի անոր սիրուն բաղկացը մէջէն՝ առանց դանի սրտիս վրայ սեղմելու , առանց զինքը համբուրելու , եւ թոթովելով ըսի իրեն .

« Կաղաչեմ : Մանձէ , այդպէս մի փաթթուիք ինձի . աղէկ բան չէ : »

Աչտղրութեամբ մը երեսս նայեցաւ , յետոյ աչքը խոնարհեցուց ու կամրեցաւ : — Անշուշտ այս առաջին անգամնէր որ իր նկատմամբ տկարութիւն մը դործելու հնաւորութիւնը կը կարգար սրտիս մէջ :

Այնուհետեւ ալ թէպէտ ինձի ընտանի ըլլալէ չդադրեցաւ , բայց իր ընտանութիւնը ա-

ւելի ակնածութեամբ էր, աւելի համաձայն էր իմ բաղձանացս, եւ շնորհակալ եղայ իրմէ:

ԳԼՈՒԽ ԼԱ.

Ուրիշ մարդիկը տառապեցընող վշտաց վրայ չեմ կրնար խօսիլ. բայց կենացս սկիզբէն ինձի վիճակած վիշտերուն դալով կը պարտաւորիմ խօսատուանելու թէ զանոնք լաւ մը քննելով միշտ իմ օգտիս համար նախաատհմանուած դտայ. — այո՛, մինչեւ անդամայն դժտխըմբեր ջերմութիւնը որդիս կընկճէր. մինչեւ իսկ այն մժղուկներուն լէգէտները որ կատաղի պատերազմ մը կընէին ինձի հետ: Հագար անդամ մտածեցի ասոր վրայ: Սթէ այն անընդհատ վշտակրութեան վիճակին մէջ չըլլայի, կրնայի՞ բաւական զգաստութիւն ունենալ յարաժամ սպառնացող սիրոյ նետերէն անխոցելի մնալու համար, որ դժուարաւ կրնար պատշաճ ակնածութեան մը սահմաններուն մէջ բռնուիլ, մանաւանդ այնպիսի զուարթարարոյ եւ փաղաքուշ աղջկան մը քով: Թէ

որ այնպիսի վիճակի մը մէջ ըլլալով՝ երբեմն
եւ ինձմէ կը զարհուրէի, ի՞նչպէս պիտի կըր-
նայի երեւակայութեանս արտուղութիւնները
կատարել՝ եթէ քիչ շատ հանգիստ եւ զուար-
ճութեանց յարմար միջնորոտի մը մէջ ըլլայի :

Մանձէի ծնողաց անխոհեմութեանը նա-
յելով, որ այնչափ վտահութիւն ունեցեր էին
իմ վրայ, նոյն իսկ Մանձէի անխոհեմութեա-
նը նայելով, որ չէր մտածեր թէ կրնար ինձի
մեղազարտ արեւցութիւն մը պատճառել, իմ
խախուտ առաքինութեանս սկար օգնու-
թեանը նայելով, տարակոյս չկայ թէ այն հնո-
ցին հեղձուցիչ տասլը եւ մեղակներուն ան-
գութ խայթումները ճշմարիտ բարիք մ'էին
ինձի համար :

Այս մտածութիւնը զիս քիչ մը կը հաշ-
տեցնէր այն պատահաններուն հետ եւ կը
հարցնէի եւ ինձի :

— Կուզես աղտոտիլ ասնոցմէ՛ եւ մաքուր
օդով զովայեալ ըլլաւ սենեակ մը երթալ՝ սիրտ-
լիբ Մանձէն այլ եւս չտեսնելու պայմանաւ : —

Ճշմարիտը ըսեմ : Այս հարցման պատաս-
խանելու արիութիւն չունէի :

Նրբոր մէկը ուրիշին քիչ մը բարիք ուզէ,
խիստ ջնջին երեւոյթ ունեցող բաներու մէջ
ալ անպտասն լի ընրկութիւն մը կը դաննէ :

Շատ անգամ Մանձէի մէկ խօսքը , մէկ ժը-
 օլիտը , մէկ արտասուքը , իր Ղենեստկեցի բար-
 բառին մէկ շնորհալի գրուցուածքը , եւ մեր
 երկուքին վրայ դիմող մտղուկներն իր թաշ-
 կինակովը կամ հովահարովը վանելու համար
 ձեռքին արագ արագ շարժումը՝ սրտիս մէջ
 տեսակ մը մանկական ուրախութիւն կը ծա-
 ւալէին որ բոլոր օրը կը տեսէր . Բայց աւելի
 քաղցր էր ինձի տեսնել , որ հետս խօսելովը
 սրտին վիշտերը կը փարատէին . իմ կարեկցու-
 թիւնս սիրելի էր իրեն . խրատներս զինքը կը
 զօրացնէին , եւ երբեք առաքինութեան ու
 Աստուծոյ վրայ կը ճառէինք՝ սիրաւ կը բոր-
 բօքէր :

« Երբոր մէկ տեղ կրօնքի վրայ կը խօ-
 սինք , կըսէր , աւելի յօժարութեամբ եւ ա-
 ւելի ջերմեռանդութեամբ կ'ազօթեմ : »

Երբեմն սնտոի նիւթի ժը վրայ խօսած
 ժամանակը՝ մէկէն կարճ կարելով Ս. Գիրքը
 կառնէր , կը բանար , ըստ դիպաց կը համբու-
 րէր մէկ հատուածը , եւ զանի թարգմանել ու
 մեկնել կուտար ինձի : Յետոյ կըսէր .

« Կուզեմ որ ամեն անգամ այս հատուա-
 ծը կարդացած ժամանակնիդ՝ մտքերնիդ բն-
 րէք որ ես համբուրած եմ զայն : »

Ճշմարիտը խօսելով , իր համբոյրներն ալ

միշտ յարմար տեղերու չէին հանդիպիր, մտնաւ սնդ երբոր երգ երգոցը բանար : Այն ժամանակը՝ զանի չչիկնեցընելու համար՝ լատիներէն չգիտնալէն օդուտ կը քաղէի, եւ գրքին սրբութիւնն ու Մանձէի անմեղութիւնը միանգամայն յարգելու կերպով կը մեկնէի. վասն զի երկուքն ալ խորին պատկառանք կազդէին ինձի : Ասանկ առիթներու մէջ ամենեւին չէի ծիծաղիր :

Սակայն տա ալ երբեմն քիչ չէր շփոթեցընէր զիս՝ երբոր իմ կեղծ մեկնութիւնս չհասկընալով կազաչէր որ այն հատուածը բառ առ բառ թարգմանեմ, եւ չէր թողուր որ դադանապէս ուրիշ նիւթի մը անցնէի :

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Աշխարհիս մէջ տեւական բան մը չկայ : Մանձէ հիւրնդ ցաւ : Հիւանդութեան առջի օրերը կուգար զիս տեսնելու եւ սաստիկ գըլխու ցաւէ մը կը դանգատէր : Առլար եւ վշտակրութեան պատճառը չէր հասկըցընէր ինձի :

Միայն քանի մը կշտամբանք կը թոթովէր իր տարփածունն դէմ :

« Վնաս մարդ է , կըսէր , բայց Աստուած ներէ իրեն » :

Զուր տեղ աղաչեցի իրեն որ սիրտը ինձի բանայ՝ ինչպէս որ սովորութիւն ունէր , եւ չկրցայ հասկընալ թէ ինչ էր զանի այն աստիճան վշտագնոցը :

« Վաղ առաւ նորէն կուգամ » ըսաւ ինձի իրիկուն մը : Բայց հետեւեալ օրը խահուէն մայրը բերաւ . միւս օրերն ալ պահապանները բերին : Մանձէ ծանրապէս հիւընդցեր էր :

Պահապաններն այս մանկամարդ օրիորդին՝ աարփանացը վրայ այնպէս կասկածելի բաներ պատմեցին ինձի , որոնք մտղերս ցըցուեցուցին : Հրատարմնք , — Բայց ասոնք թերեւս զրպարտութիւն էին : Ճշմարիտը խօսելով հաւտացի , եւ սիրտս տակն 'ի վերայ եզաւ այսմե՛ծ շքրաղլութեան վրայ : Սակայն կը սիրեմ հաւատալ թէ սուտ ըսին ինձի :

Ամիսէն աւելի հիւանդ պառկելէ ետեւ՝ խեղճ աղջիկը գեղ տարուեցաւ , եւ մէկ մ'առ շաբաթ զանի :

Զեմ կրնաք ըսել սրչափ հեծեցի այս կորուստիս վրայ : Ա՛հ , սրչափ սոսկալի եղաւ այնուհետեւ իմ միայնութիւնս : Ա՛հ , երբ կը մտա-

Յէի թէ այն բարի արարածը դժբաղդ պիտի
 ըլլար , այս մտածութիւնս անոր հետացումէն
 հարիւրապատիկ աւելի դժնդակ էր ինձի , Ի՛նչ
 թշուառութեանցս մէջ՝ ան անչափ մխիթարեր
 էր զիս իր քաղցր կարեկցութեամբը . իսկ իմ
 կարեկցութիւնս ա՛նուէր անոր համար , Քայց
 անշուշտ համոզուած ըլլալու էր թէ ես կու-
 շայի իր վրայ , իրեն մխիթարութիւն մը տա-
 լու համար ամեն անձնուիրութիւն կընէի ե-
 թէ հնար ըլլար , եւ չէի դադրիլ երբէք զին-
 քը օրհնելէ եւ իրեն բարօշոտութիւն մաղթելէ :

Շահածէի ժամանակը , իր այցելութիւն-
 ները՝ թէպէտ եւ խիստ կարճ էին , սակայն իմ
 անընդհատ խոկմանցս եւ մտաւորական լռին
 պարապմանցս ձանձրալի միտկերպութիւնը
 հաճոյապէս ընդմիջելով , գաղափարներուս
 սուրիշ ընթացք մը տալով , ինձի քաղցր գորով
 մը ազդելով՝ տարաբաղդութիւնս կը սլնա-
 զարդէին եւ կեանքս կը կրկնապատկէին :

Այնուհետեւ բանտը ինձի համար գերեզ-
 ման եղաւ : Քանի մը շաբաթի չափ յետին
 անտրութեան մէջ ինկայ եւ զիր գրելու անգամ
 անորժ չունեցայ : Սակայն այս անտրութիւնը
 ժամանակաւ զգացած յուսահատութեանս
 հետ բաղդատելով հանդարտ էր Արդեօք ար-
 դէն անբաղդութեան հետ ընտելացնելի . ու

ւելի փիլիսոփայ, աւելի քրիստոնեայ եղեր էի. կամ թէ սենեկիս հրատապ ջերմութիւնը տրամութեանս ուժը կտարելու կարողութիւն ունէր: Ո՛հ, ոչ: Տրամութեանս ուժը՝ կը յիշեմ որ սաստկապէս կ'զգայի սրտիս մէջ, մանաւանդ սա պատճառաւ անշուշտ, որ անկամք չունէի զանի աղաղակաւ եւ յուզմամբ գորս շնչելու:

Արդարեւ, այս երկար վարժութիւնը արդէն աւելի կարող ըրեր էր զիս նոր վշտաց դիմանալու եւ ինքզինքս Աստուծոյ կամացն յանձնելու: Այնչափ շտաբներ էի թէ Կոնստանդնուպոլիս, որ վերջապէս հայթելու կէտը հասած տրաունջներս գոպել սովեր էի, եւ մինչեւ անգամ կամաչէի տրանջելու մտարերութեանս վրայ:

Մտածութիւններս գրի առնելու սովորոյթը շատ օգնէր էր հոգիս զօրացնելու, անոր պատրանքը ցրելու եւ խորհրդածութիւններուս մեծ մասը սա եզրակացութեանց մէջ ամփոփելու:

« Աստուած մը կայ. ուրեմն ինչ որ մեզի հասնի՝ լաւագոյն վախճանի մը համար հրամայուած է. ուրեմն մարդուս երկրի վրայ կըրած տառապանքը իր բարւոյն համար են: »

Մանձէի հետ ծանօթանալս ալ բարիք

մ'էր ինձի համար. վասն զի բարքս մեղմացուցեր էր : Անոր գորովալից քաջալերութիւնները քանի մը ամիս ուժ տուեր էին ինձի՝ բաղդէն վերագոյն այսինքն համբերատար ըլլալու, որուն ամեն մարդու պարտականութիւնն ըլլալը կըզգայի . այն քանի մը ամսուան հաստատամտութիւնը զիս համբերատարութեան վարժեց :

Մանձէ ընդ ամենը երկու անգամ զիս բարկացած տեսաւ : Առաջինը՝ ինչպէս արգէն պատմած եմ՝ այն անշահ խահուէին պատճառաւ էր . երկրորդը հետեւեալ առթիւ պատահեցաւ :

Ամեն երկու կամ երեք շաբաթն անգամ մը բանտապետը նամակ մը կը բերէր ինձի ընտանիքէս . այն նամակը նախ յանձնաժողովին ձեռքէն կանցնէր ու շատ տեղերը սեւ մելանով մը աւրուած ինձի կը ղրկուէր : Յրմը, իտիսանակ քանի մը խօսք միայն աւրելու, բոլոր նամակը սոսկալի կերպով եղծուած էր . բայց ՚ի « Սիբիւ Սիւլի » խօսքէն՝ որ սկիզբն էր, եւ սա խօսքէն որ վերջն էր . « Ա՛ն՝ ո՛ւր է՝ ո՛ր է՝ ո՛ր է՝ ի՞նչ է՝ ի՞նչ է՝ ի՞նչ է՝ » :

Այն ատիճան զայրացայ, որ Մանձէի առջեւ պողտեցի՝ անիծելով հարաշար . . . Հեմ գիտեր զով : Խեղճ աղջիկը գլխաց վրաս, բայց

միանգամայն զիս յանդիմանեց թէ սկզբանցս
հակառակ կը վարուէի : Տեսայ որ իբրև ունք
ունէր , եւ ալ այնուհետեւ մէկը չանիծեցի :

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Որ մը պահապաններէն մէկը բանաս մը-
տաւ . գաղտնիք մը ունենալու . դէմքով եւ ը-
տաւ .

« Երբոր օրիորդ Մանձէն հոս էր . . . ո-
րովհետեւ ան կը բերէր ձեզի խահուէն . . . եւ
երկաբ կը կենար ու կը խօսակցէր ձեզի հետ
. . . եւ ես կը վախնայի , պարոն , որ այն դե-
սահասակ նենգաւորը ձեր սմին գաղտնիքը
կը լրտեսէ . . .

— Ան աղջիկն իմ մէկ գաղտնիքս լրտե-
սած չէ , ըսի բարկութեամբ . եւ ես ալ կիծէ
գաղտնիք մը ունենայի , այնչափ պարզամիտ
չեմ որ բերնէս առնել աայի : Շարունակեցէք
խօսքերնիդ :

— Ներեցէք , պարոն , բաւ չեմ ուզեր որ
դուք պարզամիտ էք . բայց ես չեի վստահիր

օրիորդ Մանթէլին : Իսկ հիմա , որովհետեւ մէկը
չունիք որ դայ ձեզի հետ ընկերակցութիւն
ընէ . . . կը յուսամ . . . որ . . .

— Ի՞նչ . շուտ ըսէ նայիմ :

— Բայց նախ երդում ըրէք որ դիւ չէք
մասներ :

— Օ՛ . ձեզ չմատնելու համար կրնամ երդ-
նուլ . որովհետեւ կենացս մէջ մէկը մատնած
չունիմ :

— Ուրեմն անկեղծութեամբ կըսէք թէ
կերդնուք :

— Այո կերդնում եր ձեզ չեմ մասներ .
բայց անմիտ մարդ , գիտցիք որ մասնութիւն
ընելու կարող մարդը՝ երդումն ալ կրնայ ա-
րել :

Նամակ մը հանեց գրպանէն ու ինձի տը-
ռուաւ գողգողալով եւ ազաչեց որ կարդալէս
ետեւ պատուեմ անյայտ ընեմ :

« Կեցիք հոս , ըսի նամակը բանալով .
կարդալուս պէս ձեր աչքին առջեւ կը ջնջեմ :

— Բայց , պարտն , պէտք է որ պատաս-
խանը տաք ինձի , եւ ես ալ չեմ կրնար սպա-
սել : Ուստի պարտպով կարդացէք ու պատաս-
խանը գրեցէք : Միայն թէ մէջերնիս նշան մը
որոշենք : Եթէ մէկուսը տանաձայն լսէք ,
գիտեցէք որ ես ըլլամ նէ՝ « Սո՛ւրբ Եջ Գրեմ . . . »

« Գիտե՛ք » երգին եղանակը կերպեմ : Այն ժամանակ
 նակը առանց երկիրդի կրնաք ամեն տեսակ
 թուղթեր վրանիդ պահել : Բայց թէ որ այս եր-
 գը չլսէք, կը հասկըցուի որ ես չեմ եկողը, կամ
 հետս ուրիշ մարդ կայ : Այն ժամանակը թուղթ
 մի պահէք քովերնիդ, որովհետեւ կըլլայ որ
 խուղարկութիւն կընեն. ուստի շուտ մը պատ-
 տեցէք ու պատուհանէն դուրս նետեցէք :

— Անհոգ եղիք . կը տեսնեմ որ վարպե-
 տորդի էք . ես ալ նոյնպէս կըլլամ :

— Մակայն քիչ մը առաջ դիտ անմիտ կո-
 չեցիք :

— Իրաւունք ունիք դիտ յանդիմանելու,
 ըսի ձեռքը սեղմելով . ներեցէք :

Գնաց, եւ կարգացի բերած նամակը որ
 այս էր .

« Ես . . . (հոս նամակին հեղինակն իր ա-
 նունը կուտար) ձեր վրայ դմայլողներէն մէկն
 եմ : Ձեր Թե՛ւե՛տ ընդհանրէն ծայրէ՛ ի ծայր գոց
 գիտեմ : Ձիս բանտարկեցին . . . (հոս իր բան-
 տարկութեան պատճառն ու թուականը կը
 հասկընէր), եւ արեանս չեմ գիտեր որ շափլիսդ
 րան կուտամ որպէս զի ձեր հետը կամ գոնէ ձե-

* Վերևախիլի գեղջկական տղաւաղ լեզ-
 ուով երգ մը :

րինին կից բանտի մը մէջ գրուելով՝ ձեզի հետ
խօսակցելու բարեբաղդութիւնն ունենամ եր-
բոր իմացայ թրէմէրէլլօէն (այսպէս պիտի կո-
չենք մեր խորհրդակից պահապանը) ձեր բըռ-
նուիլը եւ պատճառը, սիրտս սաստիկ բաղձան-
քով մը վառեցաւ ձեզի ըսելու թէ ոչ ոք ձեզ
ինձմէ աւելի կը սիրէ: Կը հաճի՞ք ընդունիլ
հետեւեալ առաջարկութիւնս. այն է՝ միայնու-
թեան ծանրութիւնը փոխադարձաբար սիտ-
փել թղթակցութեամբ: Պատուոյս վրայ խօսք
կուտամ ձեզ, թէ աշխարհիս մէջ մէկը Հալիտի
իմանայ ինչ այս բանը, եւ հաւատարմոր
կրնամ ձենէ ալ նոյն խորհրդապահութիւնը
յուսալ՝ եթէ կընդունիք: — Եւ որպէս զի քիչ
մը զիս ձանչէք, կենացս համառօտ պատմու-
թիւնը կը գրեմ ձեզի, եւ այլն: »

Այս նամակէն ետեւ համառօտ կենսապ-
րութիւն մը կար:

ԳԼՈՒԽ ԼԴ.

Քիչ մը երեւակայութիւն ունեցող ըն-
թերցողի մը գիր-րին է հասկընալ թէ այսպիսի
նամակ մը որ աստիճան կ'ելեկարացընէք

խեղճ բանտարկեալ մը , մանաւանդ դիւրըն-
 աել ընաւորութիւն եւ սիրող սիրտ ունեցող
 բանտարկեալ մը : Առաջին զգացումս եղաւ
 բարեկամութիւն կապել այս անձանօթին հետ ,
 խանդաղատիլ անոր տարարադդութեանցը ,
 եւ շնորհակալ ըլլալ ինձի ցուցըցած բարեկա-
 մութենէն : — « Այո , գոչեցի , կընդունիմ ա-
 ռաջարկութիւնդ , ազնիւ մարդ : Իցի՛ւ թէ
 իմ նամակներս ալ քեզի այնչափ մխիթարու-
 թիւն տային՝ որչափ քու կիներերդ ինձի պիտի
 տան , եւ որչափ առաջին գրածդ արդէն տը-
 ուաւ : »

Եւ մանկական ուրախութեամբ մը կրկին
 կրկին կարգացի այն նամակը , հարիւր անգամ
 օրհնեցի զանի գրողը , եւ ինձի թուեցաւ որ ա-
 նոր ամեն մէկ խօսքը փափուկ եւ ազնիւ սրբ-
 օր մը յայտարարութիւն էին :

Արեւը մարը կը մանէր , եւ աղօթքիս
 ժամանակն էր : Ո՛հ , որչափ կ'զգայի զԱստ-
 ուած : Ո՛րչափ փառք կուտայի իրեն որ մտքիս
 ու սրտիս կարողութիւնները Հնուազեցընելու
 նորանօր միջոցներ կը գտնէր : Ո՛րչափ կը նօ-
 րոգուէր ու կը զօրանար սիրտս անոր ամեն
 անգին պարգեւներուն յիշատակովը :

Պատուհանիս վրայ կանգնած էի , թեւերս
 վանդակասիւններէն դուրս հանած եւ ձեռքե-

բըս իրար կցած . Ս . Մարկոսի եկեղեցին պատա-
տահանիս տակն էր . անթիւ ազատ ազաւնի-
ներ իրար կը կոցէին , կը թռչտէին եւ այն կա-
պարեայ յարկին վրայ բոյն կը դնէին . մեծաւա-
յելուչ երկինք մը տարածուած էր առջևս .
Վենետիկի մէկ մասը՝ որ բանտէս կերեւար , աչ-
քիս տակն էր , եւ մարդկային ձայներու հետա-
սորչուանջ մը մեղմով ականջիս կը զարնէր . Այն-
չարաշշուկ՝ բայց հիանալի վայրէն կը խօսակցէի .
Անոր հետ որուն աչքը միայն կրնար դիտ անանել .
անոր կը յանձնէի հայրս , մայրս եւ ամեն մէկ սի-
րելիներս . կը թուէր ինձի թէ պատասխան կու-
տար ինձի ըսելով . « Վստահ եղիր իմ մարդասի-
րութեանս վրայ » . ես ալ կը գոչէի . « Այն , քու
մարդասիրութեանդ վրայ կը դնեմ իմ յոյսս » .

Աւարտեցի աղօթքս խանդաղատեալ ,
մխիթարեալ , առանց բանի տեղ դնելու մը՝
դուկներուն խայթուած քը որ այն միջոցին ըն-
դուներ էի առանց արգիլելու .

Նոյն իրիկունը , երբոր երեւակայութեա-
նըս խանդը քիչ քիչ հանդարտելով՝ մեղուկ-
ները նորէն անտանելի ըլլալ սկսան , եւ դէմքս
ու ձեռքերս վաթթելու պէտքը նորէն կ'զգա-
յի , յանկարծ դռեհիկ եւ շար խորհուրդ մը
միտքս եկաւ ու դիտ դող հանեց . հալածելու-
ղեցի , բայց չկրցայ .

Քրէմէրէլլօ վատ կասկած մը ինձի նշմարել տուեր էր Յանձէի նկատմամբ, որպէս թէ իմ գաղտնիքս կը լրտեսէ եզեր, այն պարզ եւ անմեղ հոգին՝ որ քաղաքականութեան ընաւին տեղեկութիւն չունէր, եւ ունենալ ալ չէր ուզեր:

Անհնար էր ինձի կասկածիլ անկէ. բայց կը հարցընէի ես ինձի. « Կրնամ նոյն վատահու-թիւնը ունենալ Քրէմէրէլլօի վրայ ալ Նթէ այս չարածնին նողկալի մեքենայութեան մը գործի՞ք էր. եթէ բերած նամակը նոր բարեկամի մը ձեռքով ինէ կարեւոր գաղտնիք որսալու համար չեմ, գիտեր որմէ հնարուած կեղծի՞ք մ'էր: Թերեւս իսկ այն նամակը գրող բանտարկեալը ընտին անգոյ է. — թերեւս անգոյ չէ, բայց նենգաւոր մ'է որ ինէ գաղտնիք իմանալ կուզէ, որպէս զի զանոնք յայտնելով իր ազատութիւնը ձեռք բերէ. — թերեւս ըստուգիւ պատուաւոր մարդ մ'է ան. այո՛, բայց այն ժամանակը նենգաւորը Քրէմէրէլլօն է որ ամօականին յաւելուած մը շահելու համար երկուքս ալ մատնել կուզէ: »

Ո՛հ, սոսկալի բան մ'է այս, բայց աւանդ բանտի մէջ տառապող մարդու մը խիտ ընական է ամեն կողմէ ատելութիւն եւ դաւաճանութիւն կասկածիլ:

Այս կատկածները զիս կը տանջէին , կը վհատեցընէին : Ոչ . Մանձէի վրայ երբէք կատկած ունեցած չէի : Սակայն քանի որ Թրէմէրէլլօ անոր վրայօք այն խօսքը ըրաւ , միտքս շարձարուիլ սկսաւ . կէս կատկածով մը՝ չէ թէ Մանձէի վրայ , այլ զանի թող տուողներուն որ սենեակս դար : Արդեօք իրենց յօժար կամօքը կամ բարձրագոյն հրամանէ մը հարկադրելով զիս լրտեսելու պաշտօն յանձնած էին այն աղջըկան : Թէ որ այսպէս էնէ՝ իրենց նպատակին չկրցան հասնիլ :

Եսկ անձանօթին նամակին գալով ինչ ընելու է : Խոհեմութեան անունով նպատուեալ երկիւղին խիստ եւ ճղճիմ խրատներուն հետեւիլ . նամակը մտ տալ Թրէմէրօլլօի ըսելով թէ « Զեմուզեր խաղաղութիւնս վտանգի մէջ ձեռքել : » — Իսկ եթէ նենգութիւն մը չկայ , եթէ այս անձանօթը ստուգիլ իմ բարեկամութեանըս արժանի մարդ մ'է , եւ կարծէ որ ես քիչ մը վտանգ աչքս առնում անոր միայնութեան գառնութիւնը մեղմելու համար : Ո՛վ չուսուական , թերեւս մահը քենէ երկու քայլ միայն հեռու է , կենսխուզ դատակնիքդ մէկ օրէն մէկալը կրնայ տրուիլ , եւ դու յանձն չես առնուր սիրոյ գործ մ'ալ կատարել : Ուրեմն պատասխան գրեմ , այո՛ , պէտք է որ պատասխան

գրեմ : — Բայց թէ որ ձախողարար թղթակցութիւննիս բռնուի, եւ որչափ որ մէկը խըղճմըտանքին հարցունելով չկրնայ զայն յանցանք մը համարիլ, այսու ամենայնիւ ճշմարիտ չէ որ սարսափելի պատիժ մը կը կրէ խեղճ Թրէմէրէլլօ : Այս նկատումը միայն բաւական չէ զիս բացարձակապէս պարտաւորելու որ դադարնի թղթակցութեան ձեռք չզարնեմ :

ԳԼՈՒԽ ԼԵ

Բոլոր իրիկունը մտայուզութեան մէջ անցուցի . գիշերը չկրցայ աչքս գոցել . եւ այսչափ անստուգութեանց մէջ չէի գիտեր ինչ որոչում ընելիքս :

Գեռ չլուօցած՝ անկողինէս վար ցատկեցի, եւ պատուհանիս վրայ ելայ աղօթելու : Գըժուար պարագայներու մէջ մարդ պէտք մը կ'զգայ աստուածային իմաստութեան դիմելու, անոր ազդմունքը լսելու եւ ըստ այնմ վարուելու :

Անանկ ըրի ես ալ . երկար աղօթքէ մը ետեւ՝ վար իջայ, մժղուկները վանեցի, խայ-

Թուածներով ծածկուած երեսներս մեղմով մը
շփեցի, եւ որոշումս եղած էր, թրէմէրէլլօին
պիտի իմացընէի իմ երկիրուս թէ այս թղթակ-
ցութիւնն իր կորստեանը պատճառ կրնար ըլ-
լալ. եթէ վարանէր՝ ետ կենայի, իսկ թէ որ
աներկիրու թիւն ցուցընէր՝ ընդունէի:

Պարտեցայ սենեակիս մէջ մինչեւ որ պայ-
մանեալ երգին մրմունջը լսեցի. թրէմէրէլլօ
խահուէ կը բերէր ինձի:

Տարակոյսս յայտնեցի իրեն, եւ զինքը
վախցընելու համար խօսք չխնայեցի: Տեսայ
որ անդրդուելի կամք մը ունէր յայտնելու,
կըսէր, եւ շատ անգամ: Այս հաստատամտու-
թիւնը բնաւ չէր համաձայներ անոր ճաղարի
դէմքին եւ թրէմէրէլլօ անուանը հետ զոր
կուտայինք իրեն: Ինչ եւ իցէ, ես ալ հաստատ
կեցայ որոշմանս վրայ:

« Գինիս քեզի կը թողում, ըսի իրեն, ին-
ձի թուղթ բեր այս նամակագրութեան հա-
մար, եւ վստահ եղիր որ բանալիներուն շառա-
չիւնը լսած ատենս՝ երբոր ձեր երգին մրմուն-
ջը չլսեմ՝ իսկոյն ամեն կասկածելի բաները
կը ջնջեմ:

— Ահաւասիկ թերթ մը թուղթ ձեզի,
այսուհետեւ ալ որչափ թուղթ ուղէք՝ կու-
տամ, եւ բոլորովին վստահ կըլլամ ձեր խոհե-

մութեանը վրայ : »

Քիմքս այրեցի խահուէս շուտով ըմպելու համար : Թրէմէրէլլօ գնաց , եւ ես նստայ գրելու :

Լաւ կընէի՞ արդեօք , ըրած որոշումս ըստուգիւ աստուածային ազգացութեամբ էր , չէ՛ նէ՛ իմ ձեռներէց բնաւ որութեանս , եւ ինձի հաճոյ եղածը գժնդակ զոհերէ նախապատիւ բռնելու հակամիտութեանս մէկ յաղթանակին էր : Միանգամայն անձանօթին ինձիցուցրցած յարգանացը փոխարէն գոռոզ մարգահաճութիւն մը չէր . խոհական լուծիւն մը քիչ շատ վտանգաւոր թղթակցութենէ մը նախապատիւ բռնելով վատասիրտ երեւնալու երկիւղ մը չէր :

Ի՞նչպէս լուծելու էր այս տարակոյսները : Միամտութեամբ յայտնեցի ասոնք բանտարկութեան ընկերիս գրած պատասխանուոյս մէջ . քայց աւելցուցի թէ , ըստ իմ կարծեաց , երբոր մէկը համոզուած է թէ տրդար պատճառներով եւ խղճմտանքին ներելովը կը գործէ , յանցաւոր գատուելէ վախնալու չէ . սակայն պէտք էր որ ինքն ալ ուշի ուշով խորհէր մեր ձեռք դարկած կարեւոր գործին վրայ , եւ անկեղծութեամբ ըսէր ինձի թէ այս որոշումն ըրած ասեմը որոնք էին իր աներկեւանութեան

կամ երկիւղի պատճառները . թէ որ վերստին խորհելով այս ձեռնարկութիւննիս շափազանց չանդուզն գտնէր , պէտք էր որ ամեն ջանք ընելով ետ կենայինք այս թղթակցութեան մեղի խոստացած միսթարութիւններէն , եւ գոհ ըլլայինք քանի մը խօսքերու փոխանակութեամբ , որոնք թէպէտ կարճ էին , այսու ամենայնիւ խորին բարեկամութեան մը անջնջելի գրաւականներ էին :

Չորս երես գիր գրեցի անկեղծ բարեկամութեան խանդով բոցավառեալ . Համառօտիւ պատմեցի բանտարկութեանս պատճառը . ընտանեացս եւ ուրիշ ինձի սիրելի եղող քանի մը անձանց վրայ խօսեցայ սրտազնզ գորովանօք , եւ ջանացի մինչեւ հոգւոյս խորերն անոր ծանօթացընելու :

Երիկունը նամակս տարուեցաւ : Առջի գիշերը քնացած չըլլալուս՝ սաստիկ յոգնած էի . ուստի քունս շուտով տարաւ , եւ առաւօտուն արթնցայ սթափ եւ ուրախ . սիրտս կը բարախէր մաաճելով թէ գուցէ բարեկամիս պատասխանն ստանալու քաղցր վայրկեանը մօտ էր :

ԳԼՈՒԽ ԼԶ .

Պատասխանը խահուէին հետեկաւ . Յատկեցի Թրէմէրէլլօի ճիտը փաթթուեցայ եւ ըսի գորովանօք . « Աստուած վարձատրէ քու այսչափ բարեօրտութիւնդ » — Իբմէ եւ անծանօթէն ունեցած կասկածներս փարատեր էին , բայց չեմ կրնար ըսել ինչո՞ւ համար . անշուշտ անոր համար որ ատելի էին ինձի . անոր համար որ միշտ զգոյշ կենալով քաղաքականութեան վրայ յիմարաբար խօսելէ , այն կասկածներն անօգուտ կը թուէին ինձի . անոր համար որ ամեն բան սեւ տեսնելու Տակիտեան դրութեան անսխալութեանը շատ չէի հաւատար , թէպէտ եւ Տակիտոսի հանճարին վրայ կ'զմայլէի :

Յուլիանոս՝ (թղթակիցս այս անունը կուտար ինքզինքին) նամակին սկիզբը խեր մը քաղաքավարական խօսքեր ինձի ուղղելէ ետեւ՝ կըսէր թէ ինքը բնաւ երկիւղ չունէր մեր թըղթակցութեանը վրայ : Ասկէց առիթ առած՝ զիս կը հեզնէր վարանմանցս համար , առջի բերանը մեղմ , բայց ետքը քիչ մը կծու կերպով : Վեր-

Չապէս, անկեղծութեան վրայ ճարտար գովեստ մը ընելէ ետեւ՝ ներում կը խնդրէր ինչ չծածկելու այն տհաճութիւնը որ կ'զգար՝ տեսնելով իմ վրաս «Երկիւղած տատամսութիւն մը, քրիստոնէական խղճմտանքի դիւրազգածութիւն մը որ չէր կրնար համաձայնիլ ճշմարիտ փիլիսոփայութեան հետ» . եւ կաւելցընէր .

«Չեզ միշտ պիտի յարգեմ, թէ եւ այս կէտիս վրայ չկրնանք համաձայնիլ. բայց դաւանած անկեղծութիւնս գիտ կը հարկադրէ ըսելու թէ ես կրօնք չունիմ, տնօնց ամենն ալ կատեմ, եւ համեստաբար Յուլիանոս անունը առած եմ, որովհետեւ այս բարի կայսրը քրիստոնէից թշնամի էր . բայց ես անկէ շատ աւելի հեռուն կերթամ : Թագաւոր Յուլիանոսը կը հաւատար Աստուծոյ եւ կեղծուպատիր Չերմեոանդութիւններ ունէր : Ես անոնց մէկն ալ չունիմ . Աստուծոյ չեմ հաւատար . եւ ըստ իս՝ ամեն առաքինութիւն՝ ճշմարտութիւնը եւ զանի փնտռողները սիրելու եւ ինձի հաճոյ չեղողներն ատելու վրայ կը կայանայ : »

Այս բերնով կը շարունակէր . եւ առանց պատճառաբանելու՝ բերնին եկածը թող կուտար քրիստոնէութեան դէմ . ազգու պերճաբանութեամբ կը գովէր առանց կրօնքի առաքինութեան գերազանցութիւնը . յետոյ՝ կէօ

լուրջ կէս ծաղրական ոճով Յուլիանոս կայսեր
աւրացութիւնը եւ Աւետարանին հետքն ան-
գամ ջնջելու Դոգմա-հրահանգը կը գովէր :

Յետոյ վախնալով որ իմ կարծիքներուս
չափազանց դպեր էր, ինէ ներում կը խնդրէր,
եւ խստիւ կը դանդաւար անկեղծութեան այս-
պէս յաճախ պակօտելուն դէմ: Աւերջապէս նո-
րէն կը կրկնէր ինձի հետ յարաբերութիւնս ու-
նենալու մեծ փափաքը, եւ զիս ողջունելով
նամակը կը վերջացընէր :

Ներքեւը սա Դոգմա-հրահանգը բերէր. « Թէ
որ խղճիս դպչելիք բան մը կայ նէ՝ բաւական
անկեղծ չըլլա՞ն է: Ուստի շեմ կրնար ձեզնէ
ծածկել որ ձեր ինձի հետ բանեցուցած քրիս-
տոնէական լեզուն կեղծիք մը կը թուի իմ աչ-
քիս, եւ սրտանց կը փափաքիմ որ այնպէս ե-
ղած ըլլայ: Ուրեմն՝ դիմակնիդ վար առէք.
ասա ես օրինակը առի ձեզ: »

Չեմ կրնար ըսել այս նամակին իմ վրայ ը-
րած կարգէ դուրս տպաւորութիւնը: Առաջին
խօսքերը կարդալուս՝ տարփաւորի մը պէս սիր-
տըս կը բարախէր. յետոյ ինձի այնպէս թուե-
ցաւ թէ տառուցեալ ձեռք մը սիրտս կը սեղմէր:
Խղճմտանքիս դիւրազգամութեանը վրայ ը-
րած երգիծանութիւնը զիս վիրաւորեց: Սարը-
ջացայ այսպիսի մարդու մը հետ յարաբերու-

թեան մանկուս վրայ, ես՝ որ շնականութիւնըն այնչափ կարհամարհեմ. ես՝ որ զանի ամենէն անուայ եւ փիլիսոփայութեան ամենէն հակառակ բերում մը կը համարիմ. ես՝ որ յսխորտանքը երբէք բանի տեղ չեմ գներ:

Երբոր նամակին վերջին խօսքը աւարտեցի. ծալիցի զայն երկու ձեռացս բխամատին ու ցուցամատին մէջ, եւ ձախ ձեռքս վեր առնելով աջս վերէն վար իջուցի, այն կերպով որ նամակին կէսը մէկ ձեռքս, կէսն ալ միւս ձեռքըս մնաց:

ԳԼՈՒԽ ԼԷ

Նայեցայ այն երկու ծուէններուն եւ վայրկեան մը մտածեցի մարդկային իրաց յեղականութեանը վրայ.— Ո՛րչափ եռանդուն փափաք մը ունէի քիչ մը առաջ այս նամակն ստանալու, եւ հիմա սրամտութեամբ կը պատռեմ զտնի. Ո՛րչափ քաղցր էր քիչ մը յառաջ այս ստ-

բարազդեութեան ընկերիս հետ ապագայ բարեկամութեան մը նախազգացումը . որչափ կենդանի վստահութիւն մը ունէի փոխադարձ մխիթարութիւններու վրայ . որչափ ճշմարիտ արամադրութիւն մը ունէի զանի գորովանօք սիրելու , եւ հիմա զանի ժպիրհ կը կոչեմ :—

Նամակին երկու կտորներն իրարու վրայ դրի , եւ արդէն ըրածիս պէս երկու ձեռքէս ցուցամատին ու բխամատին մէջ առնելով նորէն ձախ ձեռքս վեր առի եւ աջս շուտով վարիջուցի :

Նոյն գործողութիւնը կրկնելու վրայ էի , նամակին չորս կտորներուն մէկը ձեռքէս ինկաւ : Ծահցայ որ առնում , եւ այս ծռելու եւ ելլելու կարճ միջոցին մէջ միտքս փոխուեցաւ . ուզեցի նորէն ընթեռնուլ այն խրոխտ նամակը :

Նստայ , չորս կտորներն իրարու քով բերի Ս . Գրքիս վրայ , եւ նորէն կարդալով հետեւեալ խորհրդածութիւնն սկսայ ընել :

—Թէ որ պատասխան չտամ , պիտի կարծէ թէ ես՝ ամօթահար կորացեր՝ չեմ համարձակիր այսպիսի հսկայի մը հետ նորէն շփուիլ : Պատասխանենք իրեն . ցոյց տանք իրեն թէ չենք վախնար վարդապետութիւններն իրարու հետ բազդաատելէ , չաւ կերպով ցուցնենք իրեն թէ նուազութիւն չէ մար-

դուա իր խորհուրդներն հասունցընել , քիչ մը վտանգաւոր երեւցած որոշումներու մէջ վարանիլ . մանաւանդ երբոր մենէ աւելի ուրիշներու վտանգաւոր են : Բոլոր սօսիքի թէ ճշմարիտ քաջութիւնը ուրիշի խղճմտանքին վրայ ծիծաղիլը չէ . ճշմարիտ ազնուականութիւնը ամբարտաւանութեան մէջ չէ : Բացատրենք իրեն Քրիստոնէութեան սքանչելի իրաւունքը եւ անհաւանութեան անզօրութիւնը :

Վերջապէս, եթէ այս Յուլիանոսը իմ կարծեացս բացարձակապէս հակառակ կարծիքներով կը պարծի, եթէ կծու երգիծանութիւնները կը շապկէ ինձ, եթէ իմ սիրոյ զգացումս բանի տեղ չդնիր , ասիկայ ապացոյց մը չէ իր լրտես չըլլալուն : — Բայց թերեւ խորամանկութեան նրբութիւն մ'է իմ ինքնասիրութիւնս այնպէս խստիւ ձաղկելը : — Յակայն, ոչ . չեմ կրնար հաւատալ , ես չարամիտ մ'եմ , որ անոր յանդուգն հեղնութիւններէն վիրաւորուելով ինքզինքս համողել կուղեմ թէ զանոնք ինձի ուղղողը ամենացած մարդ մ'է : Քմանձր շարամբութիւն , զոր հազար անգամ դատապարտած եմ այլոց վրայ , դուրս ել սրտէս : Ոչ , Յուլիանոս ինչ որ է 'նէ անէ , աւելի բան մը չէ . ժողովրդ մ'է , բայց ոչ լրտես : — Եւ օտուգիւ ունի'մ իրաւունք անոր մեղքերն կոչածը եւ

զուրկէն կոչելով կշտաւրելու : Այս է եղեր
 քու խոնարհութիւնդ , ու կեղծաւոր : Բա-
 ւական է որ մէկը մտքի մոլորութեամբ մը
 առա կարծիքներ պաշտպանէ եւ քու հա-
 ւատքդ այգանէ : Իսկոյն զանի նգովելու իրա-
 ւունք կընծայես քու անձիդ :—Աստուած գի-
 տէ թէ քրիստոնէի մը սրտին մէջ տեսնուած
 այդ կատաղի խոնարհութիւնը՝ այդ չարակամ
 նախանձաւորութիւնը՝ այս անհաւանին յան-
 զուգն անկեղծութենէն վատթարագոյն շէ :
 Քերեւս անոր սաստիկ ճշմարտասիրութիւնը
 խմբնէս աւելի հաստատուն կըօնասիրութեան
 փոխուելու համար՝ շնորհաց ճառագայթ մը
 միայն կը պակսի իրեն :—Աւելի լաւ ըրած չէի
 ըլլար եթէ փոխանակ բարկանալուս եւ ինք-
 զինքս անկէ լաւագոյն ենթադրելու՝ անոր հա-
 մար աղօթէի :—Ո՞վ գիտէ , թերեւս ես առջին
 իր նամակը կատաղաբար պատուած միջոցիս՝
 ան խմբնս նորէն կը կարդար քաղցր բարեկա-
 մութեամբ մը , եւ իմ բարեսրտութեանս վըս-
 տահելով իր անկեղծ խօսքերէն վիրաւորելու
 զիս անկարող կը կարծէր : Ո՞վ է մեր երկու-
 քին մէջ վատթարագոյնը . ան որ կը սիրէ ա-
 ռմեկեղծաբար « Քրիստոնեայ չեմ » կըսէ . թէ
 ան՝ որ « Քրիստոնեայ եմ » կըսէ ու չսիրեր :—
 Մարդու մը հետ երկար ժամանակ կենակցե

լէ ետքն ալ դժուար է զանի ճանչել, եւ ես կուզեմ որ այս մարդը մէկ նամակով մը ճանչած ըլլամ: Այսչափ հաւանականութիւններու մէջ չի կրնար ըլլալ որ այս մարդը՝ առանց ինքնիրեն խոստովանելու՝ իր անաստուածութեանը մէջ խաղաղ սիրտ չունենալով իրեն հետ վիճարանելու զիս գրգռէ՝ յուսալով իր մտքին մէջ թէ իմ ցուցըցած փաստերէս կրնայ թերեւս յաղթահարիլ: Ա՛հ, թէ որ այսպէս է, Աստուած մեծ, քու ձեռքիդ մէջ ամենէն անարժան գործիքները կրնան մեծ գործ կատարել. ընտրէ զիս ուրեմն, ընտրէ զիս այս գործին համար: Զօրաւոր եւ սուրբ ապացոյցներ ազդէ ինձի, որպէս զի համոզեմ այս եղկելին, որ քեզ օրհնէ, եւ սովրի թէ քենէ հետեւ չկայ անաքիսութիւն մը որ հակասութիւն չըլլայ:

ԳԼՈՒԽ ԼԸ.

Նամակին չորս կտորները մանր մանր պատռեցի՝ առանց ամենեւին բարկութիւն ու-

նենալու . պատուհանը ելայ , ձեռքս դուրս
երկնցուցի , ու դիտեցի թէ հովն ուրկը տանի
այն թուղթի կտորուանքը . Մէկ քանին եկե-
ղեցւոյն կատարեայ յարկին վրայ ինկան . ու-
րիչներն ալ երկար ժամանակ օդին մէջ պտայա-
կելէ ետեւ գետինը ինկան . Ա երջասպէս այն
կերպովցիր ու ցան եզան որ մարդ կարող չէր
զանոնք ժողվելու եւ անոնց պարունակութեա-
նը հասու ըլլալու :

Յտքը նստայ նամակ մը գրեցի Յուլիա-
նոսի, ամեն զգուշութիւն ընելով որ գողմնու-
թիւն չունենամ եւ ոչ ալ երեւցնեմ :

Նախ ծիծաղեցայ իր այն երկիւղին վրայ
որով կը վախնար թէ ես խղճմտանքի դիւրա-
զգածութիւնն այն ատիճան կը հասցընեմ որ
չէր կրնար համաձայնիլ փիլիսոփայութեան
հետ , եւ ազաչեցի զինքը որ գոնէ այս կէտիս
վրայ իր դիտողութիւնները գաղբեցնէ . Գո-
վեցի իր դաւանած անկեղծութիւնը . ապահով-
ցուցի զինքը թէ այս մասին ես ալ իրեն այէս
պիտի ընէի , եւ աւելցուցի թէ ըսածիս ապա-
ցոյց մը տալու համար՝ Քրիստոնէութիւնը շա-
տազովելու կը պատրաստուէի , «Քաջ համոզ-
ուած ըլլալով , կըսէի , որ ինչպէս ես ձեր ամեն
կարծիքները բարեկամաբար լսելու միշտ յօ-
ժար եմ , դուք ալ իմիններս հանդարտ ոգւով

լսելու վեհանձնութիւնը կուսենաք : »

Չատագովութիւնս քիչ քիչ ընդարձակելու միտք ունէի : Այս դիտաւորութեամբ ըսկըսայ նախ Քրիստոնէութեան էութիւնը բացատրել . — Ատուած պաշտութիւն առանց սրնապաշտութեան . — Եղբայրութիւն մարդոց մէջ . — Առաքինութեան հասնելու մշտնջենաւոր փոյթ . — Խոնարհութիւն առանց նուաթութեան . — Վեհանձնութիւն առանց գոռազութեան . — Եւ առնց օրինակ Ատուածամարգմբ : Ասկէց աւելի մեծ, աւելի փիլիսոփայական ինչ կրնար ըլլալ :

Յետոյ կը ջանայի հաստատել թէ ինչպէս այն վսեմ իմաստութիւնը քիչ կամ շատ տըկար կերպով տարածուէր էր այն մարդոց մէջ՝ որոնք բանականութեան լուսով ճշմարտութիւնը փնտռեր էին . բայց երբէք չէր տարածուեր թուրքովին աշխարհի մէջ . եւ ինչպէս երկնաւոր Տիրոջ աշխարհ եկած ատենը ամենապայծառ կերպով ինքնին յայանուեր՝ այն « քանչեւի ծաւալումը մարդկային ամենատկար միջոցներով կատարեր էր :

Այն բանն որ ամենէն մեծ փիլիսոփայները չկրցան կատարել, այն է՝ կռապաշտութեան կործանումն եւ եղբայրութեան ընդհանուր Քարոզութիւնը, քանի մը անշուք առաք-

եալներ կատարեցին : Այն ժամանակը գերեացի ազատութիւնը որ քանզոր աւելի յաճախեց , եւ վերջապէս առանց գերութեան քաղաքակրթութիւն մը երևան ելաւ . ընկերութեան վիճակ մը որ հին փիլիսոփայներուն անհրնար թուէր էր :

Վերջապէս Գրիստոսի գալուօտէն ՚ի վեր աշխարհի պատմութեան համառօտ բովանդակութիւն մը ըրիցուց ընելու համար թէ ֆնչպէս Անոր հաստատած կրօնքը միշտ համաձայն գտնուած է քաղաքակրթութեան ամեն հնարաւոր յառաջագիւտութիւններուն հետ : Ուրեմն սուտ էր այն կարծիքը թէ քաղաքակրթութիւնն իր յառաջագէժ ընթացքը շատ բժշակելու ըլլայնէ Աւետարանը պիտի դադրի անոր համաձայն գտնուելէ :

Նամակախիտամանր գրով եւ խիստ երկար գրեցի , բայց թուղթս հատնելուն համար չկրցայ աւելի երկնցընել : Արկին եւ կրկին կարդացի նամակիս ներածութիւնը եւ տեսայ որ լաւ գրուած էր : Մէջը բնաւ Յուլիանոսի երգիծանութիւններուն դէմ իսօք չկար , ընք հակառակն շնորհն էր բարեկամական խօսքերով որ սրտէս ներշնչեալ էին , որովհետեւ սիրտս արդէն կատարելապէս ներդաշնակութեան եկած էր :

Արկեցի նամակը, եւ հետեւեալ աւարտ-
առնան համարեալ թեանք պատասխանին կրս-
պասէի :

Քրէմլէրէ 110 ներս մտաւ ու ըսաւ .

« Պարոնք չկրցաւ պատասխան գրել ձեզ .
բայց կաղաչէ որ զուարճարանութիւնը շա-
բուհակէք :

— Ձուարճարանութիւն մի, գոչեցի : Ա-
նիկա ատանկ բան ըսած ըլլալու չէ . դուք
սինալ հասկըցիր էք :

Քրէմլէրէ 110 ասերը վեր տնկելով « Ահադ
հասկըցեր եմ :

— Բայց աներկբայ եւ զուարճարանութիւն
ըսելուն :

— Ինչպէս որ այս միջոցիս Ս . Մարկոսի
զանգակին հնչումը լսելուս աներկբայ եմ : »
(Ատու գիւ զանգակը կը հնչէր նոյն միջոցին) :

Իսահակէս խմբի եւ լուս կեցայ :

« Բայց ըսէք ինձի, այդ Պարոնք նամա-
կըս ծայրէ ծայր կարգացեր էր :

— Կարծեմ թէ կարգացեր էր, վասն գիկը
ծիծաղեր, խենթի պէս կը ծիծաղէր . ժողով
ձեր նամակը գնտակ մը ընկելով վեր կը նետէր .
եւ երբ որ ըսի իրեն թէ չհասնայ զանի ջնջելու,
խկոյն պատուանց :

— Շատ աղէկ : »

Թահուէիս գաւաթը թրէմէիէլլօի տուի
ըսելով թէ յայտնի կը տեսնուէր որ այս խաւ-
ուէն Պէթթինս տիկնոջ երգածն էր :

« Գէշ էր :

— Զգուելի էր :

— Եւ սակայն ես երկեցի զայն , եւ հաւա-
տացէք որ խիստ թանձր շինեցի եւ մէջը զիրտ
չկար :

— Գուցէ բերանս համ չկայ այսօր :

ԳԼՈՒԽ ԼԹ

Բոլոր ազաւար ձեմեցի սենհակիս մէջ
գողարով — Ինչ տեսակ մարդ է այս Յուլիա-
նար : Ինչո՞ւ հաւար նամակս զուարճաբանու-
թիւն կը կոչէ : Ինչո՞ւ կը ծիծաղի վրան եւ զա-
նի գնասկ կը շինէ ու կը խաղայ : Ինչո՞ւ ասդ
մը անդամ պատասխան չգրեր : Ասմնկ են
ասմն անհաւատները : Իրենց կարծեաց տկա-
րու թիւնք զգտով , երբոր մէկը զանոնք հեր-

քիչու կելնէ, ականջ չեն կախեր, կը ծիծաղին, եւ իրենց բարձրագոյն հանճարը ցոյց կուտան որ ալ բան մը քննելու պէտք չունի թըշուտաներ, Եւ երբ եղեր է փիլիսոփայութիւն մը առանց քննութեան, առանց լուրջ վիճաբանութեան: Եթէ ստոյգ է որ Դեմոկրիտէս միշտ կը ծիծաղէր, անի խեղկատակ մէր Բայց արժանի էր այս ինձի: Ինչո՞ւ ձեռք զարնէի այս թղթակցութեան: Ըսենք թէ ամբողջ բերանը քաղցր յոյսեր ունեցայ, ներելի էր: Բայց երբոր տեսայ թէ այս մարդը լիրբ խօսքեր կընէր, անմտութիւն չէր նորէն նամակ գրելու: —

Միտքս դրեր էի որ ալ բան չգրեմ անոր: Ըսչիս ժամանակը՝ Թրէմէրէլլօ գինիս առաւ, սրուակի մը մէջ լցուց եւ գրպանը դնելով՝ «Կը կարծեմ որ, ըսաւ, քովս թուղթ ունիմ ձեռքի տալու: Եւ հանեց տուաւ:»

Երթալէն ետեւ քանի որ այն սպիտակ թուղթին կընայէի, միտքս կը թելադրուէր վերջին նամակ մ'ալ Յուլիանոսի գրելու, եւ ժպրհութեան խոյստակութիւնը լաւ մը իրեն հասկըցընելէ ետեւ յարաբերութիւնը վերջացընելու:

— Դեղեցի՛կ թելադրութիւն, ըսի ետ քրեա ինձի: անոր արհամարհանացը արհամարհութիւն հատուցանել: Քրիստոնէութիւնը ա...

առաւել եւս ատելի ընել անոր՝ ցուցնելով թէ
 ես՝ քրիստոնեայ՝ անհամբերութեան ու ամ-
 բարտաւանութեան անձնատուր կրլլամ։ —
 Այ՛, այս շվայլեր . թղթակցութիւնը բարորովին
 գաղթեցընենք։ — Բայց թէ որ այսպէս մէկէն
 'ի մէկ կարեմ . չըսել արդեօք թէ անհամբե-
 րութիւնն ու մեծամտութիւնը ինձի յաղթե-
 ցին։ — Ալ տքէ նորէն անգամ մ'ալ նամակ գը-
 րեմ իրեն առանց դառնութեան։ — Բայց թէ որ
 կրնամ առանց լեզույ գրել . աւելի լաւ . չըլլա՞ր
 որ անդէտ ձեռնամ իր ծաղրանացը եւ նամա-
 կիս պարգեւած զուարճարանութիւն մակդի-
 րին։ Աւելի լաւ չը՛լլար որ քրիստոնէութեան
 վրայ ջատագովութիւնս պարզաբար շարու-
 նակեմ։ —

Քիչ մը խորհելէ ետեւ՝ այս վերջին օրո-
 շումս 'ի գործ դնելու ձեռք զարկի՛ս
 Երկուներ նամակիս ծրարը զրկեցի . եւ
 հետեւեալ առաւօտուն քանի մը տող շնորհա-
 կալութիւն ընդունեցի խիստ պաղ կերպով
 գրուած . սակայն մէջը կծու խօսք ամենեւին
 չկար . բայց ոչ ալ ամենափոքր հաւանութեան
 խօսք մը եւ շարունակելու հրուէք մը կար։

Այս ամսակը հաճոյ չեզաւ ինձի . այսու
 ամենայնիւ սրտեցի մինչեւ ծայրերթալ
 ճատելիք ինչպիս համարօտ չէր կրնար

Թիւնը կը սիրէ, բայց ինձի պէս անպատրուակ
խօսելու անկեղծութիւնը չունին. այնչափ պի-
տի խօսիմ այս նիւթիս վրայ որ ձեզ պիտի ըս-
քանչացընեմ, եւ վերջապէս խղճմտանքով-
նիզ պիտի հարկադրիք զիս գովելու:»

Բայց շաբաթները կանցնէին եւ այս ծա-
նականաց վերջը չէր բերեր. իսկ ես ամեն ան-
գամ նամակ ստանալուս՝ յուսալով միշտ թէ
բերանը փոխած կըլլայ, հետաքրքրութեամբ
ծայրէ ծայր կը կարդայի. եւ սիրտս՝ թէ եւ տա-
կաւին չէր հրապուրուած, այսու ամենայնիւ
կը խռովէր եւ ազնիւ ու սուրբ խորհրդածու-
թիւններէ կը քեցէր: Բարքը արուած մարդոց
հետ խօսակցողին բարքը կարուի, թէ որ սոս-
կական մարդոց առաքինութենէն՝ իմ առա-
քինութենէս գերագոյն առաքինութիւն մը
չունենայ:

— Ահա առիթ յանձնապատանութեանդ
պատիժը, կըսէի ես ինձի: Ահա այս կըլլայ
այն մարդուն շահը որ քարոզիչ ըլլալու կենէ՛
առանց անոր սրբութիւնն ունենալու: —

Օրին մէկը միտքս գրի սա խօսքերը գրել
անոր. «Մինչեւ հիմա ամեն ջանք ըրի որ ձեզ
ուրիշ նիւթերու զբաղեցընեմ, բայց գուք
միշտ անհաճոյ պատմութիւններ ինձի կը զը-
կէք. արդէն անկեղծաբար ըսած եմ այս ձեզի:

Եթէ ձեզ կը յարմարի աւելի արժանանալ որ նիւթերու վրայ խօսակցիչ , շարունակենք թղթաւցութիւննիս . ապա թէ ոչ՝ Վերջին բարեւեր տանք սէկ մէկու , եւ խրատքանչիւրս յի քնիրեն մնայ :

Երկու օր անպատասխանի մնացի . եւ առջի բերանը ուրախ եղայ . — Ո՛ր , օրհնեալ առանձնութիւն , կը դռնէի . որչափ սուսը դառնես քան ասանց համակրութեան եւ աղբւղութեան խօսակցութիւն մը : Փոխանակ անպարկեշտ խօսքեր կարդա , ով տագնապելուս , փոխանակ . հաղկութեան պարծանք եղոյ թղթացմանց յայտարարութիւններով անտոյ դէմ մաքրուելու համար զուր տողը յողմելուս . նորէն պիտի սխի՛մ խօսակցիչ Աստուծոյ հետ , ընտանեացու եւ ճշմարիտ բարեկամ . Երես քաղցրը յիշտակիս հետ . Նորէն պիտի սխի՛մ Մ. Գրեքը յաճախ կարդալ . խորհրդածութիւններս սեղանին վրայ գրել՝ սրտիս խօրը հետազօտելով եւ զանի լսողընելու շանայով . անմեղ անխրտութեան մը քաղցրութիւնը ճաշակել , որ հեշտալի եւ մեղապարտ նկարագիրներէն հազարապատիկ նախամեծար է : —

Ամեն անգամ որ թրէմէրէլօ քանտա կը խօսէր՝ զիսն պատասխան չունիմ կըսէր :

— Բարեւ , կը պատասխանէր :

Նրորորդ օրը ըսաւ ինձի, «Պ, Ն, քիչ մը հիւանդ է:

— Ի՞նչ ունի:

— Չըսեր ինչ ունենայր, բայց շարունակ պատկած է անկողնին վրայ. չուտեր չխմեր, եւ սիրտը նեղցած է:»

Նիրոս շարժեցաւ մտածելով որ հիւանդ էր եւ մէկը շունէր որ զինքը արտփէր: Եւ սա խօսքերը շրժ ունքէս կամ մանաւանդ սրտէս գուրս փափսան. «Երկու տող զիր գրեմ իրեն:

— Իրկուան տանիմ» ըսաւ Թրէմէրէլլօ եւ դուրս ելաւ:

Սեղանին առջեւ նստած ժամանակս վարանման մէջ էի:— Աղէկ կըննմմ այս թղթակցութիւնը նորէն սկսելով: Այս չէի՞ որ քիչ մը առաջ առանձնութիւնը կ'օրհնէի իրրեւ վերջութին ձեռք բերուած գանձ մը: Ի՞նչ փութփսամըտութիւն է իմս: Սակայն այս դժբաղդ մարդը չուտեր, չխմեր. անչուչտ հիւանդ է: Ասանկ պարագայի մը մէ՞ զանի լքանել կըլլայ: Վերջին նամակս խիստ էր. դուցէ անալ վրչատացուցած պիտի ըլլայ զանի: Թերեւս, ինչոր ալ ըլլայ մեր կարծեաց տարբերութիւնը, ան չպիտի խզէր երբէք մեր բարեկամութիւնը: Նամակս իրօք եղածէն աւելի շարակամ թուած պիտի ըլլայ անոր, եւ վերջին ուտը-

համարհական հրամեշտ մը համարած ըլլալու է
զայն : —

ՔԼՈՒԽ ԽԱ .

Այսպէս գրեցի .

« Երևանամ որ ազէկ չէք , եւ շատ կը ցա-
ւիմ . Արտանց կուզէի ձեր քով ըլլալ եւ բա-
րեկամի մը ինկած ամեն ինամքը ձեզի ընել .
կը յուսամ որ երեք օրէ 'ի վեր լուռ կենանուզ
միակ պատճառ ձեր տկարութիւնը եղած պի-
տի ըլլայ : Սակայն իմ վերջին նամակէս ալ վի-
րաւորուած չըլլածք : Հաւատացէք որ առանց
ամենափոքր շարակամութեան գրած եմ զայն ,
նպատակ ունենալով միայն որ աւելի լուրջ նիւ-
թոց վրայ դրելու ձեզ յորդ որեմ : Նթէ գրելու
կարողութիւն չունիք , գոնէ ձեր առողջու-
թեան վիճակին վրայ ճիշդ լուր գրկեցէք ին-
ձի : եւ ամեն օր վարկարարողի բան մը կը գրեմ
ձեզ 'ետ քերթիդ գրողեցընելու եւ ձեզի բարե-
կամ ըլլալս յիշեցընելու համար : »

Նորքէ ք չէի սոցասէր պրած նախա՛խն պէ՛ն
 պատասխան մը ընդունելու : Այսպէ՛ս է՛նկաէր
 իր նամակը . Յարեկամութիւնս կը վ՛րջընեմ
 վրայէդ . եթէ դուն իմ բարեկամութիւնս չես
 յարգեր , ես ալ քուկդ չեմ յարգեր : Ես թշնա-
 մանաց ներող մարդ չեմ . անգամ մը մերժուե-
 լէ ետեւ՝ նորէն ես դարձող մարդ չեմ : Որով-
 հետեւ հիւանդ բլլալս գիտես , նորէն կեղծա-
 ւորաբար ինձի կը կայչ՛ս . յուսալով որ հիւան-
 դութիւնն իմ ուղեզս կը տկարացընէ եւ քու
 քարոզներդ մտիկ կընեմ » Այսպէ՛ս կը
 շարունակէր իր նամակը շարունար դիմ նախա-
 տելով , հեգնելով , կրճ՛իկե բարոյախանի վը-
 բայ խօսածներս ծաղրելով , եւ վերջապէ՛ս
 յայտարարութիւն ընելով թէ միշտ նոյն պիտի
 ապրի եւ նոյն պիտի մեռնի . այսինքն իր վի-
 լիստիայութենէն ասորչեք ուրիշ ամեն վիճի-
 ստիայութիւնները սաստիկ ստեղծով աւարհա-
 մարհելով :

Ապշեցայ մնացի :

— Ահաւասիկ գեղեցիկ դարձ մը , կըսէի
 արամութեամբ եւ գողալով : Աստուած վկայ
 է զխաւարութիւններու անարմատութեանը .
 — Ա՛յ , այս թշնաման քնկրունարձանի չեմ ես .
 — Ուրեմն համբերութիւն . այս ալ նոր պատմ-
 բանք մ'է : Քողոճնք այս մարդը , եթէ քնք

զինք թշնամանեալ կերեւակայէ, որպէս զի
հնարելու բերկրութիւնն ունենայ: Ես պար-
տաւոր չեմ ըրածէս աւելին ընելու: »

Սակայն քանի մը օր ետքը սրտմտու-
թիւնս իջաւ, եւ մտածեցի որ այն կատաղի
նամակը կրնար կրից կարճատեւ գրգռու-
թեան մը արգասիք ըլլալ: — Թերեւս ար-
դէն ամօթահար եղած է անոր վրայ, կրտէի ես
ինձի. բայց մեծասիրտ է, ըրած պակասու-
թիւնը չխոստովանիր: Հիմա որ ժամանակ
անցած եւ կիրքը հանդարտած է, վեհանձնու-
թիւն ըրած չեմ ըլլար եթէ նորէն նամակ մ'ալ
գրեմ անոր: —

Շատ ծանր էր ինձի ինքնասիրութեանս
այս մեծ զոհն ընել, սակայն ըրի: Ան որ կը խո-
նարհի առանց գձձութեան, որչափ անիրաւ-
արհամարհանք ալ կրելու ըլլայ՝ պատիւը չի
կորսնցըներ:

Նամակ մը պատասխան ստացայ որ ա-
ւելի մեղմ էր, բայց գարձեալ թշնամանալից
էք: Կրտէր ինձի այս անողոքելին թէ իմ աւե-
տարանական հեղութեանս վրայ կ'զմայլէր:

« Ահրատին սկսինք ուրեմն թղթակցու-
թիւննիս, կրտէր. բայց յստակ խօսինք. Մենք
իրար չենք սիրեր, բայց զբօսնելու համար
թղթակցինք՝ մտքերնուս անցածը ազատա-

բար թուղթին վրայ թափելով . դուք ձեր Սը-
րովբէական գաղափարները , ես ալ հայհոյու-
թիւններս . դուք ձեր հիացմունքը մարդոց եւ
կանանց արժանապատուութեանը վրայ , ես ալ
իմ պղծութեանցս անկեղծ պատմութիւնը ,
երկուքս ալ իրար դարձունելու յուսով : Այս
պայմանիս հաճիք նէ պատասխան տուէք ին-
ձի : »

Պատասխանեցի . « Ձեր այդ պայմանը
պայման չէ , զուարճարանութիւն է : Ես ձե-
զի բարեկամութիւն չիմնայեցի : Չիմա խըղճ-
մըտանքս ուրիշ պարտք չղներ վրաս , բայց
միայն ամեն հնարաւոր բարիք մաղթել ձեզ
թէ այս եւ թէ միւս կենաց համար :

Այսպէս լմնցան այս մարդուն հետ ունե-
ցած գազտնի յարաբերութիւններս . . . Ո՞վ
գիտէ . թերեւս շար մարդ մը չէր , բայց թըշ-
ւատութիւնը զինքը դառնացուցեր եւ յուսա-
հատութիւնն ալ մոլորեցուցեր էր :

ԳԼՈՒԽ ԽԲ .

Նորէն անդամ մ'ալ անկեղծութեամբ
օրհնեցի առանձնութիւնը, եւ ժամանակ մը օ-
րերս անցան առանց նոր դէպքի :

Ամառը անցաւ, եւ սեպտեմբերի երկրորդ
կէսին մէջ տաքը մեղմացեր էր : Հոկտեմբերն
եկաւ եւ կուրախանայի որ սենեակս ձմեռը չաւ-
րլլալու էր : Բայց ահա առտօս մը բանտապե-
տըն եկաւ ու ըսաւ ինձի թէ բանտս փոխելու
հրաման եղած է իրեն :

« Եւ ո՞ւր պիտի դնեն դիս :

— Ասկէ քանի մը քայլ անդին աւելի դով
սենեակ մը :

— Եւ ի՞նչու այդ բանը շնտածեցին երբոք
ես տաքէն կը մեռնէի, եւ օղը մտեղներով ու
անկողինս մուկներով լի էր :

— Հրամանը հիմա եկաւ :

— Համբերութիւն, երթանք : »

Թէպէտ եւ շատ ներութիւն քաշեր էի այս
բանսին մէջ, այսու ամենայնիւ արտմելով ձը-
գեցի, ոչ միայն անոր համար որ ձմեռը խիստ

լաւ պիտի ըլլար : այլ ուրիշ շատ պատճառ-
ներու համար ալ : Հոն էին այն մրջիւնները որ
կը սիրէի եւ կը սնուցանէի այնպիսի խնամով մը՝
որուն հոգի պիտի ըսէի եթէ այս խօսքս ծի-
ծաղելի չըլլար : Քանի մը օրէ 'ի վեր, այն սի-
րուն սարդի ալ՝ որուն վրայ արդէն խօսած եմ՝
գացիր էր, չեմ գիտեր ինչ պատճառաւ : Կըսէի .
— Ո՛վ գիտէ, թ երեւս պիտի յիշէ զիս, թ երեւս
պիտի դառնայ գայ : Եւ հիմա որ ես կերթամ,
գալու ըլլայնէ բանտս թափուր պիտի գտնէ .
կամ եթէ նոր հիւր մը գանուի, թ երեւս սար-
գերու թ շնամի մէկ մը եղած կըլլայ : որ իր հո-
ղաթափովը կը վերցընէ այս գեղեցիկ օտայնը
եւ խեղճ կենդանին ալ կ'ոպաննէ : Ասկէց զատ,
այս տխուր բանտը չգեղեցկացաւ ինձի հա-
մար Նանձէի գորովագթութեամբը : Սա պա-
տուհանին էր որ շատ անգամ կը կրթնէր, եւ
առատաբար քաքարի փշրանք կը թափէր
մրջիւններուս : Սա տեղը սոխորութիւն ունէր
նստելու . հոս կը պատմէր ինձի սա բանը . հոն՝
նա բանը . դարձեալ սա տեղն էր որ սեղանիս
վրայ ծակով ազատութեամբ կարտասուէր :

Նոր դրուած սկնեակս ալ կապարներուն
ներքեւ էր, բայց հիւսիսի եւ արեւմուտքի
դէմ էր, եւ երկու պատուհան ունէր, մէկը
հիւսիսէն, միւսը արեւմուտքէն : մշտնջինաւ ո

հարբուխի եւ սարտափնչի ցուրտի օթեւան մը
ձմեռուան խառաչունչ ամիսներուն մէջ :

Արեւմտեան կողմի պատուհանը չատ մեծ
էր . հիւսիսայինը վոքր ու բարձր , եւ անկող-
նիս վրայ էր :

Նախ մեծ պատուհանէն դուրս նայեցայ ,
եւ տեսայ որ Պատրիարքական սրալատին վրայ
կը նայէր : Ուրիշ բանտեր ալ կային խմբիս մօտ
աջ կողմէն քիչ մը տարածուած թեւին եւ դի-
մացս երկնցած շէնքի մասին մէջ : Աերջի մասին
մէջ երկու բանտ կար իրարու վրայ : Տակինը
մեծ պատուհան մը ունէր , որուն մէջէն կը
տեսնէի որ շնորհքով հագուած մարդ մը կը
պարտէր ներսը : Այն մարդը Պ . Քաթողայի ախ-
ջէղէնան էր : Տեսաւ զիս , քանի մը նշաններ
ըլտու ինձի , եւ անուննիս իրարու ըսինք :

Ետքը ուղեցի հասկընալ թէ միւս պատու-
հանս ուր կը նայէր : Սեղանը անկողնիս վրայ
դրի , սեղանին վրայ ալ աթոռ մը , եւ բազում
դժուարութեամբ վրան ելայ նայեցայ որ պա-
լատին տանեացը մէկ մասին զուգահաւասար
էր սենեակս : Պալատէն անդին քաղաքին եւ
լճին մէկ մեծ մասը կը տեսնուէր :

Երկար նկատեցի այն զեղեցիկ տեսքը , եւ
թէ պէտ իմացայ որ դուռս կը բանային , սա-
կայն շարժեցայ տեղէս : Դուռս բացողը բուն-

տապեանն էր . երբոր զիս այնպէս օղին մէջ
դարեալ տեսաւ , մոռնալով որ անհնար էր ինձի
մկան պէս անցնիլ դուրս ելլել վանդակաձողե-
րուն մէջէն , կարծեց թէ փախչելու փորձ կը-
նէի . շփոթելով ցատկեց անկողնիս վրայ ելաւ .
առանց իր ազդեր յօդացաւ ընայելու , եւ ոտ-
քերէս բռնած զիս վար քաշել սկսաւ արծիւի
պէս սրուալով :

« Բայց չես տեսներ ըսի , ապուշ մարդ ,
որ այս վանդակաձողերը թող չեն տար ինձի
փախչիլ : Չես հասկընար որ ես լսել հետաքրք-
րութեան համար ելեր եմ հոս :

— Ար տեսնեմ , Պարոն , կը տեսնեմ . . .
կը հասկընամ . բայց վար իջիլ , վար իջիլ ,
այդ բանը քեզ փախչելու կրնայ թելադրել :

Եւ որովհետեւ պէտք էր , ծիծաղելով վար
իջայ :

ԳԼՈՒԽ ԽԳ .

Քովի բանտերուն պատուհաններէն ուրիշ
վեց մարդիկ տեսայ որոնք ալ քաղաքականու-
թեան դործերու սպանճառաւ բանտարկեալ էին :

Այսպէս ահա առաջինէն աւելի ամայաբընակ առանձնութեան պնտրաստուած ժամանակս՝ տեսակ մը ընկերութեան մէջ գտայ ինքզինքս։ Առջի բերանը դո՛ւ չեղայ։ Պատճառը՝ կէս մը երկար ժամանակ առանձին մնալըս էր որով անընկերասէր՝ բնաւ որութիւն մը ստացեր էի, կէս մ'ալ Յուլիանոսի հետ ունեցած յարաբերութեանցս անհաճոյ ելքն էր որ դիս կասկածոտ ըրեր էր։

Սակայն, շատ չանցաւ, անոնց հետ թէ՛ ձայնով եւ թէ՛ նշանացի ըրած համարօտ խօսակցութիւններս ինձի բարիք մը թուեցան։ Եւ եթէ ոչ ուրախութեան, դո՛ւն, դրաղանաց առիթ մը համարեցայ։ Իսկ Յուլիանոսի հետ ունեցած յարաբերութեանցս վրայ՝ եւ ոչ մէկուն խօսք բացի, որովհետեւ պատուոյ վրայ երդում տուեր էինք իրարու որ այս պաշտօնիքը մեր մէջ թաղուած մնայ։ Եւ եթէ հիմա այս յիշատակագիրներու մէջ անոր խօսքը կընեմ, պատճառը սա է որ եթէ երբէք մէկը կարդայ ասոնք, անհնար է որ այս բանտերուն մէջ փակուած այնչափ անձանց մէջ Յուլիանոսն ո՞վ ըլլալը կարենայ գուշակել։

Քանի մը բանտակիցներու հետ սկսած այս բարեկամական յարաբերութեան վրայ ուրիշ մ'ալ աւելցաւ որ նոյնողէս շատ քաղցր եղաւ ինձի,

Մեծ պատուհանէն նայած ատեն, դիմացը
 երկընցած բանտերուն ետեւի կողմը ան-
 թիւ տանիքներ կը տեսնէի՝ վրանին ծխնե-
 լոյզներով, հովանոցներով, զանգակատունե-
 րով եւ գմբէթներով, որոց երկար շարքը հե-
 առն երկինքին ու ծովին հետ կը խառնուէր։
 Ամէնէն մօտ գտնուող տանը մէջ՝ որ Պատրի-
 ար քարանին մէկ թիւը ձեւացուցած էր, բա-
 րի ընտանիք մը կը բնակէր, որ իմ վրայ զգա-
 ցած գուժը իր ողջ ոյններովն ինձի յայանելով
 շնորհակալութեանս վրայ իրաւունք ստացաւ և
 ճարաբաղդ մարդոց տրուած մէկ ողջ ոյնը, մէկ
 կարեկցութեան խօսքը՝ մեծ գթութիւն է։

Այն տանը պատուհանին մէջ նախ տղայ
 մը տեսայ ինն տասն տարեկան որ իր փոքրիկ
 ձեռքերը դէպ'ի ինձի կը վերցընէր, եւ լսեցի
 որ կը գոչէր. *գո յողայի ք մի յ քնտն մ արցի*
անի α Մայրիկ, մայրիկ, նա վերը կապարնե-
 րուն մէջ մէկը դրեր են, թե՛զճ բանտարկեալ,
 ով ես գու։ *լոցմ յ մի գո յ աս ցառ յառքս անմ*

— Սիւվիօ Բէլլիքօն եմ պատասխանեցի։
 Ուրիշ անկէ մեծկակ տղայ մ'ալ վաղեց
 պատուհանը եւ գոչեց. *նք քամիայի ցալլլլ իր*

α Դուն Սիւվիօ Բէլլիքօն ես։

— Այո, եւ դուք, սիրուն տղայք։

— Ես Անթօնիօ Ս. . . կը կոչուիմ, եւ

եղբայրս Յովսէփ : »

Յետոյ անդին գարձաւ ըսելով . « Ուրիշ ի՞նչ կրնամ հարցունել : »

Տիկին մը՝ որ կարծեմ մայրերնին էր եւ կէս մը պահուըտած էր , քաղցր խօսքեր կը թելադրէր այն սիրուն տղայոց . անոնք ալ կը կրկնէին զանոնք ինձի . ես ալ սրտագին խանդաղատանօք շնորհակալ կըլլայի :

Այս խօսակցութիւնները կարճ էին , եւ սկէտք չէր երկնցընել , վասն զի բանտապետը կը պօռար . բայց ամենօր կը նորոգուէին , առաւօտուն , ցերեկին եւ իրիկուան , եւ շատ կը մխիթարուէի : Երբոր ճրագները կը վառուէին , օրիկներ կը գոցէր պատուհանը , եւ տղայքը՝ «Վիշեր բարի, Աիլլիօ,» կը գոչէին ինձի : Մայրերնին ալ մութէն քաջալերուելով խրոսովեալ ձայնով մը կը կրկնէր . «Վիշեր բարի, Աիլլիօ , մը՝ վհատիր : »

Երբոր տղայքը նախաճաշ կընէին կամ բան մը կուտէին , կըսէին ինձի . «Ո՛հ , եթէ կարենայինք մեր կաթով խահուէէն քեզ ալ տալ : Ո՛հ , եթէ կարենայինք մեր քաքարներէն քեզ ալ տալ : Այդ բանտէն աղատած օրդ՝ մի մոռնար , եկո՛ւ մեզ տես . քեզի աղւոր ու սաք քաքարներ եւ հազար համբոյր տանք : »

Հոկտեմբեր ամիսը իմ տարեդարձներուս ամենէն դժնդակն է : Նոյն ամսոյն 15ին էր որ բռնուէր էի նախընթաց տարին : Նոյն ամիսն ուրիշ տխուր յիշատակներ ալ միտքս կը ձգէր : Երկու տարի առաջ , հոկտեմբեր ամսոյ մէջ , ընտիր մարդ մը որ շատ կը յարգէի , ազէտալի արկածով մը Թիշինո գետին մէջ խղղուեր էր : Երեք տարի առաջ ալ Ստորատո Պրիքէ անուն պատանի մը՝ որ զաւկի պէս կը սիրէի՝ յակամայից ինքզինք սպաններ էր հրացանով մը : Պատանեկութեանս սկիզբներն ալ ուրիշ դժբաղդութիւն մը եկեր էր գլխուս հոկտեմբեր ամսոյ մէջ :

Թէպէտ ես նանրահաւատ չեմ , սակայն այսչափ դժբաղդութեանց ձախողակի նոյն ամսոյն մէջ հանդիպումը խորին տխրութիւն մը ինձի կը պատճառէր :

Պատուհանէս այն սիրուն տղայոց եւ կալանակիցներուս հետ խօսակցած ժամանակս՝ զիս զուարթ կը ցուցընէի . բայց խշտեակս ճը-

տածիս պէս՝ անպատմելի թաղծութիւն մը կը ծանրանար սրտիս վրայ :

Գրիչը ձեռքս կառնէի քանի մը տող շարադրելու կամ ուրիշ գրական նիւթոյ մը ինքզինքս վարժեցընելու համար . բայց գիտես թէ անընդդիմակաց զօրութիւն մը զիս կը բռնադատէր ուրիշ բան գրելու : Ի՞նչ : Երկար նամակներ որ չէի կրնար ղրկել : Երկար նամակներ սիրելի ընտանեացս ուղղուած , որոց մէջ սրտիս բոլոր զգացումները դուրս կը թափէի : Սեղանին վրայ կը գրէի, ետքն ալ կը քերթէի Գրածներս խանդաղատանաց ՚երմ յայտարարութիւններէին եւ երջանկութեան քաղցր յիշատակներ որ իմ այնչափ ներողամիտ եւ այնչափ գորովասիրտ ծնողացս , եղբարցս եւ քերցս քով վայելելի : Ձիս անոնց քաշող բաղձանքը՝ խեղ մը խանդավառ նիւթեր կազդէր ինձի : Ամբողջ ժամերով գրելէ ետեւ , տակաւ :ն բացատրելիք ուրիշ զգացումներ ալ կը մնային :

Ըրածս՝ նոր ձեւով մը կենսագրութիւնս նորէն շինել էր , եւ անցեալս նկարագրելով ու ձեռքէս ելած երջանիկ ժամանակին վրայ բռնաբար աչքս կեցընելով ինքզինքս խաբել էր Բայց , Աստուած իմ , քանի քանի անգամ իմ արեւնագեղեցիկ օրերուս պատմութիւնը կեն-

Քանի պատկերի մը մէջ ծրագրել է ետեւ, ինք-
 զինքս խօսակցած անձերու ս հետ կառնելու
 շափ երեւակայութիւնս արբեցընելէս ետեւ,
 յանկարծ ներկան միտքս դալով գրիչը ձեռ-
 քէս կիյնար եւ սուկնամբ կը դողայի: Այն
 վայրկեաններն ստուգիւ սարսափելի էին: Ար-
 դէն այնպիսի վայրկեաններ կրեր էի երբե-
 մըն, բայց այս միջոցին կրած անձկութեանցս
 նմանները երբէք չէի կրած:

Այս յուզումն քն եւ այս սարսափելի անձ-
 կութիւններն զգացմանցս չափազանց գրգռո-
 տելէն յստաջ եկած կը համարէի, որուն պատ-
 ճառն ալ գրութիւններս նամակի ձեւով ընելս
 եւ զանոնք սիրելիներու ուղղելու սովորու-
 թիւնս էր:

Ուրիշ բան ընել ուղեցի եւ չկրցայ յաջո-
 ղիլ: Աւղեցի գոնէ նամակի ձեւը թողուլ, եւ
 անձնարին եղաւ ինձի: Երբոր գրիչը ձեռքս
 կանուսի ու գրել կ'սկսէի, միշտ դորովայից եւ
 տխրազգեաց նամակ մը կ'արտագրէի:

—Միթէ, ես կամքիս ազատ տէրը չեմ,
 կըսէի ես ինձի: Արդեօք ուղեզս խանդարներ է
 որ չուզածս ընելու կը հարկադրիմ այսպէս:
 Մինչեւ հիմա այս բանը չէր պատահած ինձի:
 Այսպիսի վիճակ մը եթէ բանտարկութեանս
 առաջին օրերը պատահէր, ըսելիք չկար. բայց

հիմա որ միտքս կատարելապէս հանդարտած
 պէտք է ըլլար, հիմա որ բաւական անեալ եմ
 փիլիսոփայական եւ կրօնական մտածութիւն-
 ներով, ինչպէս գերի եղեր եմ սրտիս կոյր բաղ-
 ձանացը: Ինչպէս այս աստիճան տղայամիտ
 կընամ ըլլալ: Ուրիշ բանի մտադիր ըլլանք: —

Ուստի կը ջանայի աղօթք ընելու. կ'աշ-
 խատէի որ գերմաներէն լեզուն սովորելու գրա-
 դելով յաղթեմ մտքիս: Ունայն ջանք: Յան-
 կարծ կը տեսնէի որ նորէն ուրիշ նամակ մը կը
 գրեմ:

ԳԼՈՒԽ ԽԵ .

Մտաց այսպիսի վիճակ մը ճշմարիտ հի-
 շանդութիւն մ'էր. չեմ գիտեր թէ տեսակ մը
 քնաչք: Կութիւն էր չեմ կրնար ըսել: Անտա-
 բալոյս երկար մտախոհութիւններէ ու քնա-
 տութիւններէ յառաջեկած տկարութեան մը
 արդիւնքն էր:

Աւելի հետուն գացի : Գիշերները տենդ մը գալ սկսաւ : վրաս եւ չէի կրնար քնանալ : Իրիկունները խահուէ խմելէ դադրեցայ , բայց օգուտ մը չեղաւ : Քնհատութիւնս նոյն էր :

Կը թուէր ինձի թէ երկու կերպ մարդ կար վրաս : մէկը միշտ նամակ գրել կուղէր , միւսն ալ ուրիշ բան մը ընել կուղէր :

— Ուրեմն , կըսէի ես ինձի , իրաւախոհ ըլլանք : նամակ գրէ , բայց դերմաներէն լեզուով : ասի միջոց մը կըլլայ գերմաներէն լեզուն սովորելու :

— Սկսայ այնուհետեւ ամեն բան աղաւաղ գերմաներէնով մը գրել , եւ այս կերպով գոնէ քիչ մը յստաջ գացի այն լեզուին մէջ :

— Առաւօտուն , երկար արթնութենէ ետեւ , ուղեղս յոգնած , կերպ մը զգայագրկութեան մէջ կիշնայի : Այն ժամանակը երազներու կամ մանաւանդ մտքիս գանդաշումներուն մէջ՝ հայրս , մայրս , կամ ուրիշ սիրելի անձ մը կը տեսնէի որ վիճակիս վրայ կուլար : կը լսէի անոնց ցաւագին հեծութիւնները , եւ յանկարծ կարթնայի նոյնպէս հեծկտալով եւ օարսափէ զարնուած :

Երբեմն այս կարճատեւ երազներու մէջ կը թուէր թէ մօրս ձայնը կը լսէի որ միւսները կը մխիթարէր : յետոյ անոնց հետ բանտս մտ-

հեղու՛յ սուրբ խօսքեր կընէր ինձի համբերու-
 թեան վրայ . եւ նոյն միջոցին որ մեծապէս
 կուբախանայի իր եւ մըւաներուն արիաստու-
 թեանը վրայ, յանկարծ արտասուել կ'ս'լտէր . եւ
 ամեն մարդ կուլայինս Անհնար է ոսկի ի'նչպէս
 չարաչար կը տանջուէր հոգիս այն ժամանակը :

Այս տանջանքէն ինքզինքս աղատելու
 համար միտքս կը գնէի որ մնաւ ան'յողինն չ'րտ-
 նեմ . կանգեզս բոլոր գիշերը վաւ կը պոչէի
 եւ սեղանիս առջեւ նստած կը կարգայի ու կը
 գրէի : Բայց ի'նչ : կուզար լայր'իտա՛ն էլ , ուր'
 թէ եւ արթուն էի եւ կը կարգայի՛ : Բայց քան
 մը չէի հասկընար . եւ գլուխս բայարձայա-
 սէս անկարող էր իր խորհրդանու թիւաները
 կանոնաւորելու : Ան ժամանակը կ'ս'լտէի յա-
 ուածներ օրինակիւ . բայց փոխանակ օշինայա-
 ծիս վրայ խորհելու , ուր չ'բաւերու : վրայ կը
 ի որնէ . տարաբաղդութիւններս կը մտածէի :

Եթէ անկողին մտնէի , աւելի գէշ էր :
 Ինչպէս եւ ինչ գիրքով որ պոռ . ջլտին
 սաստիկ ցնցումներով կը տատանէի . եւ հազի
 կըլլար եյնել նստիլ , կա՛մ , թէ սրքիչ մը ննջէի .
 յուսահատակաս երազներ : ար . . . կենալէս
 աւելի կը շարչորէին զիս :

Ազօթքնէս շոր ու ցածաքէին , այսու
 ամենայնիւ յաճախ կ'աղօթէի . Արկար խօս-

քծր չէի ուղղեր Երկնից, բայց սիրտս առ Աստուած կր բարձրացընէի, առ մարդացեալն Աստուած՝ որ ամեն մարդկային վիշտերը կրեց :

Այս սոսկալի գիշերներուն մէջ՝ երբեմն երեւակայութիւնս այն աստիճան կը բորբոքէր, որ թէ եւ արթուն էի, այսու ամենայնիւ կը թուէր ինձի թէ մերթ հեծութիւններ եւ մերթ մարած ծիծաղներ կը լսէի բանտիս մէջ : Մանկութենէս ՚ի վեր երբէք հաւատք ընծայած չունէի վճուկներու եւ սղիներու . բայց հիմա այս հեծութիւններն ու ծիծաղները զիս կը պակուցանէին : Չէի գիտեր ինչ մեկնութիւն տայի ասոր, եւ վերջապէս կը հարցընէի ես ինձի՝ ՚է արդեօք անձանօթ եւ չար զօրութեան մը խաղալի՞կ եղեր էի :

Քանի քանի անգամ ճրագը առի գողալով եւ նայեցայ որ անկողնիս ներքեւ մէկը պահուած չըլլայ զիս ծաղրելու համար : Քանի քանի անգամ կարծիք ըրի թէ գուցէ զիս առջի սենեակէս վերցընելով հոն բերելնուն պատճառը այս էր որ վերջինին մէջ գաղանի գուռ մը կաշ գետնին վրայ, կամ պատերուն մէջ գաղանի ծակ մը, ուսկից կալանաւորներս կըրնային իմ աման ըրածս լրտեսել եւ ան լիթարար զիս զարհուրեցընելով զուարճանալ :

Սեզանիս առջեւ նստած ժամանակս, կը

Թուէր ինձի երբեմն թէ քղանցս կը քաշէին .
 երբեմն գիրքս կը հրէին որ գետինը կիյնար .
 երբեմն ալ գիտես թէ մէկը ետեւէս փշելով
 ճրագս մտրել կուզէր : Այն ժամանակը կը ցատ-
 կէի կեղնէի, չորս դիւ կը նայէի, կասկածելով
 կը պառտէի սենեակիս մէջ, եւ կը հարցնէի ես
 ինձի թէ խնդ էի արդեօք թէ խելքս դլուխս
 էր : Ինչ որ կը տեսնէի, ինչ որ կ'ըզայի, ամե-
 նուն մէջ ալ չէի կրնար իսկութիւնը պատրան-
 քէն զանազանել եւ անձկութեամբ կը գոչէի .

« Աստուած իմ, Աստուած իմ, ընդէր
 Թողեր դիւ : »

ԳԼՈՒԽ ԽԶ .

Անգամ մը արշալոյսէն քիչ մը առաջ սլառ-
 կելով, աներ'յմիտ գիտէի որ թաշկինակս բար-
 ձիս տակը դրած էի : Քիչ մը թմրութենէ ե-
 տեւ՝ ըստ սովորութեան արթընցայ եւ Թուե-
 ցաւ ինձի թէ զիս կը խզէին : Պարանոցս

պինդ մը կատուած էր : Զարեանուլի՛ բան-
թաշկինակս ահա մը վրիս փաթթուած եւ քա-
նի մը կատերով նղմուած էր : Արնայի երգնուլ
որ այն կատերո ես չէի կապած , եւ թաշկի-
նակիս անգամ ձեռք չէի դպցուցած քանի որ
բարձիս ներքեւը գրեր էի : Պէտք էր որ երա-
զիս մէջ կախ մտքիս զառանցեալն բրած ու
բողորովին մուցած ըլլայի , բայց չէի կրնար
հաւատալ ասոր , եւ այնուհետեւ ամեն գիշեր
կը վախնայի որ զիս պիտի խղդէին :

Այս խենդութիւններն ուրիշներուն նը-
չախ ծիծաղելի պիտի նրեւին՝ կը հասկնամ .
բայց ես՝ որ զանոնք կ'զգայի , այնչափ գէշու-
թիւն եւ տազնապ կը կրէի անոնց մէ՛ որ աս-
կաւին մինչեւ հիմա մտքս գաննէ կը ստեղծու

Առաւօտները կը փառատէին , եւ քանի որ
ցերեկուան լոյսը տեւէր , այն աստիճան հոգիս
զօրացած կ'զգայի այս արհաւիրքներուն գէ՛մ՝
որ այնուհետեւ նորէն զիս վախընելին ան-
հընա . կը թուէր ինձի : Բայց արեւը մօրը
մանեկուն պէս կըսկսէի դողալ , եւ ամեն գիշեր
ատջի գիշերներուն սոսիալի խօսականները կը
նորոգուէին :

Որչափ տխար էի գիշերուան մութին մէջ ,
այնչափ ցերեկը զիս զուարթ ցուցնելու կը
ջանայի երբոր կը խօսակցէի ընկերներուս ,

պատրիարքարանի երկու տղայոց եւ պահապաններու հետ : Ըրած զուարճաբանութիւններս լսողը չէր կրնար այնպիսի ողբալի տկարութեան մը ենթակայ ըլլալս մտքէն անգամ անցունել : Այս ջանքով կը յուսայի սիրտս զօրացընելու : Բայց ամեն ջանք անօգուտ էին : Այն գիշերային երեւոյթները՝ որ ցերեկը խօշական ցնորքներ կը համարէի, իրիկուան զարհուրելի խսկութիւններ կը ըլլային ինձի համար :

Եթէ համարձակէի, յանձնաժողովին պիտի աղաչէի որ սննեակս փոխէր, բայց վրաս խնդացընելու երկիւղիւ չկրցայ ընել :

Ա երջապէս ամեն խորհրդածութեանց, ամեն որոշմանց, ամեն պարապմանց եւ ամեն աղօթից անօգուտ ըլլալը անսնելով, Աստուծմէ բոորովն եւ ընդ միշտ լքալ ըլլալու սուկալի գազափարը տիրեց վրաս :

Նախախնամութեան դէմ մտաբերուած այն ամեն թշուառ իմաստակութիւնները՝ որ քանի մը շարաթ առաջ՝ մտքիս առողջ վիճակին մէջ՝ յիմարութիւն կը թուէին ինձի, մեքենայարար բզզալ սկսան ուղեղիս մէջ, եւ ուշադրութեան արժանի երեւցան : Քանի մը օր մաքառեցայ այս փորձութեան դէմ, բայց ետքը անձնատուր եղայ :

Կրօնի բարութիւնը ժխտեցի : Ամենէն կա-

տաղի անաստուածներուն պէս, ժամանակաւ Յուլիանոսին ինձի դրածին պէս՝ ես ալ սկսայ ըսել թէ կրօնքը մտքերը տկարացընելէ զատ ուրիշ արգիւնք մը չունի։ Ամբարտաւանութեամբ կարծեցի թէ զԱստուած ուրանալով միտքս իր զօրութիւնը նորէն պիտի գտնէր։ Անմիտ յոյս։ զԱստուած կուրանայի եւ չար ու աներեւոյթ էակներուն գոյութիւնը չէի կրնար ուրանալ, որոնք գիտես թէ բոլորտիքըս առած՝ իմ վիշտերէս իրենց ճարակ գտնել կուզէին։

Ինչ անուն տալու է այս չարչարանքին։ Բաւական է ըսել թէ հիւանդութիւն մ'էր։ Կամ թէ միանդամայն Աստուծոյ կողմէն պատուհաս մը չէր իմ ամբարհաւաճութիւնս կոտորելու եւ ինձի սովրեցընելու համար որ առանց լուսոյ՝ կրնայի ես ալ Յուլիանոսի պէս անհաւատ եւ անկէ աւելի անմիտ ըլլալ։

Ինչ եւ իցէ, Աստուած զիս այս մեծ շարիքէն անակնկալ կերպով մը աղատեց։

Առաւօտ մը, խահուէս խմելէս ետեւ սաստիկ խիթ եւ փսխում մը բռնեց զիս. կարծեցի թէ զիս թուաւորեր էին։ Փսխումներէն յոգնելով քրտնեցայ եւ անկողին մտայ։ Կէս աւուր մօտ հանգիստ քուն մը ննջեցի որ մինչեւ իրկուն տեւեց։ Արթընցայ՝ զարմանալով այնչափ

երկար հանգստութիւն մը վայելելուս վրայ, եւ ալ աւելի ննջելու պէտք չզգալով ելայ կանգնեցայ:

— Ոտքի վրայ ըլլամնէ աւելի զօրաւոր կըլլամ իմ սովորական արհաւիրքներուս դէմ, ըսի ես ինձի: —

Բայց արհաւիրքները չեկան: Անպատմելի եղաւ ուրախութիւնս, եւ շնորհակալութեանս եռանդին մէջ Աստուած պաշտութեան զգացումս նորոգուելով գետինը ինկայ իրեն երկրրպագելու եւ քանի մը օր զինքը ուրանալու համար թողութիւն հայցելու: Այս ուրախութեան զեղումը զիս ուժաթափ ըրաւ, եւ քանի մը վայրկեան ծունկի վրայ աթոռակի մը կրթնած մնալէ ետեւ՝ նորէն քունը զիս կոխեց, եւ այն գիրքին մէջ ննջեցի:

Մէկ կամ քանի ժամ ետքը (չեմ գիտեր որչափ) կէս մը արթնցայ եւ հազիւ կրցայ ինքզինքս անկողինիս վրայ նետել առանց հանուելու: անմիջապէս քունս տարաւ եւ մինչեւ արշալոյս ննջեցի: Հետեւեալ օրն ալ մինչեւ իրիկունս զգայազրկութեան վիճակի մէջ էի: Իրիկունը կանուխ պառկեցայ եւ գիշերն իբրև ննջեցի: Չեմ գիտեր ի՞նչ յանկարծական եւ բունընձիդ մ'էր որ բնութիւնը գործեր էր վրաս: Բայց բժշկուեր էի:

ԼՈՒԽ ԽԷ

Այն ժամանակը դադրեցաւ ստամոքսիս նողկանքը որ երկար ժամանակէ ՚ի վեր կը քաշէի. գլխուս ցաւը փարատեցաւ, եւ ախորժակս կարգէ դուրս կերպով բացուեցաւ. կերածս խիստ աղէկ կը մարսէի եւ օր ըստ օրէ կը կազդուրէի: Սքանչելի՛ նախախնամութիւն. զիս խոնարհեցնելու համար ուժս առեր էր, եւ հիմանորէն կուտար, վասն զի գատաստաններուն ժամանակը կը մօտենար, եւ ինքը չէր ուզեր որ մէկէն ՚ի մէկ իմացած ատենս ընկճէի:

Նոյեմբեր 24 ին, մեր ընկերներէն մէկը՝ Տոքթոր Ծօրէսթի՛ յանկարծ կապարներէն հանուեցաւ եւ չկրցանք իմանալ թէ ուր կը տանէին: Բանտապետը, կինը եւ պահապանները սասաներ էին: Մէկն ալ չէր ուզեր ինձի յայտնել այս գաղտնիքը:

«Ի՞նչ կուզէք իմանալ, կըսէր ինձի Թրէմչրէլօ, եթէ բարի բան մը չկայ ձեզ իմացը-

նեւիք : Արդէն բաւականէն աւելին չսի ձեզի .
բաւականէն աւելին :

— Աւրեմն ի՞նչ օգուտ ունի ձեր այդ լը-
ռութիւնը ըսի դողալով . միթէ ես չհասկըցայ :
Մահուան դատաւարտուեր է :

— Ո՞վ . . . ան . . . Տոքթոր Ֆէրէսթին . . .
Թրէմէրէլլօ կը վարանէր . բայց շատխօսու-
թիւնն ալ իր գլխաւոր առաքինութիւններէն
մէկն էր :

α Ետքը չըսէք ինձի համար թէ շատա-
խօս է . ես չէի ուզեր այս կերպ բաներու վրայ
բերանս անգամ բանալ , դուք դիտ բռնադա-
տեցիք . ետքը չմոռնաք :

— Այո , այո , ես բռնադատեցի ձեզ . բայց
մի վախնաք , ըսէք ինձի ամեն բան : Ի՞նչ ը-
րին խեղճ Ծորէսթին :

— Ո՞հ , տէր , դանի Սօսթրիի կամուրջէն
անցուցին : Եղեանագործներուն բանտը դըր-
ուած է : Թէ ան եւ թէ ուրիշ երկու անձինք
իրենց մահուան դատակնիքը լսեցին :

— Եւ այն դատակնիքն ՚ի գործ պիտի
դրուի . . . Երբ : Ո՞հ , եզկեւլիները : Եւ ի՞վ են
մըւս երկուքը :

— Ասկէց աւելի բան մը չեմ գիտեր . ա-
մենեւին չեմ գիտեր . դատակնիքը դեռ չէ՛նը-
րատարակուած : Ահնետիկի մէջ խօսք կայ թէ

մէկ քանի անձանց կեանքը պիտի շնորհուի : Աստուած տայ մէկն ալ շմռնի : Աստուած տայ որ եթէ ամենն ալ մահուանէ չկրնան ազատիլ , գոնէ դուք ազատիք . վասն զի ձեզ . . . ներեցէք համարձակութեանս . . . եղբօր պէս կը սիրեմ : »

Եւ սիրտը շարժելով դուրս ելաւ գնաց , Ընթերցողը կրնայ երեւակայել ինչ սաստիկ յուզման մէջ ինկայ այն օրը , հետեւեալ գիշերը եւ յաջօրդ քանի մը օրերը՝ առանց աւելի բան մը իմանալու :

Անստուգութիւնն ամիս մը տեւեց , Վերջապէս առաջին դատաստանին վերաբերեալ վճիռներն հրատարակուեցան : Բազմաթիւ ամբաստանեալներ դատապարտութիւն կրեւէին , որոց ինը մահուան . բայց յետոյ կեանքերնին շնորհուելով շղթայակապ բանտարկութեան դատապարտուեր էին , ոմանք քսան տարի , ոմանք տասնեւհինգ տարի , եւ այս երկու կարգն իրենց պատիժը Մօրավիայի Պըրիւն քաղաքին մօտ Սբիլպէրկի բերդին մէջ պիտի կրէին . ուրիշներ ալ քիչէն քիչ տասն տարի բանտարկութեան դատապարտուեր էին , եւ այս վերջիններն ալ Առաքիանայի բերդը պիտի դրուէին :

Այս առաջին դատու դատապարտելոց

պատժոյն փոփոխութիւն շնորհուիլը՝ երկրորդ
գասու գատապարտելոց ալ կեանքը շնորհ-
ուելուն նշան մ'էր. կամ թէ առաջինները՝ ծա-
ծուկ ընկերութեանց գէմելած հրամանագի-
րերուն հրատարակուելէն առաջ բռնուած ըլ-
լալիսուն համար՝ այս շնորհը միայն անոնց կղած
էր. իսկ ետքէն բռնուողներն՝ օրինաց բոլոր
խտութեամբը տիրի պատժուէին:

— Այս տարակոյսներուն լուծումը հետու
չկրնար ըլլալ, կըսէի ես ինձի: Ուրեմն գոհու-
թիւն երկնից, որ ինձի ժամանակ կուտայ մա-
հը կանխաւ տեսնելու եւ ինքզինքս պատրաս-
տելու: —

ԳԼՈՒԽ ԽԸ

Իմ միակ մտածութիւնս էր քրիստոնէ ա-
բար եւ պատշաճ արիութեամբ մեռնիլ. կա-
խազանէն ազատելու համար անձնասպանու-
թեան խորհուրդ ծագեցաւ մտքիս մէջ. բայց

ժարատեցաւ : Ինչ առաւելութիւն ունի ինք
 զինք սպաննելը դանձի ձեռք մեռնելէ : Իր
 պատիւն ազատելու միջոց մ'է : Է՛ն . տղա-
 յա հոռութիւն չ' արդեօք կարծելը թէ դան-
 ճին խաշխաշտը չխաշաշէն աւելի պատուա-
 ւոր է . երբոր վերջապէս մեռնիլ հաւկէ : Սն-
 թաղրելով իսկ թէ քրիստոնեայ եղած չը-
 լայի , անձնասպանութիւնը՝ լաւ մտածելով
 անմիտ եւ անօգուտ դո՛հացում մը կը թուէր
 ինձի :

— Յթէ կենացս վախճանն հասած է . կըսէի
 ես ինձի , բաղդաւոր չեմ այն կերպով հասնե-
 լուն հաւար որ ինձի ժամանակ կը թողումը-
 տախո՛ն ըլլալու , մարդոյ արժանի ժախաքնե-
 բովեւ զղջճամբ խղճ մտանքս մաքրելու : Ռամ-
 կին աչքին , կախազանի վրայ մեռնիլը մահ-
 ուան ամենէն գէշ տեսակն է . բայց իմաստունին
 աչքին , այս կերպ մահը լաւագոյն է այն մա-
 հերէն որ հիւանդութեամբ կը հասնին՝ երբոր
 մեր ինչոսկանութիւնը տխարացած է , եւ հո-
 գիննս կարող չէ երկրաւոր խորհուրդներէ վեր
 բարձրանալու : —

Այս խորհրդածութեան ուղղութիւնն այն-
 պիսի խորին տպաւորութիւն մը ըրաւ մտքնս վը-
 րայ , որ մահուան եւ մինչեւ անգամ այս տեսակ
 մահուան մը սոսկումը բոլորովին ժարատե-

ցաւ : Երկար մտածեցի սուրբ խորհուրդներուն վրայ որ այն հանդիսաւ որ վայրկեանին մէջ զիս պիտի զօրացընէին . եւ ինքզինքս քաւական համարեցայ անոնցազորութիւնն զգալու համար պէտք եղած տրամադրութիւններով զանոնք ընդունելու : Այս հոգւոյ բարձրութիւնը՝ որ ունենալ կը կարծէի, այսխտազորութիւնը, այս ներողամիտ սէրը մինչեւ անգամ ասելեացս վրայ, այս ուրախութիւնը՝ որ կեանքս Աստուծոյ կամացը զոնելու կարողութեանս համար ունէի, այս ամեն բարի տրամադրութիւնները պիտի կրնայի՞ պանել թէ որ զիս մեռնելու տանէին : Աւազ . ճշտի հակասութիւն կայ մարդուս վրայ : Մինչեւ անգամ վերջին աստիճան սուրբ եւ հաստատուն թուած մտմանակը՝ մէկ վայրկեանը քաւական է զանի տիրութեանց եւ սխալմանց մէջ գանա լիճելու : Արեւն պիտի կրնամ արժանացէս մեռնիլ . Աստուած միայն գ'տէ : Աստիկայ հաստատելու շաի հաւարութեանի վրայ :

Սակայն մանու հաւանական մերձուժը այն աստիճան երեւակայութիւնս այս գաղափարին վրայ կը հաստատէր . որ մանր ոչ միայն հնարաւոր կերեւէր ինձ, այլ եւ կը թուէր թէ անլրիպելի նախազգացութիւններով ինձ կը յայտնուէր : Միտս բնաւ յոյս չէր ընդուներ

այս վախճանէն ազատելու, եւ ամեն անգամ որ ստքիկամ բանայլեաց ձայն կը լսէի, ամեն անգամ որ դուռս կը բանային, կըսէի ես ինձի. — Մը վախճար. ա՛նա կուգան զիս տանելու որ մահուանս վճիռը ինձի կարգան: Մտիկը նենք զայն աշուտական հանդարտութեամբ, եւ օրհնենք Տէրը: —

Կը խորհէի վերջին անգամ ընտանեացս, եւ մասնաւորապէս հօրս, մօրս, ամեն մէկ եզրօրցս, ամեն մէկ քերցս գրելիքներուս վերայ, եւ խորին ու նուիրական զգացմանց բացատրութիւնները մտքիս մէջ պտտըննելով սիրտս քաղցրաշին խանդաղատանօք կը շարժէր, եւ կուլայի. այս արտասուքը չէր կրնար իմ համբերատար կամքս խախտել:

Ի՞նչպէս քնատութիւնը նորէն չպիտի գար: Բայց որչափ տարբեր էր առաջինէն: Այ հեծութիւն կը լսէի սենեակիս մէջ եւ ոչ խընդալ. ոչ ալ պահուրտած մարդիկ կամ դուռեր կերեւակայէի: Պիշերը ցերեկէն աւելի հեշտաւի էր ինձի, վասն զի կեանքս օր քան զօր ազօթից մէջ կա ելութիւի: Ժամը չորսին միջոցներն անկողին մանելու սովորութիւն ունէի, եւ երկու ժամու չափ խաղաղ քուն մը կը ննջէի: Երբ որ կարթննայի, անկողնէս շէի ելներ, սրպէս զի հանդ չիմ: Ժամը տասնեւմէկին կեցնէի:

Գիշեր մը սովորականէս քիչ մը առաջ
 սլաակելով, հազիւ քառորդի մը շափ քը-
 նացեր էի եւ ահա լանկարծ արթնցայ ու գի-
 մացս սգատին վրայ պայծառ լոյս մը տեսայ :
 Ար վախնայի որ նորէն զառանցանացս մէջ ին-
 կեր էի. բայց տեսածս գնորք չէր : Լոյսը դըւ-
 խուս վերելք եղած հիւսիսակողման փոքր պա-
 տու հանէն ներս զարկած էր :

Ար ցատկեմ կիջում վար, տեղանը կտունեմ
 անկողնիս վրայ կը գնեմ, անոր վրայ ալ աթոռ
 մը եւ կեխեմ վեր. — Ար տեսնեմ ամենազե-
 ղեցիկ եւ ամենասարսափելի տեսարան մը՝ որ
 չէի կրնար երեւակայել : Այն էր մեծ հրգեհ
 մը՝ մեր բանաէն հրացանի գնաակ համեմու-
 շափ հետու : Արակը հասարակաց փուռերուն
 տունէն ելեր էր եւ զանի մոխիր դարձուց :

Գիշերը խիստ մութ ըլլալով, բոցերուն ու
 ծուխերուն ընդարձակածաւալ շեղջերն աւելի
 լաւ կը փայլէին՝ բռնաշունչ հովէ մը յուզուե-
 լով : Ամեն կողմ կայծեր կը թռչէին, եւ դիտես
 թէ հրեղէն անձրեւի պէս երկինքէն վար կը տե-
 ղային : Մօտակայ լիճն հրդեհէր իր մէջ կը ցոլա-
 ցընէր : Բազմաթիւ մակոյկներ կերթային կու-
 զային : Հրկիղեալ եւ շրջակայ տուներուն բը-
 նակչաց սարսափն ու վաանդը մտածելով կը
 դթայի անոնց վիճակն վրայ : Հետուէն արանց

եւ կանանց ձայներ կը լսէի որ իրար կը կանչէին. Թօկնիննա, Մօմօլօ, Պէբբօ, Մանծէ : — Ահանորէն Մանծէի անունը կը զարնէ ականջիս : Վենետիկի մէջ հազարաւոր Մանծէ կայ, այսու ամենայնիւ կը դողայի որ բանտապետին ազջիկը չըլլար, որուն յիշատակը այնչափ քաղցր էր ինձի : Դժբանգ ազջիկ, չըլլայ թէ հոն ըլլայ, եւ գուցէ բոցերուն մէջ պաշարուի : Ո՛հ, եթէ կարենայի յօգնութիւն սլանալ իրեն : —

Արտիս շարժելէն, սարսափէս եւ սակչումէս դողալով մինչեւ արշալոյս պատուհանը կեցայ : Յետոյ վար իջայ մահագին տրտմութեամբ մը ընկճեալ : Եղած վնասը իրականէն շատ մեծ կը կարծէի : Թրէմէրէլլօ ըսաւ ինձի թէ միայն փուռներն ու շրջակայ մթերանոցները եւ շատ մ'ալ պարկերով ալիւր ճարակ կը դեր էին այս հրդեհին :

ԳԼՈՒԽ ԽԸ .

Քանի մը իրիկուն ետքը, դեռ երեւակայութիւնս այն հրդեհին տեսարանէն պաշար-

ուած, սեղանիս առջեւ նստեր, ցուրտէն սար-
 օըսելով կը կարգայի, եւ ահա մօտէն աղա-
 դակ մը բրդաւ: Բանտապետը, կինը, իրենց
 տղայքը եւ պահապանները միաձայն կը գոչէ-
 ին. կը-ի-ի-յ, կը-ի-ի-յ: Ո՛հ, Ս-տէք կոյ՝ Մ-տէ-տ, գե-տ
 ի-շն-ի-տ:

Իսկոյն սարսուռօ կտրեցաւ: Աթոռիս վը-
 րայէն վար ցատկեցի, եւ տրիւն քրտինք եղած
 ատդին սնդին նայեցայ թէ բոց կը տեսնեմ.
 եւ բան մը չտեսայ:

Սակայն հրդեհը պալատին մէջն էր. բան-
 տերուն մօտը եղած գրասենեակները բռնկե-
 շին:

Պահապաններէն մէկը կը գոչէր. « Բայց,
 տէր, ի՞նչ պիտի ընենք այս ամեն բանտարկ-
 եալները, թէ որ հրդեհը ծաւալի: »

Բանտապետն ալ կը պատասխանէր. « Իմ
 սիրտս չներեր թողուլ զանոնք որ այրին: սա-
 կայն բանտերն ալ առանց յանձնաժողովին հը-
 րատմանին չեն կրնար բացուիլ. վազէ շուտով
 հրաման ուղէ: »

— Ահա կերթամ, տէր, բայց մինչեւ որ
 պատասխանը գայնէ հոս բանը բանէն կանց-
 նի. ան ալ գիտէք: »

Եւ ուր էր այն միջոցին իմ դիւցազնա-
 կան համբերատարութիւնս որով ՚ի մահ եր-

Թալու այնչափ վատահ կը կարծէի եւ զիս : Ինչն համար ողջ ողջ այրելու դազափարը տենդ կը պատճառէր ինձի , որպէս թէ պարանոցս տեղմուելով մեռնիլը՝ հրով այրելէն աւելի քերկրալի էր : Այս խորհրդածութիւնն ընելով ամչցայ տկարութեանս վրայ : Պիտի գոչէի պահապանին որ քանտիս դուռը բանալու գըթութիւն ընէ , բայց ինքզինքս բռնեցի : Ասկայն վախը զիս պաշարեր էր : Ահա այնչափ պիտի ըլլայ իմ արիութիւնս , կըսէի եւ ինձի , թէ որ կրակէն ազատելով սպաննուելու տարտիմն ինքզինքս պիտի բռնեմ , վատութիւնս ուրիշներէն պիտի ծածկեմ , բայց պիտի գողամ Ասկայն . . . քաջութիւն չէ երկիւղը ծածկելու ինքզինք աներկիւղ երեւցընելն ալ : Մի թէ վեհանձնութիւն չէ մէկու մը՝ ինքզինք այն աստիճան զսպել , որ տալ չուզած բանը յօժարութեամբ տայ : Մի թէ մէկ մարդ մը ազամայիակ հնազանդի նէ՝ հնազանդութիւն ըրած չըլլար : —

Աղմուկն այնչափ մեծ էր քանտուպետին տանը մէջ որ կը ցուցընէր թէ վտանգը քանի կիքթար կը մեծնար : Մեզ դուրս հանելու համար հրաման բերելու գացող պահապանն ալ ետ չէր դառնար : Վերջապէս ինձի թուեցաւ որ ձայնը լսեցի : Մտիկ ըրի , բայց խօսքերը չէի

կրնար որոշել : Ա՛ստղանեմ , կը յուսամ , բայց ա-
նօգուտ տեղը : Մարդ չէր դար : Հնար է որ
մեզ կրակէն ազատել չուզեն : Բայց թէ որ հը-
նար չկայ փախչելու : Թէ որ բանտապահան ու-
ընտանիքը դժուարութիւն կը քաշեն ինք-
զինքնին ազատելու եւ խեղճ բանտարկեալնե-
րը մտածող չկայ :

— Մնաց որ , կըսէի , այս ըրածս փիլիսո-
փայութիւն չէ . կրօնք չէ : Աւելի լաւ չը՛լար
որ բոցերուն սննեակօ դալ մանել ու զիս լա-
փելը տեսնելու պատրաստուիմ : —

Սակայն աղմուկը կը հանդարտի , եւ քիչ
քիչ ձայները բոլորովին կը լսեն : Արդեօք հըր-
դեհին մարելուն նշան մ'է այս : Ասմ թէ փախ-
չիլ կրցողները փախան եւ միայն բանտարկեալ-
ները թողուեցան դժնդակ մահուան մը զոհ
ըլլալու :

Առութիւնը շարունակելով սիրտս հան-
տարանցաւ : Հասկըցայ որ կրակը մարած ըլ-
լալու էր :

Նլայ պառկեցայ . կրած երկիւղս փա-
տութիւն համարելով զիս մեղադրեցի . եւ հի-
մա որ ալ բոցերուն մէջ կորնչելու վտանգ չը-
կար , կը ցուէի հրոյ ճարակ չըլլալուս վրայ :
Փոխանակ քանի մը օրէն մարդոց ձեռքով ըս-
պաննուելու :

Հետեւեալ առաւօտուն թրէմէրէլլօ պատմեց ինձի հրդեհին պարագաները, եւ վախցած ըլլալուն վրայ ծիծաղեցայ. որպէս թէ իմ կըրած երկիւղս անոր կրածէն պակաս էր կամ մանաւանդ աւելի չէր.

ԳԼՈՒԽ Ծ.

1822 յունուար 14 ին առաւօտեան ժամը իննին մըջոցները թրէմէրէլլօ առիթ մը գտնելով սենեակս եկաւ եւ շփոթեալ դէմքով մը ըսաւ.

— Գիտէ՞ք, Պարոն, որ վենետիկի մօտ Սան Միքէլէ տի Մուրանօ կղզւոյն մէջ քանա մը կայ ուր թերեւս հարիւրէն աւելի աստուծո՞ւն կը գըտնուին.

— Արդէն քանի մը անգամ ըսած էք ինձի. է՛րնչ ըսել կուզէք. շուա ըսէք. անոնցմէ ոմանք դատապարտուեր են.

— Այո.

— Որո՞նք.

— Ջեմ գիտեր :

— Խեղճ Մարտնչէլի բարեկամս ալ մէջերնի՞ն է :

— Ա՛հ, Պարոն, չեմ գիտեր : չեմ գիտեր որո՞նք են դատապարտեալները : Եւ խռովեալ սրտով դուրս ելաւ՝ կարեկիրցնայուածք մը վերասնեակով :

Քիչ մը ետքը սենեակս մտան բանտապետը, պահապանները եւ ուրիշ մարդ մը որ երբէք տեսած չէի : Բանտապետը շփոթած կերևէր : Նոր եկողը բերանը բացաւ ու ըսաւ .

— Պարոն, յանձնաժողովը ձեզ կը հրամայէ որ հետս գաք :

— Երթանք, ըսի. եւ դուք ո՞վ էք, Պարոն :

— Սան Միքէլէի բանտերուն դռնապանն եմ, ձեզ հոն պիտի տանիմ :

Կողմերուն բանտապետն այս վերջինին յանձնեց իմ ատակս որ իր ձեռքն էր : Թոյլաբույժիւն խնդրեցի եւ ստացայ քիչ մը պարզ եւ տալու պահապաններուն . հանդերձներս կարգի դրի . Ս. Քիրքս թեւիս տակն առի եւ դուրս ելայ : Երբոր այն անհատնում սանդուղքէն վարկիջնէի, Թրէմէրէլլօ ձեռքս սեղմեց, եւ կը թուէր թէ ինձի ըսել կուզէր. «Խեղճ մարդ, գործդ լմնցած է : »

Լճին վրայ բացուած դռնէ մը դուրս ելանք, ուր մակոյց մը կ'սպասէր նոր բանտապետին երկու պահապաններուն հետ: Մակոյցը մտայ հազարումէկ հակառակ զգացումներով: Մէկ կողմանէ կը ջառէի կողմերէն մեկնելուս վրայ, ուր շատ վիշտ քաշեր էի, բայց մէկը սիրեր էի հոն, կամ մէկը զիս սիրեր էր: Միւս կողմանէ կը բերկրէի երկար ժամանակ ներդ սենեակի մը մէջ դրոցուած մտալէ ետեւ զիս բաց օդի մէջ գտնելուս, երկինքը, ջուրը եւ քաղաքը տեսնելու վրայ, առանց երկաթեայ ձողերէ շրջապատեալ ըլլալուս: Ար յիշէի այն ուրախալի մակոյցը որ երջանկաւէտ ժամանակ մը զիս նոյն լճին վրայ կը պտըտցընէր: Ար յիշէի Քոմօի լճին մակոյցները, Մաճճիօրէ լճին մակոյցները, Ռօզետին վրայի թեթեւ նաւակները, Ռօն եւ Սօն գետերուն վրայինները . . . Ո՛հ, գեղազուարճ տարիներ՝ յաւիտենապէս կորսուած: Ո՛վ աշխարհիս մէջ ինձի շափ երջանկութիւնն զայելեր էր:

Գորովադութ ծնողաց որդի, այնպիսի պայմանի մը մէջ ծնած, որ աղքատութիւն էէ, եւ որ քեզ հուստարապէս բացակայ պահելով հարուստէնու աղքատէն, այս երկու վիճակն ալ իրենց ճշմարտագէտ քովը կը ճանչունէ քեզ, պայման մը որ ամենէն նպաստաւորը

կը համարէի սրաի բարի զգացումները մշակելու : Ընտանեկան ամենաքաղցր խնամքներով անցած մանկութենէ մը ետեւ՝ Ղիոն դացի մօրս մէկ ծեր հօրեղբօրսըւոյն քով . մեծահարուստ՝ բայց իր հարստութեանը արժանի մարդ մը : Հոն վայելչութեան եւ սիրոյ անյագուրդ բաղձանքով վառուած սիրտ մը զմայլեցընող ամեն զուարճութիւնները՝ պատանեկութեանըս առաջին եռանդը արբեցուցեր էին : Ետքը Իտալիա դառնալով եւ ծնողացս հետ Միլան երթալով, հոն շարունակելու էի ուսման սարսալիլ, ընկերութիւնն ու դիրքերը սիրել : Ընտիր բարեկամներ եւ քաղցր գովեսաներ գտնելով ամեն անգ . Մօնթի եւ Ֆօսթօլօ՝ Թէպէտ եւ իրարու թշնամի, մի եւ նոյն բարեկամութիւնը ունէին ինձի : Բայց ես առաւել յարած էի վերջինին . եւ այս ցասկոտ մարդը՝ որ իր դաժան խստութեամբը դրեթէ բոլոր բարեկամները իրմէ կը պաղեցընէր, ինձի հետ քաղցրաբարոյ եւ մտերիմ էր . եւ ես ալ գորովալից մեծարանօք զինքը կը յարգէի : Ուրիշ երեւելի դրագէտներն ալ զիս կը սիրէին, եւ ես ալ նոյն սէրն ունէի անոնց վրայ : Երբէք նախանձըն ու զրպարտութիւնը չկրցան ինձի դպչիլ . կամ եթէ երբեմն դպչիլ ուղեցին ալ նէ, այնպիսի ստորին եւ համարուամէ՛ զուրկ մարդ ոցմէ

կուգային , որ չէին կրնար մնասել ինձի : Իտալիոյ թագաւորութեան անկումէն ետեւ՝ հայրս նորէն տունը թօրինօ փոխադրեր էր . իսկ ես սիրելի ընտանեացս քով երթալ նստելու զիտաւորութիւնս միշտ օր աւուր ձգելով , վերջապէս Միլան մնացեր էի , ուր երջանկու թիւնս այնչափ մեծ էր որ անկէ բաժնուիլս չէր դար :

Լաւագոյն բարեկամներէս երեքը, Տ. Բիէթրօ Պօրսիէրի , Մօնսինետո Նօտօվի քօ տի Պրէմէ եւ Լուիճի Բօրրօ Լամպէրթէնկի կոմսը՝ որ Միլան էին , ուրիշ ամենը կը գերազանցէին սրտիս մէջ : Ետքը աւելցաւ նաև Ֆէտէրի քօ Կօնֆալօնիէրի կոմսը : Բօրրօի որդւոց դաստիարակութիւնը վրաս առած ըլլալով , տղայոց հետ հօր պէս էի եւ հօրերնուն հետ ալ եզբօր պէս : Այն տունը կը յաճախէին ոչ միայն Միլանի բնակչաց ամենէն ընտիր ծաղիկները , այլ եւ բազմաթիւ երեւելի ճանապարհորդներ : Հոն ճանչցայ Աթալ տիկինը , Շէճէլ , Պայռըն , Տավիս , Հօպհաուզ , Պրօմ եւ ուրիշ շատ նշանաւոր անձինք՝ որ Սւրուայի զանազան կողմերէն Իտալիա կուգային : Ո՛հ , առանկ մեծահանճար մարդոց ծանօթանալը որչափ կը զուարթացընէ եւ ազնուանալու կը գրգռէ մարդու հոգին : Այ՛ո , երջանիկ էի ես : Իմ վիճակս թագաւորի մը վիճակին չէի փոխեր :

Արդ, ասանկ քաղցր վիճակէ մը յանկարծ բան-
տապաններու ձեռք իյնալ, բանտէ բանտ քաշ-
քըշուիլ, եւ վերջապէս խեղդամահ սպան-
նուիլ կամ շղթայներու մէջ մեռնիլ :

ԳԼՈՒԽ ԾԱ.

Այս մտածութիւններն ընելով Սան Մի-
քէլէ հասայ, Հոն գլխ սենեակի մը մէջ փակե-
ցին, որ բակի մը վրայ կը նայէր, եւ լիճն ու
Մուրանօի գեղեցիկ կղզին ալ առջեւն էր: Մա-
րօն չէլիի վրայօք լուր խնդրեցի բանտապե-
տէն, կնոջմէն եւ չորս պահապաններէն: Բայց
ասոնք համառօտ այցելութիւններ կընէին ին-
ձի, կասկածոտ զգուշաւորութեամբ, եւ չէին
ուզեր բան մը ըսել:

Սակայն ուր որ հինգ վեց մարդ կայ, դժ-
ուարաւ կը պատահի որ անոնց մէջ կարեկցու-
թեան ընդունակ եւ խօսիլ սիրող մէկը չգտնը-
ուի: Այսպիսի մէկը գտայ ասոնց մէջ, որ հե-

տեւեալ լուրերը տուաւ ինձի :

Մարօնչէլլի՝ երկար ժամանակ առանձին մնալէ ետեւ՝ Քամիլլօ Լատէրքի կոմսին հետ դրուեր էր : Այս վերջինը անմեղ ճանչցուելով քանի մը օր առաջ բանտէն ելեր էր եւ Մարօնչէլլի նորէն մինակ մնացեր էր : Մեր Ընկերներէն տակաւին իբրեւ անմեղ արձակուեր էին Ճիան-Տօմինիքօ Ռօմակնօղի դասատուն եւ Տօն Ճօվաննի Արրիվապէնէ կոմսը : Բէժիա հարիւրապետը եւ Քանօվա մէկ տեղ էին : Բէսսի դասատուն ալ այս երկու վերջիններուն կից բանտի մը մէջ մահաւերձ պատկեր էր :

— Աւրեմն բանտէն չելլողներուն վճիռն ալ եկած է ըսի : Եւ ինչո՞ւ չեն յայտներ : Թերեւս կստցասեն որ խնդճ Բէսսին մտնի , կամ քիչ մը աղէկի դառնայ որպէս զի կարենայ իր դատակնիքը լսել . այնպէս չէ :

— Կարծեմ որ այդպէս է :

Ա՛նն օր լուր կը հարցընէի տարաբաղդ Բէսսիի վիճակին վրայ :

— Խօսիլը կորանցուց : — Նորէն խօսիլըսկըսաւ , բայց կը զատանցէ եւ մարդ չճանչեր : — Դեռ կենդանութեան նշաններ կերեւին վերան : — Յաճախ արիւն կը թքնէ եւ զառանցանքը կը շարունակէ : — Քիչ մը լաւ է : — Աւելի գէշ է : — Հոգեվարք է : —

Քանի մը շարաթ շարունակ այս սպասա-
խաններն ստացայ, մինչև որ առաւօտ մը ե-
կան ըսին ինձի թէ մեռաւ :

Արտասուեցի վրան, և Ետքը ինքզինքս
մտիթ արեցի խորհելով թէ իր դատապարտու-
թիւնը չէր իմացած :

Հետեւեալ օրը, 21 փետրուար 1822, բան-
տապետն եկաւ դիտանելու : Ժամը առաւօտ
եան տան էր : Զիս յանձնաժողովին սրահը
տարաւ ու ինքը դուրս ելաւ : Նախագահը, հար-
ցաքննիչը և երկու օժանդակ դատաւորներն
իրենց աթոռներուն վրայ նստած էին : Ներս
մանելուս պէսամենն ալ ելան կանգնեցան :

Նախագահը ազնիւ ցաւակցութեամբ մը
ինձի ըսաւ թէ դատակնիքս եկեր էր, և սար-
սափելի էր : Բայց կայսրը մեղմացուցեր էր
զայն :

Հարցաքննիչը կարդաց դատակնիքս .

— ԻՄահ դատապարտեալ : Յետոյ կայսե-
րական հրամանագիրը կարդաց . — Մահուան
սպասիժը տանուելինդ տարի Սբիլպէրկի բեր-
դին մէջ : չղթայաչաւս ըանտարկութեան փո-
խարկուած :

— Աստուծոյ կամքն ըլլայ : Ըսի . —

Եւ ճշմարտիւ դիտաւորութիւն ունէի այս
ահագին հարուածը քրիստոնէաբար ընդունե-

լու. եւ ո եւ իցէ մէկու մը դէմ ինչ չցուցընել ու
եւ ոչ իսկ տածելու :

Նախագահը գովեց իմ չտփաւորութիւնս
եւ յորդորեց որ միշտ պահեմ, աւելցընելով թէ
այս համբերատարութիւնս կրնար թերեւս եր-
կու. կամ երեք տարի ետքը աւելի մեծ շնորհի
մը զիս արժանի ընել : (Փոխանակ երկու. կամ
երեք տարիի՝ ուրիշ շատ տարիներ անցան) :

Միւս դատաւորներն ալ մխիթարութեան
եւ յուսոյ խօսքեր րրին ինձի : Բայց մէջերնէն
մէկը՝ որ դատաստանիս մէջ միշտ թշնամա-
բար վարուեր էր իմ հետս, շեմ գիտեր ինչ
քաղաքավարական խօսք մը ըսաւ. որ ինձի
չառ ծանր եկաւ : Այն քաղաքավարութիւնը
ինձի այնպէս թուեցաւ. թէ աշուրները սուտ
կը հանէին, եւ կրնայի երգնուլ թէ թշնամա-
նիչ ու բախութիւն մը կը փայլէր անոնց մէջ :

Հիմա շեմ երգնուր այնպէս ըլլալուն վրայ
եւ կարելի է որ խարուեր էի այն ժամանակը :
Բայց արիւնս տակն 'ի վերայ եղաւ, եւ դըժ-
ուարաւ կրցայ զայրոյթս գտակել : Մածկեցի, եւ
մինչ անոնք տակաւին իմ քրիտոսնէական համ-
բերութիւնս կը գովէին, ես արդէն զայն կո-
րուներ էի սրտիս մէջ :

— Զաւ է մեզի, ըսաւ հարցաքննիչը, ձեր
դատակնիքը վաղը հրապարակաւ, ձեզի ծա-

նուցանել, բայց պաշտօնական արարողութիւն
մէ, չենք կրնար զանց ընել:

— Այնպէս թող ըլլայ, պատասխանեցի:

— Այս վայրկենէն, ըսաւ, կրնաք ձեր
բարեկամին ընկերակցութիւնը վայելել:

Եւ բանտապետը կանչելով զիս նորէն անոր
յանձնեցին՝ հրաման ընելով որ զիս Մարօն-
չէլլիի հետ դնեն:

ԳԼՈՒՆ ԾԲ.

Ո՛րչափ քաղցր եղաւ քարեկամիս եւ ին-
ձի համար այն վայրկեանը որ իրար նորէն տե-
տանք՝ տասնեւհինգ ամիս բաժնուելէ եւ այն-
չափ մեծամեծ վիշտեր քաշելէ ետեւ: Բարե-
կամութեան ուրախութիւնները վայրկեան մը
մոռցուցին մեզի մեր դատապարտութիւնը:

Սակայն շուտով Մարօնչէլլիի թեւերուն
մէջէն բաժնուեցայ եւ գրիչը ձեռքս առի որ
հօրս նամակ մը գրեմ: Ար փափաքէի որ իմ

տխուր վիճակիս գոյժը ես տամ ընտանեացս եւ ոչ ուրիշները, որպէս զի այն սիրելի սրտերուն դառն կակիժք մեղմանայ իմ խօսքերուս քրիտտոնէական հանդարտութեամբը, Գատաւորները խօստացան որ նամակս չուտով յուղարկեն :

Այնուհետեւ Մարտնչէլլի իր դատաստանին անցքերը ինձի պատմեց. ես ալ խմբիններս պատմեցի անոր : Յետոյ մեր բանտարկութեան միջոցին մեզի պատահած արկածները պատմեցինք իրարու : Ետքը պատուհանը ելանք, եւ մեր բարեկամներէն երեքը տեսնելով իրենց պատուհաններուն մէջ՝ որդունցինք : Ասոնք էին նախ Քանովա եւ Րէժիա որ մէկ տեղ դըրուած էին, առաջինը վեց տարի շղթայակապ բանտարկութեան դատապարտեալ, երկրորդը երեք տարի : Երրորդն էր Չէզարէ Արմալի բժիշկը, որ քանի մը ամիս առաջ Գաղթիուն տակը դրացիս էր : Ասոր դէմ վճիռ մը տրուած չէր, եւ քիչ օրէն անմեղ ճանչուելով արձակուեցաւ :

Օրն 'ի բուն եւ իրիկունը խօսակցեցանք իրարու հետ, եւ այն խօսակցութիւնը հաճախական դրագանք մը եղաւ մեզ : Յայց երրորանկողին մտանք, ճրագը մարեցաւ եւ լռութիւնը տիրեց, անհնար եղաւ ինձի ննջել : Գը-

լուխս կրակի մէջ էր, եւ սիրտս կը կարտէր եր-
բոր ընտանիքս կը մտածէի .— Խնդճ ծեր ծնող-
քըս պիտի կրնան դիմանալ այս մեծ դժբաղ-
չութեան : Իրենց միւս զաւակները բաւական
պիտի ըլլան զիրենք մխիթարելու . ամենն ալ
ինձի չափ սիրելի էին եւ աւելի արժանաւոր
սիրելի ըլլալու : Բայց հայր մը՝ մայր մը՝ իրենց
մնացած զաւակներուն մէջ կորուսածին տեղը
բռնելու բան մը երբէք կը դանեն :

Ա՛հ, եթէ միայն ծնողացս եւ ինձի սիրելի
եղող ուրիշ քանի մը անձանց վրայ խորհէի :
Օրոց յիշատակաւ ըսիրտս կը մտրմոքէր եւ կը
խանդաղատէր : Բայց վերը յիշուած դատարո-
րին կալծեցեալ ուրախութիւնը, թշնամանիչ
ծիծաղը, դատաստանս, դատապարտութեանս
ազատնաւը, քաղաքականութեան կիրքերը,
եւ այնչափ բարեկամներուս վիճակն ալ միտքս
եկան . . . եւ այն ժամանակը անհնար եղաւ ին-
ձի ներողամտութեամբ դատել իմ հակառա-
կորդներս : Աստուած զիս մեծ փորձի մը տակ
կը դնէր : Իմ պարտքս էր այն փորձը քաջու-
թեամբ կրել . բայց ոչ այն քաջութիւնը ու-
նեցայ եւ ոչ կամքը : Ատելու հեշտութիւնը
ներելու քաղցրութենէն նախամեծար բռնե-
ցի : Վերջապէս այն գիշերը դժօխային գիշեր
մեղաւ ինձի համար :

Առաւօտուն աղօթք չըրի : Տիեզերքը բարւոյն թ շնամի զօրութեան մը գործ կերևւէր ինձի : Արդէն ուրիշ անգամ ալ զրպարտիչ եղեր էի Աստուծոյ , բայց երբէք չէի կարծեր որ ստանկ քիչ ժամու մէջ նորէն կրնայի ըլլալ : Յուլիանոս անգամ իր ամենէն ուստիկ մոլեղնութեան ժամերուն մէջ ինձի շափ ամբարիշտ չէր կրնար ըլլալ : Երբոր մէկը իր մտքին մէջ տեսելութեան խորհուրդներ միայն յեղ յեղէ , մանաւանդ ամենամեծ թշուառութեամբ զարնուած մարդ մը՝ որ ընդհակառակն աւելի բարեպաշտ պէտք էր ըլլար , այնպիսի մարդ մը թէ եւ արդար ալ եղած ըլլայ , վերջապէս չար կըլլայ : այն , թէ եւ արդար ալ եղած ըլլայ կըսեմ , վասն զի մէկ մարդ մը չկրնար առանց ամբարտաւանութեան ասել : Ա՛հ , սվեսդու , թշուառ մահկանացու , որ կը պահանջես որ քու նմաններէդ ոչ մէկը քեզ խստիւ չդատէ : որ կուզես որ մէկը չկրնայ բարի մտօք անգամ քեզ վնասել : կարծելով թէ ըրածն արդարութիւն մ'է , որ կը տրանջես երբոր Աստուած թոյլ կուտայ որ դու նեղութիւն քաշես այս կերպով մանաւանդ եւ ոչ այն կերպով :

Ինքզինքս թշուառ կ'զգայի չկրնալ աղօթելուս չամար : բայց ուր ամբարտաւանութիւն կը տիրէ , չոն մարդ ինքզինքէն զատ

ուրիշ անտուած չկրնար գտնել :
 Այս զէի վշտահար ծնողքս գերագոյն մը-
 խիթարչի մը յանձնել . եւ ես դադարեի էի անոր
 հաստատել :

ԳԼՈՒԽ ԾԳ .

Առաջ տեան ժամը իննիս մեզ մակոյկ մը
 դրին . Մարտիչէլի ու դիս , քաղաքը տանելու
 համար : Մակոյկը Տօթին⁹ պալատին մօտեցաւ
 եւ բանտը ելանք : Մեզ այն սենեակը դրին ,
 ուր քանի մը օր առաջ Պ . Քարօրալի կը նստէր :
 Չեմ գիտեր այս վերջինն ուր տարուեր էր :
 Ինն կամ տասն կալանաւոր նստած էին հոն
 մեզ պահպանելու համար . եւ մենք ալ ճեմե-
 լով հրապարակը ելնելու վայրկենին կ'սպա-
 սէինք : Աէս աւուր միջոցներն հարցաքննիչը

Այսպէս կը կոչուէր Վ . Կենտիկի մեծ գուք-
 սը :

եկաւ մեզ իմացուց թէ պիտի երթայինք Բը-
 ժիշկն ալ եկաւ եւ մեզի առաջարկեց որ գա-
 ռաթ մը անանխոյ ջուր խմենք Բնդուհեցինք և
 եւ շնորհակալ եղանք իրեն այս հոգածութեա-
 նը եւ մանաւանդ գթութեանը համար որ բա-
 րի ծերունին կը ցուցընէր մեր վրայ ։ Այս բը-
 ժիշկը Տօթթոր Տասօն էր ։ Յետոյ կալանա-
 ւորաց գլուխը քովերնիս եկաւ, երկաթեայ ձե-
 ոակապներ դրաւ մեզ, եւ դուրս հանեց ։ Միւս
 կալանաւորներն ալ քովերնուս կուգային ։

Հսկայից հոյակապ սանդուղքէն վար ի-
 ջած ատեննիս՝ Մարինօ Ծալիէրօ Տօթը միտ-
 քերնիս եկաւ որ այն սանդուղքին վրայ գըլ-
 խապուեր էր Մեզ այն մեծ կամարայարկ ճամ-
 բան մտցուցին որ պալատին բակէն Բիածէթ-
 թա հրապարակը կը հանէ ։ Հոն հասնելուս՝
 ձախ կողմը դարձանք դէպ ՚ի վիճը ։ Բիածէթ-
 թայի մէջ տեղը կառափնարանը բարձրացած
 էր ։ Ուր պիտի ելնէինք Հսկայից սանդուղքէն
 մինչեւ կառափնարանը երկու կարգ աւստրի-
 ացի զօրական շարուած էր ։ անոնց մէջէն ան-
 ցանք ։

Կառափնարանին վրայ ելնելուս՝ բոլոր-
 ակքնիս նայեցանք, եւ հոն դումարուած ան-
 թիւ ժողովրդեան վրայ սարսափ մը տիրած
 տեսանք ։ Հետուն ուրիշ զօրականներ կը տես-

Նուէին՝ որ խումբ խումբ բաժնուած հրապարակին զանազան կողմերը կ'սպասէին : Ըսին մեզի թէ հոն էին թնդանօթները լցուած , պատրաստուած , եւ պատրոյզները վառած :

Այս Բիաժէթթան էր ուր 1820 ին սեպտեմբերի մէջ , բանտարկուելէս ամիս մը առաջ , մուրացկան մը ինձի ըսեր էր . «Այս հրապարակն աղետալի տեղ մէ :

Այն մուրացկանը միտքս եկաւ , եւ ըսի մտօքս թէ զուցէ այն բիւրաւոր հանդիսատեսներուն մէջ էր եւ զիս կը ճանչէր :

Աւստրիացի հարիւրապետը պոռայ մեզ որ պալատին կողմը դառնանք եւ աչքերնիս վեր վերցընենք : Հնազանդեցանք , եւ տեսանք որ պալատին ձեմնիւաց ներքեւի կամարներուն աակ դատաստանական սլաշտօնատար մը կանգնած էր ձեռքը թուղթ մը բռնած , որ մեր դատավճիռն էր , եւ բարձր ձայնով կարգաց :

Խորին լուսթիւն մը տիրեց մինչեւ սախօսքը . Գրգրգրգր : Եւ : Այն ժամանակն ընդհանուր կարեկցութեան շշնջիւն մը ելաւ բազմութեան մէջ : Նորէն լուսթիւն տիրեց ընթերցուածին մնացորդը լսելու համար , եւ նոր շշնջիւն մը ելաւ երբոր սախօսքերը կարգացուեցան . Եւ : Եւ : Եւ :

ԿՐԻՒՆԸ . ՄԻՐԵԼԵԼԼԻՒՄ ԿՐԻՒՆԸ , Ե՛ ԲԵԼԼԻՒՄ ԿՐԻՒՆԸ
 ԳԻՒՆՑԻՒՆԸ :

Հարիւրապետն աչք ըրաւ մեզ որ վար իջնենք : Մենք ալ վար իջանք՝ նորէն անդամ մ'ալ աչքերնիս մեր բոլորաթիւնն վրայ պտըտցընելով : Մեզ նորէն բակը մտցուցին , սանդուղքէն վեր հանեցին ու վերջին անգամ դըրուած սենեակնիս տարին : Վերջապէս ձեռնակապներնիս հանեցին ու հոնկէց ալ Սան Միքէլէ տարին :

ԳԼՈՒԽ ԾԴ .

Մենէ առաջ դատապարտուողներն արդէն Նուպիանա եւ Սրիլոկէրի գացեր էին ոստիկանութեան գործակալի մը հետ : Մեզ տանելու պաշտօնն ալ նոյն գործակալին յանձնուած ըլլալով, ամիս մը անոր ետ դառնալուն սպասեցինք :

Այս միջոցին բոլոր ժամանակս խօսակցու-

Թիւն ընելով կամ այլոց խօսակցութիւնը լսելով կանցունէի : Ասկէց զատ , Մարօն չէլի իբր զբաւոր աշխատութիւնները ինձի կը կարդար , ես ալ ի հիններս անոր կը կարդայի : Իրիկուն մը՝ սլատու հանէս իշնէր Կիւրեղացու թիւնըս կարդացի Քանովային , իէ ծիային եւ Չէղարէ Արհար՝ ին . հետեւեալ իրիկունն ալ իշնէր Կարդացի :

Բայց զիշերը կը դողայի , կուլայի , քիչ կը ննջի կամ բնաւ չէիննջեր :

Կը փափաքէի , բայց միանդամայն կը վախնայի զխանալութիւն ծնողքս ինչպէս Լեսեր էին իմ թշուառութեանս լուրը :

Աւերջապէս հօրմէս նամակ մը եկաւ : Ո՛րչափ մեծ եղաւ արտումութիւնս երբ իմացայ թէ վերջին նամակս շուտով չէր զրկուեր , որուն համար այնչափ աղաչեր էի հարցաքննչին Տարաբաղդ հայրս՝ որ միշտ յոյս ունեցեր էր թէ ես անդարտ կ'արձակուիմ , որ մը Արլանի կալէթ լրագրն տանելով զատապարտութիւնս կարդացեր էր մէջը : Այս գծնդակդէպքը ինք կը սլատուէր ինձի , եւ իր սրտին սրչափ կարտուած ըլլալն ալ ինձի կը թողուր երեւակայել :

Ո՛հ . հօրս , մօրս եւ բոլոր ընտանեացս վրայ զգացած սնտահման կարեկցութիւնս որ-

չափ զիս կը զայրացընէր նամակս ժամանակին
 զրկուած չըլլալուն համար : Այս յապաղումը
 անշուշտ թշնամական դիտաւորութեամբ չէր,
 բայց ինձի թուեցաւ թէ դժոխային նենգու-
 թիւն մը կար անոր մէջ, վարպետ բարբարո-
 սութիւն մը, դազանական բաղձանք մը, որպէս
 զի զիս զարնող կայծակը մի եւ նոյն սաստկու-
 թեամբ անմեղ ընտանիքս ալ զարնէր : Կուզէի
 որ այս ներեւակայեալ անդթութիւնը պատժե-
 լու համար ծովու չափ արիւն թափելու կարո-
 դութիւն ունենայի :

Հիմա որ առանց կրից կը խորհրդածեմ,
 այս բանը հաւանական չերելիք ինձի : Այն յա-
 պաղումը՝ անտարակոյս՝ անհողութենէ զատ
 տրիչ պատճառ ունեցած չէ :

Խիստ զայրացած ըլլալուս՝ դող ելայ երբոր
 լսեցի թէ ընկերներս ճամբայ ելնելնէն առաջ
 իրենց Ձատիկը պիտի ընէին, եւ զգացի որ ես
 ներելու կամք չունենալով պէտք չէր որ ա-
 նոնց պէս ընէի : Ո՛հ, եթէ տուած ըլլայի այս
 զայթակղութիւնը :

ԳԼՈՒԽ ԾԵ .

Վերջապէս սասիկանութեան գործակալը հասաւ Գերմանիայէն եւ եկաւ մեղի ըսաւ թէ քիչ օրէն ճամբայ պիտի ելնէինք . եւ աւելցուց .

— Ուրախ եմ , որ ձեզի մխիթարական լուր մ'ալ տալու բարդաւորութիւնն ունիմ . Արիւպէրկէն դառնալուս՝ Վիէնայի մէջ Վ. կայսրը տեսայ որ ինձի ըսաւ թէ ձեր բանտարկութեան օրերը տասներկու ժամ պիտի ըլլան եւ ոչ քսանուչորս : Ըսել է թէ սլատիժը կէսի իջած էր :

Այս լուրը ետքէն չհաստատուեցաւ պաշտօնական կերպով . բայց գործակալն ալ սուտ ըսելու երեւոյթ մը չունէր , մանաւանդ որ այս լուրը գաղտնի չէր տար մեզ , այլ յանձնաժողովին հաճութեամբը :

Սակայն ես չկրցայ ուրախ ըլլալ այս լուրին վրայ : Իմ մտօքս եօթն ու կէս տարի շրջապակաւ բանտարկութիւնն ալ տասներկու

դէն պակաս սոսկալի չէր . եւ ինձի անհնար
կը թուէր այնչափ երկար ժամանակ ասլրիլ .

Առողջութիւնս գէշցեր էր : Կուրծքս շատ
կը նեղէր զիս . կը հազայի եւ կը կարծէի թէ
թոքերս հիւանդացած են : Քիչ կուտէի, եւ
այն քիչն ալ չէի մարսեր :

Մարտի 25էն 26 լուսնալու գիշերը ճամ-
բայ ելանք : Թոյլտուութիւն եղաւ մեզ պաղ-
տուելու մեր բարեկամ Տոքթոր Զէղարէ Արմա-
րիին հետ : Ետքը կալանաւոր մը աջ թեւէս ձախ
տաքիս շղթայ մը անցուց որ չկրնանք փախչիլ :
Մակոյկ մը նստանք եւ պահապաններնիս թիա-
վարելով Ֆուզինա տարին մեզ :

Հոն երկու պատրաստ կառք գտանք : Բէ-
ծիա եւ Քանովա մէկին մէջ նստան , եւ ալ Մա-
րոն չէլլիի հետ միւսին մէջ նստայ : Առաջինին
մէջ դորձակալը նստած էր իր երկու բանտարկ-
եալներովը . երկրորդին մէջ ալ իր երկրորդը
նստած էր մեր հետ : Ահց կամ եօթն ոստիկա-
նութեան զինուորներ՝ սուրերով եւ հրացան-
ներով զինեալ՝ ուղեկից էին մեզ , ոմանք կառ-
քերուն մէջ նստած , ոմանք ալ կառավարին
նստարանին վրայ :

Թէպէտ միշտ դառն է հայրենի քէն տարա-
բազդութեամբ մեկնելու հարկադրիլը . բայց
մեկնիլ շղթայակապ , սարսափելի կլիմաներու

տակ երթալ նստելու եւ ասրիներով չարչարուելու համար, կալանաւորներէ շրջապատեալ, այն աստիճան դժնդակ բան է որ խօսքով չկրնար նկարագրուիլ :

Ալպեան լեռները շանցած՝ ազգս ժամէ 'ի ժամ աւելի՛ սիրելի կըլլար ինձ . որովհետեւ ամեն տեղ ամեն դէմերնիս ելլողները գութ կը ցուցնէին մեր վրայ . ամեն քաղաքներու եւ միջնչեւ ամենէն փոքրիկ գեղերու մէջ՝ ամեն մարդ մեր դատապարտութիւնը քանի մը շարաթէ 'ի վեր իմացած ըլլալով մեզ կ'սպասէին : Անանկ տեղեր սղան, ուր ստտիկանութեան դործակալն ու սրահապանները դժուարութիւն կը կրէին մեզ շրջապատող բազմութիւնը հեռացընելու : Զարմանալի բան էր մեր վրայ ցոյց արուած համակրութիւնը :

Ուտինէի մէջ անակնկալ բայց քաղցր տեսակցութիւն մը պահուած էր մեզ : Պանդոկը հասնելնուս, ստտիկանութեան դործակալը ժողովուրդը հեռացընելով բակին դուռը գոցել տուաւ : Մեզի սենեակ մը որոշեց եւ հրաման ըրաւ սպասաւորներուն որ մեր ճահն եւ պառկելու համար ինչոր պէտք էր՝ բերեն : Քիչ մը ետքը երեք մարդ ներս մտան մէկ մէկ անկողին շալկած : Ո՛րչափ մեծ եղաւ զարմանքնիս երբոր տեսանք որ այն երեք մարդ օցմէն մէկը

միայն պանդ սկին սպասաւորն էր . միւս երկու-
քը մեր ծանօթներն էին : Անոնց օգնել ձեւա-
ցուցինք անկողինները վար առնելու համար ,
եւ գաղտնաբար ձեռքերնին սեղմեցինք :
Արտաւ.քը ամենուս ալ սրտէն կը բղխէր : Ո՛հ ,
որչափ որտերնիս ճմլեցաւ որ այն արտաւ.քը
համարձակ չէինք կրնար թափել եւ իրար թե-
ւերնուս մէջ սեղմել :

Գործակալները չնշմարեցին այս արտա-
շարժ տեսարանը . բայց պահասպաններէն մէ-
կուն վրայ կատկած ըրի թէ գաղտնիքը կու-
հեց , վասն զի բարեսիրտ Տարիօֆն իմ ձեռքս
սեղմելը տեսաւ : Այն պահասպանը վենետիկցի
էր : Երկուքիս ալ երեսը նայեցաւ , գոյնը նե-
տեց եւ գիտեա թէ վարանեցաւ որ պէտք էր
ձայն հանել թէ ոչ . բայց լուս կեցաւ եւ չը-
տեանելու դարնելով օնդին նայեցաւ : Աթէ չը
կրցաւ գուշակել որ այն անձինքը մեր բարե-
կամներն էին , գոնէ ենթադրեց թէ մեզի ծա-
նօթ սպասաւորներ էին :

ԳԼՈՒԽ ԾԶ .

Առաւօտուն կանուխ մեկնեցանք Ուտինէն : Աղնիւ Տարիօ արդէն փողոցն էր՝ վերարկուին մէջ վաթթուած . նորէն մեզ ողջունեց ու խեր մը տեղ ետեւնուս եկաւ : Կառք մ'ալ տեսանք որ ետեւնուս եկաւ երկու երեք մզոն տեղ , եւ մէջը տիկին մը կար որ թաշկինակը կերերցընէր : Վերջապէս նորէն Ուտինէ դարձաւ : Ո՞վ էր այն տիկինը , չկրցանք հասկընալ , բայց կասկածեցինք :

Ո՞հ , օրհնեալ ըլլան Աստուծմէ այն աղնիւ տիրտերը որ ամօթ չեն համարիր թշուառները սիրել : Ա՞հ , ասանկներուն յարգը լաւ կը ճանչնամ , վասնզի ձախորդութեան օրերը այնպիսի վատ մարդիկներ տեսայ որ զիս ուրացան եւ ինձի ուղղուած թշնամանքներու արձագանգ ըլլալէն բան մը չա՛րիկ կարծեցին Ռայց այս վերջինները քիչու որ էին , եւ առաջինները շատ :

Կը սխալէի մտածելով թէ Խաւիթոյ մէջ ամեն տեղ մեղի ցոյց տրուած կարեկցութիւ-

Նը օտար երկիր մանենունս պէս պիտի դադրէր։ Ա՛հ, բարի մարդը ամեն տեղ գժբաղղներուն հայրենակիցն է։ Երբոր Աւստրիոյ Նյլիբիա դաւառը մտանք, նոյն կարեկցութիւնը հոն ալ տեսանք․ ամեն մարդ կախոտսար մեր վրայ՝ « Խեղճ պարոններ » ըսելով։

Երբեմն նոր երկիր մը մտած ատեն կառքերնիս կանգ առնելու կը պարտաւորուէին՝ իջեւանի տեղ որոշելու համար։ Այն ժամանակ ժողովուրդը բոլորաբնիս կը լցուէր եւ մեզի կարեկցութեան խօսքեր կընէր, որ ստուգիւսրտէ բղխած խօսքեր էին։ Այն աղղին բարեսըրտութիւնը իմ հայրենակիցներուս բարեսըրտութենէն աւելի կը շարժէր սիրտս։ Ո՛հ, որչափ շնորհակալ էի ամենուն ալ․ ո՛հ, որչափ քաղցր էր մեր նամաններուն դուժը, եւ որչափ քաղցր է դանոնք սիրել։

Ասկէ գտած միսիթարութեամբս մինչեւ անգամ թշնամիներս համարուած անձանց դէմ ատելութիւնս կը մեղմանար։

Ո՞վ գիտէ, կըսէի ես ինձի, թէ որ ես անոնց երեսը եւ անոնք ալ իմս մօտէն տեսած ըլլայինք, թէ որ ես անոնց սրտին մէջը եւ անոնք ալ իմս կարգալու կարող ըլլայինք, թերեւս կը հարկադրէի համոզուելու որ անոնց քով ապիրատութիւն չկար, ինչպէս նաեւ անոնք ալ

իմ քովս չպիտի դանելին : Ո՞վ գիտէ թէ այն ժամանակը չպիտի մեղքննայինք իրար ու չպիտի սիրէինք :

Խիտա շատ անգամ, աւանդ, մարդիկ իրար չճանչելնուն համար կատենն . երբոր քանի մը խօսք փոխանակել բաւական էր իրարու բարեկամական ձեռք երկնցընելու համար :

Ղուպիանա հասած ատեննիս՝ օր մը կեցանք, ուր Քանովա եւ Ռէժիա մենէ զատուելով բերդը տարուեցան . դիւրին է հասկընալ թէ այս անջատումը որչափ դառն եղաւ չորսերնուս համար ալ :

Ղուպիանա հասնելնուս իրիկունը եւ հետեւեալ օրը Պարսնմը քաղաքավարութեամբ քովերնիս եկաւ մեզի ընկերանալու : Ըսին մեզի թէ տեղւոյն քաղաքական ժողովին քարտուղարն էր . բարեսիրտ մարդ մը՝ որ զգայուն լըջութեամբ մը կրօնի վրայ կը խօսէր : Ինձի թուեցաւ թէ քահանայ ըլլալու էր : Աւստրիոյ մէջ քահանայներն աշխարհականի կերպարանքով են : Այս անձը յարգանք գրաւող բաց դէմք մը ունէր . ցաւեցայ որ աւելի երկար ծանօթութիւն մը չկրցայ ունենալ անոր հետ, եւ աւելի կը ցաւիմ որ անունը միտքս չպահեցի :

Ո՞րչափ քաղցր պիտի ըլլար ինձի նստել

գիտնալ քու անունդ , ու ծաղկահասակ օրի-
որդ , որ Սթիլիոյ գիւղերուն մէկուն մէջ
ետեւնուս եկար բազմութեան հետ : Նրբոր մեր
կառքը քանի մը վայրկեան կանգ առաւ , դու
մեզ սղջունեցիր երկու ձեռք , եւ յետոյ մեկ-
նեցար՝ թաշկինակդ աչքիդ բնած եւ պատա-
նի մը թեւին կրթնած , որ իր խարտեաչ մա-
ղերէն փերմանացի կերեւէր . բայց թերեւս ի-
տալիա ճանապարհորդած ըլլալով մերտարա-
բարդ ազգին վրայ գորովալի յիշատակ մը կը
պահէր արտին մէջ :

Ո՛րչափ քաղցր պիտի ըլլարին ձի գիտնալ
ձեր ամեն մէկուն անունը , պատուական հայ-
րերու մայրեր , որ այլ եւ այլ տեղեր քովի-
նիս մօտենալով կը հարցընէիք թէ ծնողք ու-
նէինք , եւ երբոր կիմանայիք թէ ողջ են , ե-
րեաներուդ գոյնը գեղնելով կը գոչէիք .
«Տ՛հ , Աստուած ձեզ շուտով այն խեղճ ձե-
րերուն դարձունէ :»

ՔԼՈՒԽ ԾԵ

Ապրիլ 10ին երթալու տեղերնիս հասանք .
 Պրին Մօրավիայի մայրաքաղաքն է , եւ
 հոն կը նստի Մօրավիայի եւ Ալէզիայի գաւա-
 ռաց կառավարիչը : Վեղեցիկ հովտի մը մէջ
 շինուած է , եւ ճոխ երեւոյթ մը ունի : Քաղմա-
 թիւ շուխայի գործարաններ կային հոն , որոնք
 այն ժամանակը խիստ ծաղկեալ էին եւ յետոյ
 ինկան : Բնակչաց թիւը երսուն հազար հոգիի
 չափ կար :

Քաղաքին պարիսպներուն մօտ արեւմտ-
 եան կողմը բլուր մը կայ որուն վրայ բարձ-
 րացած է Աբիլպէրկի շարաշուք դղեակը որ
 երբեմն Մօրավիայի իշխաններուն պալատն
 էր , եւ հիմա Աւստրիոյ միապետութեան ամե-
 նէն խիստ արդելանոցն է : Այս դղեակը քաջա-
 մուր բերդ մ'էր , բայց գաղղիացիք Աւսթէր-
 վիցի հռչակաւոր պատերազմին ժամանակը
 ուժակոծելոյ առին (Աւսթէրվից գեղը շատ
 հեռու չէ այս բերդէն) : Ետքը վերստին ամբողջ
 ըլլալու կերպով ճնորդուեցաւ , այլ միայն պա-

բընապին խարխալեալ մասը շինուեցան : Երեք հարիւրի հափ թշուառ մարդիկ , մեծ մասը դողու մարդասպան , հոն փակուած են , ոմանք էլ եւ միւսներն ալ ի՞նչ ի՞նչ բռնութիւններով դատապարտեալ :

Ինչ բռնութիւններ է աշխատութեան բռնադատութիւլ , ոսքերը շղթայ կրել , մերկ տախտակներու վրայ ննջել , եւ ամենախնդճ ուտելիքով ապրիլ : Ինչ ի՞նչ բռնութիւններ է՝ աւելի դժուակ կերպով կապուիլ , երկաթէ գօտի մը մէջքը եւ անկէց շղթայ մը պատին դամուած , այն կերպով որ մարդ մեծ գժուարութեամբ կրնայ դառնալ իրեն անկողին եղող տախտակին բոլորափքը : Ուտելիքը նոյն է , թէ եւ օրէնքը ջուր եւ հաց կը հրամայէ :

Մենք որ տէրութեան ոչ էմջանցաւ որ դատուեր էինք՝ ինչ ի՞նչ բռնութիւններով դատապարտուած էինք :

Բլուրն ՚ի վեր ելած ժամանակնիս աչքերնիս ետեւնիս կը դարձնէինք աշխարհիս մընաաքարով ըսելու համար , որովհետեւ չէինք դիտեր թէ այն վիճը՝ որ մեզ ողջ ողջ պիտի կրէնէր՝ վերստին պիտի բացուէր մեզ համար : Գուրաէն հանդարտ կերուէի , քայց ներսէն կը մոնչէի : Պարտու տեղը իկիխոտիայութեան կը դիմէի սիրտս խաղաղելու համար , իկիխո-

ԳԼՈՒԽ ԾԸ .

Խիստ դժնդակ բան է , երբոր մէկ մարդ մը արդէն այնչափ սիրելիներէ բաժնուած է , երբոր երկու թշուառ բարեկամ միայն մնացած են , ո՛հ , այո՛ , խիստ դժնդակ բան է տակաւին բաժնուիլ : Մարօնչէլլի ինէ դատուած ժամանակը կը տեսնէր որ հիւանդ էի , եւ կուլար՝ մտածելով որ զիս յաւիտեան չպիտի տեսնէր : Ես ալ Մարօնչէլլիի վրայ կուլայի , այն առոյգ եւ պայծառ երիտասարդութեան ծաղկին վրայ որ թերեւս յաւիտեան զրկուած էր արեւուն կենսանորոգ ճառագայթներէն : Եւ այն ծաղիկը , ո՛հ , ի՛նչպէս անցաւ : Արդարեւ տեսաւ որ մը լոյսը , բայց աւանդ , ի՛նչ վիճակի մէջ :

Երբոր զիս մինակ գտայ այն սոսկալի անձաւին մէջ որուն դուռը փակաղակներով դոցեցին վրայէս , երբոր վերէննեղ սլատուհանէ մը եկած լուսով նշմարեցի ինձի անկողինը լալիք չոր տախտակն եւ պատին դամուած ահագին շղթան , գողալով նստայ այն անկողինին

վրայ, շղթան ձեռքս առի, եւ երկայնութիւնը՝ չստիեցի մտածելով որ ինձի համար պատուաւորութեամբ էր:

Այն ժամ ետքը բանալիներուն շանչիւնը կը լսեմ. դուռս կը բացուի եւ բանտապանը ստիտը մը ջուր կը բերէ:

— Ասի խմելիքնիդ է, ըսաւ տխուր ձայնով մը, վաղն ալ հաց պիտի բերեմ:

— Ենոր հակալ եմ, բարի մարդ:

— Ես բարի չեմ:

— Աւելի գէշ քեզի համար, ըսի ցասմամբ: Այս շղթան կարծեմ ինձի համար է:

— Այո, պարոն, եթէ հանդարտ չկենաք, եթէ կատաղիք. եթէ գէշ խօսքեր ըսէք, Բայց եթէ խելօք կենաք, այն ժամանակը միայն ոտքերնիդ շղթայ մը պիտի անցունենք: Գործաւորը զանի պատրաստելու զբաղած է: —

Եւ ծանր ծանր կը պտըտէր սենեակիս մէջ՝ երկայնքին եւ լայնքին՝ իր սոսկալի բանալիներուն արցակը հնչեցընելով. ես ալ զայրագին աչօք անոր ձեր վատուժ եւ յաղթանդամ անձը կը դիտէի, եւ թէպէտ գէմքին գծագրութիւնը հասարակ չէր, այսու ամենայնիւ ինձի կը թուէր թէ գազանական խտուրթեան մը նողկալի տապաւորութիւնը կար իր վրայ:

Ո՛հ, որչափ անիրաւ եւ մարդիկ երբ որ

մէկ քանը ըստ երևութիւն եւ իրենց ամբար-
հաւան նախապաշարմանը համեմատ կը դա-
տեն: Այն մարդը՝ որ իմ կարծեօքս իրեն զը-
ուարձութիւն կը համարէր իր տխուր իշխա-
նութիւնը ինձի զգացընելու համար քանալի-
ներն հնչեցընել. այն մարդը՝ որ երկար ժամա-
նակ անգթութեան վարժուելով լրբացած կը
կարծէի, կարեկցութեան մտածութիւններով
կը յուզուէր, եւ անշուշտ այս զգացումն ինձ-
մէ ծածկելու համար էր որ դաժան եղանակ մը
կուտար իր խօսուածքին. թերեւս ծածկել
կուզէր վախնալով որ տկար կերելի եւ ես ալ
իջ գթութեանը անարժան կը դանուխմ. բայց
միանգամայն ենթադրելով որ ես կրնայի առա-
ւել գժրալզ մէկ մը ըլլալ քան թէ յանցաւոր,
ուզեց զայն նշմարել տալ ինձի:

Իր ներկայութենէն եւ մանաւանդ տիրա-
կան դէմքէն ձանձրանալով մտածեցի զանինը-
ուաստացընել. եւ իշխանաբար ըսի իրեն իբրև
սպասաւորի մը. — Ձուր մը տուր ինձի: —

Երեսոնայեցաւ այնպիսի դէմքով մը որ
ըսել կը թուէր. — Գնա՛ղ, հոս պէտք է կոր-
սընցընել հրամայելու սովորոյթը:

Բայց լռեց, իր երկար քամակը ծռեց,
սափորը գետնէն առաւ ու ինձի տուաւ: Տե-
տայ որ ստած ժամանակը կը դողար. այն դո-

ղը իր ծերութեանը տալով, գթոյ եւ միանգամայն ակնածութեան զգացում մը եկաւ եւ գոռոզութիւնս բարեխառնեց :

— Քանի՞ տարեկան էք, ըսի իրեն քաղցրութեամբ :

— Սօթանասուն եւ չորս, Պարոն. ես արդէն չատ դժբաղդութիւններ տեսած եմ, թէ իմս եւ թէ ուրիշներունը : —

Այս վերջին խօսքը նորէն դողալով ըսաւ երբոր սախորը ձեռքէս կառնէր, եւ մտածեցի որ այս դողը ոչ միայն ծերութեան հետեւանք կրնար ըլլալ, այլ եւ աղնուական գթութեան մը արդիւնք : Այս դաղափարը ջնջեց սրտէս այն ատելութեան տպաւորութիւնը որ մարդուն առաջին տեսքը ազգեր էր ինձի :

— Ի՞նչ է անուննիդ, ըսի իրեն :

— Բաղդը զիս հնգնել ուղեց՝ մեծ մարդու մը անունը տալով : Անունս Շիլլէր է : —

Ասկէց սկսելով՝ հասկըցուց ինձի համառօտիւ իր երկիրը, ազգատունը, տեսած պատերազմները եւ առած վէրքերը :

Ազգաւ Զուիցցեր էր, գեղացի ընտանիքէ. զինուորութիւն ըրեր էր Տաճկաց դէմ լաւտան զօրապետին հրամանին տակ՝ Մարիամ Թէրէզայի եւ Յովսէփ Բիօրովը. ետքն ալ դաղղիոյ դէմ Աւստրիոյ ըրած առնն պատե-

բազմներուն մէջ գտնուելէր մինչեւ Նաբո-
լէոնի անկումը :

— Գրեթէ անգլիացիներու հետ —

ԳԼՈՒԽ ԵԹ

Արքայապետ Գեղարամ Կարծած մարդու մը վը-
րայ լաւագոյն կարծիք մը ունենալ կ'սկսինք ,
այնուհետեւ անոր դէմքը կերպարանքը եւ
չարժմունքը դիտած ժամանակնիս գիտեա
թէ հաստատութեան անսխալ նշաններ կը գըտ-
նենք . Այս գիւտը ստոյգ է : Շատ կը կասկա-
ծիմ որ մտքի պատրանք մը ըլլայ . վասն զի
նոյն դէմքը , նոյն կերպարանքը , նոյն ձայնը ,
նոյն շարժմունքը առաջ ալ չարութեան ան-
սրխալ նշաններ կը թուէին մեզ : Բարոյական
որակութեանց վրայ մեր գատումը փոխանու-
սէ՛ս՝ մեր խորագիտական դիտութեան հե-
տեւութիւններն ալ կը փոխենք : Արշափ դէմ-
քեր կան որ կը յարգենք՝ վասն զի գիտենք որ
անոնց տէրերը բարի մարդիկ էին , մինչդեռ
նոյն դէմքերն ուրիշ մարդոց վրայ տեսած ժա-

մանակնիս՝ բնաւ յարգանք ազգելիք յատկու-
թիւն մը չպիտի գտնէինք . նմանապէս ասոր
անգրադարձը : Յրմը չատ խնդացի տիկնոջ մը
վրայ, որ Աատիլինայի արձանին դուռը Աոլլա-
տինոսի դուռը կարծելով, Վուկրետիայի մահ-
ուանը համար Աոլլատինոսի զգացած վսեմ
տրամութիւնը անոր վրայնկարուած կերեւա-
կայէր : Եւ տակայն այս պատրանքները հասա-
րակ բան մ'են :

Վսել չէ թէ չեն գտնուիր այնպիտի պար-
կեչա մարդոց գէմքեր՝ որոնք յայտնապէս բա-
րութեան նկարագիրը կը կրեն իրենց գծագ-
րութեանը վրայ : Եւ չար մարդոց գէմքեր՝ ո-
րոնք նոյնպէս քաջայայտ կերպով շարութեան
նկարագիրը կը կրեն . բայց կը հաստատեմ թէ
չատեր ալ կան որոց նկարագիրը խիստ երկ-
բայելի է :

Վերջապէս, ծերունին Նիլէր քիչ մը հա-
մարումը շտկելով իմ առջեւ, սկսայ առաջ-
ուանէն աւելի ու շարութեամբ դիտել զինքը,
եւ դադրեցաւ ինձի անհաճոյ ըլլալէ : Ծշմա-
րիտը ըսելով, իր խօսուածքն ալ երբեմն ազ-
նիւ հողոյ մը նշաններ ունէր իր խստութեա-
նը մէջ :

— Զինուորութեան մէջ լիտնապետ էի .
կըսէր : Իրրեւ հրամարման ոտնիկ՝ Ինչպէս որ

կը տեսնէ՞ք՝ բանաստեղծներն արտաբերողներն
տուրն ինձի . գիտէ՞ Աստուած որ աւելի սիրելի
էր ինձի կեանքս ժամանդի մէջ զ'նեւ պատերազ-
մի գաշտերուն վրայ : —

Չղջացի այնպէս գոռոզաբար իրակ ջուր
ուղեւուս վրայ : — Սիրելի Շիւէր , ըսի ձեռքը
սեղմելով , դուք պարտաւ տեղը կուրանաք .
ևս կը տեսնեմ որ դուք բարի մարդ մ'էք . եւ
որովհետեւ այս փորձութիւնը պիտի դայ եղեր
դիտուս . փառք կուտամ Աստուծոյ որ ձեզ ին-
ձի պահապան տուած է : —

Մտիկ ըրաւ այս խօսքս , գլուխը շարժեց ,
և սրտատախտան տուաւ : ձեռքը ճակտին վրայ
պարտաշնչելով իրբեւ զժողակ մասածութիւն
մը ունեցող մէկը :

— Ես չար եմ , Պարոն . ինձի երգում մը
ընել տուած են որ երբէք չեմ կրնար աւելի .
իմ ամեն բանաստեղծներուս հետ մի եւ նոյն
անաչատութեամբ վարուելու հարկադրեալ եմ
առանց անոնց աստիճանին նայելու . ստանց որ
և է կանոնազանցութեան թոյլատուութիւնը .
նեղու , մանաւանդ տէրութեան զէմ յանցանք-
քով բանաստեղծներուն : Ասցարք գիտէ իր ը-
րածը . եւ իմ պարտականութիւնս անոր հնա-
զանդի է :

— Դուք քաջ մարդ մ'էք , եւ ես ալ կը

յարգեմ ձեր այդ խղճմտանքի պարտականու-
թիւն համարածը : Ան որ անկեղծ խղճմտան-
քով կը դործէ , կրնայ երբեմն խաբուիլ , բայց
Աստուծոյ առջեւ անմեղէ :

— Խեղճ Պարոն , համբերութիւն ըրէք եւ
ինձի միննեղանաք : Ես երկաթի պէս խիստ
եմ իմ պարտականութիւններս կատարելու մա-
սին . բայց սիրտս . . . ո՛հ , սիրտս շատ կը ցա-
ւի որ չեմ կրնար թշուառաց օգնութիւն ընել :
Այսէր որ ըսել կուզէի ձեզի :—

Երկուքիս ալ սիրտը ելած էր : Աղաչեց
ինձի որ հանդարտ ըլլամ , չզայրանամ ուրիշ
շատ դատապարտելոց պէս , եւ զինքը շար-
կազրեմ ինձի խստութիւն ընելու :

Յետոյ , ձայնը խստացուց որպէս թէ սըր-
տին ելնելը ինչ ծածկելու համար , եւ ըսաւ .

— Հիմա պէտք է որ երթամ :

Ետքը դարձաւ հարցուց ինձի թէ երբէն
ի վերէր որ ունեցած թշուառ հաղօ կը փեւէր ,
եւ մեծկակ յիշոց մը արձակեց բժշկին զէմ որ
նոյն իրիկունը ինձի այցելու թեան չէր դար :

— Պարոն , դուք ձիու տնեղ տնիք , ը-
սաւ . եւ կը ճանչնամ : Ձեզի դ՛ոնէ խոտէ ան-
կողին մը պէտք է . բայց մենք ասանց բժշկին
հրամանին չենք կրնար սալ :

Ինչու ելաւ , դուռը դոցեց , եւ ես տարած .

ուեցայ այս կարծր տախտակին վրայ՝ սաստիկ
տենդէ եւ կուրծքի ցաւէ տանջուելով . բայց
առջի չափ գրգռեալ , առջի չափ մարդոց թըշ-
նամի չէի , եւ ոչ ալ Աստուծակէ այնչափ հեռա-
ցած :

ԳԼՈՒԽ Կ.

Իրիկունը բերդին վերատեսուհն եկաւ
խուզարկութիւն ընելու , Շիլլէրին , մէկ ուրիշ
յիմնապետի եւ երկու զինուորի հետ :

Ամեն օր երեք անգամ խուզարկութիւն
կըլլար . առաւօտուն , իրիկուան եւ կէս գիշե-
րին : Բանախա ամեն կողմը աչքէ կանցունէին .
ամենափոքր բաները կը քննէին : Յետոյ ստո-
րակարգեալները դուրս կենէին , եւ վերա-
տեսուչը՝ որ առաւօտուն եւ իրիկուան չէր
պակսէր բնաւ այցելութենէն՝ քիչ մը կը կե-
նար ու հետս կը խօսակցէր :

Առաջին անգամ որ այս փոքրիկ խումբը
տեսայ , կարգէ դուրս մտածութիւն մը եկաւ .

ինձի : Դեռ անծանօթ ըլլալով այս անհաճոյ սո-
փորութեան, եւ տենդի դառանցանքէն երեւա-
կայութիւնս շփոթած, կարծեցի թէ զիս խող-
խողելու կուդային, իակոյն քովս կեցած երկար
չղթան ձեռքս առի որ քովք մօտեցողին գանկը
անով ջախջախեմ :

— Ի՞նչ կընէք, ըսաւ ինձի վերատեսու-
չը : Մենք քեզի վնաս մը չունինք . ափկա
լոկ կանոնական այցելութիւն մ'է որ ամեն
բանտերուն մէջ կընենք՝ ապահով ըլլալու հա-
մար թէ ամեն բան կարգին է : —

Աը վարանէի հաւատալու . բայց երբոր տե-
տայ Շիլլէրը որ քովս մօտեցաւ եւ բարեկամա-
բար ձեռքը ինձի երկնցուց, իր հայրական
տեսքը զիս քաջալերեց, վար ձգեցի շղթան
եւ անոր ձեռքը բռնեցի :

— Ո՛հ, կրակի պէս տաք է ձեռքը, ըսաւ
վերատեսչին : Նի՞թէ կարելի է նէ՞ գոնէ խոտէ
անկողին մը տրուէր պարտնին : —

Այս խօսքերն այնպիսի տրտում կերպով
եւ համակրութեամբ մը ըսաւ որ սիրտս խան-
դաղատեցաւ :

Վերատեսուչը բազկերակս զննեց եւ կա-
րեկցութիւն ցուցուց ինձի Քաղաքավար մարդ
մ'էր, բայց չէր համարձակեր ինքիբմէ բան
մը բնելու :

— Հոս ամեն բան խստութիւն է, մինչև անգամ ինձի համար, ըսաւ. եթէ ինձի տրուած հրահանգը բառ առ բառ չկատարեմ, պաշտօնէս վճարուելու վտանգի մէջ կ'իյնամ : —

Շիլլէր շրթունքը երկնցուց եւ գրաւ կը գնեմ որ մտքէն կըսէր. — Եթէ ես վերատեսուչ ըլլայի, այսչափ երկիրդ չէի ունենար. եւ եթէ այսպէս հարկին պահանջմամբն արդարանալիք եւ տէրութեան շահուն ընաւ վնաս չունեցող որոշում մը ընէի, մեծ յանցանք մը ըրած չէի կրնար երբէք համարուիլ :

Երբ որ մինակ մ'նացի, սիրտս՝ որ քանի մը օրէ՛ի վեր աստուածպաշտութեան խորին ըզգացում մը ունենալու անկարող էր, շարժեցաւ եւ աղօթք ըրի : Ըրած աղօթքս օրհնութիւն մ'էր Շիլլէրի. յետոյ առ Աստուած ուղղելով կ'աւելցընէի. — Այնպէս ըրէ, Աստուած իմ, որ ուրիշներուն վրայ ալ լմէկ մէկ բարեմասնութիւններ գտնեմ որով սիրելի ըլլան ինձի : Բանտին ամեն շարչարանքը կընդունիմ, քայքայեմ թոյլ տուր որ սիրեմ, եւ ազատէ գիս : Աստուած իմ, նմաններս ատելու տանջանքէնս կէս գիշերին ոտքի ձայն լսեցի նրբաշաւղին մէջ : Բանալիները շունչեցին, դուռը բացուեցաւ եւ յիանապետը երկու պահապանով ներս մտաւ այցելութիւն ընելու :

— Ո՞ւր է իմ ձեր Շիլլերս, գ'օչեցի աբրամայից ձայնիւ : Շիլլեր նրբաշաւղին մէջ կեցեր էր :

— Հոս եմ, հոս եմ, պատասխանեց : Եւ ներս մտնելով քովս եկաւ նորէն, բազկերակա զննեց, եւ անձկութեամբ վրաս ծռեցաւ երեսս նայելու համար, ինչպէս հայր մը իր հիւանդ որդւոյն մահճին վրայ :

— Եւ հիմա որ կը յիշեմ, վաղը հինգ շաբթի է, մոմուաց քթին տակէն . այո՛, վաղը հինգ շաբթի է :

— Ի՞նչ ըտել կուզէք ատով :

— Ըսել կուզեմ թէ բժիշկը սովորաբար երկու շաբթի, չորեքշաբթի եւ ուրբաթ առաւօտները կուգայ, եւ զժբաղդաբար վաղը չպիտի գայ :

— Ատոր համար սիրտ մի հատցունէք :

— Սիրտ չհատցունեմ մի : Քաղաքին մէջ ամեն մարդ ձեր հոս համներուն վրայ կը խօսին . անշուշտ բժիշկն ալ իմացած է : Ինչո՞ւ համար անգամ մը աւելի չգար : Այնչափ մեծ աշխատութի՞ւն մ'է :

— Ո՛վ գիտէ . թերեւս վաղը կուգայ, թէ եւ հինգ շաբթի ըլլայ : —

Մերունին ուրիշ խօսք չբրաւ : Բայց ձեռքս սեղմեց այնպէս ու ժգնութեամբ որ

Քարծեցի թէ կուտեսցաւ, եւ թէ պէտ սաս-
տիկ ցաւեցաւ, բայց ես զուարճութիւնս զգա-
ցի, այն զուարճութիւնը որ տարիաւոր մը
կ'զգայ երբոր պարելու ատեն սիրուհին զիպ-
ուածով իր դաքին վրայ կոխէ: Ասանկ զիպ-
ուածի մը մէջ մարդ փոխանակ ցաւէն պոռա-
լաւ կը ժպտի իր սիրուհիին եւ զինքը երջա-
նիկ կը սեպէ:

ԳԼՈՒԽ ԿԱ

Այն գիշերը մեծ տառապանօք անցուցի:
Նինդ չար թիւն աստու ինքդինքս տկարացած,
տակերքս տախտակներէն կուտրտած եւ մար-
մինս քրտինքի մէջ թաթխուած դառայ: Այցեւ-
լութիւնը եղաւ, բայց վերատեսուչը հետ չէր:
Ժամը իրեն յարմար չըլլալուն համար՝ ետքը
քիչ մը ուշ կուգար:

Ըսի Նիւէրին. — Չե՞րք մարմինիս զըպ-
ցուր եւ տեսինչպէս քրտնած եմ: Արդէն քըր-

տինքս պաղիլ սկսած է մարմինիս վրայ, եւ հարկ է որ շապիկս շուտով փոխեմ:

— Այդ անհնարին է, գոչեց վայրագ ձայնով մը: —

Բայց կամացուկ մը նշան ըրաւ ինձի աչքովն ու ձեռքը: Յիսնապետն ու պահապանները երթալէն ետեւ երկրորդ նշան մը ըրաւ ու դուռը դոցեց գնաց:

Վայրկեան մը ետքը եկաւ իր շապիկներէն մէկը բերելով, որ իմ երկու երկաջնութիւնս ունէր:

— Քիչ մը երկայն է ձեզի համար ըսաւ, բայց առ այժմ հոս ուրիշ շապիկ չունիմ:

— Շնորհակալ եմ ձեռնէ, բարեկամ. բայց ես սնտուկ մը լեցուն կտաւիք բերած եմ Սթիլպէրկ, կը յուսամ որ իմ շապիկներուս դորձածութիւնը չեն զլանար ինձ. կը խնդրեմ երթայիք մէկ հատ մը ուղէիք վերատեսչէն:

— Ձեր կտաւիքը ձեզի թողուլ արդիւուած է: Ամեն կիրակի այս տանը շապիկներէն հատ մը պիտի տրուի ձեզի, ինչպէս որիշ դատապարտելոց ալ:

— Բարի ծեր, ըսի իրեն, կը տեսնէք ինչ վիճակի մէջ ըլլալս: Հաւանական չէ որ ես այս տեղէս ողջ դուրս ելնեմ: Ուստի չպիտի կրնամ երբէք այս ըրած բարիքներնուդ փոխարէն ե-

բախտագիտութիւնս յայանել :

— Քաւ լիցի , պարոն , քաւ լիցի , գոչեց . վարձատրութեան խօսք մի ընէ քայնպիսի մարդու մը որ ծառայութիւն մը չկրնար ընել , եւ որ շատ շատ հիւանդի մը մարմնոյն վրայ վազած քրտինքը սրբելիք կտաւ մը միայն փոխ կրնայ տալ դադանաբար :—

Եւ իր երկայն շապիկը ուսիս վրայ նետելով գնաց մամռալով , եւ մօլեգին դղորդ մամբ գուռը գոցեց :

Երկու ժամու չափ ետքը կտոր մը սեւ հաց բերաւ :

— Ահա երկու աւուր հացդ , քսաւ :

Յետոյ սկսաւ մամռալով քալել սենեակիս մէջ :

— Ի՞նչ ունիք , ըսի իրեն . ինձի դէմ բարկացած էք : Փոխ տուած շապիկնիդ ահա ընդունեցի :

— Բժշկին դէմ կը բարկանամ : Այսօր հինգ շաբթի է թէպէտ , բայց կրնար անգամ մը գալ ձեզ տեսնել :

— Համբերութիւն , պատասխանեցի :

«Համբերութիւն» կըսէի , բայց չէի կրնար բնաւ հանդիլ այն տախտակներուն վրայ՝ աւանց իսկ բարձ մը ունենալու : Բոլոր ոսկերքս շարաչար կը ցաւէին :

Ժամը տասնեւ մէկին ճաշս բերուեցաւ զատապարտեալի մը ձեռօք որուն հետ էր Շիլլէր ալ : ճաշը կը բաղկանար երկու երկաթեայ ամանէ , որոց մէկուն մէջ զգուելի թան մը կար , միւսին մէջ ալ ընդեղէն կերակուր մը՝ այնպիսի համեմով մըյարգարուած՝ որուն հոտը միայն բաւական էր նողկանք պատճառելու :

Ուղեցի քանի մը դրդալ թան ուտել , բայց անհնարին եղաւ :

Շիլլէր կըսէր .— Պէտք է որ ինքզինքնիդ բռնէք , այս կերակուրներուն վարժուիք . ապա թէ ոչ , ուրիշ շատերու գլխուն եկածը ձեզի ալ կուգայ . քիչ մը հացէ զատ բան չուտել եւ տկարանալով մեռնիլ .—

Ուրբաթ առտու եկաւ վերջապէս Տոքթոր Պայէր : Տենդ գտաւ վրաս , խոտէ անկողին մը հրամայեց ինձի համար , եւ պատուիրեց որ այն ստորերկրեայ տեղէն զիս անսպատճառ հանեն եւ վերի գատիկոնը դնեն : Այս վերջի ըսածը անհնար էր . վերի գատիկոնը տեղ չկար . բայց տեղեկագիր մը այս բանիս համար գըրուելով Մորափայի եւ Սէզիայի գաւառաց կառավարիչ Միթրօլսքի կոմսին որ Պրիւն կը նստէր , կոմսը պատասխանեց թէ հիւանդութիւնը ծանր ըլլալուն համար բժշկին հրամանը

կատարել պէտք էր :

Ինձի տրուած երկրորդ սեննակին մէջ քիչ մը լոյս կը մտնէր, եւ նեղ պատուհանին երկաթեայ վանդակաձողերուն կաշնելով կրնայի տեսնել բերդին առջեւ ի ձորը, Պրիւնի հովտին մէկ մասը, արուարձան մը փոքրիկ պարտէզներով, գերեզմաննոցը, Չէրթօզայի լճակը, եւ այն անտառախիտ բլուրները որ Աւթէրլիցի դաշտերը մենէ կը բաժնէին :

Այս տեսքը զիս կը զմայլեցընէր : Ո՛հ, որչափ ուրախ սլիտի ըլլայի եթէ կարող ըլլայի զայն Մարոնշէլիի հետ վայելելու :

ԳԼՈՒԽ ԿԲ.

Այս միջոցին մեր բանտարկեալի հազուապէս կը պատրաստուէր, եւ հինգերորդ օրը իմօք բերին :

Այս հազուատն էր՝ հաստ կտաւէ բանդալոն մը՝ որուն աջ կողմը մոխրագոյն էր, եւ

ձախ կողմը չէկ . երկայն պատմութեան մը նոյն գոյներով . բաճկոն մը նոյնպէս երկգոյն, բայց հակադարձ կերպով շինուած , ձախ կողմը մոխրագոյն եւ աջ կողմը չէկ . Գուլպաները թանձր բուրդէ էին . շապիկը խժուժի կըտաւէ ըլլալուն՝ խայթոցներով լի էր եւ խորդէ մը տարբերութիւն չունէր . նոյն կտաւէն փողպատ մը : Առշիկներն աններկ մորթէ էին եւ խրացաւոր : Փեղոյրը ճերմակ էր :

Այս համազգեստը կատարեալ ըլլալու համար ոտքերնիս շղթայ մը որ մէկ սրունքէն միւսը կերթար եւ սրունք ծայրի օղակները սալի վրայ տափարակեալ բեւեռներով գամուեցան : Այս գործողութիւնը ինձի ընող գործաւորը կարծելով թէ ես գերմաներէն չէի հասկընար , ըսաւ պահապաններէն մէկուն . — Հիւանդ ըլլալուն համար այս խաղը կրնար խնայուիլ իրեն : Երկու ամիս չանցած՝ մահուան հրեշտակը սիտի գայ ազատէ այս ողորմելին :

— Ատուած տայ , ըսի անոր Գերմաներէն , ձեռքս կամաց մը ուսին զարնելով :

Խեղճ մարդը վերցատկեց եւ կարմրեցաւ . յետոյ ըսաւ ինձի .

— Արյուսամ որ մարգարէ չեմ ըլլար , եւ կը փափաքիմ որ ուրիշ հրեշտակ մը ազատէ ձեզ :

— Ասանկ ապրելուս տեղ , մահուան հը-
րեշտակին գալն ալ հաճոյ չթուի՛ր ձեզ , ը-
օի : —

Գլխովն « այո » ըսաւ , եւ վիճակիս վրայ
գթալով գնաց :

Եւ արդարեւ յօժարութեամբ յանձն կաւ-
նուի մեռնիլ , բայց ինքզինքս սպաննելու
կամք չունէի : Կը յուսայի որ թոքերուս ար-
կարութիւնն օր քան օր աւելնալով զիս կը
լմնցնէ : Բայց Աստուած չկամեցաւ : Ճանա-
պարհորդութեան խոնջութենէն հիւանդու-
թիւնս ծանրցեր էր , հանդստութիւնը քիչ մը
զիս սփոփեց :

Գործաւորին դուրս ելնելէն քիչ մը ետքը
նորէն կռանի հարուածներ լսեցի գեանայար-
կէն : Շիլլէր տակաւին դուրս ելած չէր սենեա-
կէս :

— Մտիկ ըրէք սա կոանտահարութիւնը ,
ըսի անոր : Անշուշտ խեղճ Մարօնչէլլիի չըղ-
թաները կը գամեն : —

Եւ այս խօսքն ըսած ժամանակս , սիրտս
այնպէս ճմլեցաւ , որ դողդոջեցի , եւ եթէ բա-
րի ծերը զիս չբռնէր՝ կիյնայի : Ահս ժամէն ա-
ւելի մնացի այնպիսի վիճակի մը մէջ՝ որ մա-
րելու կը նմանէր , բայց չէր : Չէի կրնար խօ-
սիլ , բազկիրակս հաղիւ կը զարնէր , պաղ

քրտինք մը զիս կողողէր գլխէս մինչեւ ոտ-
ուըններս . այսու ամենայնիս Շիւղէրի ամեն
խօսքերը կը լսէի , եւ անցեալին յիշատակն ու
ներկային զգացումը բնաւ կորուսած չէի :

Վերատեսչին հրամանն եւ պահնորդնե-
րուն աշալրջութիւնը մինչեւ այն ժամանակը
բոլոր շրջակայ բանտերուն մէջ լռութիւն պա-
հեր էին : Միայն երեք չորս անգամ իտալերէն
երգերու ձայն լսեր էի , բայց անմիջապէս պահ-
նորդները գոչելով լռեցուցեր էին :

Բազմաթիւ պահնորդներ ունէինք մեր
պատուհաններուն առջեւ ի բարձրաւանդակին
միայն եւ մինչեւ մեր բանտերուն նրբաշաւղին
մէջ . պահնորդ մ'ալ կար որ շարունակ կը պը-
տըտէր նրբաշաւղին մէջ՝ դռներուն ակառջ
դներով եւ ծակերէններս նայելով , որպէս զի
ձայն չհանուի :

Օր մը , իրիկուան դէմ (ամեն անգամ որ
միտքս կը բերեմ , այն վայրկենին կրած սրտիս
բարեխումբը կը նորոգի) , բարեբաղդ դիպուեա-
ծով մը պահնորդներն ու շաղրութիւն չընելով ,
քովի բանտէս երգի՝ ձայն մը լսեցի որ մեզմ
աւաչով շարունակեց :

Ո՛հ , ինչ ուրախութիւն , ինչ յանկարծա-
կան սրտի շարժում մը գրաւեց զիս այն վայր-
կենին :

Երայ անկողնէս, ականջ դրի, եւ երբոր
ձայնը լռեց, չկրցայ արտառ քս բռնել:

—Ո՛հ, ո՞վ ես դու, տարաբաղդիկ մարդ,
դո՛չ եցի, ո՞վ ես, ըսէ ինձի անունդ: Ես Սիրվիո
Բէլլիքօն եմ:

—Ո՞վ Սիրվիո, պատասխանեց դրացիս, քեզ
անձամբ չեմ ճանչեր, բայց շատուց 'ի վեր քեզ
կը սիրեմ: Պատու ճանին քով եկո, եւ խօսակ-
ցինք՝ առանց պահնորդներուն ականջ կախե-
լու:

Պատու ճանին քով դացի, անունը ըսաւ
ինձի, եւ քանի մը խօսք փոխանակեցինք:

Անթօնիօ Օրօպինի կոմսն էր, Բօվիկօի
մօտ Զրաթթա գեղը ծնած, քսան եւ ինն տա-
րու երիտասարդը:

Աւանդ. պահնորդները շուտով խօսք բերնիս
կարեցին իրենց սպառնալից գոչիւններովը.
Նրբաշաւղին մէջ պտըտող պահնորդն ալ իր հը-
րացանին ոտքը ուժգնութեամբ մերթ իմ դը-
րանս, մերթ Օրօպինիի դրանը կը դարնէր:
Մենք չէինք ուզեր, չէինք կրնար հնազանդիլ:
Սակայն պահնորդներուն սպառնալիքներն այն
աստիճան շատցան որ մտիկ ընելու պարտաւո-
րեցանք՝ խօսք տալով իրարու թէ պահնորդնե-
րը փոխուելու ըլլաննէ նորէն սկսինք:

ԳԼՈՒԽ ԿԳ.

Կը յուսայինք, ինչպէս որ եղաւ ալ, թէ
 աւելի մեղմ ձայնիւ խօսելով կրնայինք իրա-
 րու խօսք լսել, եւ թէ երբեմն կարեկից պահ-
 նորդներ կրնային գտնուիլ որ մեր խօսակ-
 ցիլը չնշմարել ձեւացընէին: Շատ փորձեր ը-
 նելէ ետեւ՝ վերջապէս յաջողեցանք այն աստի-
 ճան մեղմով խօսելու, որ ձայներնիս իրարու
 ահանջի կը հասնէր եւ ուրիշներէն չէր լսուէր
 կամ անլսելի կրնար համարուիլ: Թէպէտ եր-
 բեմն կը պատահէր որ պահնորդներուն մէջ
 սուր ահանջ ունեցողներ կը գտնուէին կամ
 մենք մոռնալով ձայներնիս քիչ մը ամուր կը
 հանէինք: Այն ժամանակը պահնորդներուն
 գոչիւնը, դռներնուս հրացանի տակով հար-
 ուածները, եւ որ աւելի գէշն էր՝ խեղճ Շկի-
 լէրին եւ վերատեսչին բարկութիւնը նորէն
 կ'սկսէր:

Քիչ քիչ մեր ամեն նախազգուշութիւն-
 ները կատարելագործեցան: Պատհն ժամերը,
 այս կամ այն պահնորդին ներկայութիւնը զի-

տելով ընտրել սովրեցանք, եւ միշտ ալ խիստ մեղմ ձայնով կը խօսակցէինք : Չեմ գիտեր թէ մենք աւելի վարպետ էինք մեր զգուշութիւններուն մէջ, չէ՛նէ պահնորդները քիչ քիչ մեղի աշատութիւն ընելու վարժուեցան : Սաստոյգ է որ ամեն օր բաւական երկարօրէ՛ն կը խօսակցէինք իրարու հետ, եւ անուշներէն մէկն ալ ստիժ չունեցաւ այնուհետեւ մեզ բռնելու :

Խանդակաթ սիրով կապուեցանք իրարու հետ : Մէկուս վիշտը կամ միսիթարութիւնը միւսին վիշտ կամ միսիթարութիւն էր : Ո՛հ . որչափ փոխադարձ քաջալերութիւններ կուտայինք իրարու : Ո՛րչափ անգամ ես կամ ան՝ գիշերն անքուն անցունելէս ետեւ, առաօտուն պատուհանը ելած ժամանակնիս, իրար ողջունած ժամանակնիս, իրարու սիրելի խօսքերը լսած ժամանակնիս, սրտերնուս տխրութիւնը կը մեղմանար եւ քաջալերութիւննիս կաւելնար : Երկուքս ալ ինքզինքնիս իրարու կարեւոր կը ճանչէինք, եւ այս համոզմամբ սրտերնուս մէջ քաղցր պէտք մը կ'զգայինք սիրելի ըլլալու, եւ այն բերկրութիւնը որ մարդ կըզգայ մինչեւ անգամ ծանր վտանգներու մէջ՝ երբ որ կրնայ իր նմանին օգնութեան հասնիլ :

Ամեն՝ մէկ խօսակցութիւննիս նորէն սկը-

սելու պէտք մը կը թողուր եւ բացատրու-
թիւն կը հրաւիրէր : Ահնդանարար խթան մ'էր
մեր մտքին , երեւակայութեանը , յիշողու-
թեանը եւ սրտին :

Ի սկզբան՝ Յուլիանոսը միտքս բերելով
այս նոր բարեկամիս հաստատամտութեանը
վրայ կը կասկածէի : Մինչեւ հիմա , կըսէի ես
ինձի , կարծեաց անհամաձայնութիւն չունե-
ցանք , բայց մէկ օրէն միւսը կրնամ անհանոյ
ըլլալ իրեն որ եւ է բանի մը մէջ , եւ այն ժա-
մանակը երես կը դարձունէ ինէ :

Այս կասկածս շուտով փարատեցաւ . մեր
կարծիքներն ամեն էական կէտերու վրայ կը
համաձայնէին : Միայն թէ , բարեկամս՝ աղնիւ
ղզացումներով վառուած եւ ձախորդութենէ
չյաղթուող վեհ սրտի մը հետ՝ քրիստոնէական
ամենամաքուր եւ ամենակատարեալ հաւատք
մը ունէր , մինչդեռ իմ քովս այն հաւատքը
ժամանակէ մը ի վեր խիստ տկարացած էր եւ
երբեմն բոլորովին չիջած կը թուէր :

Օրօպօնի իմ տարակոյսներս ուղիղ խոր-
հրդածութիւններով եւ եռանդուն բարեկա-
մութեամբ կը ցրէր : Ա՛ղզայի որ իրաւունք
ունէր , եւ կը խոստովանէի , բայց տարակոյս-
ները դարձեալ կուգային : Այսպէս կը լլայ այն
ամեն անձանց՝ որոնք Աւետարանը սրտերնուն

մէջ չաւնին, ոլոնք իրենց նմանները կ'ատեն, եւ իրենց անձին վրայ կը փքանան: Հողին վայրկեան մը կը նշմարէ ճշմարտութիւնը, բայց իր քմացը յարմար չգտնելով զայն, հետեւեալ վայրկենին կը պաղի անկէ, եւ կը ջանայ ուրիշ կողմնայելու:

Օրօպօնի խիստ յաջողակ էր ուշադրութիւնըս հաստատելու այն պատճառներուն վրայ որոնք մարդ իր թշնամիներուն ներողամիտ պէտք է ըլլայ: Երբ որ ինձի ատելի եզոզ մէկու մը վրայ խօսք ընէի, կ'նկատէր վարպետութեամբ մը զանիպաշտպանել, ոչ միայն խորհրդածութիւններով, այլ եւ օրինակներով: Ետտ մարդիկ վնաս հասուցեր էին իրեն, կը ցաւէր, բայց ամենուր ալ կը ներէր. եւ եթէ կրնար անոնց մէջ մէկուն մէկ բարի գործը պատմել, յօժարութեամբ կը պատմէր:

Մտքիս մէջ ծագած դրդութիւնը՝ որ պատապարտութենէս ի վեր զիս անկրօն ըրեր էր՝ տակաւին քանի մը շաբաթ տեւեց, յետոյ բուրբովին դադրեցաւ: Օրօպօնի տառքինութիւնը զիս գրաւեր էր. անոր հասնելու ճղնելով գտնէի նքղինքս անոր շաւղացը վրայ դրբի: Երբ որ նորէն զօրութիւն ունեցայ ամեն մարդոց համար անկեղծութեամբ աղօթելու եւ մէկու մը զէմ ատելութիւն չտածելու, հա-

Նեոացիք էր, կտոր մը ճերմակ հաց տուա ինձի: Չլնդունցի, բայց գորովանօք ձեռքը անդմեցի: Այս բարեկամական ցոյցս խանդադատեցուց զանի, եւ աղաւաղ գերմաներէնով մը (ինքը լեհ էր) ըսաւ ինձի. — Պարօն, այնչափ քիչ ուտելիք կուտան ձեզ, որ հարկաւ կը տանջուիք անօթութեանէ: —

Հաստատեցի թէ ոչ. բայց հաստատածս անհաւատալի էր:

Բժիշկը տեսնելով որ մենէ եւ ոչ մէկը կրնար վարժուիլ մեզի տրուած ուտելիքին, հրամայեց որ ~~ստուած~~ ըսուած կանոնով կերակրուինք. այն է հիւանդանոցի կանոնով: Օրը երեք անդամ փոքրիկ եւ թեթեւ թան մը, ամենափոքրիկ կտոր մը խորոված գառի միս որ մէկ պատառ մը կրնար ըլլալ, եւ երեք ունկիի շափ ճերմակ հաց: Առողջութիւնս օր քան զօրկազդուրելուն, ախորժակս ալ կաւելնար, եւ ~~ստուած~~ ստուգիւ խիստ քիչ կուգար ինձի: Ուղեցի առողջներուն կերակուրէն ուտել, բայց անհնար եղաւ. այն ստտիճան կը գանէի որ բերանս չէի կրնար դնել: Ուստի հարկադրեցայ քառորդ բաժինով գոհ ըլլալու: Տարիէն աւելի ժամանակ անօթութեան տանջանքն ինչ անտանելի բան ըլլալը հասկըցայ:

Այս ամիս զմեզ միջազմէն զմեզ ուրիշ

Այս տանջանքը աւելի դժնդակ եկաւ մեր ընկերներէն շատերուն, որոնք ինչ աւելի քաջառողջ ըլլալով աւելի առատ աւտելիքի վարժուած էին: Շատերը գիտեմ որ հաց ընդունեցին Շիլլէրէն, մեր ծառայութեանը յատկացած երկու պահորդներէն եւ մինչեւ անգամ խեղճ Քունտայէն:

— Քաղաքին մէջ կը տեսնէք այս պարտնաներուն խիստ քիչ աւտելիք կը արուի, ըստ որ մը սափրիչը, որ գեռահասակ պատանի մ'էր եւ մեր վիրաբոյժին աշկերտն էր:

— Ճշմարիտ է ըսածնին, պատասխանեցի քնականարար:

Հետեւեալ շաբաթ օրը (սափրիչն ամեն շաբաթ օրերը կուգար) ազնեց քաւական մեծութեամբ ճերմակ հաց մը տալ ինձի գաղտնարար: Շիլլէր տեսաւ, բայց չտեսնել ձեւացուց: Եթէ ստամոքսիս հարցընէի, պէտք էր որ ընդունէի. բայց չընդունեցի, որպէս զի խեղճ աղան ուրիշ անգամ ինձի հաց նուիրելու փորձ չընէ, որն որ երթալով կրնար իրեն ծանրութիւն մը ըլլալ:

Նոյն պատճառաւ կը մերժէի նաև Շիլլէրի նուէրները: Քանի մը անգամ խորշած միս քերտ ինձի՝ ողաշելով որ ուտեմ, եւ երկուս մ կը ընէ որ իրեն որի աք չէր ից ճայէն անից:

ցած էր, եւ ես չընդունէի նէ ուրիշի մը պիտի
տար: Արդարեւ մեծ փափաքանօք կը յօժա-
րէի առնուել եւ ուտել այն մօին կտորը: Բայց
կը մտածէի, որ եթէ դայն ընդունէի, Շիլլէր ա-
մեն օր ինձի ուտելիք տալու պիտի փափաքէր:

Սակայն օր մը պիտակ մը կեռաս, օր մ'ալ
քանի մը տանձ բերելով ինձի, չկրցայ այն պը-
տուղներուն տեսքին դիմանալ եւ ընդունեցի:
Բայց զղջացի, վասն զի այնու հետեւ չէր դար-
բեր ինձի պտուղ նուիրել:

Ինչ մտայնեալ միջոցաւ զիս մտնէր

ԳԼՈՒԽ ԿԵ

Առաջին օրերէն որոշուեցաւ որ ամեն մէ-
կըս շարաթիք երկու անգամ մէկ մէկ ժամ ճե-
մելու հանուինք: Ստոր այս միջոցաւ թիւնը
երկու օրն անգամ մը շնորհուեցաւ մեզ, եւ
աւելի ետքը ամեն օր, բաց ՚ի տօնի օրերէն:

Իւրաքանչիւրս դատ դատ ճեմելու կեր-
թայինք երկու հրացանաւ որ սահնորդներով:

Իմ բանաստ նորաշաւղին մէկ ծայրը ըլլալով, ճեմնելու ելնէի՛նէ՛: քաղաքական պատճառաւ դատապարտեալ բոլոր խտալացւոց բանտերուն առջեւէն կանցնէի, բայց ՚ի Մարօնչէլիի բանտէն որ վարի յարկն էր:

— Գեղեցի՛կ ճեմք, կըսէին ամեն մէկը քրթմնջելով իրենց դրանը ծակէն. բայց ինձի թոյլ չէր արուեր կանգ աւնուլ եւ մէկը ոգջունել:

Սանդուղքէ մը վար կիջնայինք, բակէ մը կանցնէինք եւ հարաւի կողմը նայող բարձրաւանդակի մը վրայ կը հասնէինք. ուսկից կը տեսնուէր Պրիւմ քաղաքն եւ շրջակայ երկրին մեծ մասը:

Աերը յիշուած բակին մէջ բազմաթիւ հասարակ դատապարտեալներ կային որ կերթեւեկէին իրենց աշխատութեանցը համար, կամ խուժք խուժք խօսակցելով կը ճեմէին: Մէջերնին քանի մը խտալացի գողեր կային որ զիս մեծ յարգանօք կողջունէին ու իրարու կըսէին. — Այս մարդը մեզի պէս սրիկայ չէ, սակայն իր բանաարկութիւնը մերինէն խիստ է:

Եւ արդարեւ ինէ շատ աւելի ազատութիւն ունէին: Կը լսէի այս խօսքերը եւ ուրիշ շատ խօսքեր, եւ ողջոյննին սիրով կը հատուատեցանէի:

Աստուծոյ մէկը ըսաւ ինձի անգամ մը. — Ձեր ողջոյնը ինձի բարիք կընէ : Անշուշտ երեսօնայած ատեննիդ կրնաք հասկընալ որ սրիկայի գէմք չունիմ : Գժբազդ կիրք մը զիս ոճիր մը գործելու առաջնորդեց . բայց, ոչ, Պարոն, ոչ, ես սրիկայ չեմ : —

Եւ սկսաւ արտասուել : Չեռքս իրեն երկընցուցի, բայց չկրցաւ սեղմել . պահապաններս զանի եւ մղեցին, չէ թէ չարակամութեամբ, այլ իրենց արուած հրահանգին հնազանդելով : Պատուէր եղած էր իրենց որ բնաւ մէկը չժօտեցընեն քովս : Այս գատապարտեալները շատ անգամ ինձի ուղղած խօսքերնին իրարու ըսել կը ձեւացընէին, եւ եթէ պահապաններս նշմարէին որ այն խօսքերն ինձի ուղղուած էին, կը լսեցընէին :

Այն բակին մէջէն նաեւ զանազան վիճակէ անձինք կանցնէին, որք բերդին բնակիչներէն չէին, եւ միայն կուգային վերատեսուչը կամ մատրանապետը կամ յիսնապետը եւ կամ տասնապետներէն մէկը տեսնելու :

— Ահա իտալացիներէն մէկը, կըսէին մեզմ ձայնով, եւ կը կենային ինձի կը նայէին : Քանի մը անգամ ալ սա խօսքը լսեցի որ գերմաններէն լեզուով կըսէին, կարծելով թէ չէի հասկընար . — Այս խեղճ պարօնը չպիտի կրնայ

ծերանալ . արդէն մահը երեսին վրայ է : —

Ստուգիւ , արողջութիւնս քիչ մը ժամանակ շտկուելէ ետեւ նորէն տկարացայ՝ ուտելիքս խիստ քիչ ըլալուն եւ յաճախ ալ ջերմէ բռնուելուս պատճառաւ :

Ի՛նծ դժուարութիւն կը քաշէի ճեմելու հանուած ատենս շղթաս կրելու , եւ բարձրաւանդակին վրայ հասած ատենս՝ դալարիներուն վրայ կիյնայի եւ շատ անգամ հոն նստած կը մնայի մինչեւ որ ճեմելու ժամանակս լրանար :

Պահնորդները ոտքի վրայ կը կենային կամ քոզս նստելով հետս կը խօսակցէին : Մէկը որ Քրալ կը կոչուէր՝ Պոնեմացի էր , եւ թէպէտ խեղճ գեղացի ընտանիքէ մը ծնած էր , սակայն քիչ մը կրթութիւն առած եւ ինքնիրեն ալ կրցածին շափ կատարելագործած էր՝ ողջատութեամբ խորհրդածելով աշխարհի իրերուն վրայ եւ ձեռքն անցած ամեն գիրքերը կարդալով : Քլօքսթօք , Վիէլանտ , Վէօթէ , Շիւէր եւ ուրիշ շատ մը գերմանացի ընտիր հեղինակներ ծանօթ էին իրեն : Այս գիրքերէն շատ մը հատուածներ գոց գիտէր , եւ հանճարով ու զգացմաւ իր կարտասանէր : Միւս պահնորդը Նեհացի մ'էր Քուպիձքի անունով , տըգէտ , բայց սիրող եւ ակնածու : Ատոնց ընկերակցութիւնը սիրելի էր ինձի :

ԳԼՈՒԽ ԿԶ .

Բարձրաւանդ ակին մէկ ծայրը վերատեսչին բնակարանն էր . միւս ծայրը կը բնակէր փասնապետն իր կնոջն . եւ փոքրիկ աղու մը հետ . Երբոր մէկը դուրս կելնէր այն բնակարաններէն , ուրք կելնէի . քովը կամ քովերնին կը մօտենայի . եւ կարկկոտ թեան ու գորովայն շաններ կը շքայլէին ինծի :

Մեր տան սչին կինը երկար ժամանակէ ՚ի վեր հիւանդ էր . եւ օր ըստ օրէ կը հիւճէր . Երբևմն ինքզինք դուրս հանել հաւտար բազուցով . Չնմ կրնար բտել որչափ դարովանօք մեր ամենուս վրայ զգացած դուժը կը յայտնէր . Նայուածքը զարմանաղի կերպով քաղցր երկչու էր . եւ թէպէտ երկչու , այսու ամենայնիւ երբևմն աշխոյժ ու հետաքրքիր մտանահալ թեամբ մը իրեն հետ խօսողին աչքին մէջ կը նայէր .

Սր մը ըսի իրեն ժգտելով .— Գիտե՞ք , տիկին , որ հասիրելի մը ունէի . քիչ մը անտը կը նմանիք դուք :

Կարմրեցաւ, եւ լուրջ ու սրտաշարժ պարզմտութեամբ մը պատասխանեց. — Ուրեմքն զիս մի՛ մոռնաք երբոր մեռնիմ. աղօթեցէք իմ խեղճ հոգւոյս եւ աշխարհի վրայ թողուցամ խեղճ մանր սրգեկացս համար :

Այն օրէն կտեւ չկրցաւ անկողնէն ելնել, եւ ալ չտեսայ զինքը : Քանի մը ամիս հիւանդութիւն քաշելէ ետեւ մեռաւ :

Երեք արու զաւակ ունէր սիրուն ու գեղեցիկ, ուրիշ մ'ալ զեռ սանդի : Տարաբաղդ կիներ շատ անգամ իմ առջեւս կը սիրէր զանոնք եւ կըսէր. — Ո՛վ գիտէ որ կիներ մայր պիտի ըլլայ ասոնց ինչ ետեւ : Ո՛հ, ով որ ալ ըլլայ, Աստուած մայրական աղիք տայ անոր մինչեւ անգամ իրմէ չծնած տղայոց համար : — Եւ կուլար :

Հաղար անգամ յիշեցի անոր աղօթքն ու արտաքը :

Մեռնելէն ետեւ երբեմն կը համբուրէի տղայքը, եւ խանգաղատամօք կը կրկնէի այն մայրական աղօթքը : Կը յիշէի մայրս եւ անոր գորովագութ սրտէն անչու շա ինձի համար երկինք ուղղուած աղօթքները, եւ հառաչանօք կըսէի. — Ո՛հ, անկի երջանիկ է այն մայրը որ իր զաւկըները տղայ հասակի մէջ թողուով կը մեռնի, քան այն մայրը որ անթիւ նեղութիւնս

ներով զանոնք մեծցընելէ ետեւ կը տեսնէ որ
 ձեռքէն կը քաշեն կառնուն :

Երկու բարեմիտ պառաւաններ սովորութիւն
 ունէին աղայոց քով կենալու . մէկը վերա-
 տեսչին մայրն էր , միւսն հօրաքոյրը : Ասոնք
 իմ պատմութիւնս իմանալ ուղեցին . ես ալ
 համառօտիւ պատմեցի :

— Ո՛րչափ դժբաղդ ենք , կըսէին անկեղծ
 ցաւակցութեամբ մը , որ չենք կրնար ձեզի
 ծառայութիւն մը ընել : Բայց աներկբայ ե-
 ղիք , որ ձեզի համար կաղօթենք . եւ եթէ որ
 մը ձեզի տղատութիւն շնորհուի , մեր ընտան-
 եաց համար տօնի օր պիտի ըլլայ :

Այս երկու պառաւաններէն առաջինը՝ որ
 աւելի յաճախ կը տեսնէի , մխիթարութիւն
 տալու համար սքանչելի ճարտարխօսութիւն
 մը ունէր , ըլլած մխիթարական խօսքերը որ-
 դիական շնորհակալութեամբ մտիկ կընէի , եւ
 սրտիս մէջ կը դրոշմուէին :

Բարետիրտ տիկինը այնպիսի բաներ կըսէր
 ինձի որ ես արդէն գիտէի , սակայն նոր բանե-
 թու պէս ինձի ազդեցութիւն կընէին : Կըսէր
 թէ ձախորդութիւնը մարդս չնուաստացընէր ,
 եթէ արդէն նուաստացած չէ , այլ ընդհակա-
 ռակն զանի կը բարձրացընէ . եթէ կարող ըլ-
 լայինք Աստուծոյ խորհրդոցը խելամուտ ըլլա-

լու, շատ անգամ յաղթողները, բարեբաղդ-
 ները, հարուստները՝ յաղթեալներէն, տա-
 ռապեալներէն, դժբաղդներէն եւ տնանկնե-
 րէն աւելի ապերձանիկ պիտի դանէինք Մար-
 դացեալ Աստուծոյ դժբաղդներուն ցուցըցած
 յատուկ համակրութիւնը ծանրակշիռ բան
 մ'է, եւ պէտք է փառաւորինք այն խաչովը որ
 իր աստուածային ուսերուն վրայ կրեց :

Գանք որ, այս երկու բարեսիրտ պառաւ-
 ները՝ որ տեսած առնես բերկրութիւն մը կըզ-
 գայի, շատ շանցաւ՝ ընտանեկան պատճառ-
 ներով Սրիլպէրկէն մենեցան Տղայքն ալ գաղ-
 րեցան այնուհետեւ բարձրաւանդակին վրայ
 գալէ : Այս կորուստները որչափ վշտացուցին
 զիս :

ԳԼՈՒԽ ԿԷ .

Ուրբիս շղթաներէն կրած նեղութիւնս
 արգելք էր չար ինձի ննջելու. եւ հետեւաբար

առողջութիւնս աւելի խանդարելու պատ-
ճառ կըլլար: Շիւղէր կուղէր որ բողոք ընեմ,
եւ Կը հաստատուի թէ բժշկին պարտքն էր շղ-
թայները ոտքէս հանել տալ:

Ճամանակ մը ակամօջ չկախեցի խօսքին,
բայց ետքը հարկադրեցայ մտիկ ընելու: աղա-
չեցի բժշկին որ քիչ մը հանգիստ ննջելու հա-
մար շղթաներս դոնէ քանի մը որ հանել տայ:

Բժիշկը պատասխանեց թէ տենդս այն
աստիճան ստտկացած չէր որ կարող ըլլար այս
խնդրոյս կատարմանը ջանալու, եւ ըսաւ թէ
հարկ էր շղթայներուն վարժուիլ:

Այս պատասխանը զիս բարկացուց եւ ըս-
տըրջացայ այս անօգուտ խնդիրն ընելուս վրայ:

— Ահա, ըսի Շիւղէրին, ձեր խորհուրդին
հետեւելով ըրած չահս:

Ճշմարիտը խօսելով, քիչ մը խստութեամբ
ըսի այս խօսքը. վասն զի այն բարի մարդը՝ որ
նոյնպէս խիստ էր ընութեամբ, վիրաւորե-
ցաւ այս խօսքէս:

— Չեզի ծանր կուգայ, ըսաւ, մերժողա-
կան պատասխան ընդունիլ. ինձի ալ ծանր
կուգայ ձեր այդպէս խրոխտաբար ինձի հետ
վարուիլը:—

Այս բերնով շարունակեց խօսքը եւ ինձի
քարոզ մը տուաւ:— Գոռող մարդիկը, ըսաւ,

բան մը ուզեննէ չզլացուելու, իրենց բան մը տրուի նէ չընդունելու եւ հազար կերպ ճնշին ու անտեղի բաներ իրենց ամօթ համարելու վըրայ կայացած կը կարծեն իրենց մեծութիւնը : Անմտութիւն . սուտ մեծութիւն, ճշմարիտ պատկառանաց տգիտութիւն ճշմարիտ պատկառանքը մեծ մասամբ չար դործերէ ամաչելու վրայ կը կայանայ :—

Ըստ ու դուրս ելաւ՝ դժոխային շառաշմամբ բանայիներն հնչեցընելով :

Շիտթեցայ մնացի : Եւ սակայն այս գեղջուկ անկեղծութեան կը հառնիմ, ըսի ես ինձի . վասն զի իրնուէրնէրուն, խրատներուն եւ գթութեանը պէս սրտէն կը բղխի : Ճշմարիտ չէր ըսածը : Ա՛րչափ տկարութիւններ կան որ պատիւ եւ պատկառանք կը կոչենք, բայց իրօք ամբարտաւանութիւն են :

Ճաշի ժամանակ, Շիլլէր դատապարտեալ Քունտան ներս դրկեց ջրով եւ երկու մանր պընակներով, եւ ինքը դրանս սեմին վրայ կեցաւ : Ներս կանչեցի :

— Ժամանակ չունիմ, ըսաւ, պաղ կերպով մը :

Վար իջայ անկողնէս, մօտը գացի եւ ըսի .

— Նթէ կուղէք որ ճաշս հանգարտ սըրտով ուտեմ, դէմքերնիդ այդպէս տղեղ կեր-

պով մի ծամածռէք :

— Եւ ի՞նչ տեսակ դէմք պէտք է ցուցը-
նել ձեզի, հարցուց, եւ դէմքը զուարթացաւ :

— Ուրախ մարդու՞մը, բարեկամի՞ մը դէմք
սխառասխանեցի :

— Ահեցե՛ք ուրախութիւն, դռչեց . եւ թէ
որ հանգիստ ճաշ ընելու համար՝ խաղալս ալ
կուզէք, ահա առիկ :

Եւ իր վատուժ ու երկայն սրունքներովն
նկատ ցատկրտել՝ այնպէս զուարճալի կերպով,
որ խնդալէն ճաթեցայ : Ար ծիծաղէի եւ սիրտս
չարժած էր :

ԳԼՈՒԽ ԿԸ .

Իրիկուն մը, ես իմ պատու հանս էի, Օրծ-
պօնի ալ իրը, եւ երկուքս ալ անօթութենէ
տանջուելնուս վրայ կը գանդատէինք իրա-
րու : Չայնեընիս քիչ մը բարձրացուցինք եւ
պահնորդները գոչեցին : Նոյն միջոցին գժբագ-

դարար վերապահուէն անցնելով, Շիրէրը կան-
չել տուաւ եւ խտրու յանդիմանեց որպէս թէ
մեղլուա պահելու համար պէտք եղած հսկո-
ղութիւնը չէր ընէր :

Շիրէր եկաւ բարկութեամբ դանդատե-
ցաւ ինձի , եւ պատուիրեց որ այնուհետեւ ան-
գամ մ'ալ չխօսիմ պատուհանէս : Առդէր որ
խօսք տամ :

— Ոչ , ըսի , չեմ ուզեր խօսք տալ ձեզի :

— Ա՛հ , ա՛հ , ա՛հ , ա՛հ , գոչեց-
տես ինչպէս պատասխան կուտան . « Չեմ ու-
զեր » կրօնն , ինձի՝ որ այս Պարոնին պատճա-
ռաւ նորոված յանդիմանութիւն մը շնորհի հիմա :

— Շատ կը ցաւիմ , բարբի Շիրէրս , ձեր
կրած յանդիմանութեանը վրայ . էշմարիտ կը
ցաւիմ . բայց չեմ ուզեր այնպիսի խոսամունք
մը ընել ձեզ , որ՝ աղէկ գիտեմ՝ չպիտի բռնեմ :

— Եւ ինչու չպիտի բռնէք :

— Վասն զի չպիտի կրնամ . վասն զի այս
չարունակ առանձնութիւնն այնպիսի անագո-
րուն տանջանք մ'է ինձի համար , որ չպիտի
կրնամ երբէք դիմանալ քանի մը խօսք կո-
կորդէս դուրս թափելու եւ դրացիէս պատաս-
խան մը առնելու հարկին : Եւ եթէ դրացիս
պատասխան չտայ , պատուհանիս վանդակա-
ձողերուն հետ , աչքիս առջեւի բլուրներուն

հետ, օգին մէջ սլացող թռչնոց հետ պիտի
խօսիմ:

— Զ: — Գառնոյ, շինա դուք չէք ուզեր
խօսք տալ:

— Ոչ, ոչ, գոչեցի:

Բանալիներուն շտաշունն արցակը դե-
տինը նետեց, և: — Գառնոյ, և: — Գառնոյ, խօսքը
կրկնելով. յետոյ վրաս վազելով ճիտս ինկաւ ու
զիս համրուրեց:

— Ուրեմն պէտք է որ մարդ կութենէ հը-
րաժարի՞մ այս սինլքոր բանալիներուն համար
Պարոն, դուք իմ սիրած մարդս էք, եւ գոչ
եմ որ չէք ուզեր այնպիսի խոստմունք մը ը-
նել որ պիտի չկրնաք բռնել: Ես ալնոյնը պի-
տի ընեմ: —

Բանալիները գեանէն վերուցի ու իրեն
տուի:

— Այս բանալիները, ըսի, ձեր ըսածին
չափի հետ չեն, որովհետեւ ձեզի պէս համեստ
տառնապետը չկրցան չար կալանաւոր մը ընել:

— Եթէ խելքս կարէր որ կարող էին ընե-
լու, ըսաւ, կառնէի մեծերուս կը տանէի ու կը-
սէի. « Եթէ ձեր ինձի տալիք հացը դահճի հաց
պիտի ըլլայ, կերթ ամ մութացկանութիւն կը-
նեմ: »

Այս ըսելով գրպանէն թ աչկինակը հանեց,

աչքերը սրբեց, յետոյ դէպ ՚ի երկինք բարձ-
րացուց եւ ձեռքերն իրար կցեց աղօթելու
դիրքով: Ես ալ ձեռքերս իրար կցեցի եւ ա-
նոր պէս լուծեամբ աղօթեցի: Կը հասկընար
որ իրեն համար կը բարեմաղթէի, ինչպէս որ
ես ալ քաջ գիտէի թէ ան ալ ինձի համար կը
բարեմաղթէր:

Գացած ատենը մեղմով մը ըսաւ ինձի.
— Նրբոր Օրօսյօնի կոմսին հետ խօսիք, հնար
եղածին չափ ցած ձայնով խօսեցէք: Ատով եր-
կու լաւ բան մէկէն ըրած կըլլաք. այսինքն
թէ զիս վերաանային գոռումէն կանխայէք,
եւ թէ ձեր խօսքերը չեն լսուիր, որոնք, հարկ
է ըսել, երբեմն այնպիսի նիւթ երու վրայ են
որ իմացուելու ըլլաննէ՝ ձեզ սլաւօթողն աւելի
եւս կը գրգռեն:—

Վստահացուցի զինքը թէ մեր բերնէն բը-
նաւ չենէր այնպիսի խօսք մը՝ որ ո՛ր եւ է իցէ
մէկուժը ականջը հասնելով կարենայ՝ մեղի
վնասաբեր ըլլալ:

Արդարեւ այս զգուշութիւնն ընելու համար ազգարարութեան պէտք չունէինք : Երկու բանտարկեալ իրարու հետ հաղորդակցութեան մտած ժամանակնին խիստ վարպետ են նոր լեզու մը հնարելու որով ամեն բան կրնան ըսել առանց ուրիշ լսողներէ հասկցուելու :

Առաւօտ մը պտըտելէ ետ կը դառնայի . օգոստոս ամսոյն եօթնէր : Օրօպօնիի բանտին դուռը բաց մնացեր էր եւ Շիլլէր ալ որ ներսն էր՝ իմ գալս չէր լսեր : Պահնորդներս կուզեն առաջ անցնիլ ու դուռը գոցել . ես անոնցմէ առաջ անցնելով բանտէն ներս վազեցի եւ ինքզինքս Օրօպօնիի թեւերուն մէջ դտայ :

Շիլլէր շփոթեցաւ մնաց . — Չ'էր սպանացաւ , գոչեց եւ մատովը ինձի սպանացաւ . բայց աչքը արտասուօք լցուեցաւ եւ հառաչելով գոչեց . Տէր Աստուած , ողորմէ այս խեղճ երիտասարդներուն , ինձի եւ ամեն դժբաղդներուն , դու՛ որ դժբաղդ եղար աշխարհիս վրայ :

Երկու պահնորդներն ալ կուլային : Նըրբաշաւ զին մէջի պահնորդն ալ ներս վազելով

ան ալ սկսաւ լալ : Օրօպօնի կըսէր ինձի . Սիւ-
վիօ, այս օրը կենացս ամենաքաղցր օրերէն մէ-
կըն է : Չեմ գիտեր ինչ պատասխան տուի :
Ուրախութիւնն ու բարեկամութիւնը զիս այլ
յայլմէ ըրեր էին :

Երբոր Շիլլէր պաղատեցաւ մեզի որ բաժ-
նուինք իրարմէ , եւ պէտք էր հնազանդիլ , Օ-
րօպօնիի սիրտը փղձկեցաւ ու լալով ըսաւ ին-
ձի .— Մէկ մ'ալ պիտի տեսնենք իրար այս աշ-
խարհիս մէջ :

Եւ արդարեւ չկրցայ տեսնել զինքը : Քա-
մը ամիս ետքը իր բանտը դատարկ էր , եւ Օ-
րօպօնի պառկած էր պատուհանիս առջեւի դե-
րեզմանատան մէջ :

Այս կարճատեւ տեսակցութեան օրէն ե-
տեւ կը թուէր թէ մեր բարեկամութիւնն ա-
ռաջուանէն աւելի քաղցր էր եւ ջերմ : Արնար
ըսուիլ թէ աւելի հարկաւոր եղած էինք իրա-
րու :

Օրօպօնի դեղեցիկ եւ ազնուադէմ երիտա-
սարդ մ'էր , բայց դեղնած եւ առողջութիւնը
սաստիկ խանգարուած : Միայն աչքերը լի էին
կենդանութեամբ : Արան ունեցած սէրս կա-
ւելնար իր նիհարութեանն ու դժգունութեա-
նը վրայ զգացած գթովս : Նոյն զգացումն ու-
նէր ան ալ իմ վրաս . երկուքս ալ կ'զգայինք

Թէ շատ հաւանական էր որ շատ շանցած՝ մենէ մէկը միւսին վրայ ապրելու տարաբաղդու-
թիւնը պիտի ունենար :

Քանի մը օր ետքը Օրօպօնի հիւանդացաւ
Ես ուրիշ բան չէի ըներ՝ բայց միայն կուլայի եւ
կաղօթէի անոր համար: Քանի մը անդամ տեն-
դէ շարշարուելէ ետեւ՝ քիչ մը ուժ առաւ եւ
նորէն կրցաւ պատուհանը ելնելով հետս խօ-
սակցիլ: Ա՛հ, ի՞նչ մեծ մխիթարութիւն եղաւ
ինձի նորէն իր ձայնին մեղմ հնչիւնը լսելս:

— Ինքզինքդ մի խաբեր, կըսէր ինձի.
այս տեսակցութիւննիս քիչ ժամանակի համար
է: Զօրացիր եւ պատրաստուէ զիս կորսնցընե-
լու: Քու արիութեամբդ զիս ալ արիացու:

Նոյն միջոցին մեր բանտերուն պատերը
ձերմակ կրով ծեփել ուղեցին, եւ այս պատ-
ճառաւ մեզ ստորերկրեայ բանտերն իջեցու-
ցին: Գէշն ան էր որ մեզ իրարու մօտ բանտե-
րու մէջ չդրին: Նիւէր կըսէր թէ Օրօպօնի ա-
ռողջ էր, բայց կը կասկածէի որ ճշմարիտը չէր
ըսեր ինձի: կը վախնայի որ Օրօպօնի արդէն
խիստ տկարացած առողջութիւնը բոլորովին
պիտի վատթարանար այն ստորերկրեայ նկուղ-
ներուն մէջ:

Գոնէ այս առթիւ իմ սիրելի Մարօն չէլլիիս
մօտ ըլլալու բարեբաղդութիւնն ունենայի:

Յակայն ձայնը լսեցի : Իրար ողջունեցինք երգելով առանց պահնորդներուն աղաղակը մըտիկ ընելու :

Այն օրերը Պրիւնի բժշկապետը մեզ այցելութեան եկաւ : հաւանականաբար վերատեսչին Վիէննա դրկած տեղեկագիրներուն յատճառաւ, որոնք կերակրոց անբաւականութենէն մեր վերջին ծայր տկարացած ըլլալը կլմացընէին, կամ թերեւս բանախն մէջ ըսքորպիւթի ախար ճարակած ըլլալուն պատճառաւ :

Այցելութեան պատճառը չգիտնալու, կարծեցի թէ Օրօպօնի նորէն հիւանդացած ըլլալով՝ անոր համար եկերէր : Զանի կորսընցընելու երկիւղն անպատմելի մատանջութիւն մը կուտար ինձի : Այն ժամանակ խորին սեւամաղձութիւն եւ մնունելու իղձ մը եկաւ վրաս : Անձնասպանութեան խորհուրդը նորէն կը ներկայանար ինձի : Կը մարանչէի այսչար խորհրդին գէ՛մ : Բայց կը նմանէի այն պարտասեալ ճանապարհորդին՝ որ թէ եւ իր նըպատակին հասնելու պարտաւորութիւնը կը յիշէ, բայց միանգամայն անյողթելի պէտք մը կ'ըզայ գեանին վրայ տարածուելով հանգչելու :

Իմացեր էի թէ ժամանակաւ այն խաւարը :

տին որջերուն մէկուն մէջ ծեր Պահեմիացի մը գլուխը պատերուն զարնելով ինքզինք սպաններ էր : Անոր պէս ընելու թելադրութիւնը չէի կրնար մաքէս վանել : Չեմ գիտեր թէ զառանցանքս մինչև այն կէտը չպիտի հասնէր : Թէ որ ուսպ մը արիւն թքնելով չկարծէի թէ մահս մօտեցեր էր : Փառք տուի Աստուծոյ որ ինքն այս կերպիւ զիս մնացրնելու կամք ընելով, կը խնայէր զիս յուսահատական գործէ մը որուն խելքս հաճութիւն չէր տար :

Բայց Աստուած ընդ հակառակն զիս ազատել ուզեց : Արիւն թքնելովս թեթևացան ցաւերս : Այս միջոցին զիս նորէն վերի բռնաբարին, եւ հոն տեսնուած պայծառագոյն յոյսն եւ Օրօսյօնի գրայնութիւնը նորէն կեանքը սիրելի ըրին ինձի :

ԳԼՈՒԽ Ը .

Իրմէ բաժնուելէս ետև կրամ սոսկալի տեսանաղձութիւնս պատմեցի իրեն : Ըստ ին-

ձի թէ ինքն ալ անձնասպանութեան մատ-
 ծութիւններու դէմ մաքառեր էր այն օրերը :
 — Սգուտ քաղենք, կըսէր, մեզի տրուած
 քիչ մը ժամանակէն, եւ կրօնի օգնութեամբը
 իրար կաղղուրենք : Աստուծոյ վրայ խօսինք,
 զանի սիրելու յորդորենք իրար, յիշեցընենք
 իրարու թէ անի արդարութիւն, իմաստու-
 թիւն, բարութիւն, գեղեցկութիւն եւ ուրիշ
 ամեն սքանչելի վսեմութեանց լրումն է : Ճշ-
 մարիտ կըսեմ քեզի, մահը ինէ հեռու չէ : Յա-
 ւիտեան երախտապարտ կըլլամ քեզ՝ եթէ ին-
 ձին պատես այս վերջին օրերս այնչափ բարե-
 պաշտ ըլլալու՝ որչափ պէտք էր ըլլայի բոլոր
 կենացս մէջ :

Այնուհետեւ մեր խօսակցութիւնները
 քրիստոնէական փիլիսոփայութեան վրայ մի-
 այն կը դառնային, եւ զանի զգայականաց
 խեղճ վարդապետութիւններուն հետ կը բաղ-
 դատէինք : Նրկութիւն ալ երջանկութիւն մ'էր
 քրիստոնէութեան եւ ողջմտութեան մէջ այն-
 չափ համաձայնութիւն գտնելնիս : Նրկութե-
 ալ այլ եւ այլ աւետարանական եկեղեցիները
 բաղդատելով կը ճանչէինք թէ կաթոլիկէ
 եկեղեցին է միայն որ իրօք կրնայ դիմանալ
 քննադատութեան, եւ թէ այս եկեղեցին ա-
 մենամաքուր հաւատք եւ ամենավսեմ բարո-

շահան մը կուտուցանէ եւ ոչ մարդկային տղի-
տութեան թշուառ դտումներ :

— Եւ եթէ անհաւատալի դիպուածով մը
մարդկային ընկերութեան մէջ մտնելու ըլ-
լանք, կըսէր Օրօպօնի, աւետարանը չդաւա-
նելու չափ վատ կրնանք ըլլալ: Արնանք վա-
տարար ակնառութիւն ընել մարդոց, եթէ մէ-
կը ելնէ ըսէ թէ բանտը մեր խելքը տկարա-
ցուցեր է, եւ խելքի տկարութեամբ աւելի
կրօնասէր եղեր ենք :

— Արեւի Օրօպօնի, ըսի իրեն, քու այդ
հարցումդ՝ պատասխանդ ալ կը յայանէ ինձի,
եւ այդ պատասխանը իմ ալ է: Վատութեան
յետին ծայրն է ինքզինք ուրիշի դատողու-
թեանցը գերի ընել, երբօր անոնց ստութեա-
նը համոզուած ենք: Աս չեմ հաւատար, որ դու
կամես այդ վատութիւնը երբէք ունենանք:

Այս սրտի զեզումներուն մէջ յանցանք
մը ըրի: Երգում ըրեր էի Յուլիանոսին որ իրեն
հետ ունեցած յարաբերութիւններս եւ իր բուն
անունը երբէք չյայանեմ մէկումը: Օրօպօնի-
ն պատմեցի, ըսելով. « Աշխարհի մէջ այս-
պիսի քան մը չկրնար փոխել չրթունքներէս :
բայց հոս գերեզմանին մէջն ենք, եւ եթէ
դուքս ելնես նէ ալ, դիտեմ որ քու հաւա-
տարմութեանդ կրնամ փոխահիլ: »

ԳԼՈՒԽ ԶԱ.

Այս ամեն խօսակցութիւններս, մերթ Օրօ-
այօնիի, մերթ Շիւլէրի եւ մերթ ալ ուրիշներու
հետ՝ օրիս քսան եւ չորս ժամերուն խիստ փո-
քըր մէկ մասը կը գրաւէին. շատ անգամ ալ
կը պատահէր որ առաջինին հետ խօսակցու-
թիւն մը ընել անհնար կըլլար:

Ի՞նչ կընէի այս երկար միայնութեան մէջ:

Ահաւասիկ այն ժամանակը վարած կեան-
քըս: Արշալոյսին կենէի, եւ անկողնիս սնարը
կանգնած՝ պատուհանին երկաթները կը բըռ-
նէի եւ աղօթքս կըսէի: Օրօայօնի ալ արդէն
իր պատուհանն էր կամ շատ շանցած հոն կու-
գար: Իրար ողջունելէ ետեւ՝ երկուքս ալ լը-
ռութեամբ մտքերնիս առ Աստուած կ'ամ-
բառնայինք: Ո՛րչափ բանտերնիս սոսկալի էր,
այնչափ դուրսէն աչքերնուս առջեւ պարզը-
ւած տեսարանը գեղեցիկ էր: Նրկինքը, դաշ-
տերն ու լեռները, ձորին մէջի կենդանի արա-
բածոց հեռաւոր շարժումը, գեղացի տղկանց

ձայները, ծիծաղները, երգերը մեզ կը զուարթացընէին, եւ աւելի քաղցր կերպով կ'զգացընէին մեզ Անոր ներկայութիւնը՝ որ այնչափ վսեմ է իր բարութեանը մէջ եւ որուն օգնութիւնը այնչափ հարկաւոր էր մեզի:

Յետոյ կուգար պահնորդներուն առաւօտեան այցելութիւնը: Սենեակին շոշա կողմը աչքերնին կը պտըտցնէին՝ տեսնելու համար թէ ամեն բան կարգին էր, եւ շղթայիս ամեն մէկ օղերը զատ զատ կը քննէին՝ հասկընալու համար թէ գիպուածով կամ չար դիտաւորութեամբ կոտորած չըլլայ, կամ մանաւանդ (վասըն դի անհնար էր այն շղթան խզել) իրենց տրուած հրահանգին հաւատարմաբար հնազանդելու համար: Եթէ բժշկին զալու օրն էր, Շիւէր կուգար կը հալցընէր թէ զանի տեսնելու պէտք ունէի՞նք, եւ կը նշանակէր:

Այս գործը լմնցընելէ ետեւ, Շիւէր նորէն կուգար Քունտային հետ որ սենեակները մաքրելու պաշտօնն ունէր:

Քիչ մը ետքը նախաճաշիկնիս կը բերէին, որ կէս ամանով կարմրակերպ հեղուկ մ'էր՝ երեք ամենաբարակ շերտ հացով. ես հացը կուտէի առանց հեղուկը խմելու:

Յետոյ գրոց ընթերցման կը պարտապէի: Մարտիկէնի շատ գիրք բերեր էր Նոտալիայէն:

միւս ընկերներն իս ալ քիչ շատ բերեր էին, եւ
ամենը մէկէն փոքրիկ բայց ընտիր մատենա-
դարան մը կը կազմէին: Արյուսայինք ալ որ
կրնայինք անոնց թիւն աւելցընել մեր գրամա-
վը: Աղերսագիր գրեր էինք կայսեր որ թոյլ-
առու թիւն չնորհէ մեր գիրքերը կարգալու եւ
ուրիշներ գնելու: Կատասխանը դեռ չէր ե-
կած: Բայց Արիւնի կառավարիչն առ ժամա-
նակեայ կերպով թոյլատու թիւն բրեր էր ամեն
մէկուս երկերկու գիրք քովերն իս ունենալու,
եւ ուզած ժամանակն իս փոխելու: Ժամը ին-
նին միջոցները վերատեսուչը կուգար, եւ եթէ
քփիչկն ուղտած ըլլար՝ անոր հետ կուգար:

Այս միջոցէն մինչեւ ժամը տասնեւմէկը
որ ճաշիս ժամանակն էր՝ տակաւին ժամանակ
կը մնար ինձի ուսման պարապելու:

Այնուհետեւ մինչեւ արեւուն մարը մըտ-
նելը մարդ չէր գար սենեակս: Այն ժամանակը
Շիլլերեւ Քունտս կուգային շուրս փոխելու:
Քիչ մը ետքն ալ վերատեսուչը կուգար քսի-
մը պահն որդնիրով, եւ սենեակս ու շղթայնե-
րըս մանրամասնաբար աչքէ կանցունէր:

Յրուան ժամերէն մէկը, մերթ ճաշէն ա-
ռաջ եւ մերթ ետքը, ըստ հաճոյից պահնորդ-
ներուն՝ ճեմելու կեխէի:

Իրիկոսան այցելու թիւնէն հետեւ, որ հիմա

յիշեցի, Յրօպօնի եւ ես խօսակցելու կենեկինք, եւ սովորաբար մեր ամենէն երկար խօսակցութեանց ժամանակն այն էր: Երբեմն առաւօտներն ալ կամ ճաշէն անմիջապէս եաքը կը խօսակցէինք, բայց շատ անգամ խիստ կարճ կերպով:

Երբեմն պահնորդները դիմաւորով, «Պարոններ, քիչ մը աւելի ցած ձայնով խօսեցէք, կըսէին, ապա թէ ոչ՝ մեզ պատժել կուտաք:»

Երբեմն ալ շտեմնելու կուղային. յետոյ երբոր յիմնապետին դալը կը տեսնէին, կաղաչէին մեզի որ լռենք՝ մինչեւ որ երթայ, եւ երբոր երթար՝ կըսէին. «Պարոններ, կրնաք հիմա խօսակցիլ, բայց հնար եղածին շախ ցած ձայնիւ:»

Մինչեւ անգամ կը պատահէր որ պահնորդներէն ժամանք մեզի հետ խօսակցելու կը համարձակէին, մեր հարցմանցը կը պատասխանէին եւ խաալիոյ վրայ լուրեր կուտային:

Երբեմն այնպիսի խօսքեր կընէին որ պատասխան չէինք տար եւ միայն կաղաչէինք որ լռեն: Ար կատկածէինք, ինչպէս որ բնական էր, թէ անոնց խօսքերը միշտ աննենգ սրտի յայտարարութիւններ չէին կրնար ըլլալ, եւ կը վախնայինք թէ մեր սրտին խորհուրդը հասկընալու վարպետութիւն մը չըլլային: Սա-

կայն աւելի կը յօժարիմ հաւատալ թէ այն բարեմիտ մարդիկն անկեղծ էին :

ԳԼՈՒԽ ԼԲ.

Երիկուն մը խիտ ներողամիտ պահնորդներ ունենալով, ես ու Պրօպօնի իրարու հետ խօսած ժամանակնիս ձայներնիս չափաւորելու փոյթ չէինք ըներ: Մարօնչէլլի իր ստորերկրեայ բանտին սպառուհանին փաթթուելով իմացաւ մեր խօսակցիլը եւ ձայնս ալ կրցաւ ճանչնալ: Չկրցաւ ինքզինք բռնել, եւ երգելով ողջունեց զիս: Ար հարցընէր ինձի թէ ինչպէս եմ, եւ ինձի հետ մէկ տեղ դրուելու շընորհը դեռ չկրնալ ձեռք բերելուն վրայ զգացած սասաիկ արամութիւնը սրտաշարժ խօսքերով կը յայտնէր: Այս շնորհը ես ալ խնդրեր էի, բայց ոչ Աբիլպէրկի վերատեսուչն եւ ոչ Պըրլունի կառավարիչը չէին համար ձակեր իրենցմէ:

չնորհելու: Մեր այս փափաքը կայսեր հաղորդու-
ուեր էր, բայց դեռ պատասխան մը չէր եկած:

Այն օրէն՝ ի վեր որ ստորերկրեայ բանտին
մէջ իրար ողջուններ էինք երգելով, վերի բան-
տըն ելնելէս ետեւ քանի մը անգամ Մարօն չէլ-
լիի երգելը լսեր էի, բայց խօսքերը չէի կրնար
հասկընալ, եւ երկար ալ չէր տեսեր, վասն զի
զի թող չէին տար շարունակել:

Այս անգամ ձայնն աւելի բարձրացուց, եւ
չուտով ալ շարդիլուելուն՝ ամեն ըսածը լսեցի:
Չեմ կրնար բացատրել որչափ սիրտս շարժե-
ցաւ:

Պատասխանեցի իրեն, եւ քառորդի մը
չափ խօսակցեցանք: Դժբաղդաբար, բարձ-
րաւանդակին վրայի պահնորդները փոխուե-
ցան եւ նոր եկողներն այնպէս հաճոյակատար
չէին: Նորէն երգել սկսանք, բայց պահ-
նորդներուն կատաղի գոչիւններն ու հայհոյու-
թիւնները մնդ լռեցուցին:

Նրեւակայութեանս առջեւ կը բերէի Մա-
րօն չէլլին՝ երկար ժամանակէ՝ ի վեր պառկած
այն ստորերկրեայ մութ բանտին մէջ՝ որ իմի-
նիս հետ բաղդաատելով խիստ դժնդակ էր: Կը
մտածէի անոր կրած անըմբերելի փսրութիւ-
նը, առողջութեանը եզած վնասը եւ սիրտս
խորին տրտմութեամբ կը ճմլէր:

Վերջապէս սկսայ լալ, բայց թափած
 արասուքս չկրցաւ դիտարկել: Սասարկանդ
 մը եկաւ վրաս՝ տարատիւի դիտուցաւով մը:
 Չկրնալով ինքզինքս ոտքի վրայ բռնել, յար-
 դէ անկողնիս վրայ ինկայ: Յուզմունքս աւել-
 ցաւ. կուրծքս չարաչար կը ցաւէր եւ ջիղերս
 սոսկալի կերպով կը ձկակէին: Այն դիշերը
 կարծես որ պիտի մեռնէին: Չեաւեաւ օրը
 աննգս դադարած էր եւ կուրծքիս ցաւը
 մեղմացած: Բայց ողբս կրա-
 կի՛մէջ էր, եւ չէի կրնար գլուխս շարժել ա-
 ռանց դժնայ ցաւ մը դրդուելու:

Վիճակս Օրօպօնիին հասկըցուցի: Ան ալ
 իր սովորականէն աւելի հիւանդ ըլլալը իմացուց
 ինձի:

— Բարեկամ, ըսաւ, օրը շատ հեռու չէ,
 ուր երկուքէս մէկը չպիտի կրնայ ալ պատու-
 նը ելնել: Ամէն անգամ որ հոս կուգանք իրար
 ողջունելու, կրնայ վերջինն ըլլալ: Ուրեմն
 երկուքս ալ պատրաստ կենանք, մէկս մեռ-
 նելու, մէկս ալ մեր բարեկամին վրայ ապրե-
 լու: —

Իր ձայնը խռոված էր. իսկ ես չէի կրնար
 պատասխանել իրեն: Քիչ մը ժամանակ լուռ
 կեցանք. յետոյ շարունակեց. — Մըջափ եր-
 ջանիկ ես որ գերմաներէն դիտես. դոնէ կրնաս

խոստովանիլ : Ես խտարեքէն դիտցող քահանայ մը խնդրեցի եւ չկայ ըսին : Բայց Աստուած կը տեսնէ իմ փափաքս . եւ ճշմարիտը խօսելով չեմ կարծեր որ վերջին անգամ Վենետիկ եղած ժամանակս խոստովանելէս 'ի վեր մեծ բեռ մը ունենամ խղճմտանքիս վրայ :

— Ես , ըսի , ընդհակառակն Վենետիկ եղած ժամանակս խոստովանեցայ , բայց քինալից սրտով : Ասի սուրբ խորհուրդները չընդունելէն գէշ է : Բայց թէ որ հիմա քահանայ մը տան ինձի , հաւատն որ սրտանց կը խոստովանիմ եւ ամենուն կը ներեմ :

— Երկինք օրհնեն քեզ , գոչեց . մեծ մը խիթարութիւն մը կուտաս ինձի : Երկուքս ալ ինչ որ կրնանք նէ ընենք , այս ընենք , որպէս զի յախտենապէս միանանք երջանկութեան մէջ , ինչպէս որ գմբաղդ օրերնուս մէջ միացեր ենք : —

Հետեւեալ օրը դանի սպասեցի պատուհանը , եւ չեկաւ : Իմացայ Շիլլերէն թէ ծանր հիւանդ էր :

Ութ կամ տասն օր ետքը քիչ մը լաւցաւ եւ պատուհանը ելնելով զիս ողջունեց : Ես ալ հիւանդ էի , բայց դեռ կրնայի ինքզինքս բռնել :

Քանի մը ամիս , ան ալ ես ալ , մէկ մը ազէկ , մէկ մը դէշ , անցուցինք :

ԳԼՈՒԽ ԼԳ.

Ասանկ կրցայ շարունակել մինչև 1825 յունուար 11 : Առաւօտուն թեթեւ գլխու ցաւով մը անկողնէս ելայ, բայց մարելիք կուգար վրաս : Արունքներս կը դողային եւ դժուարաւ շունչ կաանէի :

Օրօսլօնի ալ քանի մը օրէ 'ի վեր գէշ էր եւ անկողնէն չէր ելներ :

Թան բերին ինձի, հաղիւ դրդալ մը կերայ եւ մարեցայ ինկայ :

Քիչ մը ետքը նրբաշաւղին պահնորդներէն մէկը ըստ դիպաց դրանս ծակէն ներս նաշելով զիս գետինը տարածուած եւ թանին սկահը քովս գլտորած կը տեսնէ, եւ մեռած կարծելով Շիւէրը կը կանչէ :

Վերատեսուչն ալ կուգայ . իսկոյն բժիշկը կը կանչեն, զիս կը վերցընեն անկողնիս մէջ կը դնեն, եւ դժուարաւ խելքս գլուխս կուգայ :

Բժիշկը կեանքս վտանդի մէջ գտնելով շղթայներս հանել տուաւ, չեմ գիտեր ինչ դօ-

բացուցիչ դեղ մը դրեց , բայց ստամոքսս բան
չէր ընդուներ : Գլխուս ցաւն ալ զարհուրեցի
կերպով կը սաստկանար :

Այս վիճակիս վրայ խկոյն տեղեկագիր մը
Վիէննա դրկելով՝ զիս ինչ կերպով դարմանե-
լու վրայ հրահանգ խնդրեցին : Պատասխանե-
կաւ որ զիս հիւանդարանը չտանին , այլ բան-
տիս մէջ դարմանեն հիւանդարանի կանոնով :
Ասկէց զատ հրաման կը տրուէր վերատեսչին
որ իր խոհարանէն թան եւ արդանակ տայ ին-
ձի՝ որչափ ժամանակ որ հիւանդու թիւնս ծա-
նըր ըլլայ :

Այս վերջին զգուշութիւնն առջի բերանը
անօգուտ եղաւ ինձի : Ոչ մէկ ուտելիք , ոչ
մէկ ըմպելի բերնէս վար չէր երթար : Շաբաթ
մը շարունակ վիճակս ծանրացաւ , եւ գիշեր
ցերեկ կը դառանցէի :

Քրալ եւ Քրուպիցքի հիւանդասպահ տրը-
ուեցան ինձի . երկուքն ալ գորովալից կարեկ-
ցութեամբ մը կը նայէին զիս :

Ամեն անգամ որ քիչ մը խելքս գլուխս
կուգար , Քրալ կըսէր . — Պարոն , յոյսդ Աս-
տուծոյ վրայ դիր . Աստուած միայն բարի է :

— Խնդրէ Անկէ ինձի համար որ զիս չբը-
ժըչկէ , կըսէի , այլ իմ դժբաղդութիւնս ու
մահս իրբեւ մեղացս քաւութիւն ընդունի : —

Յորդորեց զիս որ վերջին թոշակ խնդրեմ :

— Մինչև հիմա չխնդրելուս պատճառը
 դիտուս տկարութիւնն էր, ըսի . բայց մեծ մը-
 խիթարութիւն կըլլայ ինձի սուրբ խորհուրդ-
 ներն ընդունիլ : —

Քրալ այս խօսքս վերատեսչին խմացուց .
 ան ալ բանտերուն մատրանապետը զրկեց :

Խօսատվանեցայ, հաղորդուեցայ և վեր-
 ջին օծում ընդունեցի : Շատ դո՛հ եղայ այն
 քահանայէն : Անունը Աթուրմ էր : Անանկ
 խորհրդածութիւններ քրաւ ինձի Աստուծոյ
 արդարութեանը, մարդոց անիրաւութեանը,
 ներելու պարտաւորութեան և աշխարհային
 իրաց ունայնութեան վրայ որ հասարակ մտա-
 ծութիւններ չէին : Բարձր ու մշակեալ մաքի
 մը և Աստուծոյ ու ընկերին ճշմարիտ սիրոյն
 կենդանի զգացման մը տարաւորութիւնը ու-
 նէին :

ԳԼՈՒԽ ԶԴ.

Սուրբ խորհուրդներն ընդունելու համար
ըրած ուշադրութեան ջանքս՝ առջի բերանը
կենացս մնացորդն ալստառելու պէս թուեցաւ,
բայց ընդ հակառակն ինձի օգուտ ըրաւ՝ խոր
թմրութիւն մը վրաս բերելով, որովննջեցի :

Երբոր արթնցայ, ցաւերս քիչ մը թեթեւ-
ցած էին, եւ Քրալու Շիլլէր քովս տեսնելով,
ձեռքերնին բռնեցի ու շնորհակալ եղայ ինձի
տարած խնամքնուն համար :

Շիլլէր ըսաւ. — Իմ աչքս հիւանդ տես-
նելու վարժուած է : Արաւ կը գնեմ որ գու չի
պիտի մեռնիս :

— Չե՞ս կարծեր որ այդ ըրածդ տխուր գու-
գու շակութիւն մ'է, ըսի :

— Այ, պատասխանեց, կենաց թշուա-
ռութիւնները մեծ են արդարեւ, բայց սն որ
ազնուական սրտով եւ համբերութեամբ կը
սանի, միշտ օգուտ կը տեսնէ ապրելէն :

Եւ աւելցուց. — Եթէ գու ք սպրելք, կը

յուսամ որ քիչ օրէն մեծ մխիթարութիւն մը պիտի ունենաք : Մարօնչէլլին տեսնել կուզէիք, այնպէս չէ :

— Քանի քանի անգամ խնդրեցի, բայց 'ի զուր . եւ ալ չեմ համարձակիր յուսալ :

— Յուսացէք, յուսացէք, Պարօն, եւ խնդրուած քնիդ նորոգեցէք : —

Արդարեւ նոյն օրը նորոգեցի : Վերատեսուչն ալ նոյնպէս յոյս տուաւ ինձի, եւ աւելցուց թէ ոչ միայն Մարօնչէլլի հետ տեսնուիլս հարաւոր էր, այլ եւ իբրեւ հիւանդապահ քովս կրնար դրուիլ, եւ ետքն ալ անբաժանելի ընկեր ըլլալ ինձի :

Քաղաքական պատճառաւ բանտարկեալներուն ամենուն ալ առողջութիւնը քիչ շատ խանգարած ըլլալով, Պրիւնի կառավարիչը խնդրեր էր Վիէննայէն որ մեզ երկերկու հոգի մէկ տեղ դնեն, որպէս զի օգնենք իրարու :

Նմանապէս թոյլտուութիւն խնդրել էի վերջին մնաք բարով մը ծնողացս դրելու :

Երկրորդ շաբթուն վերջերը յեղափոխութիւն մը եղաւ հիւանդութեանս մէջ եւ վտանգը փարատեցաւ :

Սկսեր էի ոտք ելնել, առաւօտ մը սենեակս բացուեցաւ. եւ վերատեսուչը, Շիլլեր եւ

բժիշկը ուրախագին դիմօք ներս մտան և վերատեսուչը ինձի դիմեց ու ըսաւ : — Հրաման եղած է մեզ որ Մարօնչէլլին ձեզի ընկեր տանք եւ ծնողացդ նամակ մը գրելու թոյլ տուու թիւն ընենք : —

Ուրախութենէս շունչս կտրեցաւ եւ մարեցայ ինկայ : Եւ զձ վերատեսուչը՝ որ իր բարի սրտին անհամբերութեամբը խոհեմութիւն չէր բանեցուցեր, կարծեց թէ մեռայ :

Երբոր խելքս գլուխս եկաւ, ինձի տրուած աւետարար յիշելով աղաչեցի որ այս մեծ շնորհը չուշացընեն : Բժիշկը հաճութիւն տուաւ, եւ Մարօնչէլլի քովս բերուեցաւ :

Ո՛հ, ինչ քաղցր վայրկեան էր այն : — Տակաին ողջ ես, գոչեցինք իրարու, բարեկամ, եղբայր, ի՛նչ երջանիկ օր ունինք եղեր տեսնելիք : Փառք Աստուծոյ : —

Սակայն մեր անսահման ուրախութեանը վրայ անսահման կարեկցութիւն մը աւելցաւ : Մարօնչէլլի այնչափ չպիտի զարմանար զիս վերջին աստիճան վատած տեսնելուն վրայ . վասն զի գիտէր ծանր հիւանդութիւն քաշած ըլլալս : Բայց ես, թէ եւ կը մտածէի կրած նեղութիւնք, այսու ամենայնիւ առաջուան տեսածէս այն աստիճան փոխուած ըլլալը չէի կրնար երեւակայել : Հազիւ կրնար նախնիք :

Այն գեղեցիկ եւ առոյգ գէմքը թօշներ, արխ-
րութենէն, անօթութենէն եւ խաւարչուտ
բանտին ապականեալ օղէն հայիր էր :

Սակայն քիչ մը կազդուրիւ սկսանք իրար
տեսնելով, իրար լսելով, եւ մէկմէկու ըսելով
թէ ալ չպիտի բաժնուինք իրարմէ. ո՛հ, որչափ
բաներունէնք իրարու ըսելու, յիշեցընելու,
կրկնելու : Ի՛նչ քաղցր բան էր միասին լալ,
Ո՛րչափ ներդաշնակութիւն կար մեր ամեն
գաղափարներուն մէջ : Ո՛րչափ գոճ էինք հա-
մամլոտ ըլլալու. փրայ կրօնքի մասին, ազի-
տութիւնն աւ բարբարոսութիւնը ասելու մա-
սին. բայց նոյնպէս մարդիկ չատելու, ազէտ
ներուն աւ շարերուն փրայ գթալու եւ անոնց
համար աղօթելու մասին :

ԳԼՈՒԽ ԶԵ .

Քեզիմ մթնոլորտի եւ կապամար ըր բերին
ինձի որ ձնոզաքսնասակ գրեմ :

Որովհետեւ նամակ գրելու թոյլտուութիւնը տիրապէս օրհասականի մը շնորհուած էր որ վերջին բարեւ մը տալ կուզէր իր ընտանեացը, կը վախճայի թէ հիմա նամակս ուրիշ կերպ գրուելուն համար դրկել չուզեն: Ուստի բաւական սեպեցի միայն խանդակաթ գորովանօք աղաչել ծնողքս, եղբայներս ու քոյրերս որ համբերատար ըլլան վիճակիս, ինչպէս որ ես ալ համբերութեամբ կը տանէի:

Այս նամակս դրկուեր էր, ինչպէս որ ետքը իմացայ, երբոր շատ տարիներէ ետեւ հայրենի յարկս տեսայ: Այս նամակս էր միայն որ երկարատեւ բանտարկութեանս միջոցին խեղճ ծնողքս կրցեր էին ստանալ: Իսկ ես բնաւ նամակ չեմ ստացած անոնցմէ: Գրած նամակներն միշտ արգիլուեր մնացեր էին Ալիէննա: Տարաբաղդութեան ընկերներս ալ նոյնպէս իրենց ընտանեաց հեռոյտարբերութենէ զրկուած էին:

Շատ անգամ շնորհ խնդրեցինք զոնէ ուսման համար թուղթ եւ մելան ունենալու եւ մեր դրամովը գիրքեր գնելու: Մեր խնդրուածքը երբէք լսելի չեղաւ:

Սակայն Պթիւնի կառավարիչը միշտ թոյլ կուտար մեզ ունեցած գիրքերնիս կարդալու:

Նմանապէս մեր ուտելիքն ալ լաւցընել տուաւ, բայց, աւսող, շատ շտեւեց: Թոյլ տը-

ւեր էր որ մեր ուտելիքը փոխանակ բանտին խոհարանէն ելնելու՝ վերատեսչին խոհարանէն ելնէ . եւ ասոր համար աւելի գումար մը յատկացուցեր էր : Այս բարի անօրէնութիւններն հաստատ չմնացին . բայց քանի որ տեւեցին , բաւական օգուտ տեսայ : Մարօն չէլլի ալ քիչ մը կազդուրեցաւ . իսկ տարաբաղդ Յրօպօնիի համար ժամանակն անցած էր : Այս վերջինին ընկեր տրուեր էր նախ Սօլէրա փաստաբանը , յետոյ Տ . Ֆօրթինի քահանան :

Երբ որ մեզ ասանկ երկերկու հոգի դրին բռնատերուն մէջ , պատահաններէն խօսակցելու արդեւքն ալ նորոգեցին , սպառնալով որ որ չհնազանդողը նորէն աւանձին բանտի մէջ պիտի դրուէր : Այս արդեւքը , շխտակը խօսելով , երբեմն լուծեցին քիբար ոզջունելու համար . բայց երկար խօսակցութիւններ մէկմ'ալ չեղան :

Մարօն չէլլիին ու իմ բնաւորութիւնս իրարու քաջայարմար էին : Մէկիս արիութիւնը միւսը կը զօրացընէր : Այն մէկս տխրութիւն ունենար եւ իր վիճակին խստութեանը վրայ բարկանար , միւսը զուարճաբանութիւններով կամ յարմարագէպ խորհրդածութիւններով իր բարեկամը կը զուարթացընէր : Քաղցր ժպիտ մը կուգար միշտ եւ մեր տխրութիւնը կը բա-

բեխառնէր :

Քանի որ գիրքեր ունէինք , թէ եւ այնչափ շատ կարդացեր էինք որ զոց գիտէինք , սրտերնուս համար քաղցր ճարակ մ'էին . ինչու որ այն գիրքերն անսպառ աղբիւր մ'էին նորանոր դատումներու , նորանոր քննութիւններու , նորանոր բաղդատութիւններու եւ նորանոր ուղղութեանց : Օրուանմեծ մասը կը կարդայինք եւ լուսութեամբ կը խորհրդազածէինք . միայն ճաշի եւ սպառակու ժամանակ եւ իրիկուները կը խօսակցէինք :

Մարօնչէլի իր ստորերկրեայ նկուղին մէջ շատ մը գեղեցիկ ոտանաւորներ գրեր էր . զանոնք կը կարդար ինձի , եւ նորեր կը շինէր : Ես ալ կը շինէի ու անոր կը կարգայի , եւ յիշողութիւննիս զանոնք պահելու կը վարժուէր : Ասանկով սքանչելի գիւրութիւն մը ստացանք երկար բանաստեղծութիւններ մտքովնիս յօրինելու , անհամար անգամ յզկելու , եւ թուղթի վրայ գրուածի կատարելութեանը հասցընելու : Մարօնչէլի այս կերպով քիչ քիչ եւ միտքը պահելով հազարաւոր քնարերգական ուղիւցազներգական տողեր յօրինեց : Աս ալ լեւեհե՛ր : -- Տե՛րձ-- ողբերգութիւնք եւ արիշ այլ եւ այլ ստեղծարանութիւններ յօրինեցի :

Օրօպօնի ձմեռն ու գարնան հիւանդու-
թիւն քաշելէ ետեւ՝ ամառն աւելի գէշցաւ :
Արիւն կը թ քնէր եւ կը ջրգողէր :

Ընթերցողին կը թողում մտածել՝ որչափ
դառն եղաւ մեր կոկիծը , երբ որ խեղճ Օրօպօ-
նի կը շիջանէր մեր մօտը , եւ մենք չէինք կըր-
նար ծակել այն անաղորուն պատը որ մեզի չէր
թողուր դանի տեսնել եւ ձեռքերնէս եկած ըս-
պասը իրեն մատուցանել :

Շիւղէր լուր կը բերէր անկէ : Հէզ երիտա-
սարգը դժնեայ չարչարանքներ քաշեց . բայց
ցաւը չկրցաւ անոր քաջասրտութիւնը տկարա-
ցընել : Հոգեւոր օգնութիւնները մատրանապե-
տէն ընդունեց , որ բարեբազդաբար գաղղիե-
րէն գիտէր :

1825 յունիս 15ին՝ որ իր տօնին օրն էր՝ մե-
ռաւ : Վախճանէն քանի մը ժամ առաջ իր ութ-
սընամեայ հօրը վրայ խօսեցաւ , եւ սիրտը փրղձ-
կելով լացաւ : Յետոյ ինքզինք ժողովեց ըսելով .

— Բայց ինչո՞ւ կուլամ իմ սիրելիներուս ամենէն բազմաւորին վրայ, որ յաւիտենական խաղաղութեան մէջ հետագալու միանալու վրայ է: —

Իր վերջին խօսքերն ասոնք եղան.

— Իբրոյր սրտէ կը ներեմ թ շնամիներուս: —

Տ. Զօրթիւնի գոցեց անոր աչքերը: Այս քահանան Օրօպօնի մանկութեան բարեկամն էր, եւ բարեպաշտութեան ու գթութեան անձնաւորութիւնն էր:

Խեղճ Օրօպօնի. ինչ մահարեր ցուրտ մը ծաւալեցաւ երակներնուս մէջ՝ երբոր եկան մեզի ըսին թէ մեռաւ. երբոր լսեցինք անոր մարմինը վերցընելու եկողներուն ձայնն ու քալուածքը. եւ երբոր պատահանէն անասնք զանի գերեզման տանող կառքը: Այս կառքը երկու հասարակ դատապարտեալներ կը քաշէին եւ չորս պահնորդ ալ ետեւէն կերթային: Այս ախուր յուղարկաւորութեան աչքովնիս ընկերացանք մինչեւ գերեզմանատունը: Կառքը դռնէններս մտաւ եւ անկիւնի մը քով կեցաւ: Հոն էր փոսը:

Քանի մը վայրկեան ետքը՝ կառքը, դատապարտեալներն ու պահնորդները ետ կը դառնային: Ասոնց մէկը Քրուպիցքին էր, որ ըսաւ ինձի (աղնի՞ւ խորհուրդ, որ այսպէ-

սի հասարակ մարդու մը վրայ զարմանալի է) .
 -Թաղուած տեղը խնամովն շան դրի, որպէս զի
 եթէ օր մը իր մէկ ազգականը կամ բարեկամը
 թոյլտուութիւն ստանայ ոսկրներն հոնկէ վեր-
 ցընելու եւ իր երկիրը փոխադրելու, ուր հանգ-
 չած ըլլալը կարենայ դռնել : —

Ո՛րչափ անգամ Օրօպօնի պատուհանէն
 գերեզմանատան վրայ նայելով ըսեր էր ինձի .

— Պէտք է որ սա տեղը երթալ փախու գա-
 ղափարին վարժուիմ . սակայն կը խոստովանիմ
 որ այս գաղափարը կը սոսկացնէ զիս : Արթը-
 ուի ինձ թէ այս երկրին մէջ թաղուողը մեր սի-
 բիլի թերակղզիին մէջ թաղուածի պէս հան-
 գիստ չըլլար : —

Յետոյ ժպտելով կը գոչէր . — Տղայամը-
 տութիւն . երբոր զգեստ մը հինցած է եւ թո-
 ղուլ պէտք է, ուր կուզեն նէ թող հոն նե-
 տին : —

Ուրիշ անգամ ալ կըսէր . — Ամեն օր մեռ-
 նելու կը պատրաստուիմ, բայց աւելի սիրով
 յաճնձն կառնուի եթէ վայրկեան մը հայրենի
 տունս մտնէի, հօրս ծունկը պագնէի, օրհնու-
 թեան խօսք մը բերնէն լսէի եւ յետոյ մեռ-
 նէի : —

Եւ հառաչելով կաւելցընէր . — Եթէ այս
 բաժակը չկրնար ինչ հեռանալ, Աստուած իմ,

վրայնստած գիրք կը կարդար կամ կը տաղա-
 շափէր, կամ թերեւս ինձի պէս ընթերցմամբ
 զբաղիլ կը կեղծէր եւ՝ մեր թշուառութեանցը
 վրայ կը մտածէր, ես տխրազգած սրտիւ անոր
 կը նայէի եւ ինքնիրենս կըսէի. — Ո՞րչափ ա-
 շուի տխուր պիտի ըլլայ քու կեանքդ երբոր
 մահուան շունչն ինձի դպչի, երբոր այս սենեա-
 կէն դիս վերցընել տանելնին տեսնես, երբոր
 աչքդ դերեզմանատան վրայ յառելով ըսես.
 Սիլվիօ՛ ալ հոն է, եւ սիրտս կը շարժէր այն
 խեղճ ապրեալին վրայ, եւ կը մաղթէի որ ա-
 նոր յարգը ինձի պէս ճանչելու կարող ընկեր
 մը դրուէր քովը, կամ Աստուած չարչարանքս
 երկնցընելով այն տարաբաղդին ալ չարչարան-
 քը վշտակցութեամբ մեղմացընելու քաղցր
 պաշտօնը ինձի թողուր :

Զեմ՛նչանակեր քանի՛ անգամ հիւանդու-
 թիւններս դացին ու նորէն երեւան ելան, Ա-
 նոնց տեւողութեան միջոցին Մարօնչէլլիին
 ինձի տարած խնամքը ամենասիրելի եղբօր մը
 խնամք էին : Գիտէր որ ժամանակ իր խօսքե-
 րը կրնային դիս տխրել, եւ այն ժամանակ
 հոգւոյս արամադրութեանը յարմար նիւթ մը
 միշտ կը գտնէր, եւ միշտ կը ջանար կամ ամոնց
 ուժ տալու, կամ քիչ քիչ զանոնք փոխելու :
 Անոր սրտէն աւելի ազնիւ սիրտ մը երբէք տե-

սած կամ ճանչած չէի . իսկ հաւասարը խիստ քիչ . Մեծ արդարասիրութիւն մը , մեծ ներողամտութիւն մը , մեծ վստահութիւն մը մարդոց առաքինութեանն ու Աստուծոյ օգնութեանը վրայ , նուրբ զգացում մը արուեստից մէջ գեղեցիկը ճանչնալու եւ սիրելու , բանաստեղծութեամբ ճոխ երեւակայութիւն մը , մէկ խօսքով՝ մտաց եւ սրտի ամենէն սիրուն ձիրքերը միացած էին զանի ինձ սիրելի ընելու համար :

Չէի մոռնար Օրօպօնին , ամեն օր կը հեծէի անոր մահուանը վրայ . բայց շատ անգամ սիրտս ուրախ կըլլար խորհելով թէ այն սիրելի բարեկամս՝ հիմա ամեն վիշտերէ ազատ եւ Աստուծոյ գիրկը երջանիկ՝ պէտք էր դո՛ւ ըլլար զիս իրեն չափ սիրելի բարեկամի մը հետ տեսնելով :

Ար թուէր թէ սրտիս մէջ ձայն մը կը հաւատաւէր թէ Օրօպօնի քաւութեան կայանէն ելած էր . այսու ամենայնիւ չէի դադրեր անոր համար աղօթելէ : Քանիցս անգամ երազիս մէջ տեսայ զինքը որ ինձի համար կաղօթէր , եւ կը սիրէի հաւատալ թէ այն երազները գիպաց արգասիք չէին , այլ անոր պատկերին ստոյգ յայտարարութիւններն էին որ Աստուած թոյլ կուտար զիս միօրթարելու համար : Պիտի ծի-

ծաղեցընէի ընթերցողներս՝ եթէ ջանայինկարազրել այն երազներուս կենդանութիւնը, եւ օրերով իմ վրայ թողուցած ճշմարիտ հիացումը:

Բայց կրօնական զգացումներն եւ Մարօն-չէլլիի մտերիմ բարեկամութիւնն օր քան զօր վշտացս ծանրութիւնը կը թեթեւցընէին: Բոլոր երկիւզս սա էր, որ այս տարաբազդ երիտասարդը՝ որուն առողջութիւնը այնչափ խանգարուեր էր, թէ եւ ինձի չափ տկարացած չէր, ինէ առաջ գերեզման կերթայ: Ամեն անգամ որ կը հիւանդանար, կը սարսափէի: Նրբոր կը տեսնէի լառութեան դառնայր, ուրախութիւնըս անպատմելի էր:

Ձանի կորսնցընելու այս երկիւզս՝ աւելի մեծ ուժ մը կուտար վրան ունեցած գորովանացս. նոյն ազգեցութիւնը կընէր անոր վրայ ալ՝ զիս կորսնցընելու երկիւզը:

Ահ, միակ մնացած սիրելիի մը համար երկիւղի եւ յուսոյ փոփոխակի զգացման մէջ անձառելի քաղցրութիւն մը կայ: Մեր վիճակն ստուգիւ աշխարհի վրայ եղած ամենաթշուառ վիճակներէն մէկն էր, եւ սակայն իրարու վրայ ունեցած անսահման բարեկամութիւնն իսու վարկումնիս՝ մեր տառապանացը մէջ կերպ մը երջանկութիւն կը կազմէր, եւ եւ ճշմարիտը ըսելով՝ լաւ է՝ զգային ք:

Ըղձալի էր ինձի որ բանտին մատրանա-
պետը՝ որմէ շատ գոհ եղեր էի առաջին հի-
ւանդութեանս ժամանակ՝ մեզի խոստովա-
նահայր տրուէր, եւ ժամանակ ժամանակ կա-
րենայինք զանի տեսնել, թէ եւ ծանր հիւանդ
չըլլայինք: Փոխանակ անոր յանձնելու այս
պաշտօնը, հայր Մկրտիչ անուհով Օդոստին-
եան կրօնաւոր մը մեզի ցուցըցին, մինչեւ որ
Վիէննայէն ուրիշ մէկը որոշուէր կամ այս քա-
հանային համար հաւանութիւն գար:

Ար վախնայի որ այս փոփոխութեան մէջ
կորուստ պիտի ընէի, բայց կը սխալէի: Հայր
Մկրտիչ՝ սիրոյ եւ գթութեան հրեշտակ մ'էր.
Իր շարժմունքն ու կերպերը խիստ քաղաքա-
վար եւ վայելուչ էին, եւ խիստ նուրբ կը խոր-
հըրդածէր մտրդկային պարտեաց վրայ:

Ազաչնցինք իրեն որ յաճախ այցելութիւն
ընէ մեզ: Աւստի ամիսն անգամ մը եւ եթէ կա-
րենար աւելի յաճախ կուգար: Քանի մը զիրք
ալ կը բերէր մեզ կառավարչին թոյլտու-

Թեամբը , եւ կըսէր իր մեծաւորին կողմէն թէ վանքին գրատունը մեր տրամադրու թեաններքեւ էր : Ասի մեծ բարիք մը պիտի ըլլար մեզ՝ եթէ տեւէր : Սակայն քանիմը ամիս օգուտ քաղեցինք :

Խոստովանու թեանէն ետեւ՝ երկար կը նըստէր ու հետերնիս կը խօսակցէր : Խօսքերուն մէջ ազիզ , վսեմախոհ եւ մարդու մեծութեանն ու սրբութեանը տարփացող հոգի մը կը տեսնուէր : Տարի մը բարեբաղդութիւն ունեցանք իր լոյսն ու բարեկամութիւնը վայելելու , եւ երբէք չվրիպեցաւ : Երբէք վանկ մը չեղաւ բերնէն որ զինքը՝ փոխանակ հոգեւոր պաշտօնէի՝ քաղաքականութեան պաշտօնեայ երեւցընէր : Երբէք չտեսանք ամենափոքր պակասութիւն մը ամենափափուկ ակնածութեանց մէջ :

Առաջ , ճշմարիտը խօսելով , կը կատակածէիր անկէ . կ'սպասէի որ իր մտաց նրբութիւնը տարադէպ հետազօտութիւններու գործածէ , Պետական բանտարկեալի մը համար խիստ բընական է այս կատկածը : Բայց որչափ կը մխիթարուի մարդ՝ երբորայս կատկածը կը փարատի եւ Աստուծոյ թարգմանին վրայ Աստուծոյ եւ մարդկութեան դատէն դատ ուրիշ բանի փոյթ չտեսներ :

2. Մկրտիչ մխիթարելու յատուկ կերպ մը
 ունէր խիստ ազդու : Օրինակի համար , բան-
 տին կանոններուն անտանելի խտուրթեանը
 դէմ ժամանակ ժամանակ զայրանալու և համար
 ինքզինքս կամբաստանելի խտտովանութեանս
 մէջ : 2. Մկրտիչ նախ՝ զուարթութեամբ եւ
 ներելով նեղութիւն քաշելու հարկին վրայ կը
 քարոյսիօսէր : յետոյ կ'սկսէր խմ վիճակէս
 տարբեր վիճակներու թշուառութիւնները կեն-
 դանի դոյներով նկարագրել : Ինքը երկար ժա-
 մանակ քաղաքին մէջ եւ գեղերը կեցեր էր ,
 մեծերն ու փոքրերը ճանչեր էր , եւ մարդկա-
 յին անիրաւութեանց վրայ մտածեր էր . ըն-
 ձերութեան զանազան կարգերուն կիրքերն
 ու բարքերը գերազանց կերպով կը նկարագ-
 րէր . ամեն տեղ հօրներն ու տկարներ , հարըս-
 տահարողներն ու հարստահարեալներ կը ցու-
 ցընէր ինձի . ամեն տեղ հարկ կը ցուցընէր կան-
 մերնմաններն ատելու , կանմ ազնուականներու
 զամտութեամբ եւ քաղցր կարեկցութեամբ
 սիրելու : Թշուառութեան ընդհանրականու-
 թիւնը եւ ձախորդութենէ բարի արգիւնք քա-
 ղելու կարելիութիւնը ինձի յիշեցընելու հա-
 մար պատմած օրինակները կարգէ գուրս բա-
 ներչէին . ընդհակառակն ըստ պատահման
 յիշուած իրողութիւններ էին . բայց պատմած

ժամանակին իր խօսքերն այնպիսի ուղղադատութիւն մը, այնպիսի զօրութիւն մը ունէին որ իր պատմութեանց և զրակացութիւններն ազդուութեամբ զգայի կընէին ինձի :

Ո՛հ, այժմ ամեն անգամ որ անոր դորովալից յանդիմանութիւններն ու ազնիւ խրատները կը լսէի, առաքինութեան սիրով կը բորբոքէի. մէկու մը դէմ ատելութիւնս չէր մնար. նամաններուս ամենէն յետինին համար կեանքս զոհելու յօժարութիւն կ'զգայի. և կօրհնէի զԱստուած որ զիս մարդ ստեղծեր էր :

Ա՛հ, թշուառ է այն մարդը որ խոստովանութեան վսեմութիւնը չճանչեր. վնայ այն մարդուն որ ռամիկ չերեւնալու համար զանի ծաղր ընելու պարտաւորած կը կարծէ ինքզինք : Որովհետեւ ամեն մարդ գիտէ թէ բարի ըլլալ պէտք է, ուստի բարի ըլլալու յորդորանքն անօգուտ և մեր անձնական խորհրդածութիւններն ու ճահաւոր ընթերցումները միայն բաւական են ըսելը ճշմարիտ չէ : Ո՛հ, մարդուն կենդանի խօսքն այնպիսի զօրութիւն մը ունի, որ ոչ մեր ընթերցումներն և ոչ մեր սեփական մտածութիւնները չեն կրնար ունենալ : Կենդանի խօսքով մարդուս սիրան աւելի լաւ կերպով կը շարժի, և ընդունած ասպարուութիւններն աւելի խոր կը լլանու. Եզրօր մը

խօսքին մէջ կենդանութիւնս եւ նահաւորութիւնս մը կայ, որ շատ անգամ ունայն տեղը կը փնտռէ մարդ գիրքերու եւ իր սեփական մըտածութեանցը մէջ :

ԳԼՈՒԽ ԼԹ .

1824ին սկիզբները վերատեսուչը՝ որուն գրասենեակը մեր նրբաշառղին մէկ ծայրն էր՝ ուրիշ տեղ փոխադրեց իր բնակութիւնը, եւ դիւանին սենեակներն եւ ուրիշ հոն գտնուածները բանախօսուեցան : Հասկըցանք, աւանդ, որ խտալիայէն նոր պետական բանտարկեալներ կային գալիք :

Յիշաւ շատ հանցաւոր որորդ դատաստանաւ մը դատասպարակներն հասան, ամենն ալ ինձի բարեկամ կամ ծանօթ : Ո՛հ, երբոր անուննին իմացայ, սիրտս տակն 'ի վերայ եղաւ : Պօրսիէրի իմ ամենէն հին բարեկամներէս մէկն էր . Քօնֆալժնիէրի հետ անկէ ետ-

քը բարեկամացեր էի, բայց բոլորով սրտիւ ։
 Աթէ կարող ըլլայի դժնդակագոյն բանտար-
 կութեան կամ ուրիշ որեւէ տանջանաց ինք-
 զինքս դատապարտել տալով անոնց պատիժը
 եւս կրելու եւս զիրենք ազատելու, գիտէ Աստ-
 ուած որ կընէի։ Չեմ ըսեր թէ միայն կեանքս
 անոնց համար կուտայի. վասն զի, ո՛հ, ի՞նչ է
 կեանքը տալը. տառապիլն անկէց աւելի է ։

Այն ժամանակն էր որ Հ. Մկրտիչին մխի-
 թարութիւնները մեծապէս պիտանի կրնային
 ըլլալ ինձ. դժբաղդարար մէկ մ'ալ թոյլ չը-
 տրուեցաւ իրենք քովերնիս գալ ։

Նորէն հրաման եկաւ որ բանտին կանոն-
 ներն ամենախիստ կերպով 'ի գործ դրուին ։
 Այն բարձրաւանդակը որ մեր ճեմելիքն էր,
 նախ ցցապատ որմով մը գոցուեցաւ, այնպէս
 որ մարդ չէր կրնար մեզ տեսնել եւ ոչ իսկ հե-
 ոուէն գիտակով, եւ ասանկով չըջակայ ըլուր-
 ներուն եւ քաղաքին գեղեցիկ տեսարանէն
 զրկուեցանք ։ Բայց այս բաւական չէր. յիշեալ
 բարձրաւանդակը երթալու համար, ինչպէս
 արդէն ըսած եմ, բակէն պէտք էր անցնիլ, եւ
 բակին մէջ շատ մարդ կրնար մեզ տեսնել ։ Այս
 տեսնելը չըլլալու համար՝ բարձրաւանդակին
 վրայ պարանիս արդիլուեցաւ, եւ ուրիշ խիստ
 փքր տեղ մը որոշուեցաւ մեր նրբաշաւղին

կից եւ սենեակներնուս պէս արեւմուտքի դէմ

Չեմ կրնար բացատրել որչափ սիրաս կուտ-
րեց այս փոփոխութիւնը : Բարձրաւանդակին
մեղի ընծայած ամեն միտիթարութիւնները չեմ
պատմած . վերատեսչին որդեկաց տեսքը , ա-
նոնց պարզ եւ դորովալից համբոյրները նոյն
խի այն տեղ ուր իրենց խեղճ հիւանդ մայրը
տեսեր էի իր վերջին օրերը . բրած մէկ քանի
խօսակցութիւններս դարբինին հետ՝ որ նոյն-
պէս հոն կը բնակէր . կիթառ զարնող տասնա-
պետի մը ուրախալից երգերն ու երաժշտա-
կան տաղանդը . վերջապէս այն անմեղ տար-
փանքը՝ ոչ խմկամ ընկերիս՝ այլ բարեմիտ Հուն-
դարու հոյ մը՝ որ տասնապետի մը կին էր եւ
պտուղ կը վաճառէր : Այս կինը զարնուեր էր
Մարօնչէլլի :

Արգէն, Մարօնչէլլի հետս գրուելէն ա-
ռաջ՝ Հունդարուհին եւ ան՝ ամեն օր իրար տես-
նելով՝ բարեկամութիւն մը հաստատուեր էր
մէջերնին : Մարօնչէլլի այնչափ համեստ , ազ-
նիւ եւ անմեղ հոգի մը ունէր , որ բնաւ չէր
զիտեր խեղճ Հունդարուհին սէր ազգած ըլ-
լալը , եւ ես հասկըցուցի իրեն : Առաջ չուզեց
հաւատալ խօսքիս , բայց վախճալով որ ես ի-
րաւունք կունենայի , աւելի պաղ կերպով վար-
ելի սկսաւ անոր հետ : Այս զգուշութեան ա-

աաւելութիւնը՝ փոխանակ կնոջ տարփանքը մարեւու, կը թուէր թէ կարծարծէր:

Իր սենեակին պատուհանը բարձրաւանդակին գետնէն քիչ վեր ըլլալով, քանի մը լաթ արեւին շորցընելու կամ ուրիշ որ եւ է դործ մը ընելու պատճառանօք մեր կողմը կը ցառկէր, ու հոն կեցած մեզի կը նայէր, կամ եթէ առիթ մը գտնէր՝ խօսակցութիւն կը բանար:

Մեր խեղճ պահնորդները՝ գիշերները քընհատ մնալէ յողնած, առիթ գտնելուն պէս՝ բարձրաւանդակին այն խորշը կուգային, ուր առանց մեծերնէն տեսնուելու կրնային խոտին վրայ նստիլ ու նիրհել:

Մարօնչէլի մեծ տաղնապի մէջ կիյնար այն ժամանակը, վասն զի տարաբաղդ կնոջ կիրքը քաջայայտ կերեւէր: Ես ալ անկէ աւելի կը տաղնապէի: Այսու ամենայնիւ այսպիսի տեսարանները՝ որ կրնային բաւական ծիծաղաշարժ ըլլալ եթէ կինը մեզի ակնածութիւն չաղդէր՝ մեզի համար լուրջ եւ կրնամ ըսել սրտաշարժ էին: Այս թշուառ կինն այն տեսակ գէժք մը ունէր որուն վրայ առաքինութեան սովորոյթն ու յարգանաց պէտքընկարուած կերեւէին: Քեղանի չէր, բայց այնպէս ազնուական պատկեր մը ունէր, որ երեսին քիչ մը անկանոն գծազրութիւնը զիտես թէ իր ամեն մէկ

ժպիտէն , մկաններուն ամեն մէկ շարժումէն
կը գեղեցկանար :

Եթէ հոս սիրոյ վրայ խօսելու միտք ունե-
նայի , շատ քան կար խօսելիք այս առաքինի ու
դժբաղդ կնոջ վրայ , որ հիմա մեռած է : Բայց
բաւական է ինձ մեր բանտարկութեան դժ-
ուարագէտ անցքերէն մէկը այսչափ մը նշա-
նակած ըլլալ :

ԳԼՈՒԽ Զ .

Խստութեանց աւելնալն օր քան զօր աւել-
լի միօրինակ եւ հետեւաբար ձանձրալի կընէր
մեր կեանքը : Ինչպէս անցան 1824 , 1825 ,
1826 , 1827 տարիները : Գիրքերնիս գործա-
ծելու ազատութիւնը՝ որ Պրիւնի կառավարի-
չըն առժամանակեայ կերպով մեզի շնորհեր էր՝
արգիլուեցաւ : Այ այնուհետեւ բանտը մեզի
համար ճշմարիտ գերեզման մը եղաւ , որուն
մէջ գերեզմանի անդորրութիւնն անգամ չէին

Թողուր մեզ : Ամեն ամիս , անորոշ օրմը , ուտիկանութեան վերատեսուչը՝ տեղակալի մը հետ եւ զինուորով մը կուգար խիստ խուզարկութիւն մը կընէր : Մեզ բոլորովին կը մերկացընէին , հանդերձներնուս ամեն կարանները կը քննէին որպէս զի մէջը թուղթ մը կամ ուրիշ բան մը պահած չըլլանք . մեր խոտէ անկողինները կը քակէին եւ մէջը կը զննէին : Թէպէտ եւ պահած բան մը չկրնային գտնել մեր քով , սակայն այսպէս թշնամաբար եւ միշտ կրկնուած քննութիւն մը հետ գիտէր ինչնողկալի բան մը ունէր որ զիսկը բարկացընէր , եւ ամեն անգամ ինձի տենդ կը պատճառէր :

Բանտարկութեանս առաջին տարիները՝ որ այնչափ անտանելի երեւցեր էին ինձի՝ հիմա կսկծալով կը յիշէի իբրեւ սիրելի քաղցրութեանց ժամանակ մը : Ա՛ւր էին այն ժամերը ուր Ս . Գրոց կամ Հոմերոսի ընթերցմանը կը պարապէի : Հոմերոսի բնագիրը կարդալով կարդալով , յունարէն լեզուին ունեցած թեթեւ ծանօթութիւնս ընդարձակեր էր , եւ սիրահարեր էի այն լեզուին : Ա՛րչափ արտմեցայ այս ուսումը չկրնալ շարունակելուս վրայ : Տանթէ , Պայրըն , Բէթրարքա , Շէքսպիր , Շիլլեր , Վալթէր-Սքօթ , Կէօթէ եւ ուրիշ ինչ բարեկամներ ձեռքէս առնուեցան : Այս գիրքերուն

հետ քանի մը նուետարանական բարոյակա-
նի գիրքեր ալ կային, Պուրտալու, Բասքալ,
Նմանութիւն Յիսուսի, Ֆիլոթէա եւ այլն,
եւ այլն, որոնք եթէ կարգացունն այն բը-
ծականգիր եւ աններող քննադատութեամբ
որ կիրթ ախորժակի թերութիւն մը կամ խա-
խուտ խորհրդածութիւնը մը տեսնելուն պէս
կը պոռայ, մէկ գի կը ձգունն եւ ալ ձեռք չեն
առնուիր. բայց երբոր մէկը բարեմտութեամբ
եւ առանց տկար կողմերէն դայթակղելու կար-
գայ, իր սիրտն ու միտքը կազդուրող բարձր
փիլիսոփայութիւն մը կը գանէ անոնց մէջ :

Այս կրօնական գիրքերուն մէկ քանին ետ-
քը ընծայ զրկուեցան մեզ կայսրէն, բայց ըն-
ծային հետ միանգամայն բացարձակ արդելք
կար բանասիրական ուսմանց ծառայող ամեն
կերպ գիրքերու :

Այս ճգնաւորական գրոց ընծան 1825 ին
եղաւ մեզ դաղմատեցի խոստովանահօր մը ձե-
ռօք որ Վիէննայէն զրկուեր էր եւ անունը Հ-
Ստեփաննոս Բաւլովիչ էր . այս քահանայն եր-
կու տարի ետքը Քաթարօի եպիսկոպոս ան-
ուանեցաւ : Նոյն քահանային միջնորդու-
թեամբը նաեւ պատարագ լսելու բարեբաղ-
դութիւն ունեցանք, շնորհ մը՝ որ մինչեւ այն
ժամանակը զլացուէր էր միշտ՝ պատճառանօք

Թէ չէին կրնար մեզ եկեղեցին տանիլ եւ հոն երկերկու հողի բաժնուած պահել ինչպէս որ պատուէր եղած էր :

Այսպիսի բացարձակ բաժանում մը անհր- նար ըլլալով, երեք խումբ բաժնուած կեր- թայինք պատարագի : Մէկ խումբը երգեհոնի բեմին վրայ կը կենար, մէկը տակը, այն կեր- պով որ իրար չէին տեսներ, երրորդն ալ փոք- րիկ աղօթարանի մը մէջ որ վանդակով մը եկե- ղեցւոյն մէջ կը նայէր :

Մարօն չէլի եւ ես ընկեր ունէինք մեզ այն ժամանակը վեց դատապարտեալ՝ որոց դա- տավճիռը մերինէն հին էր : Բայց մէկ զոյգը միւ- սին հետ չէր կրնար խօսիլ : Այս վեց դատա- պարտելոց երկուքը ինձի դրացի եղած էին Վենետիկի Կոլոններուն տակ : Երկու պահնորդ մեզ եկեղեցի կը տանէին մեզի յատկացեալ տեղը, եւ պատարագէն ետեւ ամեն մէկ զոյգն իր բանալը կը դարձունէին : Պատարագ ընողը քաբու չին մ'էր, որ ամեն անգամ պատարագին վերջը աղօթք մը կը սէր խնդրելով Աստուծոյ որ մեզ աղատէ մեր շղթայներէն, եւ այն ժա- մանակ ձայնը կը փղձկէր : Երբոր խորանին առջեւէն կը դառնար, կարեկից աչք մը կը ձգէր մեր ամեն մէկ խումբին վրայ, եւ արխ- րութեամբ գլուխը կը ծռէր աղօթելով :

ԳԼՈՒԽ ԶԱ.

1823ին Շիլլէր ծերութեան խօթութիւններէն խիստ տկարացած երևնալով, ուրիշ բանտարկեալներ յանձնեցին իրեն, որոց պահպանութիւնը մեզի չափ աշալուրջ հսկողութեան կարօտ չէր թուեր: Մ'հ, որչափ դժժնդակ եղաւ մեզ Շիլլէրին քովերնէս հետանալը, որչափ ինքն ալ տրամեցաւ մննէ բաժնուելուն վրայ:

Անոր տեղը դրուեցաւ նախ Քրալ, որ բարեսրտութեան մասին անկէ վար չէր մնար: Բայց շատ չանցաւ աս ալ ուրիշ գործի մը դըրուեցաւ, եւ տեղն ուրիշ մը եկաւ որ չար չէր նէ ալ նեղօրաւէր, եւ գորովական զգացում մը յայտնելու անկարող:

Այս փոփոխութիւնները զիս դառնտպէս կը վշտացընէին: Շիլլէր, Քրալ եւ Քուպիցքի, մանաւանդ առաջին երկուքը մեզ անպէս լաւ խնամեր էին մեր հիւանդութեանց մէջ, որ հայր մը եւ եղբայր մը անկէց տեւիին չէին կրնար ընել: Պարտազանցութիւն ընե-

լուանկարող էին, բայց առանց դժնէութեան կը կատարէին: Իրենց արաաքին ձեւերուն մէջ խստութիւն մը կարնէ ալ, գրեթէ միշտ ազամայ էր, եւ մեզի փորձով յայտնած բարեսըրտութիւնովն լիապէս կը փոխարինէին: Երբեմն կը գրգռէի անոնց դէմ. բայց ի՞նչպէս օրտանց կը ներէին ինձի. ի՞նչպէս կը փութային մեզ համոզելու թէ մեր վրայ կարեկցութիւն ունէին: Ո՛րչափ ուրախ կը լլային մեր ալ այնպէս համոզուելուն եւ զիրենք բարի մարդիկ ճանչննուս վրայ:

Մենէ հեռու ապրելէն՝ ի վեր՝ Շիւէր քանի մը անգամ հիւանդացիներու առողջացներ էր. Հիւանդ եղած ժամանակը որպիսութեանը վերայ անդադար լուր կը հարցընէինք որդիական հոգածութեամբ: Երբոր ապաքինիլ սկսէր, կուգար երբեմն մեր պատահաններուն ներքեւ կը ճեմէր: Զինքը ողջունելու համար կը հաղայինք. ան ալ վեր կը նայէր տրամախառն ժպիտով մը, եւ մեզի լսելի ըլլալու կերպով կըսէր պահնորդին. « Ասոնք իմ զաւկներս են »:

Խեղճ ծերունի. որչափ սիրտս կը կսկծէր երբոր կը տեսնէի քեզ որ չէիր կրնար հիւանդ մէջքդ քաշել, եւ ես ալ չէի կրնար թեւդ մըտնելով քեզ բռնել:

Երբեմն խոտին վրայ կը նստէր կը կարգար : Ինձի փոխ տուած զիր քերն էին կարդացածը . իմ միտքս ձգելու համար անոնց մակագիրը կը կարդար պահնորդին , կամ մէջէն քանի մը հատուած ամուր ձայնով կարտասանէր : Շատ անգամ տարեցոյցի առասպելներ , կամ գրական արժէք մը չունեցող՝ բայց բարոյական իմաստ մը ունեցող վէպեր էին :

Քանի մը անգամ կաթուածահար ըլլալէ ետեւ՝ ինքզինք զինուորական հիւանդանոցը փոխադրել տուաւ : Հոն հասած ժամանակը յուսահատ վիճակի մէջ էր , եւ շատ չանցաւ՝ մեռաւ : Քանի մը հարիւր Ֆիօրին ստակը ելաւ որ երկար ժամանակեայ խնայութեան մը պըտուղ էր : Այս ստակն իր զինուորակից բարեկամներուն փոխ տուեր էր : Աշխտանին մօտ օրերը բարեկամները քովը բերել տուաւ ու ըսաւ . « Ես ընտանիք կամ ազգական չունիմ . ուստի քովերնիդ ունեցած ստակս ձեզ ըլլայ : Միայն կը խնդրեմ ձե՛նէ որ ազօթէք ինձ համար » : Բարեկամներէն մէկը տասնեւութ տարու դուստր մը ունէր որ Շիլլէրի սանն էր : Մեռնելէն քանի մը ժամ առաջ , բարի ծերունին զանի քովը բերել տուաւ : Արդէն կարող չէր որոշ կերպով խօսք մը արտասանելու : Մատէն արծաթ մատնի մը հանեց որ իր վերջին

հարստութիւնն էր , եւ աղջկան մատը դրաւ .
 յետոյ լալով համբուրեց զանի : Խեղճ աղջիկը
 բարձրաձայն կուլար եւ արտաուքովը զանի
 կողողէր : Շիւէր թաշկինակովը կը սրբէր այն
 արտաուքը : Յետոյ աղջկան ձեռքը բռնեց ու
 իր աչացը վրայ դրաւ . . . : Աչքերն յաւիտեան
 գոցուէր էին :

ԳԼՈՒԽ ԶԲ .

Այսպէս մէկ մէկու ետեւէ մարդկային մը-
 խիթարութիւնները կը պակսէին մենէ , եւ
 վիշտերն հետ զհետէ կ'աւելնային : Կնքդին-
 քըս Ատտուծոյ կամացը կը յանձնէի , բայց հե-
 ծելով . եւ սիրտս փոխանակ թշուառութեամբ
 խօտանալու , կը թուէր թէ օր քան զօր աւելի
 ցաւագին կերպով կ'զգար զայն :

Անգամ մը Աւկզպուրկի կազէթ լրագրին
 մէկ թերթը գաղտնաբար ինձի բերին . մէջը՝
 քոյրերէս մէկուն սքեմ առնելը ծանուցանե-
 լու առթիւ՝ ինձ համար ալ զարմանալի լուր մը

կար . « Օրիորդ Մարիամ Անճիօլա Բէլլիքօ ,
 « դուստր եւ այլն . . . ին , այսօր . . . կրօնաւո-
 « րի քօղ առաւ թօրինօի վիզիթ աճիօնէ վան-
 « քին մէջ . Յիշեալ օրիորդին եղբայր է Զե-
 « շտոն Բիշօփի հեղինակ Սիլվիօ Բէլլիքօ , որ
 « այս օրերս Սբիլպէրկի բերդէն արձակուեցաւ
 « վ . կայսեր ներողութեան շնորհիւր , որն որ
 « առատասիրտ վեհապետի մը արժանի դթու-
 « թեան գործ մ'է , եւ որուն վրայ համայն Ի-
 « տալիա ուրախացաւ , եւ այլն . . . »

Այս խօսքերէն ետեւ իմ վրաս ներբող մը
 կար :

Չէի կրնար երեւակայել ինչ նպատակաւ
 հնարուեր էր իմ ներում գտնելուս լուրը : Խըմ-
 բագրական պարզ կատակ մ'էր ըսել՝ անհաւա-
 տալի կը թուէր ինձի : Թերեւս աւատրիական
 ոստիկանութեան կողմէն մտածուած վարպե-
 տութիւն մ'էր Բայց Մարիամ Անճիօլա անուն-
 ներն իմ կրտսերագոյն քրոջս անուններն էին ,
 որ անշուշտ թօրինօի կազէթ լրագրէն ուրիշ
 լրագիրներու մէջ անցեր էին : Ուրեմն սուտ
 չէր կրնար ըլլալ այն աղնիւ օրիորդին կրօնա-
 ւոր ըլլալը : Ա՛հ , թերեւս ծնողքը մեռած ըլ-
 լալով , ինքն ալ այս վիճակն ընտրեր է : Խեղճ
 աղջիկ , չէ ուզեր որ միայն ես տառապիմ
 բանտին մէջ . ինքն ալ միայնութեան մէջ

փակուիլ ուզեր է: Աստուած՝ ինէ աւելի համբերութեան ու անճնուրացութեան առաքինութիւն տայ անոր: Արդեօք որչափ անգամ իր խցիկին մէջ զիս պիտի մտածէ այս հրեշտակը: Ո՞րչափ անգամ խատամբեր օգնութիւններ պիտի ընէ խնդրելու համար Աստուծոյ որ իր եղբօրը տառապանացը սիրտմանք շնորհէ:

Այս մտածութիւնները սիրտս կը շարժէին ու կը՛ճմլէին: Աւանդ, իմ գծբաղդութիւնս կրնար հօրս կամ մօրս կամ թերեւս երկուքին ալ կեանքը կարճել: Քանի կը մտածէի չասոր վրայ, այնչափ ինձի անհաւար կը թուէր որ Մարիէթի աքոյրս՝ առանց այսպիսի կորուստ մը ընելու՝ հայրենի յարկէն ելնէր ու կուսանաց վանքը քաշուէր: Այս գաղափարն իբրեւ ստուգութիւն կը ծանրանար սրտիս վրայ, եւ անագորուն թաղծութեան մը մէջ զիս կ'ընկզմէր:

Մարօնչէլլի ալ ինձի չափ խռովեցաւ: Քանի մը օր ետքը բանաստեղծական ողբ մը սկըսաւ շորտագրել բանտարկելոյն քրոջը վրայ, եւ գեղեցիկ քերդուած մը յօրինեց որ տխրութիւն եւ կսկիծ կը շնչէր: Աւարտելէն ետեւ կարգաց ինձի: Ո՞հ, որչափ շնորհակալ եղայ բարեկամիս այս փափուկ խորհրդածութենէն: Կրօնաւորութեանց վրայ շինուած հազարաւոր աստուգութիւններու մէջ հաւանականաբար այս

քերդուածնէր միայն որ բանտին մէջ յօրինուած էր , կրօնաւորուհւոյն եղբօրը համար , անոր կալանակից ընկերներուն մէկէն :

Ահա այսպէս բարեկամութիւնը կը մեղմացընէր իմ վիշտերս : Ա՛հ , այն օրէն ետեւ օր մը չանցաւ որ մտօքս երկար ժամանակ կուսանաց վանքի մը բոլորաբը շղառնայի , անոր մէջ փակուած կոյտերէն մէկ հատը գորովագին կարեկցութեամբ չնկատէի , եւ ջերմագին եռանդով շաղաչէի զԱստուած որ անոր միայնութիւնը գեղազարդէ , եւ չթողու որ երեւակայութիւնը չափազանց սոսկալի գոյներով նկարէ իրեն իմ բանտս :

ԳԼՈՒԽ ԶԲ .

Լրագրին գաղանաբար ձեռքս դալէն չը կարծուի թէ յաճախ լուր կրնայի առնուլ աշխարհէս : Ոչ , շուրջս գտնուողներուն ամենն ալ բարի մարդիկ էին , բայց ամենն ալ երկիւ-

ղով կաշկանդուած էին : Թէ որ երբեմն թեթեւ կանոնադանցութիւն մը գաղտնապէս գործուէր, ան ալ միայն այն ժամանակը կրնար ըլլալ երբոր իմացուելու վտանգ մը չէր տեսնուեր : Բայց շատ դժուարին բան էր վտանգէ ազատ մնալ այնչափ սովորական եւ անսովոր խուզարկութեանց մէջ :

Ես չկրցայ երբէք ծածկաբար լուր մը առնուլ ընտանիքէս, որ՝ աւանդ՝ խիստ հեռու էր ինէ, բայց ՚ի քրոջս վերաբերեալ խօսքէն որ հիմա պատմեցի :

Մտղացս մնուած ըլլալուն վրայ ունեցած կասկածս քիչ մը ժամանակ ետքը աւելցամանաւանդ՝ քան թէ պակսեցաւ՝ երբոր ոստիկանութեան վերատեսուչը եկաւ ինձի ըսալ թէ ընտանիքս ողջ առողջ էին :

— Ա՛յ կայսրն հրաման կընէ ինձ, ըսաւ, ծանուցանել ձեզ, թէ Թօրինօի մէջ ունեցած ծնողքնիդ ողջ առողջ են : —

Խայտացի բերկրութենէս ու հիացումէս երբոր այս լուրն ինձի արուեցաւ, որ մինչեւ այն ժամանակը եղած բան չէր, եւ աւելի մանրամասն տեղեկութիւններ խնդրեցի :

— Նս հայր մը, մայր մը, եղբայրներ ու քոյրեր թողուցի Թօրինօ, ըսի վերատեսուչին, ամենն ալ ողջ են : Ո՛հ, թէ որ անոնց մէկէն

նամակ մը ունիք, կաղաչեմ ցուցընէք ինձի:

— Չեմ կրնար ձեզի բան մը ցուցընել: պէտք է որ այսչափով դո՛ւ ըլլաք: Այս մխիթարական զրոյցը ձեզ հաղորդելու կայսեր բարեսրտութեանը ապացոյց մ'է: Ասի դեռ ուրիշ մէկու մը եղած չէ:

— Այո, կը խոստովանիմ որ կայսեր բարեսրտութեանը ապացոյց մ'է: Բայց կրնաք ըզգալ որ այսպիսի տարտամ խօսքերէ մխիթարութիւն մը գտնել անհնար է ինձի: Որո՞նք են այդ ողջ առողջ ընտանիքս: մէջերնէն մէկը մեռած չէ՞ արդեօք:

— Պարոն, կը ցախիմ որ ինձի հրամայուածէն աւելի բան մը չեմ կրնար ըսել ձեզ: —

Արդարեւ այս լուրն ինձի տրուելուն նըպատակը զիս քիչ մը սփոփել էր: Բայց ես ընդհակառակն կարծեցի թէ կայսրը ընտանիքէս ոմանց թախանձանացը զիջանելով այս լուրն ինձի տալու թոյլտուութիւն ըրած ժամանակը՝ միանգամայն հրաման ըրեր էր որ երբէք նամակ չցուցընեն ինձի, որպէս զի ընտանեացս մէջ մեռած կամ սրակսած կայնէ չկըքնայի իմանալ:

Քանի մը ամիս ետքը նորէն այս կերպ լուր մը բերին ինձի, առանց նամակի եւ առանց բացատրութեան:

Տեսան որ այսպիսի մեծ շնորհէ մը դո՛հ չէի
ըլլար, եւ մանաւանդ տրամութիւնս աւելի կը
մեծնար, ալ մէկ մ'ալ ընտանեացս վրայ խօսք
չըրին ինձի:

Կերեւակայելի թէ ծնողքս մեռած ըլլալու
էին, նոյնպէս եղբայրներս ալ, նոյնպէս միւս
սիրելի քոյրս ձուգէրինա. թերեւս Մարիէթ-
թա ալ՝ որ միայն ողջ մնացեր էր՝ քիչ ժամա-
նակէն պիտի չիջանէր առանձնութեան չար-
չարան քներուն եւ ճգնութեան խտրամբերու-
թիւններուն մէջ: Այս մտածութիւնս զիս օր
քան զօր կանջատէր կեանքէս:

Երբեմն սովորական ցաւերս դժնդակ կեր-
պիւ նորոգութիւնով, կամ նոր հիւանդութիւն-
ներ վրաս գալով, զոր օրինակ քօլէռայի՝ դըժ-
նեայ նշաններ ունեցող սարսափելի խիթ մը,
կը յուսայի մեռնիլ. այն, ճիշդ կըսեմ, կը յու-
սայի:

Եւ սակայն, ո՞վ մարդկային հակասու-
թեանցս. երբոր աչքս նուազեալ ընկերիս վը-
րայ կը ձգէի, սիրտս կը կտրտէր զանի մինակ
թողու մտածութենէս, եւ նորէն կը բաղձայի
ասրիլ:

Երեք անգամ Վիեննայէն բարձրատի-
 ճան անձեր եկան բանտերնիս աչքէ անցընե-
 լու եւ հասկընալու թէ կանոնաց դէմ բան
 մը կը գործուէր : Առաջին այցելութիւնն ընա-
 դըն եղաւ Վ. օն Միւնիս սեպուհը , որ մեր քիչ
 լոյս անսնելուն վրայ դիմաւոր , խօսք տուաւ
 խնդրելու որ օրերնիս քանի մը ժամ երկնցը-
 նեն՝ բանտերնուս դռնակին դուրսը կանգնող մը
 գնելով : Վ. օն Միւնիս սեպուհին այցելութիւնը
 1825ին եղաւ : Տարի մը ետքը անոր բարի գի-
 տաւորութիւնն 'ի գործ դրուեցաւ , եւ նոյն
 ժամանակէն ետեւ՝ այն գերեզմանական ազօտ
 նշոյլին շնորհիւր կրնայինք բանտին պատերը
 տեսնել եւ առանց գլուխնիս տեղ մը զարնելու
 պարտիլ :

Երկրորդ այցելութիւնն ըրաւ Վ. օն Վ. օկէլ
 սեպուհը : Այս ալ առողջութիւնս ողբալի վի-
 ճակի մէջ գտաւ , եւ իմանալով որ բժիշկը՝ թէ
 եւ գիտէր որ խահուէն ինձի օգուտ կրնար ը-
 նել , բայց աւելագանց ծախուց նիւթ մը ըլլա-

լուն համար՝ հրամայելու չէր համարձակէր , հաւանութեան խօսք մը ըրաւ եւ այնուհետեւ ինձի խահուէ արուիլ սկսաւ :

Նրբորդ այցելուն եղաւ արքունեաց աւագանիներէն չեմ գիտեր ո՞վ , յիսուն վաթսուն տարեկան մարդ մը , որ իր կերպերովն ու խօսքերովը խիստ ազնուական կարեկցութիւն մը ցոյց տուաւ մեզ : Չէր կրնար բարիք մը ընել մեզ , բայց ցուցըցած քաղցր կարեկցութիւնը բարիք մ'էր արդէն , եւ շնորհակալ եղանք իրմէ :

Ո՛հ , որչափ եռանդով բանտարկեալ մը կը բաղձայ իրեն նման արարածներ տեսնելու : Քրիստոնէական կրօնքը՝ որ խիստ հարուստ է մարդասիրութեամբ , չմոռցաւ ողորմութեան գործոց կարգը դասել բանտարկելոց այցելութիւնը : Տարաբաղդութեանդ վրայ գթացող մարդոց տեսքը , թէ եւ այն մարդիկը կարող չըլլան իրական միջոցներով քեզ մխիթարելու , կրամ վիշտդ կը գիւրացընէ :

Բացարձակ միայնութիւնը՝ թերեւս ոմանց սիրան ուղղելու կը նպաստէ , բայց կարծեմ որ ընդհանրապէս աւելի օգտակար կրնայ ըլլալ եթէ վերջին ծայրը չքշուի , եթէ ընկերութեան մերձաւորութենէն բոլորովին չզատեն : Գոնէ եւ այնպէս եմ : Թէ որ նմաններս չտեսնեմ , սէ-

ըրս խիստ քիչ անձերու վրայ կամփոփեմ, եւ մնացեալները սիրելէ կը դադրիմ. իսկ եթէ կարող ըլլամ տեսնելու՝ չեմ ըսեր շատ՝ բայց պատշաճ թուով մարդիկ, եռանդուն սէր մը կ'զգամ ընդ հանուր մարդկային ազգին վրայ :

Հաղար անգամ տեսնելով սիրտս՝ որ խիստ սակաւաթիւ անձերու վրայ սէր ունէր եւ մնացեալները կատէր, կը դարձուրէի Այն ժամանակը պատուհանը կելնէի նոր դէմք մը տեսնելու փափաքով, եւ երջանիկ կը համարէի զիս եթէ պահնորդը՝ պարտած ժամանակը՝ բանտիս ներքեւի պատին խիստ մօտէն չանցնէր, եթէ բացէն անցնէր ու զինքը տեսնէի, եթէ հազայինէ վերնայէր, եթէ պարկեշտ դէմք մը ունենար : Երբոր կարեկցութեան նշոյլ մը անոր դէմքին վրայ նշմարէի, քաղցր բարասում մը կ'զգայի որտիս մէջ, որպէս թէ այն անձանօթ զօրականը մտերիմ բարեկամս էր : Եթէ հեռանար, զորովայնց տատամսութեամբ մը ետ դառնալուն կ'օպատէի, եւ եթէ ինձինայելով ետ դառնար, կուրախանայի որպէս թէ մեծ բարիք մը ըրած էր ինձի : Իսկ երբոր չերեւնայու կերպով անցնէր՝ կը տրամէի, իբրեւ մարդ մը որ կը սիրէ : Բայց կը տեսնէ որ սիրելին անխոյթ է իր վրայ :

ԳԼՈՒԽ ԶԵ .

Մեր քովի բանտին մէջ՝ ուր Օրօպօնի նստեր էր , հիմա Տ. Ծօրթինի քահանայն եւ Պ. Անթօնիօ Վիլլա կը նստէին : Այս վերջինը որ առաջ Հերակլէսի պէս հուժկու էր , առջի տարին շատ տանջուեր էր անօթութենէ , եւ երբոր ուտելիքը քիչ մը աւելցաւ , մարտելու կարողութիւնն չունէր : Նրկար ժամանակ տառապելէ ետեւ՝ երբոր տկարութեան վերջին կէտն հասաւ , աւելի օգուէտ բանտ մը խընդրեց եւ ստացաւ : Նեղ նկուղի մը վատտոռոջ օդն անշուշտ խիստ վնասակար էր իրեն՝ ինչպէս ուրիշ ամենուն ալ . բայց խնդրած տեղն ալ անբաւական էր : Դրուած ընդարձակ սենեակին մէջ տակաւին քանի մը ամիս ապրեցաւ , եւ վերջապէս քանի մը անգամ արիւն վախելէ ետեւ մեռաւ :

Վերջին կրօնական նպաստներն ըրին իրեն Տ. Ծօրթինի՝ իր կալանակիցը՝ եւ Հ. Քաւլոփիչ քահանայն որ Վիլլայի մերձ ՚ի մահըլալը Վիէննա իմացուելուն պէս՝ վաղեր եկեր էր :

Թէպէտ եւ Օրօպօնիի չափ մտերիմս չէր ,
այսու ամենայնիւ իր մահը մեծ կակիծ տուաւ
ինձի : Գիտէի որ կաթողիկէն սիրելի էր ծնողա-
ցըն ու կնոջը : Իսկ ինքը առաւել նախանձելի
էր քան թէ կօկիծալի . բայց իր վրայ ապրողնե-
րը . . . :

Վենետիկի Առաջնորդն տակն ալ ինձի
դրացի էր : Թրէմէրէլլօ անոր մէկ քանի տաղա-
չափութիւնները բերեր էր ինձի , եւ իմիննե-
րըս ալ անոր տարեր էր : Ինձի զրկած տողերուն
մէջ երբեմն խօսին զգացում կար :

Մեռնելէն ետեւ նշմարեցի որ կենդանու-
թեան ժամանակը կարծածէս աւելի կը սիրեմ
եզեր զինքը՝ երբոր իմացայ պահնորդներէն թէ
որչափ շարչարան քով մեզեր էր : Եղկելին չէր
կրնար համբերել մեռնելու , թէ եւ խիստ բա-
րեպաշտ էր : Վերջին աստիճան ստակում կը դ-
գար այն ահաւոր անցքէն , բայց միանգամայն
չէր դադրեր Տէրը օրհնելէ եւ արտաւօք անոր
գոչելէ . « Չեմ կրնար իմ կամքս քու կամացդ
համաձայնեցընել , Աստուած իմ , եւ սակայն
կուզեմ : Գործէ այդ հրաշքը իմ վրայ : »

Օրօպօնիի արիութիւնը չուէր , բայց ա-
նոր նմանեցաւ՝ իր թշնամեացը ներելով :

Նոյն տարւոյն (1826) վերջը , իրիկուն մը
նրբաշաղին մէջ բազմաթիւ մարդոց մեղմ

ստնաձայն լսեցինք : Ականջնիս քաջալարժ էր
ամեն կերպ ձայներ որոշելու : Գուռ մը բաց-
ուեցաւ , այն էր Սօլէրա վաստաբանին բան-
տին դուռը : Երկրորդ մը բացուեցաւ , որ էր
Յօրթինի բանտին դուռը : Քանի մը անձինք
ներս կը մաննէն ու ցած ձայնով կը խօսին . ու-
տիկանութեան վերատեսչին ձայնը կրցանք
զանազանել : — Ի՞նչ պիտի ըլլայ այս , կըսէ-
ինք . ասանկ ուշ ժամանակ խուզարկութի՞ւն .
ի՞նչ բանի համար :

Բայց շատ շանցած դուրս կելնեն , եւ ա-
հա բարեմիտ Յօրթինիին ձայնը կը լսենք որ
կըսէր . Ո՛հ . Է՛յ Բն . Կեղեցի , Է՛րեղեցի . Է՛լ հա-
րուր Կե՛ր Է՛րուր :

Եւ վազելով ետ դարձաւ , յետոյ դուրս ե-
լաւ միւսներուն քով հասաւ : Սանդուղքին
դուռը բացուեցաւ , եւ մինչեւ վարի ծայրը
ստնաձայննին լսեցինք : Հասկըցանք որ այս
երկու երանելիներուն ազատութիւն չնորհ-
ուեր էր , եւ թէպէտ շատ արտմեցանք որ ա-
նոնց հետ մեզ ալ ազատութիւն չչնորհուեցաւ ,
սակայն անոնց բարերազդութեանը վրայ ու-
րախ եղանք :

Մեր երկու ընկերաց ազատութիւնը մեզ համար ալ հետեւանք մը չպիտի՞ ունենար : Ի՞նչպէս կե ընէին անոնք, որ մեզի պէս՝ մէկը քսան եւ միւսը տասնեւհինգ տարի բանտարկութեան դատապարտուած էին, առանց նոյն շնորհը մեզ եւ ուրիշ շատերու համար ալ փայլելու :

Ուրիշ չարձակուածներն աւելի յանցաւոր դատուած էին. կամ թերեւս ամենա ալ արձակելու միտք ունէին, բայց զոյգ զոյգ եւ իրարմէ քիչ տարբեր միջոցի մէջ, թերեւս ամսէ ամիս, թերեւս երկու կամ երեք ամիսն անդամ մը :

Ժամանակ մը առանկ երկբայութեան մէջ մ'նացինք, եւ երեք ամսէն աւելի ժամանակ անցաւ՝ առանց մէկու մը ազատութիւն տրուելու : 1827 ին յիբրջերը մտածեցինք որ դեկտեմբեր ամիսը կրնար ազատութեան շնորհի տարեդարձ ընտրուած ըլլալ. բայց դեկտեմբերն անցաւ եւ ձայն մը չեղաւ : Մեր ակնկա-

լուծիւնը երկարեցինք մինչեւ 1828ին ամառը, ուր բանտարկութեանս եօթն ու կէս տարին կը լրանար, փոխարէն տասն եւ հինգի, ինչպէս որ կայսրը խոստացեր էր, բայց պէտք էր որ ամբաստանութեանս սկիզբէն համրուէր: Իսկ թէ որ դատաստանի ժամանակը հետ չառնուէր (եւ այս ալ հաւանականագոյն ենթադրութիւնն էր), այլ դատավճռոյն հրապարակաւ ընթերցումէն համրուէր, եօթն ու կէս տարին 1829ին կը լրանար:

Ամեն հաշուելի պայմանաժամերն անցան եւ անդառութեան շնորհը չեկաւ: Սակայն Սօլերայի եւ Գորթինիի երթալէն առաջ՝ Մարօն չէլլիի ձախ ծունդը ուռոյց մը գոյացեր էր: Ի սկզբան ցաւը թեթեւ էր եւ միայն զանի կը կաղացընէր: Յետոյ դժուարաւ կրել սկսաւ իր շղթան, եւ հազիւ երբեմն դուրս կելնէր: Աշնան առաւօտ մը ուղեց հետս գուրս ելնել քիչ մը օդ չնչելու համար: Արդէն ձիւնեկած էր, եւ զինքը չբռնած մէկ ձախորդ միջոցիս սայթաքեցաւ ինկաւ: Այս անկումէն ծունդին ցաւը անըմբերելի կերպով սաստկացաւ: Վերուցինք անկողնին վրայ տարինք, վասն զի քալելու կարող չէր: Երբոր բժիշկը զանի տեսաւ, շղթաներն հանել տուաւ: Վերջապէս ուռոյցն օր քան զօր մեծցաւ եւ ցունալ սաստ-

կացաւ : Այն տատանան կը ասնջուէր խեղճ
 հիւանդը որ չէր կրնար հանդիստ գանել ոչ ան-
 կողնին մէջ , եւ ոչ անկողնէն դուրս :

Նրբոր շարժիլը , ելնելը կամ պակկիլը
 պէտք ըլլար , ամենայն զգուշութեամբ եւ մեղ-
 մով հիւանդ ոտքը կը բռնէի եւ կամացուկ մը
 իր ուղածին պէս կը տեղաւորէի : Նրբեմն իր
 դիրքը ամենադոյզն փոփոխութիւն մը կրած
 տանն ողջոյն քառորդ մը ջղային ցնցում
 ղինքը կը բռնէր ոտքին անտաննելի ցաւէն :

Տգրուկները , խարանները , դժոխաքարը ,
 չոր կամ թաց սպեղանիները , ամենն ալ 'ի դործ
 դրուեցան բժշկէն : Ասնք ալ պարզապէս յա-
 ւելուած մ'էին ցաւին՝ եւ ոչ ուրիշ բան : Դժո-
 խաքարին դրուելէն հաւեւ ուսոյցը հասուն-
 ցաւ եւ վէրք մը եղաւ : Բայց չէր սղտիկնար ,
 եւ խղիւսայթու մն ալ ցաւը չէր մեղմացընել :

Մարօնչէլի ինէ հազարապատիկ աւելի
 թշուառ էր , եւ սակայն ես ալ անոր հետ կը
 տառապէի : Հիւանդապահի պաշտօնը քաղցր
 էր ինձի՝ այնպիսի ընտիր բարեկամի մը քով .
 բայց անոր երկար եւ անազորուն չարչարան-
 քով հայիլը տեսնել , հասկընալ որ ծունդն ան-
 բուժելի էր , տեսնել զանի որ մտնելուն աւելի
 համոզուած էր քան թէ բժշկութեանը , եւ
 ուրիշ բան մը չկրնալ ընել՝ բաց 'ի շարունակ

դմայլելէ անոր արիութեանն ու զուարթութեանը վրայ, ո՛հ, ասոնք սիրտս աննկարագրելի կերպով կը արորէին :

ԳԼՈՒԽ ԶԷ .

Այս ողբալի վիճակին մէջ տակաւին ոտանաւորներ կը տողէր, կերգէր, կը ճառէր, եւ ամեն ջանք կընէր զիս յուսադրելու եւ իր կըրած ցաւերուն մէկ մասն ինձ ծածկելու: Մարտողութիւնն ու քունը կորուսեր էր, եւ զարհուրելի կերպով կը վատէր: Յաճախ մարելիք կուզար վրան, սակայն երբեմն կենդանութիւն կառնուր եւ ինձի սիրտ կուտար:

Իննամիս շարունակ քաշած չարչարանքն անհնար է նկարագրել: Վերջապէս բժշկական խորհրդակցութիւն մը ընելու հրաման արըուեցաւ: Բժշկապետը եկաւ, իր արհեստակցին փորձած դարմաններուն հաւնեցաւ, եւ առանց իր կարծիքն յայտնելու հիւանդութեան ծան-

բուժեանն ու այնուհետեւ պէտք եղած դարմանին վրայ, մեկնեցաւ դնաց :

Քիչ մը ետքը վերատեսչին փոխանորդը եկաւ ու Մարօնչէլլիի ըսաւ. — Բժշկապետն իր կարծիքը ձեր առջեւ ըսել չուզեց՝ վախնալով որ ծանուցանելիք դժնդակ հարկը լսելու քաջասրտութիւնը չունենաք : Ես ըսի անոր թէ ձեր վրայ արիութիւն չպակսիր :

— Արշուսամ, ըսաւ Մարօնչէլլի, որ այս չարչարանքն անտրտունջ կրելով քաջասրտութեանս փորձը տուած եմ : Արդեօք ինձի պիտի առաջարկեն որ

— Այո, պարօն, սաքերնիդ կտրուի : Միայն թէ բժիշկը ձեր մարմինը խիստ տկարացած գտնելով կը վարանի առաջարկելու : Ուստի այդ տկար վիճակնուդ մէջ անդամատութեան գիմանալու զօրութիւն կղզնաք ձեր վրայ, կուզէք ինքզինքնիդ վտանգի մէջ դրնել

— Մեռնելու, եւ չպիտի մեռնիմ քիչ ժամանակէն՝ թէ որ այս չարչարանքիս վերջ մը չտրուի :

— Ուրեմն տեղեկագրով մը Պիէննա Իմացընեմ, եւ ձեր սաքը կտրելու հրամանը խկոյն

— Ի՞նչ, հրաման ալ պէտք է :

— Այո, պարոն : —

Ութ օր ետքը հրամանն եկաւ :

Հիւանդը մեծկակ սենեակի վր տարուեցաւ : Խնդրեց որ ետ ալ հետն երթամ :

— Արնայ ըլլալ որ, ըսաւ, գործողութեան ժամանակը մեռնիմ. դժնէ բարեկամիս թեւերուն մէջ մեռնիմ : —

Այս խնդիրն ընդունուելով հրաման եղաւ ինձի որ քովը կենամ :

2. Իւրպա քահանայն (Բաւլովիչին յաջորդեր էր) եկաւ սուրբ խորհուրդները մատակարելու հէք բարեկամիս : Այս կրօնական գործը կատարուելէ ետեւ վիրաբոյժներուն սպասեցինք, եւ չէին գար : Մարծնչէլլի սկսաւ տակաւին երգ մը նուազել :

Վերջապէս վիրաբոյժներն եկան : Նրկու հոգի էին : մէկը բաճափն սովորական վիրաբոյժըն էր, այսինքն մեր սափրիչը : Նրբօր վիրաբուժական գործողութիւն մը ընել պէտք ըլլար, իրաւունք ունէր իր ձեռքն ընելու, եւ չէր ուզեր այս փառքն ուրիշին թողուլ : Միւսը երխասարդ վիրաբոյժ մ'էր Վիլենայի բըժըշկական դպրոցին աշակերտներէն, եւ արդէն մեծ համբաւ հանած էր իր ճարտարութեամբը : Պրիւնի կառավարչէն դրկուեր էր գործողութեան օժանդակելու, եւ կուղէր իսկ ինքնին

կատարել զայն , բայց հարկադրեցաւ միայն
կատարմանը հսկելու :

Հիւանդը անկողնին եղերքը նստուցին ,
ոտքերը վար կախուած , եւ ետ ալ թեւերուս
մէջ բռնեցի զինքը : Մունդէն վեր , զստին այն
կողմը՝ ուրկէ վեր առողջ էր՝ կապ մը ըրին
կտրելու տեղը նշանակելու համար : Մեր վիրա-
բայձը բոլորի միտքը մասնաշափ խորութեամբ
կարտեց . յետոյ կարտած միտքը ետ քաշեց ու
մերկ մկաններն սկսաւ կտրել : Արիւնը ուղիւս-
րէն կը վազէր երակներէն . բայց անոնք ալ
չուտ մը կապուեցան մետաքսեայ թելերով .
հուսկ յետոյ , ոտկը սղոցեցին :

Մարօնչէլի բնաւ չպտաաց Նրբոր իր կըտ-
րած ոտքը տանելնին տեսաւ , կարեկից աչ-
քով մը վրան նայեցաւ . յետոյ կարող վիրաբոյ-
ժին դառնալով ըսաւ .

— Դուք զիս թ նամէէ մը ազատեցիք ,
բայց ձեր այդ ծառայութիւնը փոխարինելու
միջոց մը չունիմ :

Պատուահանին վրայ վարդ մը կար գաւա-
թի մը մէջ :

— Կաղաչեմ , սա վարդը ինձի բեր , ըսա-
լինձի :

Տարի տուի իրեն , եւ ինքն ալ ձեր վիրա-
բուժին առաւ ըսելով :

— Շնորհակալութիւնս յայանելու համար
ուրիշ քան մը հունիմ ձեզ նուիրելու :

Վիրաբոյժն առաւ վարդը եւ արտասուեց :

ԳԼՈՒԽ ԶԸ .

Վիրաբոյժները կարծեր էին թէ Աբիլպէր-
կի հիւանդարանին մէջ ամեն պէտք եղածը
կար՝ բայ ՚ի վիրաբուժական գործիքներէ որ
իրենք բերեր էին : Բայց , անդամատութիւնը
կատարուելէ ետեւ տեսան որ այլ եւ այլ ան-
հրաժեշտ նիւթեր չկային , խժաղանգ կտաւ ,
սառոյց , երիզներ , եւ այլն :

Խեղճ անդամահատը պարտաւորեցաւ եր-
կու ժամսպասել մինչեւ որ ասանք քաղաքէն
բերուեցան : Վերջապէս տարածուեցաւ ան-
կողնին վրայ , եւ սառոյցը կտրուած զտօին
վրայ դրուեցաւ :

Հետեւեալ օրը նոյն կտրուած տեղին վրայի
մակարդեալ արիւնը ջնջեցին , լուացին , մոր-

Թը յառաջ քաշեցին, եւ երիզներով կապեցին:

Քանի մը օր կէս գաւաթ արգանակ եւ հաւկթի մը հարած դեղնուցը միայն առին հիւանդին Բայց անդամատութենէն հետեւ դաւլիք տենդին վտանգն անցնելուն պէս, սկսան աւելի սննդարար ուտելիքով մը զանի քիչ քիչ կազդուրել: Այսորն հրաման ըրեր էր որ մինչեւ ուժը տեղը գայնէ վերատեսչին խոհարանէն լաւ կերակուրներ տան:

Բժշկութիւնը քառսուն աւուր մէջ կատարուեցաւ, ու մեղնորէն մեր բանտը դարձուցին: Այս անգամ զանի մեծցուցեր էին պատը ծակելով եւ քովի սենեակին հետ միացընելով, ուր բնակեր էր նախ Օրօպօնի եւ յետոյ Վիլլա:

Ես անկողինս Օրօպօնիի անկողնին տեղը փոխադրեցի, ուր վերջի շունչը փչեր էր:

Տեղւոյն նոյնութիւնը ինձի շատ սիրելի եղաւ: Արթուէր թէ իրեն մօտն էի: Յաճախ երազ կը տեսնէի անոր վրայ, եւ կը կարծէի թէ հողին խկապէս կերուէր ինձի եւ երկնային միսիթարութիւններով սիրտս կը խաղաղէր:

Մարօնչէլիի կրած շարշարանքներուն սոսկալի տեսարանը՝ թէ ոտքը կտրուելէ յառաջ, թէ այն դործողութեան ժամանակը եւ

Թէ յետոյ՝ հոգիս զօրացուց : Աստուած՝ որ բարեկամիս հիւանդութեան ժամանակը՝ իմ խնամքս անոր հարկաւոր ըլլալուն համար՝ բաւական առողջութիւն տուեր էր ինձի, այն զօրութիւնը առաւ վրայէս երբոր Մարօնչէլլի նեցուկներով ճեմել սկսաւ : Բազմաթիւ գեղձաւոր այտուցներ ելան մարմնոյս վրայ որոնք շատ տառապեցուցին զիս : Անոնք անցան, կուրծքիցաւ մը սկսաւ՝ որ արդէն ժամանակաւ կրած էի, բայց այս անգամ աւելի դժնեայ կերպով շունչս կը հեղձուցանէր. անոր հետ մէկ տեղ զլխու պտոյտ, թանչ, եւ ջգային ձկտում ունէի :

— Հիմա կարգը ինձի եկաւ, կըսէի ես ինձի. բայց բարեկամիս չափ համբերութիւն պիտի կրնամ ունենալ :

Նւ սկսայ կրցածիս չափ անոր առաքինութեանը նմանելու ջանալ :

Մարդկային ամեն վիճակ պարտականութիւններ ունի անշուշտ կատարելիք : Հիւանդին պարտականութիւններն են համբերութիւն, արիութիւն եւ քովը մօտեցողներուն անհաճոյ չըլլալու ջանք :

Մարօնչէլլի՝ իր խեղճ նեցուկներովն՝ առջի գիւրաչարժութիւնը շունէր, եւ վախնալով որ չէր կրնար արագութեամբ ինձի ծա-

ապել՝ կը տրտմէր : կը վախնար նաեւ որ իրեն
աշխատութիւն չտալու եւ չյօդնեցընելու հա-
մար՝ պէտք եղածին չափ յաճախ իր ծառայու-
թիւնը չէի խնդրեր :

Եւ արդարեւ երբեմն կը պատահէր այս ,
բայց ամեն ջանք կընէի որ չկռահէր :

Թէպէտ եւ ուժը նորոգուեր էր , բայց ցա-
ւակրութիւնը քուրքովին չէր անցած : Կնչպէս
որ ամեն ձեռքը կամ ոտքը կտրած ան ձանց
կըլար , Մարօն չէլի ալ ցաւ կ'ըզար ջիղերուն
մէջ՝ որպէս թէ մարմնոյն կտրած մասը դեռ
կենդանի էր : Կորուսած ոտքը , սրունքը եւ
ծունդը կը ցաւէին : Աւելցուր ասոր վրայ նաեւ
ոսկրին լաւ սղոցուած չըլլալը , որ վրան եկած
նոր միսերուն մէջ միսելով յաճախ վէրք կը դո-
յացընէր : Վերջապէս ծունդին կտրուած տե-
ղը հազիւ մէկ տարիէն կրցաւ բաւական կարճ-
րանալ եւ բացուել դատի :

Բայց նոր հիւանդութիւններ եկան խեղճին վրայ, գրեթէ անընդհատ կերպով: Նախ յօդացաւ մը սկսաւ ձեռացը յօդուածներէն եւ յետոյ բոլոր մարմինը տախտակով հարչարեց. անկէ ետեւ սկորբիտէ բռնուեցաւ: Այս վերջին պատուհասը քիչ ժամանակի մէջ կատոյտ բիծերով մարմինը ծածկեց, եւ սարսափ կը պատճառէր:

Ինքզինքս մտիթարել կը ջանայի ըսելով. — Որովհետեւ այս տեղ մեռնելու ենք, ուրախ ըլլանք որ մէկերնիս սկորբիտէ բռնուեցանք. վասն զի այս հիւանդութիւնը տարափոխիկ ըլլալով երկուքս ալ գերեզման պիտի թանի, եթէ ոչ ՚ի միասին, զոնէ իրարմէ քիչ ժամանակ ետքը: —

Երկուքս ալ մեռնելու կը պատրաստուէինք խաղաղ սրտով: Իննամեայ բանտարկութիւնն ու կրած սնագորուն տառապանքնիս՝ մեր երկու աւերեալ եւ հանգչելու տենչացող

մարմիններուն բոլորովին քայքայմանը գա-
ղտփարին մեզ ընտելացուցեր էին, Հողինիս՝
Աստուծոյ բարութեանը յանձնուած՝ կը յու-
սային միանալ այն տեղ, ուր մարդկային ամեն
ատելութիւնները կը գաղբին, եւ կը խնդրէ-
ինք Աստուծմէ որ օր մը հոն մեր քով կոչէ մեզ
չսիրողները՝ ամեն յիսակալութիւններէ մեր-
կացեալ:

Նախընթաց տարիներն սկորբխտը խիստ
դժնդակ կերպով ճարակեր էր այս բանտերուն
մէջ, Նրբոր կառավարութիւնն իմացաւ Մարօն-
չէլլիի այս սարսափելի ախտէն բռնուիլը, վախ-
ցաւ որ նորէն կը ճարակի բանտերուն մէջ, եւ
հաւանութիւն տուաւ բժշկին խնդրանալը, որ
կըսէր թէ բաց օդէ զատ ուրիշ ազդու դեղ մը
չկայ Մարօնչէլլիի համար, եւ խորհուրդ կու-
տար որ հնար եղածին չափ քիչ մնալու էր սեն-
եակին մէջ:

Նս ալ իբրեւ անոր սենեկակից, եւ մարմ-
նոյս մէջ ալ հիւթային անբարեխառնութիւն
մը ունենալով, նոյն արտօնութիւնը ես ալ
վայելեցի:

Որչափ ժամանակ որ ճեմելու տեղերնիս
ուրիշ մարդ չէր գտնուեր՝ դուրսը կը կենա-
լինք: այսինքն արեւուն ծագելէն կէս ժամ
առաջ սկսեալ երկու ժամու չտի. յետոյ ճաշին

ժամանակը՝ թէ որ ուզէինք . եւ ապա իրիկու-
ուան դէմ երեք ժամու չափ՝ մինչեւ արեւուն
մարը մտնելէն ետեւ . այս ալ հասարակ օրերը .
Իսկ տոն օրերը՝ որովհետեւ ուրիշները չէին
կրնար ստըտիլ , առաւօտէն մինչեւ իրիկուն
դուրսը կը կենայինք՝ բաց ՚ի ճաշի ժամանա-
կէն :

Ուրիշ տարաբաղդ մ'ալ որ եօթանասուն
տարեկանի չափ կար եւ առողջութիւնը բոլոր-
ովին խանգարած էր , մեղի ընկեր տրուեցաւ՝
յուսալով որ բաց օդն անոր ալ կրնար օգտա-
կար ըլլալ : Այս անձն էր Քօսթանթինօ Մու-
նարի , սիրուն ծերունի մը , դրակամութեան
ու փիլիսոփայութեան սիրահար , որուն ընկե-
րակցութիւնը չափ հաճոյ եղաւ մեզ :

Պատժոյս սկզբնաւորութիւնը՝ ոչ թէ ձեր-
բակալ ըլլալուս՝ այլ դատապարտութեանս
թուականէն հաշուելով , եօթն ու կէս տարին
1829 յուլիս ամսոյն առաջին օրերը կը լրանար՝
եթէ կայսեր ստորագրութեան ժամանակէն
հաշիւ ըլլուէր , կամ օգոստոս 22ին կը լրանար՝
թէ որ դատաւճոխն հրատարակութենէն համ-
բուէր :

Բայց յուլիան ու օգոստոսն ալ անցան , եւ
ամեն յոյս մարնցաւ :

Մինչեւ այն ժամանակը՝ Մարօն չէլլի ,

Մուշարի եւ ես՝ մերթ ընդ մերթ յոյս կընէինք տեսնելու դաշխարհ, մեր սիրելի Խաւիան, մեր ծնողքն ու ընտանիքը, եւ այս յոյսը՝ կարօտով, գթով եւ սիրով լի խօսակցութեանց նիւթ մ'էր մեզ համար :

Երբոր տեսանք որ օգոստոսը, սեպտեմբերը եւ բոլոր տարին անցաւ, ալ աշխարհիս վրայ մեր փոխադարձ բարեկամութեան անայլայլելի շարունակութենէն եւ մեր երկարատեւ երաշխէպին մնացորդը արժանապէս լրացընելու համար Աստուծոյ օժանդակութենէն զատ բնաւ ուրիշ բան մը չյուսալովարժեցանք :

Ո՛հ, բարեկամութիւնն ու կրօնքը երկու անկշռելի բարիք են, որոնք մինչեւ անդամ ազատութեան յոյսը կորսնցընող բանտարկելոց ալ ժամերը կը գեղադարդեն : Աստուած ճշմարտիւ տառապելոց հետ է, այն տառապելոց՝ որ զինքը կը սիրեն :

Վլիլլայի մեռնելէն ետեւ , Հ . Բաւլովիչ
 եպիսկոպոս ձեռնադրուելով, անոր տեղը մեզի
 խոստովանահայր կարգեցաւ Մորավիացի Հ .
 Ուրպա քահանայն՝ որ Նոր կտակարանի դասա-
 տու էր Պրիւնի մէջ, եւ Վիէննայի հոգեւորա-
 կան բարձրագոյն դպրոցէն ելած էր :

Այս դպրոցը միաբանական ուխտ մ'էր՝
 մեծանուն Հ . Զրինթէն հաստատուած, որ այն
 ժամանակը արքունեաց խոստովանահայր էր :
 Այս ուխտին անդամներն ամենն ալ քահանայ
 են, որոնք արդէն աստուածաբանութեան ուս-
 մունքը յաջողութեամբ աւարտելէ ետեւ՝ հոն
 կը մտնեն եւ ծայրագոյն հմտութիւն ստանա-
 լու կ'զբաղին՝ խիստ հրահանգներու ներքեւ :
 Հիմնադրին զիտաւորութիւնն սքանչելի էր :
 Ուղեր էր այնպիսի վարժոց մը հաստատել,
 որ՝ իբրեւ անսպառ աղբիւր մը՝ զօրաւոր եւ
 ճշմարիտ հմտութիւն ծաւալէր Գերմանիա-
 յի կաթոլիկ կղերին մէջ, եւ այս զիտաւորու-

Թիւնն ընդհանրապէս կը կատարուի :

Ուրպա՛ Պրիւն նստելուն համար՝ կրնար Բաւլովիչէն աւելի ժամանակ ունենալ մեզի նուիրելու : Հ. Մկրտիչինչ որ եղեր էր նէ մեզ համար՝ Ուրպա ալ նոյնը եղաւ . միայն թէ չէր կրնար անոր պէս գրքեր փոխ տալ մեզ : Շատ անգամ երկար խօսակցութիւններ հետը կը նէինք խիստ օգտակար . դոնէ իմ կրօնական համոզմանցս համեմատ այնպէս կը թուէր ինձի, եւ մեծ մխիթարութիւն մը կը քաղէի այն խօսակցութիւններէն :

1829ին հիւանդացաւ . յետոյ նոր պաշտօններ վրան առնելով՝ չկրցաւ մեր քով գալը շարունակել : Այս բանը մեզ շատ տրտմեցուց . բայց մեր բազդէն , Ուրպայի յաջորդեց Չիաք փոխանորդը որ հմուտ ու նշանաւոր քահանայ մ'էր :

Մեզի խոստովանահայր կարգուած բոլոր գերմանացի քահանայներուն մէջ՝ չտեսանք բնաւ չար մարդ մը , չտեսանք մէկը (եւ խիստ դիւրին ալ է ճանչել) որ քաղաքականութեան դործիք ըլլալ ուզէր : Ընդհակառակն ամենն ալ ընդարձակ զիտութիւն , կատարեալ հաւատք եւ խորունկ փիլիսոփայութիւն ունեցող անձինք էին : Ո՛հ , որչափ յարգելի են եւ կեղծցւոյ այսպիսի պաշտօնեայնները :

Այս ճանչած մէկ քանի քահանայներս՝
խիստ բարի համարում մը ազգեցին ինձի գեր-
մանացի կղերին վրայ :

Հ . Չիաք ալ նոյնպէս երկար կը խօսակ-
ցէր մեզի հետ : Իր օրինակը՝ վիշտերս զուար-
թութեամբ տանելու զիս կը կրթէր : Շարու-
նակ կը տառապէր ակոայի , կոկորդի եւ ա-
կանջի ցաւով , բայց ժպիտը երբէք չէր պակ-
սէր շրթունքներուն վրայէն :

Սակայն բացօդը անզգայաբար անհետ ը-
րաւ սկորբիտի բիծերը Մարօնչէլիի մարմնոյն
վրայէն , եւ Մունարի ու ես ալ լաւագոյն վի-
ճակի մէջ էինք :

ԳԼՈՒԽ ՂԱ .

Օգոստոսի ստաջին օրը ծաղեցաւ : Տասն
տարի էր որ ազատութիւնս կորուսեր էի , եւ
ուխտարի ու կէս էր որ խիստ բանտարկու-
թիւն կը կրէի :

Արարակի օր մ'էր, ուրիշ տօն օրերու պէս մեր սովորական պաշտելու տեղը դացինք : Մեզ շրջապատող որմին վրայէն անդամ մ'ալ դիտեցինք բերդին ստորոտը տարածուած դաշտը եւ գերեզմանատունը՝ ուր Օրօպօնի եւ Ախլախաղաղութեամբ կը ննջէին, եւ խօսեցանք այն հանգստութեան վրայ որ օր մը մեր ոսկերքն ալ պիտի գանէին հոն : Նստանք մեր սովորական նստարանին վրայ՝ սպասելու որ խեղճ դատապարտեալները պատարագի երթան, որն որ մերինէն առաջ կը կատարուէր : Ասոնց ալ տեղը այն փոքրիկ աղօթարանն էր՝ ուր մենք կերթայինք յաջորդ պատարագին ներկայ գտնուելու : Մեր պաշտելու տեղին կից էր :

Գերմանիոյ մէջ ընդ հանուր սովորութիւն է, որ պատարագի ժամանակ՝ ժողովուրդը սամիական լեզուով կ'երգէ : Եւ որովհետեւ Աւստրիոյ կայսրութիւնը Գերմանացիներէ ու Սքլավոններէ խառն երկիր մ'է, եւ Սքլավերկի բանտերուն մէջ գտնուող դատապարտեալներն ալ այս երկու զեղերուն մէկէն կամ միւսէն են, երգերը մէկ կիրակի կամ տօնի օրը գերմաներէն եւ միւս կիրակի կամ տօնի օրը սքլավոններէն կ'երգուին : Նմանապէս ամեն կիրակի կամ տօնի օր երկու լեզուով ալ քարոզ կը տըր-

ւի : Մեղի համար խիստ քաղցր էր լսել այն երգերը եւ անոնց ձայնակցող երգեհոնը :

Կանայք ալ կերգէին , եւ ասոնց մէջ այնպիսիներ կային՝ որոց ձայնը խիստ սրտաշարժ էր : Եղկելի՛նն էր . մէկ քանին դեռ մանկամարդ էին : Տարիանքը , նախանձաւ որու թիւնը , չար օրինակը՝ զանոնք եղեռնագործութեան առաջնորդեր էին : Նորէն լսեցի անոնց սրտաբուղիս եւ գողարիկ աւաչը՝ որ հոգւոյս մէջ կը հնչէր երբոր Ս--ւէ , Ս--ւէ , Ս--ւէ կը կարգային : Լսած ժամանակս նորէն արտասուեցի :

Ժամը տասնին կանայք դուրս ելան դային եւ մեր կարգն եկաւ պատարագի երթալու : Նորէն անգամ մ'ալ տեսայ մեր տարաբաղդութեան ընկերները որ երգեհոնի բեմին վրայ կեցած պատարագ կը լսէին : Մենէ խաղխամով մը միայն զտտուած էին , ամենն ալ դեղնած , ծիրած , ծնգած եւ հազիւ շղթաներնին կրելու կարող :

Պատարագէն ետեւ սենեակնիս դարձանք , Քառորդ մը ետքը ճաշ բերին մեզի : Երբոր սեղաննիս կը պատրաստէինք , որ էր փոքրիկ տախտակ մը դնել մեր խշտեակին վրայ եւ փայտէ գրգալնիս առնուլ , բանտին երկրորդ վերատեսուչը Պ . Վէկրաթ ներս մտաւ :

— Շատ կը ցաւիմ ձեր ճաշը անհանդիստ

ընելուս վրայ, ըսաւ, բայց հաճեցէք հետս
դալու. ոստիկանութեան Պ. տնօրէնը հոս մօ-
տի սենեակն է: —

Եւ որովհետեւ ոստիկանութեան տնօրէնը
սովորաբար դժայհի պատճառներով կուզար,
այսինքն խուզարկութիւններ կամ հարցա-
փորձեր ընելու, ուստի մեծ դժգոհութեամբ Պ.
Վէկրաթի հետ ունկնդրութեան սենեակը դա-
ցինք:

Հոն դառնալով ոստիկանութեան տնօրէնն եւ
բանտին վերատեսուչը: Առաջինը սովորակա-
նէն աւելի յարգանօք մեզ ողջունեց:

Թուղթ մը առաւ ձեռքը, եւ ընդ հատեալ
խօսքերով ըսաւ. վախնալով անշուշտոր յատակ
խօսելու. ըլլարնէ մէկէն ՚ի մէկ սաստիկ այլայ-
լութիւն մը կրնար պատճառել մեզ:

— Պարոններ . . . բերկրութեամբ սրտի
. . . պատիւ անձին կը համարիմ . . . իմա-
ցընել ձեզ թէ Վ. կայսրը . . . շնորհ մ'ալ ը-
բաւ:

Եւ կը վարանէր ըսելու ինչ կերպ շնորհ
ըլլալը, կարծեցինք թէ պատիժնիս մեղմացը-
նելու տնօրէնութիւն մը եղեր էր, այսինքն
աշխատութեան ձանձրութենէն ազատ ըլլա-
լու, կամ քանի մը զիրք ստանալու եւ կամ նը-
ւաղ նողկալի կերակուրներ մեզի արուելու:

— Բայց միթէ չէ՞ք հասկընար, աւելցուց
անօրէնը :

— Ոչ, պարոն, բարեհաճեցէ՞ք մեզի հաս-
կըցնելու թէ ինչ կերպ շնորհի վրայ է խօսքը :

— Ձեր երկու քին աղատութեանը վրայ է,
եւ ուրիշ մէկու մը՝ որ հիմա պիտի համբուրէ՞ք :

Արթուրի թէ այս լուրին վրայ մեծ ուրա-
խութիւն պէտք էր յայտնէինք : Բայց մեր մը-
տածութիւնը իսկոյն մեր ծնողացն ու ընտան-
եացը վրայ զարձաւ, որոցմէ երկար ժամանա-
կէ՞ ՚ի վեր լուր մը չունէինք : Պիտի կրնայի՞նք
զանոնք աշխարհի վրայ գտնել : Այս կասկածն
այնպէս բուռն կերպով ներկայացաւ մտքեր-
նուս, որ աղատութեան լուրէն զգալիք բերկ-
րութիւննիս բոլորովին թջնչացաւ :

— Համբ է՞ք, ի՞նչ է՞ք, ըսաւ ոստիկանու-
թեան անօրէնը. ես կարգէ գուրս ուրախու-
թիւն մը կ'սպասէի ձեռնէ :

— Կաղաչեմ, ըսի, որ մեր շնորհակալու-
թիւնը հաղորդէ՞ք կայսեր : Բայց եթէ մեր ըն-
տանեացը վրայ լուր մը չտրուի մեզ, անհնար է
որ չվախնանք թէ մեր ամենասիրելիներուն մէջ
կորուսածներ ունինք : Այս անատուղութիւնը
մեզ կ'ընկճէ՞ մինչեւ անգամ այս վայրկենիս որ
մեծ ուրախութիւն բերելու էր մեզ :

Ասոր վրայ՝ ոստիկանութեան անօրէնը

Մարօնչէլլիինամակ մը տուաւ՝ եղբօրմէն գըր-
 ւած , որ մխիթարեց զանի : Ինձի ալ ըսաւ թէ
 ընտանիքէս նամակ չկար . ասով կասկածի մէջ
 ինկայ թէ դժբաղդութիւն մը հանդիպած ըլ-
 լալու էր ընտանեացս :

— Գարձէք սենեակնիդ , ըսաւ , եւ շատ
 չանցած ձեր քով գրկեմ այն անձը որ ձեզի հետ
 ազատութիւն ստացած է : —

Գայլինք սենեակնիս , եւ անձկալից սպա-
 սեցինք մեր ազատակցին : Յանկալի էր մեզ որ
 մեր ամեն կալանակիցներն ալ ազատութիւն
 դտած ըլլային , բայց մէկէն աւելի չէր : Տօր
 Աօտուած որ խեղճ Մունարին ըլլար , սա ըլ-
 լար , նա ըլլար կըսէինք , եւ մէկը չկար որուն
 համար չըզձանայինք :

Վերջապէս դուռը բացուեցաւ , եւ տե-
 սանք որ Պ . Անտրէա Թօնչլլին էր :

Համբուրեցինք իրար : ձաշերնիս չէինք
 կրնար ուտել :

Մինչեւ իրիկուն խօսակցեցանք , կարե-
 կից ըլլալով մենէ կաքը մնացած բարեկամաց
 վիճակին :

Արեւուն մտած ժամանակը ոստի կանու-
 թեան անօրէնը եկաւ այն թշուառութեան
 վայրէն մեզ հանելու : Արտերնիս կը հեծէր մեր
 այնչափ սիրելի բարեկամաց բանտերուն առ-

ջեւէն անցած ժամանակնիս , զորոնք չէինք
կրնար հետերնիս տանիլ : Ո՞վ գիտէ տակաւին
օրչափ ժամանակ հոն պիտի տառապէին : Քա-
նի՞ն արդեօք երկարատանջ մահուան մը որս
պիտի ըլլային հոն :

Իւրաքանչիւրիս վրայ մէկ մէկ զինուորի
վերարկու ձգեցին , եւ ՚գլուխնիս ալ մէկ մէկ
դիւարկ դրին , եւ այսպէս դատապարտեալի
հազուստով քայց շղթայաղերծ վար իջեցու-
ցին մեզ Աբիլպէրկի ազետալից բլուրէն , եւ քա-
ղաքին ոստիկանութեան բանար տարին :

Եւսնի գիշերապայծառ լոյս մը կար : Փո-
ղոցները , տուները եւ դէմերնիս ելած մարդի-
կը խիստ նորանչան եւ քաղցր կերեւէին ինձ՝
այնպիսի տեսարան մը շատ տարիներէ ՚ի վեր
տեսած չըլլալուս պատճառաւ :

ԳԼՈՒԽ ԶԲ.

Ոստիկանութեան բանտին մէջ կայսերա-
կան դործակալի մը դալուէն սպասեցինք , որ

վիէննայէն պիտի դար ու մեզ Բիէմոնթէի սահմանագլուխը տանէր : Մեր առջի զգեստներն ու կտաւիքը վաճառուած ըլլալով , այս սպասման միջոցիննոր զգեստ եւ կտաւիք հայթայթեցինք եւ բանտի հազուստը ձգեցինք :

Հինդ օրէն կայսերական գործակալն եկաւ եւ ոստիկանութեան տնօրէնը մեզ անոր յանձնեց : Միանգամայն անոր յանձնեց մեր Սրիլպէրկ գացած ատեն քովերնիս գտնուած ստակը եւ մեր վաճառուած հանդերձներուն ու գրքերուն գինը , որ ետքը մեզի տրուեցան երբոր սահմանագլուխն հասանք :

Մեր ճանապարհորդութեան ծախքը կայսեր վրայ էր , եւ բան մը չիննայուեցաւ մեր հանգիստ ուղեւորութեանը համար :

Կայսերական գործակալն էր՝ ոստիկանութեան պաշտօնատան քարտուղարներէն Պ. Վ. օն Նօէ , բարեկիրթ եւ ազուարարոյ անձ մը : Մինչեւ վերջը խորին յարգանօք եւ ակնածութեամբ վարուեցաւ մեզի հետ :

Պրիւնէն մեկնած ժամանակս շնչառութեան սաստիկ դժուարութիւն ունէի : Կապրին ցնցումէն հիւանդութիւնս աւելի սաստկացաւ , այնպէս որ իրիկունը զարհուրելի կերպով կը հեւայի , եւ կը վախցուէր որ վայրկեանէ վայրկեան կը խզուիմ : Ասկէց զատ բոլոր

գիշերը տապալադին տենդ մը ունեցայ, եւ հետեւեալ առաւօտուն գործակալը չէր գիտեր թէ պիտի կրնայի՞ ճանապարհորդութիւնս շարունակել մինչեւ Վիէննա : Ըօի իրեն թէ կրընամ, եւ ճամբայ ելանք : Յաւիս ուժգնութիւնը վերջին առտիճան էր. շէի կրնար՝ ոչ ուտել, ոչ խմել, եւ ոչ խօսիլ :

Վիէննա հասայ կիսամեռ : Մեղի լաւ սենեակ մը տուին ռատիկանութեան պաշտօնատունը, եւ զիս անկողին գրին Բօրչկ մը կանչուեցաւ, եւ արիւն աւնուեցաւ ինէ : Ասոր վրայ քիչ մը հանդասացայ : Ութ օր բացարձակ պահք բռնելով եւ միայն լաշած մատանետունկի (տիժիթալ) շուրխմելով անցուցի եւ բժշկեցայ : Բօրչկս էր Պ. Սինճէր, որ սիրալիր խնամք մը տարաւ ինձի :

Մեծ անհամբերութեամբ կուղէի ճանբայ ելնել, մանաւանդ որ Փարիզի մէջ ծագած յեղափոխութեան լուրը մինչեւ մեր ականջը հասեր էր :

Կայսրը նոյն իսկ յեղափոխութեան ծագած օրը մեր ազատութեան հրովարտակն ըստորագրեր էր : Անշուշտ հիմա ետ չէր առնիր տուած հրովարտակը, բայց հաւանական ալ էր, որ Փարիզի յեղափոխութիւնը բոլոր Եւրոպայի ազդեցութիւն ընելով խտալիոյ մէջ

ալ յեղափոխական շարժումներ կատակածուէր, եւ հետեւաբար Աւստրիոյ կառավարութիւնը չուզէր այն միջոցին մեզ թողուլ որ հայրենիքնիս դառնանք : Թէպէտ համոզուած էինք որ մեզ նորէն Արիւսէրկ չէին դարձուներ, բայց կը յախնայինք որ մեզ խտայիայէն հետու քաղաք մը աքսորելու կը թելադրէին կայսրը :

Թէպէտ եւ հիւանդութիւնս անցած չէր, բայց ես ինքզինքս լսուցած ցուցընելով կազմէի Պ. Վ. օն Նօէ որ մեր երթալուն հրամանն ստանայ : Նոյն միջոցին կը փափաքէի երթալ ներկայանալ Թուրինօի արքունեաց կողմէն Վիէննա դեսպաննստող Պ. Բրալօրմօ կոմսին, որ մեծ բարերարութիւններ ըրեր էր ինձի : Ազնուական յարատեւութեամբ աշխատեր էր ազատութիւնս ձեռք բերելու : Բայց մարդու հետ տեսնուիլն արգիլուած ըլլալով ինձի, դեսպանին համար ալ բացատրութիւն չկրցաւ ըլլալ :

Հազիւ ապաքիներ էի, մարդասիրաբար կանք մը դրկուեցաւ մեզ քանի մը աւուր համար, թոյլ տրուելով որ Վիէննայի մէջ քիչ մը սպարաինք : Գործակալին հրաման եղեր էր որ մեզի ընկերանայ եւ չթողու մէկու մը հետ խօսիլ : Ս. Մուսիաննօսի գեղեցիկ եկեղեցին գացինք տեսննք, քաղաքին դժայլելի ձևմե-

լիները , Լայխթէնշթէնի մտակայ պարտէղը
 եւ Շէօնպրունի կայսերական պարտէղը պտը-
 տեցանք :

Երբօր Շէօնպրունի դեղադուարճ ծառուղի-
 ները կը պտրտէինք , կայսրը եկաւ անցաւ .
 գործակալը մնդ հեռացուց հոնկէ , վախնալով
 որ մեր նիհար եւ դժուծ երեւոյթը զինքը կը
 արամեցընէ :

ԳԼՈՒԽ ԶԳ.

Վերջապէս ճամբայ ելանք Վիէննայէն ,
 եւ կրցայ մինչեւ Պրուքինքզինքս բռնել : Հոն
 շնչարդելութիւնս նորէն սաստկացաւ եւ բը-
 ժիշկ բերուեցաւ : Պ . Ժուաման անուանով ճար-
 տար բժիշկ մ'էր : Արիւն առաւ ինէ , զիս ան-
 կողին դրաւ , եւ մատանեւտունկը շարունա-
 կեց : Երկու օր եաքը նորէն խնդրեցի որ ճամ-
 բայնիս շարունակենք :

Անցանք Աւստրիոյ եւ Սթրիտոյ գաւառ-

ները եւ անխնաս Քարինթիա հասանք. Բայց Քլակէնֆուրթի մօտ Յէլտքիրխէն անուն գեղ մը հասնելնուս՝ հրաման եկաւ որ հոն մնանք մինչեւ որ նոր հրաման մը գայ :

Ընթերցողիս կը թողում ժտածել սրչափ սրտերնիս կոտորեց այս գէպքը : Ես սացաւն ալ ունէի , որ երկու ընկերներս իմ երեսէս այս մեծ վնասը կը կրէին . վասն զի իմ շարաքաստ հիւանդութեանս պատճառաւ էր որանոնք ալ չէին կրցեր հայրենի քնին ժամանել :

Հինգ օր Յէլտքիրխէն կեցանք , եւ այն հինգ աւուր մէջ գործակալն ամեն ջանք ըրաւ մեզ դբօսցընելու համար : Ինդճ կատակերգակներու վտքրիկ թատրոն մը կար , հոն տարաւ մեզ : Ուրիշ օր մ'ալ որսով դբօսցուց մեզ : Որտորդներն էին մեր օթեւանին տէրը , քանի մը տեղացի երխտասարդներ եւ գեղեցիկ անտառի մը տէրը : Մենք ալ յարմար տեղ մը կենալով այն տեսարանը կը վայելէինք :

Վերջապէս Վիէննայէն սուրհանդակ մը եկաւ հրաման բերելով գործակալին որ մեզ տեղերնիս տանի : Այս քաղցր լուրը զիս եւ ընկերներս ուրախութեամբ լցուց . բայց միանգամայն ես կը դողայի տեսնելով որ ձախող գաղանիք մը յայտնուելու ժամանակը կը մերձենար ինձի համար , այն ժամը որ ինձի պիտի

խմացընէր թէ հայրս կամ մայրս եւ կամ սոյ դի-
տէ ուրիշ սր սիրելիներս մեռած էին :

Եւ տխրութիւնս կաճէր քանի որ խտալիոյ
կը մօտենայինք :

Այն կողմէն խտալիա մտնելը դուարձալի
չէ : Գերմանիոյ ակնասպարար գաշտերէն խտա-
լիոյ գաշտերն իջնելու համար աճուլ ու առա-
սպարին ճամբայներէ կանցնուի , այնպէս որ
մեր թերակողին դեռ տեսած չեղող ճանապար-
հորդներն անկէց անցած ժամանակ կը ծիծա-
ղին խտալիոյ գեղեցկութեանը վրայօք ունե-
ցած դաղափարնունս վրայ եւ կը կարծեն թէ
զանի չափազանց գովողներէն խաբուած են :

Երկրին վայրենի տեսքն ալ տխրութիւնս
կաւելցընէր Տեանել մեր երկինքը, մարդկային
դէմքերու հանդիպիլ որոնք հիւսիսականաց
ձեւը չունէին , ամեն շրթունքներէ մեր լեզ-
ւին խօսքերը լսել , ասոնք զիս կը խանդա-
ղատեցընէին . բայց այս խանդաղատան քը զիս
աւելի կը տրտմեցընէր քան թէ կուրախացը-
նէր : Ո՛րչափ անդամ , կառքին մէջ , ձեռօքս
երեսս կը ծածկէի՝ ննջել ձեռացընելով , եւ
կուլայի : Ո՛րչափ գիշերներ կանցունէի ա-
ռանց աչքս փակելու , սաստիկ տենդէ բըռ-
նուած , մերթ ջերմեռանդ օրհնութիւններ սա-
լով իմ քաղցր խտալիայիս , եւ գոհութիւն

տալով Աստուծոյ որ նորէն ինձի կը դարձունէր զայն, մերթ ընտանիքէս լուր մը հունենալուս վրայ տագնապելով եւ մտայածին աղէտներ ստեղծելով, մերթ ալ մտածելով որ քիչ ժամանակէն պիտի հարկագրէի բաժնուելու՝ թերեւս յաւիտեան՝ այնպիսի բարեկամի մը՝ որ ինձի հետ այնչափ տառապանք քաշեր էր, եւ իր եղբայրական բարեկամութեան այնչափ մեծ փորձերը տուեր էր ինձի :

Ահ, այնչափ թողուած տարիները չէին կրցեր իմ զգալու կարողութեանս ուժը մարել, բայց այն ուժը խիստ տկար էր ուրախութեան համար, եւ ընդհակառակն խիստ հոօր էր տրտմութեան համար :

Ո՛րչափ կը բաղձայի Ուտինէ հանդիպելու, ուր երկու ազնիւ բարեկամներ սպասաւորի կերպարանք մտէր էին ծածկաբար քովերնիս գալու եւ ձեռքերնիս սեղմելու համար :

Այն քաղաքը ձախ կողմերնիս թողուցինք ու անցանք :

ԳԼՈՒԽ ԶԴ.

Բօրսէնօնէ, Քօնսէլիանօ, Օսրէտալէթ-
 թօ, Վիչէնձա, Վէրօնա, Մանթօվա շաա
 բաներ կը յիշեցընէին ինձ : Առաջինին մէջ ծը-
 նած էր աազանդաւոր պատանի մը՝ որ իմ բա-
 բեկամս եղեր էր եւ Ռուսոյ պատերազմնե-
 րուն մէջ մեռեր էր : Քօնսէլիանօ այն քաղա-
 քէն էր ուր Յանիէ տարուեր էր՝ կողմէ բան-
 տապաններուն խօսքին նայելով : Օսրէտա-
 լէթթօի մէջ ամուսնացեր էր հրեշտակազեղ
 եւ դժբաղդ օրիորդ մը, որ հիմա մեռած է,
 զոր երկար ժամանակ յարգեր էի եւ տակաւին
 կը յարգէի : Վերջապէս այս ամեն տեղերը
 քիչ շատ սիրելի յիշատակներ կը ձգէին միտքս,
 մանաւանդ Մանթօվա : Կը թուէր ինձի որ
 դեռ երէկ էր որ հոն գացեր էի Նօտովիքօի հետ
 1815ին : Երէկ էր որ հոն գացեր էի Բօրբօի հետ
 1820ին : Նոյն փողոցները, նոյն հրապարակ-
 ները, նոյն պալատները եւ այնչափ փոփոխու-
 թիւն ընկերութեան մէջ, այնչափ ծանօթ ան-

ձինք մեռած , այնչափ ուրիշ անձինք աքսորուած . երիտասարդներու սերունդ մը որ տղայ տեսեր էի : Եւ չկրնայ վազել երթալ այս կամ այն տունը , չկրնայ մէկու մը հետ խօսիլ այս կամ այն անձին համար :

Եւ 'ի լրումն թաղծութեանս , Մանթովայի մէջ պիտի բաժնուէի Մարօնչէլլիէն : Երկուքս ալ ամենաախուր զիշեր մը անցուցինք : Դատասպարութեան վճիռը լսելու վրայ եզոզ մարդու մը պէս վրդոված էի :

Առաւօտուն , երեսու լուացի , եւ հայելին նայեցայ տեսնելու համար թէ լացած բլայս կրնար հասկըցուիլ : Կրցածիս շափ դուարի՛ եւ հանդարտ դէմք մը տեսի : Համարօտ ազօթք մը ըրի Ասատօյ . բայց նմարիտը խօսելով միտքս գրաւած էր . լսելով Մարօնչէլլիի ճայնը , որ իր նեցուկները շարժելով ծառայներուն կը խօսէր , գացի թեւերուն մէջ լնկայ : Երկուքս ալ քաջասիրտ կը թուէինք մեր բաժանմանը համար : Կտրուկ ձայնով մը կը խօսէինք թէ եւ քիչ մը խառված : Ոտիկանութեան գինուորաց պաշտօնակալը՝ որ դանի Աոմանիայի սահմանագլուխը պիտի տանէր՝ եկաւ . պէտք էր երթալ : Հաղիւ գիտէինք մէկ մէկու ըսելիքնիս : Գրկախառնութիւն մը , համբոյր մը , նորէն գրկախառնութիւն : Կառ-

քը նստաւ ու աչքիս առջեւէն աներեւոյթ եղաւ : Հոն ինքզինքս կորուսած մնացի :

Գարձայ սենեակս, ծունդի վրայ եկայ, դժբաղդ անդամակորոյսին համար աղօթեցի, եւ բարեկամէս բաժնուելուս վրայ սկսայ լալ ու հեծեծել :

Շատ նշանաւոր մարդիկ ճանչցայ, բայց Մարօնչէլիի հափ քաղցր ընկերասէր, անոր հափ բարեկիրթ ու քաղաքավար, անոր հափ հեղահամբոյր մէկը չտեսայ, որ միշտ յիշեր թէ առաքինութիւնը ներողամտութեան վահանձնութեան եւ ողջամիտ դատման անդու կիրառութեամբը կը կազմուի : Ո՛վ իմ բաղամամեայ վշտացս ընկեր, երկինք օրհնեն քեզ ուր եւ գտնուիս, եւ այնպիսի բարեկամներ քեզ պարգեւեն որ ինձի հափ քեզ սիրեն, եւ ինձմէ աւելի բարեսիրտ ըլլան :

ԳԼՈՒԽ ԶԵ .

Նոյն անառօտուն մենք ալ ճանբայ ելանք Մանթօլայէն Պրէսչիա երթալու համար : Հոն ազատ թողուեցաւ իմ միւս կալանակիցս Անտրէա Թօնէլլի Այս տարարազդը հոն իմացաւ իր մօրը մեռնիլը , եւ իր յուսահատագին ողբերէն սիրտս կարեցաւ :

Թէպէտ եւ սիրտս հազարումէկ անձկութիւններու ճարակ եղած էր , ինչպէս որ իրաւունք ալ ունէր ըլլալու , հետեւեալ պատմուիքս զիս քիչ մը ծիծաղեցուց :

Պանդոկին մէջ սեղանի մը վրայ թատրոնի ծանուցում մը կար . առի ու կարգ սցի . Գրեյսթի , Թատրերգ , եւ այլն :

— Արձեւ շինածն է այս թատրերգը , ըսի սպասաւորին :

— Հեղինակն ու եղանակը շինողը չեմ գիտեր . բայց վերջապէս ամենուն ճանչած Գրեյսթին է :

— Ամենուն ճանչածը մի . սխալ ըլլալու

էք . ես որ Գերմանիայէն կուգամ , ի՞նչպէս կուզէք որ ձեր Ֆրանսիացիները ճանչեմ :

Այս խօսքիս վրայ , սպասաւորը՝ որ բուն Նիւ-Յորքի մէջ քիչ մը խորխտաղէմ , արհաւիրհոտ գլխով եամբ մը երեսս նայեցաւ .

— Ի՞նչպէս կուզե՞մ մի . հոս երսուն ու լից ֆրանսիացի խօսք չկայ , այլ միայն մէկ ֆրանսիացի մը , որ Սիլվիօ Բէլլիքօի շինած ողբերգութիւնն է : Հոս թատերագրի փոխած են զայն՝ քիչ շատ խանգարելով , բայց միշտ նոյն ողբերգութիւնն է :

Ա՛ , Սիլվիօ Բէլլիքօ՛ , կը կարծեմ որ այդ անունը տեղ մը լսած եմ . նա խեղկատակը չէ որ ասկէց ութ կամ ինն տարի առաջ մահուան ելլետոյ խիստ բանտարկութեան դատապարտուեցաւ :

Նրանի թէ ըրած չըլլայի այս կատակը . Սպասաւորը չորս կողմը նայեցաւ . յետոյ երսուն ու երկու գեղեցիկ ակօաները կը ճտեղով երեսս նայեցաւ , եւ եթէ ոտնաձայն չլսէր , անշուշտ եմ որ զիս կը կոփէր :

Չգիցցիմ որ Բէլլիքօն մոմաւորով : Բայց իմ Ռեկնելէս առաջ իմացաւ ով ըլլալն : Այլ չէր լինար՝ ոչ բան հարցընել , ոչ պատասխանել , ոչ գրել , ոչ քալել : Այլ միայն երեսս կը նայէր , ձեռքերը կը շփէր , եւ առանց պատճառի ա-

մենուն Աշ՛ Պօրն, աշ՛ Պօրն, կըսէր՝ փոնգ տա-
ցող մարդու մը պէս ։

Երկու օր ետքը, սեպտ. 9 ին Միլան հա-
սայ գործակալին հետ ։ Քաղաքին մօտեցած
ժամանակս, երբոր տեսայ զմբէթը, երբոր ան-
ցայ լօրէթ օի ծառուղին որ խմսովորական սի-
րելի ճեմելիքս էր, երբոր արեւելեան գոնէն
ներս մտայ, հրասարակը հասայ, տուները,
տաճարները, փողոցները տեսայ, տամնաքաղ-
ցըր եւ միանգամայն ամենատխուր զգացում
մը կրեցի. այն է՝ մէկ կողմանէ բուռն իղձ մը
քանի մը օր Միլան կենալու եւ տակաւին հոն
մնացած բարեկամներս տեսնելու, ողջա-
գուրելու. միւս կողմանէ խորունկ ցու մը
կ'զգայի միտքս բերելով այն բարեկամներօր
Արիւպէրկ մնացեր էին, անոնք որ օտար եր-
կիրներու մէջ կը թափառէին եւ անոնք որ
մեռեր էին ։ Միանգամայն ջերմ շնորհակալու-
թիւն մը կ'զգայի՝ բոլոր Միլանցւոց ինձի ցու-
ցըցած սէրը յիշելով, եւ թեթեւ դայրոյթ մը
կ'զգայի զիս զբպարտող քանի մը անձանց զէմ
որոնք իմ յարգանքս ու բարեկամութիւնս վա-
յելեր էին ։

Գացինք իջանք Պէլլա Վէնէժժիա պան-
դոկը ։

Հոն քանի քանի անգամ բարեկամներուս

հետ խնճոյք ըրեր էի . հոն շատ ականաւոր օտարազգիներու հետ տեսակցեր էի . հոն պատուական տիկին մը՝ հասկընալով որ Միլան մընայի նէ գլխուս փորձութիւն մը պիտի գար , շատ թանխամններ էր գիտոր հետը թոսքանս երթամ , բայց ես մտիկ չէի ըրեր : Ո՛վ սրտայոյղ յիշատակք , սով բերկրութեամբ եւ վշտօք խառն եւ երագախոյս անցելոյ մը յիշատակ :

Պանդոկին սպասաւորներն խնայան ու ըլլալս . շուտով լուրը տարածեցաւ , եւ իրիկուան դէմ շատ մարդիկ տեսայ որ հրապարակը կը կենային եւ պանդոկին պատուհաններն 'ի վեր կը նայէին : Տիկին մը՝ որ չեմ գիտեր ով էր՝ կը թուէր թէ գիտ ճանչեց , եւ երկու ձեռքը վեր վերցընելով ողջունեց :

Ո՛ւր էին , սէ , Բօրբօի որդիքը , զաւակներս . ինչու համար չտեսայ զանոնք :

Գործակալը զիս ոստիկանութեան պաշտօնարանը տարաւ վերատեսչին ներկայացընելու : Ո՛րչափ անցեալ վիշաեր միտքս եկան : Ա՛հ , չեմ կրնար առանց խանդաղատելու յիշել քեզ , ո՛վ Մէլքիօր Ճօյա , բանախդ նեղ որմերուն մէջ երկայնքին ու լայնքին շուտ շուտ քալուած քդ , այն երկար ժամերը որ անչարժ կանցունէիր սեղանին առջեւ ուր աղնիւ մըտածութիւններդ կը գրէիր , թաշկինակովդ ինձի նշան տալդ , եւ երբ որ հետս նշանացի խօսակցիւդ արգիլուեցաւ՝ փորութեամբ ինձի նայելդ : Եւ գերեզմանդ մտածեցի որ թերեւս քեզ սիրողներուն շատին անձանօթ է , ինչպէս ինձի , եւ աղօթեցի Աստուծոյ քու հոգւոյդ հանգստեանը համար :

Յիշեցի նաեւ փոքրիկ համբը , Մագդաղինէին սրտառու ձայնը , սրտիս բարախմունքը , անոր վրայ զգացած դութս , զող դրացիներս , ինքնակոչ լուղովիկոս եօթնեւտաս-

ներորդը , դժբաղդ դատապարտեալը որ նա-
մակոփս բռնուեցաւ եւ գաւազանին ներքեւ
արձակած լալազին աղաղակն ականջս հասաւ :

Այս եւ ուրիշ շատ յիշատակութիւններ՝
տխուր երազներու պէս զիս կը ճնշէին , բայց
ամենէն աւելի այն երկու այցելութիւնները որ
տասն տարի առաջ խեղճ հայրս եկեր ըրեր էր
ինձի այս բանտին մէջ : Ինչպէս բարի ծերու-
նին ինքզինք կը խաբէր յուսալով թէ քիչ
ժամանակէն կրնայի թուրինօ դառնալ : Պիտի
կրնամ զիմանալ երբոր մտածէր թէ իր որդին
տասն տարի բանտի մէջ , եւ ինչպէս բանտի
մէջ , թաղուած պիտի տեսնէր Սայց երբոր այն
պատիր յոյսերը փարատած ըլլային , կարող
պիտի ըլլամ ինքը , կարող պիտի ըլլամ մայրս ,
այնպիսի դառնակակիծ աղետի մը դէմ մաքա-
ռելու : Պիտի կրնամ տակաւին երկու քն ալ
տեսնել , մէկը տեսնել , եւ ո՛րք :

Ո՛վ սրտատանջ եւ մշտանորոգ կատկած :
Գրեթէ հայրենի տանս դուռը հասեր էի եւ դեռ
չէի գիտեր թէ ծնողքս սող էին , ընտանիքէս
մէկ հոգի մը սղջ մնացներ էր :

Ոտիկանութեան վերատեսուչը զիս քա-
ղապարութեամբ ընդունեց , եւ փոխանակ զիս
ուրիշ տեղ պահելու՝ թոյլ տուաւ որ Պեւլ՝ Վե-
նէի՝ պանդոկը կենամ կայսերական գործա-

կալին հետ : Բայց պատուիրեց որ մէկու մը՝ չե-
րեւնամ : ասոր համար որոշեցի հետեւեալ օրը
մեկնիլ Միլանէն : Միայն թոյլտուութիւն ըս-
տացայ Յիէմոնթէի հիւպատոսը տեսնելու որ-
պէս զի ծնողացս վրայ լուր մը առնուի : Պիտի
երթայի դանի տեսնելու , բայց տենդէ բռնը-
ւելով եւ անկողին մանելու հարկադրուելով
մարդ զրկեցի հիւպատոսին աղաչելու որ ինք
ինձի գայ :

Հաճեցաւ շուտով ինձի գալու , եւ սրչափ
շնորհակալ եղայ իրեն :

Բարի լուրեր տուաւ ինձի հօրս եւ մեծ
եղբօրս վրայ . բայց մօրս , երկրորդ եղբօրս եւ
երկու քերցս վրայ անագորուն անստուգու-
թեան մը մէջ մնացի :

Աէս մը քաջալերուած , բայց ոչ ըստ բա-
ւականին , կուղէի հիւպատոսին հետ խօսակ-
ցութիւնս երկարել : Չմնայեց ինչ իւր մարդա-
սիրական շնորհը , բայց վերջապէս սարտառ-
րեցաւ քովէս մեկնելու :

Երբոր մինակ մնացի , կուղէի լալ , բայց
արտասուքս բռնուեր էր : Ընչո՞ւ համար արդ-
եօք երբեմն արամութիւնը զիս կը լացընէ , եւ
երբեմն ալ (կրնամ ըսել շատ անգամ)՝ երբոր
կրթութի թէ արտասուքը քաղցր մխիթարութիւն
մը պիտի ըլլայ ինձ՝ լալ կուղեմու հեւ կրնար :

Վիշտս ատօրիելու այս անհնարութիւնը տենդս
կը ծանրացընէր . սաստիկ գլխու ցաւ մը ունէի :

Չուր ուղեցի Սթունտպէրկէրէն : Այս ան-
ձը Վիէննայի սաստիկանութեան համեստ զին-
նուոր մ'էր , որ գործակալին քով սպասաւո-
րի պաշտօն կը կատարէր : Ծեր չէր , բայց գիպ-
ուածը ուղեց որ ինձի Չուր տուած ժամանակը
ձեռքը դողդոջեց : Այս դողդոջումը Շիլլէրը
միտքս ձգեց , երբոր Արիլպէրկ հասնելուս ա-
ռաջին օրը Չուրին սափորը խրոխտաբար ու-
ղեցի ու դողդոջելով ինձի տուա :

Տարօրինակ բան . այս յիշատակութիւնը
միւսներուն վրայ աւելնալով սրտիս սպասա-
ժը խորտակեց եւ արտառ քս թորիլ սկսա :

ԳԼՈՒԽ ՂԷ .

Սեպտեմբեր 10ին անսուօտուն ազնիւ գոր-
ծակալս ողջագուրեցի եւ ճամբայ ելայ : Նրար
ամիսէ մը 'ի վեր միայն կը ճանչէինք , բայց ար-

դէն հինաւուրց բարեկամի մը պէս էր ինձի համար : Միրաը գեղեցկին ու բարւոյն զգացմամբը լի էր, առանց կեղծաւորութեան եւ առանց արուեստակութեան . թէպէտ խորամանկ ըլլալու չափ խելք ունէր, բայց կը սիրէր այն աղնիւ պարզութիւնը որ ուղիղ մարդոց վրայ կը տեսնուի :

Ճանապարհորդութեանս միջոցին իջեւան ըրած տեղերնէս մէկուն մէջ մէկը զաղանաբար ըսաւ ինձի . « Մի վստահի՛ք այդ դժուար հետեւիք . եթէ սեւ տեսակէն չըլլար, ձեզի չէին տար :

— Շատ կը սխալի՛ք, ըսի, քաջ համոզուած եմ որ կը սխալի՛ք :

— Ամենէն խորամանկները նոյն իսկ այն մարդիկն են որ ինքզինքնին կրնան խիստ պարզ երեւցընել, ըսաւ :

— Եթէ այդպէս է՛նէ, ալ մէկու մը առաքինութեանը հաւատալու չէ :

— Ընկերութեան մէջ տեսակ մը պաշտօններ կան, ուր կատարեալ բարեվայելուչ ձեւեր կը տեսնուին, բայց առաքինութի՛ւն, երբէք, բնաւ երբէք :

Այս խօսքին ուրիշ պատասխան չտուի, բայց միայն . — Չափազանցութի՛ւն, սիրելի պարոն, չափազանցութի՛ւն :

— Իմ այս դատումս ուղիղ հետեւութիւն մէջ,
բնաւ. Բայց նոյն միջոցին ուրիշ մարդ եկաւ վը-
րայ, եւ Վէյպնիցիւնը՝ — — — — — հետեւեալը
Յիշեցի :

Շատ մարդիկ սաստիկալ եւ աննուէր տրա-
մաբանութեամբ կը խորհրդածեն :

« Ես Ա դրօշակին ետեւէն կերթամ, որ
տարակոյս չունիմ թէ արդարութեան դրօշա-
կըն է: Դրացիս Բ դրօշակին ետեւէն կերթայ,
որ նոյնպէս տարակոյս չունիմ թէ անիրաւու-
թեան դրօշակն է. ուրեմն դրացիս շարմարդ
է :

Է՛հ, այդպէս չէ, կատաղի տրամաբան-
ներ. ինչ դրօշակիներ քեւ ալ ըլլաք, այդպէս
ամարդութեամբ մի խորհրդածէք: Յիշեցէք
որ ձախող կարծիքէ մը ճանբայ ելնելով (եւ ուր
տեղ կայ ընկերութիւն մը կամ անհատ մը որ
ասանկներ չունենայ), եւ անողոքելի խստու-
թեամբ մը հետեւութենէ հետեւութիւն եր-
թալով, ամենուն ալ դիւրին է սա եզրակա-
ցութեան հասնիլ, « Մեր չորակն զատ՝ ուրիշ
ամեն մարդիկ ողջ ողջ այրելու արժանի են :
Եւ մինչեւ անգամ թէ որ աւելի խիստ ընտրու-
թիւն մը ըլլուի, այն չորսին ալ ամեն մէկը
պիտի ըսէ թէ « Ինչ զատ ամեն մարդ կենդան-
ւոյն այրելու արժանի են : »

Այս սամկական խստութիւնը Թիրասպէս հակառակ է զիլիխոփայութեան : Չափաւոր կասկածի մէջ խոհականութիւն կրնայ ըլլալ , բայց չափազանցին մէջ երբէք :

Այս դժուար հրեշտակ վրայ ինձի եղած ազդարարութեան վրայ , առաջուանէն աւելի մը տաղիր եղայ գործակալս քննելու , եւ օր քան զօր համոզումս կը հաստատուէր անոր անվընաս եւ ազնիւ բնաւորութեանը վրայ :

Քիչ շատ լաւ կազմուած որ եւ իցէ ընկերութեան մը մէջ , ընկերական ամեն պաշտօնները որ ընդ հանուրին խղճմտանքէն ամօթապարտ չեն դատուիր , այն ամեն ընկերական պաշտօնները որ ազնուարար հասարակաց բարւոյն նպաստամատոյց ըլլալ կը խոստանան , եւ որոց խոստմանը չատմարդիկ կը հաւատան , այն ամեն պաշտօնները որոց մէջ համատարդիկ գտնուելը կարելի չէ ստանց անտեղութեան ուրանալ , կրնան միշտ համեատ մարդիկներէ կատարուիլ :

Տեղ մը կարգացեր եմ թէ Քուէյքըր* մը մը սաստիկ կը գարշէր զինուորներէն : Անգամ մը զինուոր մը տեսեր է որ թամիզ գետը նետւելով խղղուելու վրայ եղող գժբաղղ մը ա-

* Անգղիոյ մէջ տեսակ մը բողոքական աղանդաւորք , որ երեքականք կրսուին :

դատեր է , ըսեր է ինքնիրեն . « Թէպէտ ես
միշտ Քուէյքըր եմ եւ Քուէյքըր պիտի մնամ ,
քայց զինուորներն ալ բարի արարածներ են : »

ԳԼՈՒԽ ՂԸ .

Մթունապէրկէր հետս եկաւ մինչեւ կառ-
քը սրուն մէջ նստայ ստիկանու թեան զինուո-
րաց պաշտօնակալի մը հետ որ ինձի պահապան
տրուեր էր :

— Պարոն , լաւ . փաթթուեցէք վերարկ-
ուիդ մէջ , ըսաւ Մթունապէրկէր , գլուխնիդ
լաւ ծածկեցէք , եւ ջանացէք որ հիւանդ չեր-
թաք տուներնիդ : Թեթեւ պատճառով մը կըր-
նաք պահապանուլ : Շատ կը ցաւիս որ չեմ կըր-
նար մինչեւ թուրինս հետերնիդ գալ ու ձեզի
ճառայել :

Այս խօսքերը սրտադին անկեղծութեամբ
եւ խոսոված ձայնով մը ըսաւ եւ աւելցուց .

— Այսուհետեւ , Պարոն , թերեւս բնա-
 գերմանացի մը չպիտի ունենաք քովերնիդ .
 թերեւս մէկ մ'ալ չպիտի լսէք այն լեզուն զոր
 Խոալացիք խիստ խորթ կը գաննեն , եւ հաւա-
 նականաբար ալ փոյթերնիդ չպիտի ըլլայ :
 Այնչափ տառապանք կրեցիք գերմանացուոց
 մէջ , որ մեծ բաղձանք մը չպիտի ունենաք
 մեզ յիշելու : Եւ տակայն ես , որու անունը շու-
 ատով պիտի մոռնաք , ես չպիտի դադրիմ , սլա-
 բոն , ձեզ համար աղօթելէ :

— Ես ալ ձեզ համար , ըսի , ձեռքը վեր-
 ջին անգամ սեղմելով :

Այս խեղճ մարդը տակաւին անգամ մ'ալ
 դռչեց . — Ողջոյն , բարի ճանապարհ , երթաք
 բարով : Ասոնք եղան գերմաներէն լեզուով
 լսած վերջին խօսքերս , եւ խիստ քաղցր հըն-
 չեցին ականջիս՝ իբրեւ իմ մայրենի լեզուիս
 խօսքերը :

Կաթոգին կը սիրեմ իմ հայրենիքս , բայց
 ուրիշ ազգերն ալ չեմ ատեր : Քաղաքակրթ-
 թութիւնը , հարստութիւնը , փառքը զանա-
 զան են այլեւ այլ ազգաց մէջ . բայց ամենուն
 մէջ ալ հաւատարիմ հողիներ կան մարդու
 բարձր կոչմանը , որ սիրելու արգահատելու , եւ
 օգտակար ըլլալու վրայ կը կայանայ :

Հետս ընկերացող սլաշտօնակալը սլատմեց

ինձի թէ իմ դժբաղդ Քօնֆալօնիէրի բարեկամս ձերբակալ ընողներէն մէկն ալ ինքնէր Պատմեց ինձի ինչպէս բարեկամս փախչելու փորձ ըրեր էր, ինչպէս վրիպեր էր, ինչպէս հարկ եղեր էր իր կնոջը թեւերուն մէջէն քաշել առնուլ, ինչպէս Քօնֆալօնիէրի եւ իր կիսնը սրտայոյղ բայց ազնուական համբերատարութեամբ իրենց դժբաղդութիւնը կրեր էին:

Գլուխս տենդէ կը բորբոքէր քանի որ կը լսէի այս ցաւագին պատմութիւնը, եւ սիրտս երկաթէ ձեռքով մը կը սեղմուէր:

Պատմիչը որ բարեմիտ եւ վստահ մարդ մ'էր, չէր նշմարեր, որ թէ եւ ո՞ր մը չունէի իրեն դէմ, բայց չէի կրնար առանց սոսկալունայիլ այն ձեռքերուն որ բարեկամս կալ եւ կապ⁹ ըրեր էին:

Պուֆֆալօրա հասնելուս՝ նախաճաշ ըրաւ, բայց ես հիւանդ ըլլալուս համար բան մը չկերայ:

Ժամանակաւ, շատ տարիներ կան, երբ որ Բօրբօ կոմսին որդւոցը հետ Արլունօ գեղը կերթայի պաշտելու, երբեմն կը պատահէր որ պտոյտքս մինչեւ Պուֆֆալօրա կը հասցընէի թիչինօի եղերքէն:

Ուրախ եղայ երբ որ գետին վրայի գեղեցիկ կամուրջն աւարտած տեսայ, որուն նիւթե-

ըը ցան եւ ցիր տեսեր էի գետինն լոմպարտեան
 եզերքը , եւ հասարակաց հետ ես ալ կարծիք
 ըրեր էի թէ այս շինութիւնը Հալիտի ըլլար խայ-
 տացի ուրախութեամբ երբոր գետինն վրայէն
 անցայ եւ Բիէմօնթէի հողը կոխեցի : Ա՛հ , թէ
 եւ ամեն ազգերը կը սիրեմ , եւ իտալիոյ սիրա-
 հարն եմ , բայց գիտէ Աստուած որ իտալիոյ
 ուրիշ ամեն երկիրներէն քաղցր է ինձի Բիէ-
 մօնթէի անունը , որ նախնեացս երկիրն է :

ԳԼՈՒԽ ՂԹ.

Պուֆֆալօրայի գիմացն է Սան Մարթի-
 նօ : Հոն լոմպարտացի պաշտօնակալը քանի մը
 խօսք ըսաւ Բիէմօնթէցի հրացանաւորներուն .
 յետոյ զիս ողջունեց եւ նորէն կամուրջին միւս
 կողմն անցաւ :

- Երթանք Նովարա , ըսի կառավարին :
- Հաճեցէք վայրկեան մը ստասեղ , ըսաւ

հրացանաւորներէն մէկը :

Հասկըցայ որ դեռ ազատ չէի, եւ վախցայ որ հօրս տունը հասնիլս պիտի ուշացընեն :

Ամբողջ քառորդ ժամէ մը ետեւ պարոն մը եկաւ եւ խնդրեց որ հետս դայ Նովարա : Քիչ մը առաջ ելած կատ քին չէք հասեր, եւ հիմա ալ իմնէս ուրիշ կառք չըլլալով երջանիկ պիտի ըլլար եթէ իմ կառքս առնուի դինքը, եւ այլն :

Այս ծպտեալ հրացանաւորը զուարթաբարոյ մարդ մ'էր, եւ լաւ ընկերութիւն մը ըրաւ ինձի մինչեւ Նովարա : Հոն հասնելուս, մեզ պանդոկ մը տանելու պատրուակաւ, հրացանաւորներու զօրանոցի մը առաջ քը տարաւ կառքը, եւ հոն ըսաւ ինձի թէ պաշտօնակալի մը սենեակին մէջ անկողին մը կար ինձի համար, եւ հոն բարձրագոյն հրամաններու սէտք էր սպասէի :

Կը կարծէի որ հետեւեալ օրը կրնայի ճանբայ ելնել : Անկողին մտայ եւ զիս հիւրընկալող պաշտօնակալին հետ քիչ մը խօսակցելէ ետեւ, խորունկ քուն մը ննջեցի : Երկար ժամանակ կար որ այնպէս լաւ քնացած չունէի :

Առաւօտուն արթնցայ, շուտ մը անկողնէս ելայ, եւ առաջին ժամերը խիստ երկար եկան ինձի : Նախաճաշ ըրի, խօսակցեցայ,

սենեակին մէջ եւ բարձրաւանդակին վրայ
ձեմեցի, հիւրընկալիս զիր քերն աչքէ անցու-
ցի: Աւերջապէս իմացուցին ինձի թէ մէկը զիս
տեսնել կուզէ:

Պաշտօնակալ մը քաղաքախարութեամբ
եկաւ հօրս վրայօք ինձի լուր տալու: ըսաւ
թէ հօրմէս նամակ մը կար Նովարա եկած եւ
ինձի պիտի բերէին: Չափազանց շնորհակալ
եղայ իր ազնիւ մարդասիրութենէն:

Քանի մը ժամեր ալ անցան որ ինձի տա-
րիններու շտաբերկար թուեցան, եւ վերջապէս
նամակը հասաւ:

Ահ, ինչ անպատու մյնձութիւն զգացի
երբոր այն ամենասիրելի տառերը տեսայ: Ինչ
ուրախութիւն երբոր իմացայ որ մայրս՝ աղ-
նիւ մայրս՝ կենդանի էր, իմացայ որ երկու եղ-
բարքս եւ մեծ քոյրս կենդանի էին: Աւանդ,
կրտսեր քոյրս, Մարիէթթա, որ Վիզիթաձի-
օնէի վանքը մտեր էր, ինչպէս որ դադանա-
բար լուր տներ էի բանտիս մէջ, ինն ամօէ՛ի
վերմուտեր էր:

Քաղցր է ինձի մտածել թէ ազատութիւնս
այս սիրելիներուս շնորհիւն էր որոնք անդադար
կ'աղօթէին Աստուծոյ ինձ համար, մանաւանդ
այն քրոջս՝ որ հրեշտակային բարեպաշտու-
թեան մը մէջ մտեր էր, Աստուած վարձաարէ

այն ամեն անձկու թիւնները որ անոր սիրտը կը-
րեր էր իմ չարաբաստու թեանցս համար :

Օրերը կանցնէին եւ Նովարայէն մեկնե-
լու թոյլտուութիւնը չէր գար : Սեպտեմբեր
16ին առաւօտուն վերջապէս հրամանը արուե-
ցաւ ինձի , եւ այն ժամանակ հրացանաւոր-
ներուն պահպանութենէն ազատեցայ : Ո՛հ ,
որչափ տարի էր որ ուղած տեղս չէի կրցեր
երթալ՝ առանց պահպաններու ընկերակցու-
թեան :

Քիչ մը դրամ ստացայ , հօրս ծանօթ ե-
ղող անձի մը քաղաքաւարական այցելութիւնն
ընդունեցի , եւ կէս օրէն երեք ժամու չափ ետ-
քը ճանքայելայ : Հետո ընկերունէի Թիկին մը,
վաճառական մը , քանդակագործ մը եւ երկու
դեռահասակ պատկերհան որոց մէկը խուլ
համր էր : Այս պատկերհաններն Հոռմէն կու-
գային , եւ բերկրութեամբ իմացայ որ Մա-
րօնչէլիի ընտանիքը կը ճանչէին Քանի՛ քաղ-
ցըր է մեր սիրած անձերուն խօսքը ընել զա-
նոնք ճանչող անձանց հետ :

Պիչերը Վէրչէլի անցուցինք : Վերջա-
պէս՝ սեպտեմբեր 17ին երջանիկ օրը ծագեցաւ :
Ճանքանիս շարունակեցինք , Ո՛հ , որչափ ծա-
նրը կերթային կառքերը : Երկուսն էր թուրինօ
հասանք :

Ո՞վ կրնայ, ո՞վ կրնայ երբէք նկարագրել սրտիս ուրախութիւնը, այն պաշտելի սրբ-տերուն ուրախութիւնը, երբոր տեսայ, երբոր ողջագութեցի հայրս, մայրս, եղբայրներս : Սիրելի ձուգէրբինա քոյրս պակաս էր, Քիէրբի մնալու հարկադրեալ ըլլալով . բայց Թուրինօ հասնելու օրը ջանիկ լուրն առնելուն պէս՝ փութացաւ եկաւ քանի մը օր հետերնիս անցու-նելու : Իմ այս հինգ գորովագին սիրելեացս քով վերագառնալէս ետեւ, մահկանացուաց ամենէն նախանձելին էի եւ եմ : Ա՛հ, թէ անցեալ տարաբաղդութեանցս, թէ ներկայ երջանկութեանս եւ թէ այսուհետեւ ինձի գալիք ամեն բարեաց եւ չարեաց համար օրհնեալ ըլլայ Նախախնամութիւնը : Մարդիկ եւ իրե-րը՝ ուղեն չուղեն՝ ամոր ձեռքին մէջ սքանչե-լի գործիքներ են, զորս իրեն արժանի վախ-ճաններու համար գիտէ գործածել :

Վ Ե Ր Ձ

Նր-	Տ-ը	Վր-ը	Ո-վ-ը
40	1	վերցըներ	վերցընէր
58	5	ի՛նչպիսի	ի՛նչպիսի
44	25	առաքինութենէն	առաքինութենէ
70	6	ԺԸ	ԺԷ
89	20	Ս . Գրքո	Ս . Գիրքս
94	4	ծնկայ	ծնկան
405	5	կը ծածկկէի	կը ծածկէի
440	20	կը պատճառեր	կը պատճառէր
444	21	կամրեցաւ	կամրեցաւ
482	5	դահճին	դահճի
491	1	Զեմ գիտեր	Զեմ գիտեր
492	11	տեսնելու	տեսնելուս
492	42	ըլլալուս	ըլլալու
228	1	այս	այն
255	4	գանէինք	գանէինք
256	5	կը հատաակեր	կը հատաակէր
260	20	տասնապետը	յիսնապետը
276	48	պատուէր	պատուհանը
279	48	Քրուպիցքի	Քուպիցքի
282	40	Մարօնչէլի	Մարօնչէլիի
286	45-44	որ որ	որ
294	25-26	եւ եւ	եւ
542	5	օգնութիւններ	նօգնութիւններ
528	10	իւրպա	Ուրպա
529	8	վիրաբոյժը	վիրաբոյժը
554	4	Քօնէլիանօ	Քօնէլիանօ
554	6-7	քաղաքէն	քաղաքըն
556	10	իշէր	իշէր

2679

2013

Sp

8013

\$m

